ZABAVNA KNJIŽNICA

MATICE HRVATSKE.

SVEZAK CLXXXII—CLXXXV.

TOMIĆ:

ZA KRALJA — ZA DOM.

DIO DRUGI.

U ZAGREBU.

TISAK KARLA ALBRECHTA.

1895.

ZA KRALJA — ZA DOM.

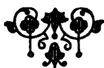
HISTORIČKA PRIPOVIEST IZ XVIII. VIEKA.

NAPISAO

JOSIP EUGEN TOMIĆ.

DIO DRUGI.

(ŽRTVE ZABLUDE.)

U ZAGREBU.
NAKLADA „MATICE HRVATSKE".
1895.

MINISTERSTVA ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ
SLOVANSKÁ
KNIHOVNA
V PRAZE

ZA KRALJA — ZA DOM.

I.

Žurnim korakom, ne gledajući ni lievo, ni desno, spiešio je Adam grof Oršić preko Markova trga. Nije ni opazio, kako mu u susret dolazi omašni gospodin Bolto Bušić, protonotar kraljevine, vulgo meštar.

— Quorsum tam celeriter (kamo tako žurno)? — upita protonotar, stavši kojih pet koračaja na put grofu, koji na to pitanje popostade i nekako mrko pogleda meštra. Ljutilo ga, da ga je netko suvišnim pitanjem zaustavio u njegovoj žurbi.

— Idem Magdaleniću — odvrati na kratko grof — čujem, da se je sinoć vratio iz Beča. — I podje odmah dalje.

— Vratio se . . . ? — ponovi radoznalo protonotar.

— Da — potvrdi grof. — Ako vas je volja, možete sa mnom. — I grof podje još žurnije napried.

Omašni gospodin protonotar zaniha se ljudski i podje, što je hitrije mogao, za grofom, kojega ipak nije mogao dostići tako, da bi s njim uzporedo koracao.

— Vrlo sam ljubopitan — uze govoriti grof, niti se ne osvrćuć na svoga pratioca — što je car odgovorio ugarskoj deputaciji, u kojoj je i Nacio bio . . .

— Propter coronam (poradi krune)? — primieti već prilično zaduhan protonotar.

— Da, radi krune, koju je dao iz Požuna k sebi u Beč prenieti . . . — reče grof.

— Nečuvene stvari danas se dogadjaju! — govoraše protonotar, lupajući u hodu debelom trstikom o zemlju. — Tko bi prije nekoliko godina u takova šta vjerovao!

— Dragi moj Bolto! — okrenu se grof, došavši pred dvor baruna Nacija Magdalenića, prama protonotaru, položiv finu svoju ruků na široko njegovo rame — ovdje je istom početak borbe i nevolje našega kraljevstva. Doživjet ćemo još i gorih . . . puno gorih stvari . . . Pamtite, što vam sada rekoh.

Obojica podjoše na to u dvor. U malom predsoblju barunove sobe sjedio je suhonjav liberajac (livrejovani sluga), koji je gatao svoju sudbinu iz karata, što ih je po čitavom stoliću razporedao bio. Čim opazi na vratih grofa i njegova pratioca, sgrnu brzo objema rukama karte i hitro ih spravi u džep.

— Možemo li k gospodinu barunu? — upita grof klanjajućega se suhonju.

— Molim ponizno, grofovska milosti! — odgovori udvorni liberajac — milostivnom gospodinu nije posve dobro.

— Prima li, ili ne prima? — upita glasno i dosta osorno grof.

U to se otvore vrata, na koja se je iz predsoblja ulazilo u gospodske odaje, i na vratih se pokaza s umotanim vratom barun domaćina. Bijaše mu sada nešto preko pedeset godina, okrupnjao je u tielu, a glavu mu je pokrivala riedka, prosieda kosa. Brkova ni brade nije nosio. Nitko ne bi u tom vremešnom

gospodinu upoznao nekadašnjega stasitoga, tanahnoga Nacija, koji je slovio sa svoje ljepote i elegantne pojave. Baruna Nacija učiniše godine i avitički način života „starim gospodinom“, davši mu i tip naših tadanjih boljara i plemića.

— Prima, prima, dignetur (izvolite)! — progovori barun prijateljem došljakom hrapavim glasom, koji je svjedočio, da je vrlo nahladjen.

Grof i protonotar unidjoše.

— Jučer krenuh pokasno iz Varaždina — uze pričati barun — kad je sunce već naginjalo zapadu, a jer htjedoh svakako kući na konak doći, vozio sam se noću . . . Bijaše baš liepa vožnja po mjesečini, ali eto nahlada nije izostala . . . Sjedite, gospodo! — Na to barun pozvoni.

Liberajac se stvori u sobi.

— Lule! — zapovjedi lakonički barun.

— Ne će li ti škoditi dim? — primieti protonotar.

— Trice! . . . i sam pušim! . . . Drago mi je, da ste me posietili . . . Ako se ne varam, došli ste, da čujete novostî iz Beča, je li Adame?

— Tako je! — potvrdi grof. — Došli smo, da čujemo, kako je primio car ugarsko poslanstvo, u kojem si i ti bio . . . Sviet koješta govori . . . Što je, dakle, s krunom sv. Stjepana?

— S krunom? . . . Ona je dobro spravljena u carskoj riznici u Beču, i bit će tamo, dok je careva volja . . . — reče barun i počeka, dok je liberajac svu gospodu nadielio punima, zapaljenima lulama.

— Nema, mon cher Adam, ni govora o tom, da bi car krunu vratio Ugrom, — uvjeravaše mrkim licem barun grofa Adama. — Sva Ugarska kipi od

jarosti, od kako je kruna Stjepanova, taj sveti simbol kraljevstva, u Beč prenesen, pa moglo bi se do skora zlo izleći iz tolike uzrujanosti duhova. Car to dobro zna, ali njegovi prezirni i ponosni odgovori na predstavke županija pokazuju, da se on ne boji prietnja s ugarske strane. Županije u svojih pismih caru plaču, mole, dapače i priete, a on im odgovara: Risum teneatis amici! što ste se uzrujali gospodo? Krunu sam dao k sebi, komu pripada, prenieti, jer u Požunu nema za nju mjesta u zgradi, gdje je dosad bila . . .

— Zašto ne? — upade brzo u rieč grof Adam.

— Jer će se ondje po carevoj odluci graditi sjemenište za mlade svećenike . . .

— A sada kažem ja: risum teneatis amici! — skoči na noge protonotar. — Nema li car dosta jezuitskih samostana, koje je izprazniti dao, da ondje smjesti seminar? . . .

— Feinte (izlika)! — reče barun — despotička pošalica! . . . Svuda se tako tumači taj razlog, al stvar ostaje, kako jest. Seminar će se doduše u toj zgradi doskora urediti, ali kada će se obećani dvor za svetu krunu sagraditi u Budimu — toga nitko ne zna.

— Dakle, deputacija, što je bilo s deputacijom? — pitaše nestrpljivo grof Adam. — Mi ovdje ništa za pravo ne znamo. Ban Eszterházy dobio je, doduše, prekjučer pismo iz Beča, ali se drži, kao da o ničem ništa ne zna.

— Nije nikakova tajna — uze pričati barun. — Iz početka mislismo, da nas car ne će primiti . . . Morali smo čekati puna tri dana, dok nam napokon rekoše u dvorskoj kancelariji, da ćemo biti primljeni . . .

— Išli su vam tamo na ruku? — pripita grof Adam.

— Ne znam ... ta gospoda muče kao ribe ... ali su nam ipak priznala, da se čude i sami, da nas car pušta preda se ...

— Bilo bi nečuveno ne primiti tako sjajnu deputaciju! — primieti naivni u ovakih stvarih protonotar.

— Moradosmo — nastavi barun — u kancelariji kazati, u kakovu poslu dolazimo, zatim, da li smo došli s mandatom, ili svaki u svoje ime ...

— Dvorske regulae (pravila), — reče grof Adam.

— Bijaše to vrlo nemio susret, — prihvati opet rieč barun. — Došlo je preko šestdeset velikaša iz svih krajeva Ugarske i Erdelja. Ja bijah jedini iz Hrvatske, premda su više njih dobili poziv, da se priključe deputaciji — —

— Mene nisu zvali, a ja bih išao bio, — upade u rieč grof Adam.

— Znam ... ali je dobio Petar Sermage, Ladislav Erdödy, dobiše Patačići, Draškovići i drugi, ali ne dodjoše; boje se dvoru zamjeriti ... Moram reći, da su nam to Magjari jako zamjerili, rekavši mi, da mi Hrvati sami ništa ne radimo, već samo prepuštamo njima, da oni vade za nas kestenje iz vatre. Interim oni, koji su došli, bijahu zastupnici najsjajnijih rodova i imena Ugarske. Otvoriše nam veliku dvoranu carskoga dvora, gdje nas je car odredio primiti. Grof Pálfy, sin onoga Pálfy-a, koga je Marija Terezija zvala svojim vitezom i otcem, bijaše naš vodja i govornik. Za kratko vrieme unidje car, sam, bez ikakova dvoranstva i u jednostavnom francezkom odielu. Mi se duboko poklonismo vla-

daru, koji je ljubopitno uzeo motriti redove velikaša, koji smo odjeveni u najsjajnije odore mrko i ozbiljno preda se gledali. Čim je dalje vladar gledao, tim je više nestajalo smieška s njegova lica . . . Postajao je zlovoljan, osobito, kad bi ugledao u tih redovih lice iz koje porodice, o kojoj je mislio, da je dvoru bezuvjetno odana . . . Napokon će car: „Nuder, gospodo velikaši! Kažite Vaše tegobe, premda unapried znam, rad šta ste u Beč došli. Gospoda Ugri dolaze samo onda k priestolju, kada im dogori do nokata. Izvolite, gospodo! Da čujem želje Vaše na Vaša usta... Jamačno ste si izabrali govornika, jer svi ne možete u jedan mah govoriti . . .“

Barun, komu se je nešto dima zaletjelo u dušnik, uze žestoko kašljati, a to je prekinuće jedva dočekao razgovorni protonotar, da nešto primieti:

— Deputacija morala je osjetiti, da se vladar njom titra . . . Nije li tako? — okrenu se protonotar grofu.

Grof Adam potvrdi, kimajući glavom, protonotarove rieči, jedva čekajuć, da barun nastavi.

— Na te careve rieči stupi iz našega kruga napried grof Pálfy i smierno se pokloniv vladaru, reče:

— Mene izabraše svojim govornikom, Veličanstvo!

— Car učini znak rukom, da Pálfy počne, — produži barun. — I počeo tiho, ali svečano i odlučno, kao što je odgovaralo ozbiljnosti i veličini povoda. „Kada Vaše Veličanstvo zna uzrok, rad kojega smo došli“, govoraše Pálfy, „onda mogu biti i kraći, nego li sam nakanio. Na ime svih krajeva Ugarske, na ime svih županija i slobodnih kraljevskih gra-

dova moram uvjeriti Vaše Veličanstvo, kako je sav narod nemilo dirnut i potresen time, da je po previšnjoj odredbi Vašega Veličanstva kruna sv. Stjepana, taj davni i nama svima sveti simbol kraljevstva, prenesena iz Požuna u Beč . . ."

— Kruna pripada vladaru, meni, — prekinu car strogo govornika. — A tko se usudjuje tomu prigovarati, ako se čuva u mojoj riznici? — Govoreći tako zakruži svojim oštrim pronicavim pogledom po svem našem sboru, nu svuda dočekaše ga tvrda kao kamen lica i neustrašivi pogledi.

— Medju velikaši nastalo odmah iza toga tiho gibanje. Pálfy, premda je dobro osjetio oštricu carevih rieči, ne smete se nimalo, nego nastavi još odlučnije: „Kruna, Vaše Veličanstvo, pripada kraljevstvu, zemlji, koja njome vjenča svoga ustavnoga vladara. Takov vladar vrši u zemlji zakonito vlast krune, ali kruna kao simbol kraljevstva ima ostati u zemlji i ne smije se prenositi preko njezinih granica. To je proti našemu ustavu."

— Tako je! — zagrmiše velikaši. — To je protiv našemu ustavu.

— Vaš ustav — nasmieši se car s pridušenim gnjevom, iznenadjen smionim držanjem deputacije, — za mene ne postoji. Ja ne ću da priznam takova ustava, koji je stvoren za plemstvo, a seljaka čini njegovim robom. Ja ne ću vašega ustava, koji stvara Ugarsku posebnom kraljevinom. Ugarska nije zemlja za se, već jedan dio, provincija moga carstva. Do njezine krune držim isto toliko, koliko do krune češke i lombardezke. Sve te krune pripadaju meni, vladaru, i jesu dielak velike krune cara austrijskoga. Taj Vaš ustav! . . . — nastavi ogorčeno car.

— Sada istom vidim, kako je dobro, te nisam na nj prisegao. Kao krunjeni kralj ugarski ne bih bio vladarom, već igračkom Vaših pohotica. Ovako sam ja vladar u Ugarskoj, a ne obiestno plemstvo; ja sam, koji ću zapoviedati i zakone Vam krojiti, a Vi ste, koji morate slušati i meni podložni biti. Vratite se slobodno kući i kažite onima, koji su Vas pred moje prestolje poslali, da kruna sv. Stjepana ostaje u mojoj riznici, dok ja hoću, i da je to moja carska, nepromjeniva odluka.

— I prije nego se sabrati mogasmo, — zaključi barun — prije nego je Pálfy dospio, da išta odgovori, dao je car vrlo nemilostivo rukom znak, da možemo odstupiti, i ponosito omjeriv deputaciju pogledom, ostavio dvoranu. Mi stajasmo, kipeći od uzbudjenosti i ogorčenosti, gledajući jedan drugoga. U to skoči u sredinu grof Almássy i mahnuv u vis kalpakom, zagrmi: Moriamur pro rege nostro constitutione! Taj povik razveza nam grla: Moriamur pro rege nostro constitutione! — kliknu za Almássyem ciela deputacija i s gorčinom u srdcu ostavi carske dvore.

Grof Adam i protonotar Bušić bijahu tako uzhićeni junačkim držanjem deputacije, da im se je sve sjalo lice od zadovoljstva i ponosa. Kako je žalio grof Adam, da nije i sam bio u toj deputaciji, ali njega ni druge Oršiće ne htješe zvati, jer su većinom bili carski vojnici, u koje se nisu sasma pouzdavali.

— Je li Njegovo Veličanstvo čulo te povike deputacije? — upita bezazleni protonotar.

— Za sat grmio je sav Beč o toj zgodi; — reče barun, — i na dvoru se je dobro znalo, kako se je deputacija svršila. Kad su poslije podne istoga dana posietili nekoji članovi poslanstva ugarskoga kan-

celara, bude im ondje priobćena previšnja poruka, koja svjetuje članovom deputacije, neka što skorije ostave Beč, a došavši kući neka se mirno vladaju i ne igraju svojim glavama.

— Revera? — zapanji se protonotar.

— Nije to nikakova tajna! — primieti barun, — kancelar je dapače molio, da se ta poruka javi svakomu članu deputacije . . . Mi odosmo i obavismo ono, što smo željeli. Sada bar znamo, kako kani dvor s nama postupati i prema tomu ćemo se i mi vladati. Naša kancelarija je nemoćna, naši uplivniji velikaši stoje uz cara i odobravaju, bilo iskreno ili neiskreno, to se ne pita, careve osnove. On radi sam i ne trpi prigovora. S krunom je učinjen prvi pokus, a što će dalje biti, to ćemo valjda doživjeti.

— Qùid nunc? — zapita grof Adam baruna iza male stanke.

Barun saže malko rameni:

— Odpor će trajati i bivati sve to veći!

— Ali će i pritisak biti veći — primieti grof. — Što hasni odpor, nastavi za tim gorko, kada nema potrebite sloge duhova! Zar su velikaši složni? Nije li kod odpremanja krune iz Požuna prisutan bio na ime carevo judex curiae grof Ivan Csáky, rizničar kraljevski Niczky, sâm primas Batthyany, dva čuvara krune braća grofovi Keglevići, grof Franjo Balaša de Gyarmath i mnogi drugi dostojanstvenici, i to su sjajna imena i rodovi ugarski, na koje car pouzdano računati može . . . .

— Iza kojih nitko u Ugarskoj ne stoji . . . . — uleti barun u rieč grofu.

— I ne treba, . . . — odsieče namah grof. — Nema li car na stotine hiljada dobre, disciplinirane

vojske, na koju se vazda osloniti može . . . Da vidite samo, ako do šta dodje . . . poslat će na nas domaće naše regimente, našu djecu, i podavit će nas . . .

— Istina je! priznade s uzdahom protonotar. — Vojska radi samo po zapoviedi.

— Quid tunc? — okrenu sada barun da pita.

— Quid tunc? ponovi grof, kao da je u neprilici za odgovor. — Nije baš lahak odgovor na to. Vidjet ćemo, šta će budućnost donieti. Bude-li odpor proti carevim reformam obćenit i uztrajan, mi ćemo ipak pobiediti. U Belgiji se javlja veliko nezadovoljstvo. Tamo su dirnuli u osinjak, u popovski stalež, komu je narod odan. Popovi rogobore i draže puk . . I u Češkoj, pa istom Tirolu mrmljaju, . . u Ugarskoj i kod nas zavladala je velika uzrujanost, i tako se odasvud sabiru oblaci nad glavom reformatora, koji će napokon uzmaći pred odlučnim prosvjedom naroda.

— Tko će prosvjedovati, gdje će prosvjedovati? javi se opet protonotar. — Dijete (sabori) se ne drže a i naše kongregacije županijske kani car obustaviti . . Nije li tako, amice Ignati?

— Kazaše nam bar u Beču, da će to doskora biti, — potvrdi barun. — Car hoće da nam pokaže, da se dade vladati i bez dijete i bez kongregacija . . .

— A mi ćemo, — razžesti se sada grof Adam, — pokazati, da se dade odpor tjerati i bez dijete i bez kongregacija. Sastajat ćemo se, ako ne u županijskih kućah, u naših prijateljskih dvorovih, tu ćemo viećati i dogovarati se, što da radimo u ovih težkih časovih; mi ćemo se pokoriti protuustavnim dekretom i naredbam, ali ih prihvatiti ne ćemo; — mi ćemo buditi i dizati ustavnu sviest; pa bila još tako pritisnuta, mi ćemo ju tim jače izticati. Ako

se ide na to, da bude u našem imperiju (carstvu) Niemac prvi narod i gospodar drugima, mi ćemo svakom zgodom izticati, da smo Hrvati, koji imamo svoje pravice, svoj jezik i svoju nošnju, i da želimo ostati Hrvati slobodni i ničije sluge. Kada bi bilo sloge u nas, kao što je nema, mi bismo već sutra svukli sa sebe ovo moderno odielo i obukli staru hrvatsku surinu, a mjesto latinske, njemačke, ili francezke govorili bismo samo hrvatsku, našu milu materinsku rieč.

Barun i protonotar sgledaše se kao u čudu na te grofove rieči. Oni nisu mogli pojmiti, da bi hrvatski jezik mogao ikada iztisnuti iz porabe jezik francezki i njemački, a osobito latinski, taj starodavni ustavni jezik kraljevstva, kojim su čak i mnoge otmene ženske onoga doba govorile i pisale, a još više ih ga dobro razumjele.

Grof je čitao s lica toj gospodi, u što pravo ne vjeruju, i nastavi osbiljno:

— Čini mi se, kao da pravo ne vjerujete u to, da bi u nas narodni jezik — nostra prisca lingua nationalis (naš stari jezik narodni) — mogao gospodovati . . . A ja Vam velim, da će se to za kratko vrieme obistiniti . . . Ja, Vi i toliki drugi pošteni Hrvati radit ćemo o tom, što više možemo, a pomagat će nam mogući jedan saveznik . . .

— Tko, tko? — upitaše u jedan glas barun i protonotar.

— Sam car svojimi reformami, — odgovori mirno grof. On hoće da sve narode svoje pretvori u jednu istovrstnu masu, da ne bude nikakove razlike, ali to mu ne će poći za rukom; on će baš tomu protivno postići . . .

U to se malko otvoriše vrata od sobe i suhonja iz predsoblja pomoli glavu, ter poluglasno javi:

— Njihova ekscelencija ban dolazi! I odmah opet zatvori vrata.

— Riedak posjet! — primieti barun i pristupiv k prozoru pogleda u dvorište. Sbilja je ban Franjo grof Ezsterházy ušao u dvorište, praćen svojim husarom, koji je nekoliko koračaja lagano, poput svoga gospodara stupao.

— Mi ne ćemo smetati, — reče grof, pogledav protonotara. — Dok bude ban kod Tebe, mi ćemo otići do grofice Lucije.

Valja znati, da je barun Malenić, otac Lucijin, prije nekoliko godina dobio grofovstvo.

— Nipošto! uzprotivi se barun. — Vidjet ćemo, rad šta je došao. Ima li mi kazati šta inter quatuor oculos (u četiri oka), imate još uviek vremena k grofici otići.

Gospoda se učiniše nevješta, da ban dolazi i nastaviše pušiti iz svojih lula i razgovarati se. Za nekoliko trenutaka čuše, da je ban ušao u predsoblje, gdje mu je suhonjavi sluga u brzo izpričao, da je milostivi gospodin barun kod kuće, ali nešto bolestan.

— Bolestan? reče ban, — onda sam nepriličnо došao!

— O ne, njihova ekscelencija! uvjeravaše sluga. — Milostivnom gospodinu biti će osobito drago. Nije ni sada sam, . . . kod njega su gospoda grof Oršić i meštar Bušić.

— Eh, bien! reče ban i podje k vratam barunove sobe, koja mu je veoma uslužni suhonja naglo otvorio.

— Smetam li, gospodo! — reče ban, stojeći na pragu barunove sobe.

— Nimalo! — odgovore sva trojica, kao u jedan glas, odlagajući lule na mozaikovani stol, koji bijaše za to namješten u jednom kutu barunove sobe.

— Gle, moj domaćin (ban je naime stanovao u kući grofovoj) i moj protonotar! . . . — govoraše ban prijazno i izrukova se s barunom i njegovimi posjetnici.

— Neka izvoli sa mnom Vaša ekscelencija, — ponudi barun, ova je soba puna dima.

— Gospoda liepo, mirno puše, — reče tobože šaljivim tonom ban, — a ne znaju, da je nekomu, koji je nam veoma mio i drag, odzvonilo . . .

— Nismo ništa čuli, — uvjeravaše protonotar, gledajući ljubopitno u bana.

— Ali nam je poručeno i ja imam, da to u svem kraljevstvu razglasim . . . Da znate, dakle, . . odzvonilo je našemu starodavnomu službenomu jeziku latinskomu . . .. On leži na odru položen . .

— Careva zapovied? upita grof Adam.

— Tako je, — potvrdi ban. — Carskim dekretom od 7. svibnja, koji sam malo prije „stafetaliter“ primio, proglasuje se u Ugarskoj i s njom sdruženih kraljevinah službenim jezikom njemački mjesto latinskoga. Tko od javnih službenika ne nauči njemački u govoru i pismu, ne će moći obnašati nikakove javne službe.

— Per amorem Dei (za ljubav Božju), kamo to vodi? — zalomi rukama protonotar nešto od jarosti, nešto od očajanja.

— Eto našega saveznika! — viknu grof Adam.

— Ide da sije na našem polju njemačku rieč, ali će mu nići hrvatska. Hoće, tako mi Boga!

— Za tri godine može se mnogo toga promieniti! — reče mirno ali gorko, skoro prietećim glasom barun. — Radilo se iz Beča što mu drago, mi Hrvati ne ćemo postati austrijska provincija.

— A što veli k tomu vaša ekscelencija? upita sada grof Adam bana.

— Ja sam ovdje pouzdanik carev i vršim njegove zapoviedi! reče mirno, dapače smiešljivim licem ban.

— Na tvom mjestu ja bih se odmah zahvalio na banskoj časti, — izjavi grof Adam, koji nije mogao, da obuzda svoje jarosti.

— To je moja stvar, dragi Adame, — primieti ban donekle uvriedjen, — svaki čovjek vodi sobom račun, i ja se držim toga. I ja bih volio u mir, nego vladati banskim žezlom u ovih težkih vremenih. Nu okolnosti su često jače od ljudske volje.

To rekavši ban uze izpod ruke baruna i okrenuv se prama grofu i protonotaru, reče:

— Gospoda će mi oprostiti, ako im na kratak čas ugrabim domaćina. Imam s njim povjerljiva razgovora.

Barun povede sada bana u sobu za primanje posjetnika, dočim su grof i protonotar ostali, gdje su bili, i nestrpljivo čekali, dok se barun vrati.

— Neugodna mi je stvar, — uze govoriti ban, kada je bio na samu s barunom, — ali moram da izvršim viši nalog. Čim ste stigli kući, stigao mi je i nalog od dvorske kancelarije, koji se tiče Vaše osobe . . . Mogli biste se dosjetiti, o čem se radi . . . Nije bila sretna ideja, da ste se priključili

ugarskoj deputaciji, koja se je žalila pred carem radi prenosa Stjepanove krune u Beč.

— Kakav je to crimen (zločin)? — osovi se barun.

— Ne radi se o crimenu, — reče ban mirno, — ali je ipak čin, koji se je na dvoru nemilostivo primio. Vaše sudjelovanje u deputaciji osobito je palo u oči i najstrožije se o njem sudi .. Vi bijaste jedini iz Hrvatske ...

— Jer su drugi bili plašivice ...

— Svejedno, Vi ste ipak pali u veliku nemilost kod dvora ..

— Ja za se ništa ne tražim, — primieti barun; — mužkoga potomka nemam, a jedinu kćerku kadar sam dobro obskrbiti.

— Dopuštam, ali nije baš ugodno biti u nemilosti kod dvora. Velika je to potencija dvor, dragi barune, — i ne treba ju nepromišljeno izazivati.

— Rekla je Vaša ekscelencija, — prihvati zlovoljno rieč barun, — da ima viši nalog, tičući se moje osobe.

— Hvala Vam, da me sjetiste! Dakako, da imam nalog i rad njega sam Vas potražio u Vašem dvoru. Taj nalog glasi: da Vas unapried držim sub vigili oculo, da pazim na sva Vaša djela, na svaki Vaš korak i da postupam glede Vas po svom arbitriju (razsudi) ...

— Nadam se, da ću malo posla zadati Vašoj ekscelenciji .. — reče ironičkim tonom barun.

— Tim bolje, ... ili zar mislite, da su to meni ugodne stvari? — odvrati ban. — Ja sam već dobrahno star i sit javna života Svakako mi je milije ne imati s nikim sukoba. Da do toga ne dodje, primite dobro ovo nekoliko mojih savjeta. Ne po-

*

državajte nikakovih sveza s velikaši preko Drave; ja ih dobro poznajem: ima medju njima mnogo nemirnjaka, koji nisu ni malo odani altissimo throno (previšnjemu priestolu). Pro secundo: ne sijte bure u Hrvatskoj, koja bi se lahko mogla povesti za Ugarskom. Tim možete samo meni praviti neprilika, al i sebi, jer ja ću strogo, čujete li, vrlo strogo postupati po dobivenoj instrukciji. Ako niste zadovoljni s carevimi reformami, zadržite to nezadovoljstvo za se i čuvajte se kojekakvih konventikula (sastanaka). I današnji posjet grofa Adama i protonotara čini mi se sumnjiv . . .

— Ta za Boga — razžesti se barun, — valjda mi je slobodno primati u svojoj kući koga me volja. Vaša ekscelencija ide sigurno i preko dobivene instrukcije . . .

— Polahko, carissime frater (predragi brate)! — uze ban miriti baruna, — ja sam to samo mimogred spomenuo, onako per accidens (slučajno). Nije mi ni na kraj pameti ograničavati Vaše kućno pravo, koje je i meni sveto, ali dužan sam Vas upozoriti. Osobito grof Adam, moj inače dobri prijatelj i vrlo ljubezni domaćin, velik je nezadovoljnik. Njemu treba samo malo poticaja i stupit će u prve redove nezadovoljnika u Hrvatskoj, a čemu to? . . .

— A tko da bude zadovoljan s timi protuustavnimi reformami? — prihvati sada barun palicu s drugoga kraja. — Oni u Beču hoće, da budemo mirni i da se umrtvimo, a svaki čas nas izazivaju i ogorčavaju. Zar možda nije tako? Neka mi odgovori Vaša ekscelencija kao stari, pošteni Ugrin i konstitucijonalac! . . .

— Nemojte me izkušavati! — branio se ban. — Dalo bi se o tom mnogo govoriti. Inter quatuor

oculos (u četiri oka) mogu Vam već kazati, da se i meni dosta toga ne svidja, ali ja sam ovdje prorex (podkralj) i treba da zastupam kralja . . . Moram da radim po njegovih intencijah, ili bih morao — — —

— Abdicirati (zahvaliti se) zar ne? . . . To bi i najpametnije bilo, što Vaša ekscelencija može da učini u sadanjih okolnostih.

— Šutite, šutite! uze ban da miri baruna skoro molećim glasom. — Ostavite to meni, to je moja privatissima res (najprivatnija stvar). — A sada ostajte zdravo, carissime Ignati, — dometnu ban i obuhvati baruna objema rukama oko jakih njegovih ramena, — nalog sam morao izvršiti, ali zato ostajemo i nadalje dobri prijatelji.

Ban htjede upravo da se preporuči, kad li se s velikim štropotom otvore glavna vrata od dvorane, u koju obiestno i silovito skoči mlado djevojče sa širokim, slamnim šeširom à la Tirolese na glavi, koji bijaše ovjenčan gjurgjicom. Na ramenu sjedila joj o zlatnu lancu, što ga je u ruci držala, šarena papiga, njezino miljenče. Djevojka, kojoj je moglo biti jedva 15 godina, bijaše sva zažarena u punanom licu, niz koje su padali uvojci njezine vrane, bujne kose. Imala je na sebi uzahnu ružičastu opravu od barèga, izpod koje je brečalo puno, jedro tielo.

Djevojka, opazivši bana, ne smete se nimalo, nego stade na mjestu i upre svoje velike crne oči u njega. Ban se nasmieši i pogleda baruna.

— Moja kći Rosina! — reče barun. Mali satanino (djavolčić), kako vidite po načinu, kojim je hrupila u sobu.

— Sve to dobro pristaje mladosti!.. Bože moj,.. a kakva da bude s tim licem, u tih godinah! —

Tako govoreći potrepta ban po licu Rosinu, koja na to jedan korak natrag trgnu.

Ban se srdačno nasmija.

— O, drago diete, ja Vas već smijem pogladiti po licu ! . . . Vi me valjda poznajete.

— Poznajem, . . . dva sam puta vidjela vašu ekscelenciju en parade, na tielovskoj procesiji, koju je biskup vodio. . . reče prostodušno Rosina, igrajući se jednom rukom s kljunom svoje papige.

— Liepo, liepo ! — govoraše ban kimajući živo glavom. — A gle, ta papiga, baš liepa ptica . . . Kako ju zovete, baroneso ?

— Badin . . . (šaljičina), odgovori djevojka.

— Dakle francezkoga poriekla . . . . primieti šaljivo ban. — A umije li šta govoriti ? . . Francezi su vrlo razgovorni.

— O, moj badin umije mnogo toga u svih jezicih, — uze s velikim interesom pričati Rosina. — On govori latinski, talijanski, francezki, hrvatski . . .

— Ah, ah ! — smiešio se ban, pogledavajući postrance baruna, koji je s velikom dopadnošću motrio svoju jedinicu. — Vaša papiga vrlo je učena ptica . . . Samo, kad bi nam htjela pokazati što od svoje vještine . . .

— Molim, molim ! reče djevojka i okrenu svoje lice sasma k papigi. — Slušajte samo, ekscelencija. — No badin, uzklikni što jače možeš: vi — vat — — — I djevojče intonova visokim glasom ono, što je badin za njom oponieti morao. No badin je šutio izprva, a zatim grakćuć približio se za jedan korak bliže glavi djevojčinoj . . .

— No, ti nevaljanče ! poče ga karati Rosina, — ne ćeš li pokazati, što znaš ? . . Ha ? a malo prije si

u vrtu brbljao i drečao, da je bilo i previše ... Ajde badin! .. liepo počni! no, slušaj: Vi — vat...

I sbilja badin ovaj put posluša i uzkliknu otegnutim, patetičkim glasom, koji je nešto opominjao na glas njegove učiteljice: vi — vat pa — tria! .. vivat libertas (živila domovina, živila sloboda)!

— Bravo badin! bravo badin! — pohvali ga Rosina pogladivši ga po glavi, dočim je ban nekako usiljenim posmjehom mahao glavom.

— Ja sam službenica Vaše preuzvišenosti, gospodine bane! — reče Rosina i vrlo se reverencionalno nakloni najprije banu pa otcu i podje do pobočnih vrata, na koja je imala izaći.

Dok je otvarala vrata, uhvatio je badin zgodu, da na oprašta još jedanput dovikne banu: — vivat patria, vivat libertas!

— Dà, dà, — uze govoriti ban, okrenuv se k barunu, ali gledajùć postrance u zemlju. — I ja velim: vivat patria, vivat libertas! Ali to su sada pia desideria! .. Glavom se ne da kroz zid .. U Vašem dvoru sve je nekako ratoborno uzgojeno, i sama papiga .. — primieti dalje šaljivo. — Čovjek bi skoro vjerovao, da je ovdje takovo razpoloženje u zraku ...

— Chacun à son gout (svaki po svom ukusu), — odvrati barun, prihvativ s naklonom desnicu, koju mu je ban na oproštaj pružio.

— Dakle, budite oprezni, carissime, vrlo oprezni, opominjaše ban baruna, idući do glavnih vrata, na koja bješe unišla Rosina. — Pozdravite Vaše prijatelje, ne ću da ih drugiput smetam.

Klanjajući se izprati barun preko praga bana i vrati se natrag u dvoranu, gdje ga je već čekala

žena i kći. Lucija bijaše sada već vremešna, gojazna žena. Njezina divna pepeljasta kosa dobrahno je prosiedila, lice izgubilo mladjahnu friškoću, a i crne joj oči nisu već onako živo i veselo sjale, kao nekada. Kraj svega toga bijaše Lucija još uviek zanimiva i vrlo simpatična gospodja. Bijaše ona kao i nekada uviek krotka, blaga i umiljata, osobito sa svojim Nacijem, s kojim je već dvadesetak godina u sretnom braku proživjela.

— Šta znači taj banov posjet, dragi Nacio? — upita Lucija muža.

Barun umjesto odgovora izmahnu rukom.

— Ja znam, mamo! — javi se Rosina, igrajući se s papigom, koju je još uviek s sobom nosila. — Ja bih se okladila, da ću pogoditi, pošto je ban k nama došao . . .

— No, pa kaži, ti mala brbljavice? — reče joj otac.

— Ban je došao taticu izkarati, jer je išao u Beč s Madjari se puntati . .

Nacio udari u smieh, pri čem ga ponovno uhvati jak kašalj, koji ga je gušiti počeo.

— Je li istina? — pitaše Lucija baruna.

Barun, još uviek kašljući, kimaše glavom u znak, da potvrdjuje, što je Rosina rekla.

U taj čas otvore se malko vrata pobočne sobe s druge strane, na koja pomoli glavu grof Adam, koji već nije mogao izdržati, da čuje, u kakvu je poslu ban posietio baruna.

— Je li slobodno?

— Unidjite samo! — pozva ih barun.

— Dakle što je? — upita grof, uz koga je otvorenih usta od ljubopitnosti stajao protonotar.

— Audivi verbum banale (čuo sam bansku rieč)! — odgovori barun. — Dobio je nalog iz Beča, da mi spočitne, što sam sudjelovao u deputaciji.

— Je li moguće ...? — čudio se protonotar.

— Osim toga dobih opomenu, da se čuvam, jer da ću biti sub vigili oculo.

— Dakle osbiljno? — upita grof.

— Ta poznajete bana ... odvrati barun. — Dobio je nalog, koji je morao izvršiti. U sebi misli jamačno kao i mi.

— Mene je strah, — javi se grofica Lucija, — da bi ti, dragi mužu, mogao imati neprilika.

— Ah, draga moja, lako ćemo za to, — umiri ju barun. — U jednom se gradu groze, u drugom ne boje, vele Hrvati. Oni iz Beča se groze, al se mi ne bojimo, oni se boje.

— Tako je! — potvrdi grof. — I treba da im pokažemo, da se ne bojimo. Do sada smo šutili i trpjeli, ali od sada više ne smijemo. To ide u živac našega naroda. Ako se za doba ne odupremo, napravit će od nas Niemce i austrijansku provinciju .... Nu do toga ne smije doći ... Mi ćemo pokazati zube našim protivnikom ....

— Hoćete se i Vi puntati? — upita Rosina prpošno naivnim tonom.

— Rosino! — ukori ju blago mati, dočim su se gospoda tomu upitu smijati morala.

— Dakako, da ćemo se puntati, Rosinice! — odgovori grof Adam, — kako nam naše pravice dopuštaju. Hoće da nam ih ugrabe, pa su ih većim dielom jur ugrabili, ... nu ništa zato, mi ćemo ih natrag zahtievati i dobiti ...

— Amen! — dodade protonotar.

Na to se grof i protonotar oproste s barunom i njegovom porodicom.

— Potražit ću te skoro! — reče grof odlazeći barunu.

Kad su bili na ulici grof i protonotar, moglo se je vidjeti, da grof o nečem razmišlja, tako da ga se ni protonotar nije usudio smetati u njegovih mislih. Ne govoreći ništa dodjoše tako do gradske viećnice, izpod čijih je arkada što stajalo, što sjedilo nekoliko gričkih gradjana, koji su imali posla na viećnici.

Grof se na uglu zaustavi i, okrenuv se prama protonotaru, reče:

— Htio sam da idem k banu i da s njim govorim, da čujem, što misli taj čovjek o svem tom. Ali ne ću ... Danas sam nekako uzbudjen i nemam potrebita mira, da bih govorio s pouzdanikom dvora. Odgodit ću na drugi dan ... S Bogom, Bolto!

Protonotar prihvati pruženu desnicu grofovu, duboko se pokloni i ode prama „dvercem“, gdje je stanovao. Grof Adam pogleda na poštovane Gričane, koji su pod arkadama bili i upirali svoje poglede u grofa. Opazivši, da se je grof na njih obazreo, skidoše brzo svoje šube s glava i smierno pozdraviše velikaša.

— Hvaljen budi Jezuš Kristuš!

— Na vieke, amen! — odgovori grof, sokriv se takodjer i približi se k gradjanom.

— Ima li što nova u varošu? — upita grof.

— Ništa, Vaša milosti, — odgovori najugledniji medju gradjani poštovani Mikula Brajdica, sedlarski meštar. — Sve je pri starom ...

— Al ne će dugo! — primieti grof. — Ne će

dugo ostati pri starom ni kod Vas na Griču, ni u cielom kraljevstvu.

— Vaša je milost dobila glase? upita Brajdica, uslobodiv se prijaznošću grofovom.

— Dobili smo, dà, glase iz Beča, vrlo čudne glase, jedan crnji od drugoga . . . govoraše grof.

— Ah, ah! — čudili se Gričani, ne ufajući se ipak pitati, kakovi su to glasi.

— Krunu našu ugarsku, sv. Stjepana krunu, — nastavi grof, — dao je kralj iz Požuna odnieti u Beč . . . Razumijete li Vi, što je to? . . Naša kruna, kojom se krune ugarski i hrvatski kraljevi, odputovala je u Beč i ne će se vratiti . . .

Poštovani gradjani gledahu razvaljenih usta u grofa i s glupim izrazom u licu, te se je moglo vidjeti, da oni ne shvaćaju doseg toga čina. Najpametniji od njih meštar Brajdica htio je ipak pokazati, da nije iz ludjakove kuće i kao iznebuha upita grofa:

— Što, pa smije li to biti, Vaša milosti?

— Smije li biti? . . ali čudno pitate, dragi moj meštre! — odvrati grof Adam dosta osorljivo, videći, na kakovu se je glupost namjerio. — Tà i naši vrabci na krovu pjevaju, da kruna ne spada u Beč, već da mora ostati u zemlji, čija je . . .

— Tako je, tako je! — povladiše sada jednoglasno Gričani grofu, koji nastavi dalje:

— Danas u Beču ne pitaju, smije li biti, ne smije li . . . Tko je jači, radi što ga volja . . . I to ne znate, da je latinski jezik u službi ukinut, a mjesto njega će se njemački pisati i suditi . . Sva gospoda varmegjska i gradska moraju za tri godine naučiti njemački; tko ne nauči, gubi službu.

— Ej, Vaša milosti! — javi se sada starina čohaš Imbro Sirovica, — to opet ne može biti ... Kako bi to bilo, da gospoda govore njemački kao naši šoštari i krojači u Dugoj ulici?

— Ali će biti tako! — reče grof. — Carski je decretum već izašao, to meni vjerujte!

U to zazvoni u zvoniku sv. Marka podne.

— S Bogom, dragi meštri! — reče grof i skinuv šešir krenu sokrivene glave kući svojoj u Opatičkoj ulici.

Grički gradjani poskidaše takodjer težke šube sa svojih glava i prekrstivši se uzeše poluglasno moliti: — Zdravo Marija! ..

II.

Viest, da je car Josip proglasio njemački jezik državnim u Ugarskoj i Hrvatskoj, razširila se brzinom munje po svih krajevih kraljevine. Ban Eszterházy bješe doduše nakanio, da carski dekret što prije proglasi u županijskih kongregacijah, nu grof Adam Oršić i njegovi prijatelji pretekoše ga, jer su odmah, kako su tu viest čuli od bana, razturili ju u najdalje strane kraljevstva. Ova poruka sve je prenerazila. U javnih službah, izuzev gradove, bijahu sve sami plemići, jer po ustavu nije neplemić mogao da bude biran za častnika županije. Plemenite gospode bijaše upravo u to kobno vrieme mnogo. Umnožali se tako, da su morali dieliti svoje djedovske posjede. Nu po diobi postadoše ovi tako maleni, da nisu mogli hraniti svoje gospodare. Radi toga nastalo obće gramzenje za službami. Svaki je plemić, koji nije mogao o svom da živi, gledao da postane častnikom u vojsci

ili u županiji. Mnogi se dapače posvetiše i odvjetničtvu i svećeničkom staležu, koja su zvanja u boljih vremenih prepuštali neplemićem. Da se je bar štedilo, bili bi se mnogi uzdržali na svojih dobrih, pa makar su diobom malena postala. Ali o štednji ne bijaše onda ni govora. Sve je živjelo nad svoju snagu, a pomama za razkošju obuhvatila je ne samo plemstvo, nego i gradjanstvo. Plemstvo je ipak po svom položaju i imetku prednjačilo u tom poroku. Zavladalo je pravo mahnitanje u natjecanju, tko će sjajnije živjeti, imati ljepše konje i ekipaže, tko će se bogatije odievati i elegantnije zabave davati. Gospodje hrvatske, koje su još prije desetak godina bile tako skromne, štedljive i bogobojne, sada su se bezsviestno motale u vrtlogu razkošna života. Njihova pohlepa za sjajem i blistanjem tražila je neprestanu hranu. Ubogi muževi morali su smagati novca bilo od kuda, samo da učine po volji dragim svojim ženicam. Trebalo je zato služiti, a znalo se je, da su te županijske službe veoma mastne. Gospoda veliki i mali sudci nisu doduše imali velikih plaća, ali su zato živjeli kao mali bogovi! Sjedio je svaki u svom dvoru, a puk je onamo k njima zalazio. Malo bi tko došao prazan, nego je svaki ponio sa sobom mito, koje otvara vrata i srdce u njihove milosti gospodina sudca. Mito je primao svaki toliko, da na živež nije trebao ni krajcare izdati. Panduri i inoši, dapače kuhači i kuharice i ostala družina odredjivala je, kakovo mito njihova milost varmegjijski sudac najbolje treba, a ubogi seljak liepo se je pokorio toj odredbi. Tko nije imao dosta kmetova, da mu obrade plemenito zemljište, naredio je težake, koji su mu badava radili i sami se uz to hranili. Trgovci, obrtnici, župnici,

dakle takovi, koji nisu bili seljačkoga staleža, dolazili su s većimi darovi, ako su trebali milostivoga gospodina sudca. Novac se je, dakako, najradje primao. Ako je milostivi gospodin imao lošu berbu, ili mu gornica koje godine nije uniela toliko, koliko se je nadao, odmah su to doznali provizori i kasatori gospode velikaša, koji su dobre kapljice odmah odpremili u pivnicu milostivoga gospodina, a ovaj je, dakako, vraćao im ljubav kod komputuša i drugih funkcija, koje se obavljaju medju vlastelom i kmetovi.

Je li onda čudo, ako je županijsku gospodu prenerazila viest o carskom dekretu glede novoga službenoga jezika, po kom mogu oni izgubiti te liepe, bezbrižne, a tako unosne službe. Koliko ih ima medju njima, koji njemački toliko znadu, da bi mogli služiti tim jezikom; koliko ih je, koji su kadri taj težki i opori jezik za tri godine podpuno naučiti?

Ban je pisao velikim županom i podžupanom, da zaprieče svaki protest i svaki odpor tomu dekretu, u kom je sadržana neopozovna volja careva. Županijski častnici, koji bi se bunili proti toj carskoj naredbi, imadu se na strogi odgovor pozvati, a u županijskih skupštinah, kada se proglasi taj carski dekret, da se ima universitas statuum et ordinum (obćinstvo stališa i redova) odmah upozoriti, da se toj previšnjoj naredbi svaki slednji pokoriti mora.

Takova naredba, pa da prodje bez protesta! Toga nije nikada bilo u Hrvatskoj, niti će biti. Treba spremiti prosvjed, glasan, energičan prosvjed proti toj neustavnoj, autokratičkoj naredbi, pa onda šta Bog da.

Nu gdje će se gospoda nezadovoljnici sastati,

i poviećati? ... Banove uhode vrebale su pozorno na svakoga, koji bi imao nakanu, da uzbudjene duhove još više uzbudi. One su vješto vršile svoju zadaću: molile su, odvracale dobrimi razlozi i prietile, gdje je trebalo. Radile su više, nego je možda i sam ban očekivao i postigle su svoju svrhu. Činilo se, da će sve proći mirno i bez rogobora. Nu tako nije moglo biti. Uglednici iz締 stališa velikaša i starodavnoga plemstva dobili su glasove iz Ugarske, da se ondje sprema na energičniji odpor proti germanskim namjeram dvora. Mnoge su već županije odaslale krepke remonstracije proti „germanskomu dekretu“ (kako su ga vulgo nazivali), a neke su dapače metnule ga s poštovanjem ad acta.

— Mi ne smijemo zaostati za našom ugarskom braćom — govorio je grof Adam Oršić svojim prijateljem u pouzdanu dogovoru. — Mi se moramo negdje sastati, bar naše dvie susjedne županije, zagrebačka i varaždinska, gdje ima najveći broj velikaša i plemstva i koje su najuglednije u našem kraljevstvu. Moj dvor Bistra nekako je na granici izmedju obiju županija, prostora ima dosta, i tamo ću sazvati naše prijatelje i istomišljenike ... Dà, to ću učiniti.

I zbilja neobičnom brzinom razaslao je grof Adam preko stotinu jednako pisanih pozivnica, kojih se svaka počinjala običajnim onda pozdravom: „Szlusbu moju dosztoino preporucham dragomu goszpodinu bratu“, svojim mnogobrojnim znancem: velikašem, kanonikom i župnikom, plemićem, častnikom županijskim, da mu učine čast i 4. lipnja god. 1784. dodju u Bistru, gdje će se u družtvu mnogobrojnih prijatelja, braće i rodjaka slaviti rodjendan njegove „drage hisne tovarussicze Leonarde.“

Grof Adam pozvao je i mladih ljudi iz uglednih porodica, pozvao i mnoge gospodje sa kćerima, jer će na taj dan biti vrlo veselo i bez plesa ne će minuti. Zato je iz Varaždina naručio čitav orkestar od dvanaest mužikaša, koji su na velikaških i plemićkih zabavah za dobre novce svirali.

Oni, koji su pobliže poznavali grofa Adama, znali su, da to nije poziv na običnu kakovu zabavu, nego da se pod tim nedužnim plaštem krije nešto ozbiljna. Svi su napeto izčekivali dan zakazane svečanosti. Gospodje i mlade plemkinje, doznavši, da je na zabavu pozvano i više mlade, otmene gospode i da su glasbenici radi plesa naručeni iz Varaždina, spremale su se i radile dan i noć, da što ljepše i sjajnije izgledaju na toj grofovskoj zabavi, kakve već dugo nije bilo u Zagorju. Ah, kako su im zavidjele susjede i znanice, koje ne bijahu usrećene grofovim pozivom!

Već dvie ure prije podne bijaše vrlo živo na cesti, koja je vodila iz Zagreba i Varaždina do grofovskoga grada Bistre. Na novom, ukusnom dvoru, što ga je podno zagrebačke gore sagradio podmaršal Krsto grof Oršić, vijale su se tri ogromne zastave. U sredini porodična zastava grofovske porodice Oršića, a s desne i lieve zemaljske crveno-biele zastave. Veselo su lepršale u svježem lipanjskom zraku, kao da žurkaju goste, neka se što skorije nadju na okupu pod gostoljubnim bistranskim krovom. I žurili se pozvanici. Velikom brzinom jurile cestom elegantne četveropregne velikaške ekipaže, otrošene stare kočije plemićâ, kupljene za jeftin novac prieko u Štajerskoj ili Kranjskoj od velmoža ili bogatijih grajščaka (plemića), pa lahka štajerska kola gospode

sudaca i častnika, kojim su na prednjem sjedalu sjedili uparadjeni županijski hajduci s perjanicami u kalpaku; napokon vidjelo se i običnih seljačkih kola, u kojih su se gospoda župnici vozili na gostbu. Mladi kavaliri zajahali su kićeno opremljene, vatrene konjice i strielimice letjeli mimo kočija i kola vozećih se gosti. U dvorištu bistranskoga dvora dočekivali su goste čitave čete grofovskih inoša, špana, lugara, sluga, hajduka, koji su sa svih dobara grofova Adama, Ivana i Franje Oršića za ovaj dan poslani u Bistru. Oni su vodili goste u dvor, u sobe za njih opredieljene, skrbili za kočijaše, konje i karuce, koje su ondje ostale, jer mnogi, koji bijahu iz bliza, poslali su svoje podvoze kući, jer su znali, da će se svu noć po starom običaju plesati i veseliti.

U gornjih odajah dvora bijaše na nogah sva grofovska porodica. I grof Adam sa svojom liepom i dražestnom suprugom Leonardom, kćerju Krsta grofa Vojkffy-a, onda grof Ivan, mladji brat Adamov, liep i ugladjen kavalir u najljepšoj muževnoj dobi od kojih 30 godina, još neoženjen, i napokon grof Franjo, svećenik biskupije zagrebačke, koji je svoje bogoslovne nauke svršio u Rimu i poslije smrti otčeve vratio se u domovinu, gdje su onda sva tri brata otčevu ostavinu liepo i bratinski medju sobom podielila.

Sva porodica imala je pune ruke posla, primajući u maloj biljardnoj dvorani odlične goste. Grofovi Adam i Ivan bijahu odjeveni u bogato narodno odielo od lahka modra baršuna. Vlasi im ne bijahu naprahane po francezkom običaju, nego po polak glave razdieljene, a brkovi ulašteni i zašiljeni. Gospodski gosti odmah su slutili, da i ta neobična pojava

nešto znači. I gospodi i gospodjam veoma se svidjalo to iznenadjenje. Ta liepa nošnja vidjala se u novije doba u svečanih prilikah, ali u običnom životu izčezavala je ona sve to više pred francezkom modernom nošnjom. Nekoliko samo stare, korenite gospode velikaša i plemića ostalo je vjerno starodavnoj narodnoj nošnji, ali tih je bivalo sve manje i manje.

Mlada i krasna komtesa Eleonora Keglević, o kojoj se govorilo, da joj se grof Ivan Oršić svidja i ona njemu, bijaše sva preneražena, kad je, unišavši s otcem grofom Julijem u sobu za dočeke, ugledala pred sobom smiešećega se grofa Ivana u narodnom odielu. Pa te po pol glave razdieljene vlasi i ti zašiljeni plavi brčići . . . Užasno! . . .

— Phi donc! — uzkliknu komtesa, sabravši se nešto od prvog strašnog utiska. — Phi donc, monsieur le comte! . . . Comme un pandour! . . . Ja ne ću tako s vami plesati . . . Jamais!

Grof Ivan samo se je smiešio, gledajući srčbu liepe Eleonore, koju ni njezin otac, ni domaćica grofica nisu mogli u prvi mah umiriti.

— Ja ne ću s Vami plesati! — ponovi grofu još jedanput, odilazeći prkosno u odaje, za gospodje opredieljene.

— Prije plesa ja ću se preodjeti! — doviknu joj grof, koji je slutio, da će doći do te razmirice.

Oko jedanaeste ure bijaše najveća navala gosti. Svaki je tako proračunao, da u to doba dana prispije u Bistru. Iz lievog krila dvora čula se je vesela vika i glasno smijanje gospodja, koje su se bavile time, da urede svoju toaletu. Većina ih, znajući, da će biti i plesa, došla je s gotovimi papilloti, koje je sada trebalo razriešiti i u red staviti. Sobarice gro-

fovske pomagale su neutrudivo taštim gospodjam, da su se sve žarile u licu od žurna i dosadna posla. Bijaše ih više odredjeno na pomoć gospodjam, al nisu svagdje dospjele. Valjalo je, da jedna gospodja drugoj pomaže. I tako je onda išlo puno brže.

Na desnom opet krilu dvora čuo se je bučan razgovor sabrane gospode, a pokadšto glasni uzklici i grohotan smieh. Medju posljednjimi, koji su došli, bijahu prečastna gospoda zagrebački kanonici: Mirko Rafaj, potomak odlične porodice Rafaja Ravenskih, koji je, budući u mladosti veoma ružan, sam odabrao svećenički stalež i u vječnom gradu uzpeo se na stepen doktora bogoslovja i mudroslovja. Kad se je kući vraćao pun znanja i svećeničke vrline, kažu, da su njegovi poglavari u Rimu dali mu za biskupa zagrebačkoga pismo, u kom napisaše znamenite rieči: „misistis nobis monstrum, remittimus Vobis portentum (poslaste nam nagrdu, mi Vam vraćamo čudovište)". Taj muž postade kasnije biskupom bosanskim u Djakovu.

S njime dovezao se u istoj kočiji u ono doba vrlo glasovit i ugledan kanonik Franjo Aleksij Sebastianović, rodom iz Požege, u pjesničkoj umjetnosti učenik slavnoga Kanižlića. Žalibože njegova vila iznevjerila se svomu narodu i pjevala latinskim jezikom veleliepe pjesme prigodnice, elegantnom formom i krepčinom Vergilijevom. Slovio je jednako kao učenjak i kao latinski pjesnik, pa kada je o smrti carice i kraljice Marije Terezije izpjevao uzvišenu žalobnicu: „Epicedion Augustae Mariae Theresiae Memoriae", imenova ga ugledno učeno družtvo Arkada u Rimu svojim članom, davši mu družtveno ime Corineja Lapizija.

*

Treći bijaše prečastni gospodin Filip Wohlgemuth, komu su se već predci pohrvatili bili, u Hrvatskoj postali pravi plemići i vlastela, ter obnašali razne javne službe. Gospodin kanonik bijaše osobiti prijatelj grofovske porodice Oršića, i kada je grof Krsto, otac sadanje trojice grofova, g. 1782. umro i u Gornjoj Stubici sahranjen, držao je gospodin kanonik na zadušnicah u stubičkoj župnoj crkvi u prisuću sve grofovske porodice i mnogobrojnih prijatelja i znanaca pokojnikovih sjajnu propovied, radi koje je u cieloj biskupiji veliku pohvalu stekao. Po želji grofovih sinova tiskana je ta propovied u posebnom izdanju i spremljena u porodični arkiv. Kadgod bi bila koja svečanost ili slava u obitelji grofova Oršića, zahvalni Krstovi potomci ne bi nikada propustili pozvati i gospodina kanonika, posebnoga svoga prijatelja.

S gospodinom kanonikom dovezao se je dobar njegov prijatelj, gospodin Nikola Babočaj, sudac na gričkih Goricah, koji po sudu grofa Adama nije mogao manjkati u tako važnu zboru, kao što je današnji.

Kada su sva pozvana gospoda na okupu bila, došli su medju njih domaćine grofovi, pa su prikupljajući oko sebe sve to veće hrpe, zametnuli razgovor o javnih stvarih domovine, a napokon i o kobnom dekretu glede njemačkoga jezika. Isto kao domaći grofovi, ponieli se u družtvu barun Nacio Magdalenić, grofovi Josip i Julijo Keglevići, grof Ivan Nep. Erdödy, dapače i sam protonotar Baltazar Bušić uzeo je živom riečju kortešovati medju gostima. Oko ovih uglednika bijahu sve to veće, sve to gušće hrpe. Najviše sabiralo se gosti oko grofa Adama, koji je

govorio otvoreno i muževno, bez zazora i straha, ali ipak razborito i razumno, da je svatko vjerovao u istinu njegovih rieči.

— Ne klonimo duhom, gospodo! . . . Jam alios vidimus ventos (vidjesmo i drugačije oluje), i ova će prehujati preko naših glava, a mi ćemo ostati cieli . . . uze govoriti uzvišenim glasom grof Adam, da su ga svi čuti mogli. Njegovi prijatelji, koji su imali oko sebe svoje manje hrpe, prestadoše govoriti i povukoše sa sobom svoje slušatelje bliže k govorniku, koji je stajao nasred sobe, ter se visokim svojim stasom izticao iz tiesnoga kruga gospode, koji su se oko njega okupili.

Opaziv grof Adam, da je na njem samom ostala rieč i da se je cielo družtvo samo oko njega sakupilo, da ga čuje i sluša, produlji odmah započeti govor: — Dà, mi ćemo ostati cieli, ako budemo složni i neustrašni . . Impavidum ferient ruinae! (neustrašnoga poklopit će ruševine)! A čega da se bojimo, ako vršimo svoje pravo, koje nam daju zakoni našega kraljevstva. Hoće da uvedu u nas njemački jezik u javnu službu . . . Kako mi dolazimo do toga? . . . Zar smo mi Niemci, ili terra haereditaria (nasljedna zemlja) naše dinastije, kao Austrija ili Tirol itd.? Tamo neka uvadjaju njemački jezik, ali kod nas mu nema mjesta . . . Mi smo Hrvati, imamo svoje zakone i svoj ustav . . . Bez naše privole ne smije se ukidati, što zakonito postoji, i uvadjati nešto, što mi ne ćemo, i što solenniter odbijamo. Mi ćemo remonstrirati proti jezičnom dekretu u naših županijskih skupštinah, mi ćemo prosvjedovati proti toj nezakonitosti i pozvati se na naše pravice, — kojih se mi nikomu za volju odreći ne ćemo . . . .

— Ne ćemo, ne ćemo! . . . Vivat comes! — zagrmilo je u dvorani iz stotine punih, uzbudjenih grudi. Prisutni uzeše sve napetije slušati govornika.

— Uvesti u naše javne poslove njemački jezik... znate li, što to znači? — prihvati dalje grof Adam. — To je toliko, kao dovesti u zemlju čitave legije njemačkih oficijala, koji će našim domaćim kruh iz usta trgati. Gospodo! to je do Boga vapijući grieh.. Za tri godine ne mogu stari ljudi podpuno naučiti tudji jezik, a ne nauče li, gube službu. To ne bi još toliko zlo bilo, da imadu o čem drugom živjeti, ali ne zaboravimo, gospodo, da je naše plemstvo, iz kojega biramo svoje javne službenike, silno osiromašilo. Dugi nasljedni, pa za njim sliedeći sedmogodišnji rat s Prusima uništio je blagostanje našega plemstva. Dadosmo krv i imetak za priestolje, te sada stradaju mnoge plemićke porodice, koje su prije na glasu bile radi bogatstva. Stotine i stotine plemića nije kadro živjeti, da nema službe, pa i to sada da izgube . . . A zašto i komu za volju? . . Njemačkim stepihlebom, koji vrebaju na dobri hrvatski zalogaj?.. To je, gospodo i braćo, nepravda, koju mi ne ćemo odobriti našim mučanjem; mi ćemo tražiti, da se odmah sazovu skupštine županijâ zagrebačke i varaždinske, koje su po Vami ovdje zastupane, i prosvjedovat ćemo proti tomu jezičnomu dekretu i pozvat ćemo i sve druge županije naše, da se tomu prosvjedu pridruže. Je li tako, gospodo?

— Tako je, tako! — povladjivahu bučno gosti. — Mi ćemo prosvjedovati, ne primamo dekreta!

Dok je trajala buka podjarenih nezadovoljnika, pristupi i stade do grofa Adama kanonik Sebastianović i dignuvši ruku u zrak pokaza, da bi želio govoriti.

— Silentium, silentium! — počeše mnogi sada vikati, da utišaju buku i žamor u dvorani. Napokon nastade tišina i kanonik poče izprva posve iz tiha, a kasnije sve jače i krepčije, kako su ga zanosili njegovi osjećaji:

— Ja ne ću da govorim kao branitelj našega ustava i pravica[1], to prepuštam drugim vještijim od mene u tom poslu, premda i ja znam, da je latinski jezik gojenče naše konstitucije i da se bez naše volje ne smije u grob položiti. Ja govorim kao čovjek, koji sam uzgojen tim jezikom i kojim se kad i kad javljam na vilinskom Helikonu . . .

— Vivat poeta, vivat Corinaeus Lapizius! — kliknu protonotar Bušić, veliki obožavatelj muze Sebastianovićeve.

— Vivat, vivat! — prihvatiše oštro i ostali.

— Taj jezik poznajem i ljubim kao i rodjeni svoj materinski jezik i tko ga hoće da prije reda sahrani, proti tomu ja ustajem. Klasičnost izraza, elegancija i muževna krepčina, to su prednosti, kojih nikoji jezik nema kao naš stari i slavni jezik latinski . . . Hoće da nam ga uzmu, a što nam daju u zamjenu? Jezik njemački, koji smo najprvo čuli od njemačkih Soldnera i zgražali se nad njim, — jezik, koji nema literature, pa koga su istom u novije vrieme neki obradjivati počeli . . . Kakovo pravo ima taj jezik u nas, medju Hrvati? . . . Ako već ne će da trpe mrtvi jezik latinski, neka nam dadu naš živi i liepi materinski jezik . . . U njem su više viekova pisali i proslavili se svietli umovi i pjesnici Ragusaei: Gundulić, Palmotić, Gjorgjić i stotine drugih, u njem beru i danas lovore umni muževi u Slavoniji, kao moj slavni učitelj i uzgojitelj Kanižlić, Vid

Došen, Relković i preučeni franciskan pater Katančić . . . Gospodo, ja sam čitao djela tih slavnih, zaslužnih za narod muževa, i velim Vam, da nema premca jeziku latinskomu, kao naš jezik hrvatski. To su dokazali ti muževi svojim sjajnim umom i vještim perom. Što će nam dakle surovi jezik germanski, kad imamo liepi i sladki naš jezik narodni, koji ljepotom ne zaostaje ni za jezikom staroga Lacija, ni sadašnjih romanskih plemena . . .

— Istina je, pravo govori! — iztaknu se stari grof Petar Sermage, čovjek fine naobrazbe.

— Ja sam, dakle, za to, da svečano prosvjedujemo proti neustavnom dekretu i jesam za ono, što predlaže naš vriedni domaćin grof Adam . . . Ne bismo radili ni ustavno, ni patriotički, da zastrašeni zatvorimo usta i primimo, što nije za nas, niti ikada smije biti . . . Vi me poznajete, gospodo, i znano Vam je, da nisam protivnik carevih naprednih reforma, . . . ako ne vriedjaju naš ustav i vjeru . . . Mnogi su me već radi toga krivo sudili, ali neka ih: conscia mens recti famae mendacia ridet! . . Dekret carski, o kom sada viećamo, nije nikakova reforma, nego naredba: sic volo, sic jubeo . . . Tu naredbu ne možemo priznati i zato prosvjedujemo sa zakonom u ruci.

I opet zaori dugotrajni vivat — u dvorani. Svi prisutni, koji su poznavali kanonika Arkadjana, čudili su se, da je on danas tako govorio. Znali su ga kao velikog štovatelja cara Josipa, koji nije žestoko prigovarao ni samim njegovim crkvenim reformam, dočim je druge njegove socijalne i naposeb školske reforme s oduševljenjem primao. Radi ove njegove simpatije prama vladaru reformatoru držali su mnogi

istinitimi one tajne glasove, koji su se u potaji širili o arkadjanskom pastiru — (tako se je pjesnik sam nazvao), naime, da je francmaçon (slobodni zidar), koji je već više godina spadao u peštansku ložu, kao i njegov prečastni kolega Filip Wohlgemuth. Ako je sada taj slobodoumni muž ustao proti carskom jezičnom dekretu, učinio je za to, jer mu je taj jezik, kao pjesniku latinskomu, bio nada sve mio, kao što mu je nada sve mrzak bio opori jezik njemački. Pa onda taj dekret nije ništa sadržavao, što bi odgovaralo slobodnomu njegovu mišljenju. On je i s toga gledišta osjećao se slobodnim i nevezanim, pa je govorio ovako, kako mu je srdce njegovo prišapćivalo.

Od sabrane gospode nije nitko više govorio... I čemu da tko još govori i sabranike predobiva za stvar, za koju su već prije sastanka svi do jednoga bili. Gospoda su opet stala se sakupljati u hrpe, gdje se je viećalo o tom, kada da se drže skupštine u Zagrebu i Varaždinu, tko će sve u njih govoriti i tko sastaviti preponizne predstavke na kralja, koje su imale biti pristojne doduše, ali energične i ratoborne.

Gospoda su se doduše dosta brzo sporazumjela o tih stvarih, ali oni bi bili bez kraja i konca još dalje razpravljali i razpredali o tom važnom tematu, da nije galonovani sluga otvorio vrata u znak, da gospoda imaju poći u blagovalište, odkud je već dopirao neobično živi i veseli žamor ondje čekajućih gospodja, koje dodjoše k objedu u sjajnih opravah.

Polagano i dostojanstveno poče kretati duga povorka gospode u blagovalište. Tom prilikom sastadoše se upravo pred vratima blagovališta grof Adam s kanonikom pjesnikom, koji je išao uz svoga druga Rafaja.

— Danas sam s tobom zadovoljan, — reče šaljivo grof kanoniku. — Danas nisi iz lože govorio o carskom dekretu. — Ovimi riečmi nišanio je grof na francmaçonske odnose kanonikove. Kanonik Rafaj obori oči, čineći se kao da nije ništa čuo.

— Moja loža, — odvrati izbjegavajućim načinom kanonik, donekle žacnut grofovimi riečmi — jest loža kršćanske ljubavi i snosljivosti!

Grof Adam potrepta po ramenu pjesnika, kao da mu je htio pokazati, da nije ništa zlo mišljeno bilo s njegove strane. Tako unidjoše u blagovalište, gdje bijahu uz sve četiri stiene dugački stolovi, prostrti težkom domaćom tkaninom i starodavnom srebrninom, koju je sva grofovska porodica za danas dopremila u Bistru. Okolo izmedju stolova stajahu u manjih hrpah otmene gospodje i djevojke, sve odjevene po najnovijoj razkošnoj modi, koja je za nekoliko dana dolazila iz carskoga Beča u Varaždin — nazvan u novo doba malim Bečem, — odkuda se je onda po Zagorju i po drugih stranah Hrvatske širila. Velikašice i bogatije plemkinje imale su skupocjene diademe u kosi navrh glave svedenoj, a o vratu i po rukah sievale su venecijanske ogrlice i grivne i parizko prstenje. Bijaše divotan pogled na te stasite i ponosite gospodje, a osobito na mlade one pupoljke djevojačke, koji se u toj kiti krasoticâ milovidno izticahu.

Dugo je trebalo, dok je veliko družtvo posjedalo oko dugih stolova, pri čem se je strogo pazilo na to, da svaka gospodja dobije i svoga kavalira, i to, ako je moguće, sebi najmilijega i najpoćudnijega. Onda bijaše to družtveno pravilo, a takav

razpored pri stolu bijaše najbolji začin svakomu hrvatskomu družtvu.

Posljednji stiže na svoje mjesto domaćin grof Adam, koji si je odabrao mjesto uz groficu Luciju, ženu baruna Nacija. Prije nego će sjesti, dade ubrusom znak muzikašem polag u pokrajnoj sobi. Vesela plesna glasba razlegnu se čarobno u dvorani i gospodski se objed započe.

*
*   *

Sunce je već počelo sjedati za štajerske planine a poslije vrućega lipanjskoga dana poče lahoriti hladni večernji vjetrić, prelietajuć preko cvjetnih travnika i brežuljaka oko bistranskoga grada. U mladom jošte perivoju, nasadjenu oko vlastelinskoga dvora sakupio se sav mladji sviet, nalazeći se u grofovih dvorovih. Jedva su dočekali mladi kavaliri i mlade djevojke, da se ukradu od stola, za kojim su gospoda još uviek sjedila, pijući i držeći duge, sve vatrenije govore. Mladjim bijaše dosadno to družtvo stare gospode i oni su htjeli svojim načinom zabaviti se. Majčice ostadoše uz stariju gospodu, da ne budu sami, i samo posve mlade gospodje, u kojih je još bilo djevojačkoga osjećaja i ćudi, ostavile su družtvo gospode i odšuljale se za mladjimi dolje u perivoj. Stariju gospodu nije to nimalo smetalo. Neki od njih zabavljahu se izvrstno sa svojimi susjedami, medju kojimi bijaše veoma liepih, — drugi su pušeći lulu i pijuckajući udarili u žive razgovore o svem i svačem, treći su se pristranili u pokrajne sobe i stali se kartati, a bilo ih i takovih, koji su šalom i bučnim pjevanjem sebe i druge zabavljali.

Mlade velikašice i plemkinje, koje su sašle bile u gradski perivoj, zabavljahu se svojim načinom i

pustim, obiestnim i nepromišljenim, ali vazda dražestnim; — jer što ne dolikuje mladim, andjeoskoga lika krasoticam? Jedne su počele igrati se — lovice — s mladimi kavaliri, igra, kojom se mala djeca nasladjuju; druge su ruku u ruku s mužkarci preskakivale jarke i grabe u perivoju; neke su opet u jagmu uzele brati poljsko cvieće i savile na brzu ruku toliko vjenčića, koliko bijaše ženskih glava, a za mlade kavalire priugotoviše kitice cvieća.

Kad su bile s tim poslom gotove, zaredaše po svem družtvu i okitiše svakoga pojedinoga, ženske vienci, a gospodu kiticami. koje im zadjenuše u gornju haljinu. Malo po malo sabralo se oko kitićarka cielo razuzdano družtvo. Bijaše ga liepo vidjeti, ukrašena tim šarenim poljskim cviećem. Jedan drugoga je s nekom dopadnošću pogledao; — ta misao svidjala se svima.

— Igrajmo se sada sliepoga miša! javi se u jedan put komtesa Eleonora, do koje je stajao njezin nerazdruživi kavalir grof Ivan, ali sada već u elegantnom francezkom odjelu.

— Sliepoga miša, sliepoga miša! — povladiše kao u jedan glas mlade djevojke poskakujući veselo i pleščući rukama.

— Vi ćete, grofe, biti prvi sliepi miš! — zapovjedi Eleonora.

— Pokoravam se Vašoj ljepoti! — odgovori poluglasno grof sladkim naklonom i dade si odmah zavezati oči komtesinim rubcem.

Sada bijaše tek veselo u mladu družtvu. Siromah grof Ivan težko se je izmučio i naskakao, dok se je spasio i progledati mogao. Strgavši lievom rukom rubac, vidje da drži za opravu Rosinu Magdaleni-

ćevu. Vragoljasto djevojče dosta ga je za njegove sljepote nadražilo, drpajuć ga i bockajuć posve iz bliza, ali u jedanput ju sreća iznevjeri. Kad je htjela da mu izpred nosa proleti, poskliznu se na finoj, mladoj travi i pade. Sve udari u smieh. Rosina skoči ljutito na noge i htjede pobjeći, ali bijaše kasno. Grof Ivan držao ju je već za opravu.

— Pustite me, — govoraše mu djevojka, — Vi ste me sigurno vidjeli.

— Nisam, draga baroneso! .. nisam, parole d' honneur! .. Ali sam čuo, gdje ste pali, — uvjeravaše grof.

Premda se je mala mrgodila, ipak joj njezine drugarice zavezaše oči i to kruto, da ne može ništa gledati. Nisu joj vjerovale. Biedna Rosina nije i sbilja ništa vidjela, što joj ipak nije bilo posve pravo. Da bar samo malko vidi! ali to ne bijaše moguće. Svi su pazili na nju, pa kad je htjela bolje namjestiti rubac, jer da ju tobože jako steže, odmah su po dvie, tri drugarice priskočile i rubac namjestile kako treba. Nije fajde, morala je loviti, ne videći upravo ništa. Dražili su ju ljudski, i vješto se ugibali njezinim izpruženim rukama, kojima je svaki čas oko sebe hvatala, .. al uzalud! Kraj sve svoje okretnosti nije joj pošlo za rukom da ikoga uhvati. To je prpošnu djevojku silno razljutilo, što se je moglo opaziti na biesnih kretnjah i poskocih, kada je htjela koga da uhvati. Bila je sva zažarena, a na licu, koje bijaše nesakrito rubcem, moglo se je vidjeti, da se mali djavolčić užasno jedi. Bijaše sita već te igre i sva izmučena. Već je htjela da strgne s očiju rubac i da se kani igre, kad ali ju netko nježno povuče za rukav od oprave. Rosina hitro

zahvati oko sebe rukama i — jedva jedanput uhvati nekoga. Bio je grof Hinko Sermage.

— Ha! — reče zlovoljno djevojka, — Vi ste se dali uhvatiti!

— Da, da, — potvrdiše drugi iz družtva, — on se je dao uhvatiti.

— Zar Vam nije pravo? — upita grof iz tiha Rosinu, — htio sam Vas spasiti.

— Rosina neka dalje lovi! — povikaše nekoje ženske.

— Ja ne igram dalje! — odgovori srdito djevojče i baci bieli rubac na rame grofu.

— Onda prestanimo svi! — reče grof Ivan Oršić. — Valja da se odmorimo za ples, koji može i do zore potrajati.

— Prestanimo, prestanimo! — vikahu osobito ženski glasovi, misleći na plesnu zabavu, za koju se trebalo malko i pripraviti. Doskora se stala mladež razilaziti. Živahnoj Rosini bilo je premalo zabave pod vedrim nebom.

— Šta ćemo sada raditi?... — okrenu se ona prama grofu Hinku, koji se je uviek u njezinoj blizini nalazio. — Baš ćemo se dugočasiti do plesa.

— Da pojašemo malko travnikom! — predloži grof.

— Izvrstna misao!... Samo da imam konja za jahanje! — reče Rosina, koja bijaše smiona i vješta jahačica, u ono doba velika riedkost. Otac njezin, koji bijaše sam strastven jahač, učio je svoju kćerku već iz malena jahati, pa je i učinio od nje izvrstnu jahačicu.

— Komtesa Eleonora ima konja, na kom je dojahala amo iz Lobora... Da ju zamolimo... — reče grof.

I oboje pristupe komtesi, koja je s drage volje uslišala tu želju. — Samo pazite, Rosinice! — opomenu Eleonora baronesu. — Konj je obiestan i ima svojih hira.

— Tim bolje, takove konje ja najvolim, — odvrati Rosina.

Grofovske sluge osedlaše brzo konje i njih dvoje mladih ljudi, grof Hinko i Rosina, pojahaše travnikom. Izprva jahali su kasom i lagano. Rosinin jašac Selim, čista arapska krv, osjetiv na sebi nepoznata jahača, počeo je iz početka ludovati: uzmicao natrag, poskakivao i propinjao se uz gromovit vrisak. Nu to Rosinu nije ni malo smetalo. Ona je sjedila kao prikovana na sedlu i žestokim Arapom tako sigurno vladala, da je pametna životinja odmah uvidjela, da ima posla s vještim jahačem, komu se valja pokoriti.

— Pojašimo brže! — reče Rosina grofu i poleti skokom napried. Grof pristade za njom. Livada oko bistranskoga dvora bijaše baš nedavno prvi put pokošena, pa je milota bila jahati po toj gladkoj površini. Veselim licem jurila je Rosina s grofom tamo prama kraju livade, gdje se je lelijalo žito na vlasteoskih oranicah.

— Samo oprezno, baroneso! — opominjaše grof Rosinu. — Pazite, kako sjedite!

— O, ne bojte se, nije to prvi put! — odgovori s nekim ponosom djevojče. — Vidite, da me jedva sustižete!

— Istina, Vi izvrstno jašete! — pohvali ju grof.

U taj tren skoči Selim kao pomaman na stranu, ter uze uzplahireno puhati i hrzati. Rosina trgne uzdom i udari bičem konja, — nu to nije ništa hasnilo.

Životinja se stade biesno ritati zadnjima nogama i onda propinjati.

— Skočite, za Boga dolje! — moljaše grof Rosinu, te pokuša, da se približi uzplahirenu konju i da ga za uzde uhvati, ali to mu nije pošlo za rukom.

— Umirit će se već! — odgovori Rosina, sjedeći čvrsto na sedlu, ali na njezinu licu, koje je u jedanput probliedilo, moglo se je vidjeti, da ju je obuzela neka tjeskoba. Grof htjede baš da ponovi svoju molbu, kad li Selim kao pomaman poleti napried poljanom. Poplašio se.

Grof Hinko nije se dugo razmišljavao ... Strjelimice poleti i on za Rosinom, želeći, da ju dostigne i njezina konja zaustavi. Ali to mu nije pošlo za rukom. Nekoliko sežanja bijaše uviek za poplašenim Selimom. Bilo mu je, da poludi ... Još jedan, dva, tri trena i Selim će uletjeti u gusta žita s Rosinom, koja je sva upropašćena, poput smrti blieda na njem sjedila. Premda bijaše odvažna i gotova na svakake vratolomije, bila je ipak još premlada ... Tjeskoba i užas obuzeše joj mladu dušu i činilo joj se, da će ju svaki čas sviest ostaviti.

Sada se dogodi nešto nenadana. Izmedju travnika i žitâ bijaše oširok i dosta dubok jarak, u kom se je držalo vode preko cieloga ljeta. Jarak bijaše vas obrašten sitom, rogozom i trstikom. Selim bez obzira ustremi se u baru, nu za čas vidjelo se, da je propao u grez bez jahačice.

Očajani krik izvi se grofu iz grla. Skočiv s konja, zadje žurno, ali oprezno u jarak. Tu je izmedju site i rogoza provirivala ružičasta oprava Rosine, koja je bez sviesti tu ležala i tonula u vodi. Ležala je nauznako izpruženih od sebe ruku. Drhćući od uzbu-

djenosti uhvati grof djevojku za ruku i privuče k sebi. Onda ju podhvati izpod struka i iznese na travu.

Odmah pomisli, da valja spasiti i konja, koji je čudnovato hrzao i težkim naporom držao glavu iznad bare, u kojoj se je mogao i zadaviti, da mu je glava klonula. Prikučiv se konju, uhvati uzdu i povuče ga na stranu, gdje je vidio, da je grez plitči. „Hip, Selim! hip, Selim!“ obodravaše konja, a plemenito živinče uze se naprezati, što je moglo, dok napokon ne izvuče prednje noge iz greza. Grof ga povuče još jače na stranu, i za nekoliko trenutaka stajaše Selim na sve četiri noge. Drhtao je u svem tielu, iz grudi tekla mu je krv, a nedaleko od njega lopataše u vodi hrčak izmedju site i trave. Sada je grofu puklo medju očima. Nema sumnje, da je ta krvoločna i drzovita živinica, dok su jahali livadom, skočila na konja i svojim oštrim zubima zakvačila se u njegove grudi. Konj se je od toga uznemirio i poplašio. Naglo izvede grof konja na livadu, ostavi ga na rubu livade, gdje je ostao mirno stojeći kraj njegova konja. Sada priskoči k Rosini, koja je još bila u nesviesti, blieda kao da leži na odru. Ne razmišljajuć dugo, zagrabi u bari vode svojim trouglastim šeširom i poče njom škropiti lice Rosinino. Al nije pomoglo. Htjede već da razkopči na njoj steznik, koji su gospodje uzprkos carevoj zabrani neprestano nosile, ali odustade od toga. Nije znao, što da počne i zabrinuto se obazre i pogleda k bistranskomu dvoru.

— Hvala Bogu! — uzkliknu, opaziv, da dva čovjeka trče što mogu preko livade pravcem k njemu.

Bijahu to domaći sluge, koji su vidjeli, da se je nešto dogodilo, što nije dobro.

Grofu odlane. Iz nova donese vode i stade škropiti djevojci lice, a kada je svu vodu potrošio, uze još šeširom domahivati zraka k otvorenim ustima. U jedanput maknu ona rukom i polahko otvori oči i podiže ih prama grofu, koji je nadvinut nad nju, pozorno ju motrio.

— Kako Vam je, Rosino? — pitaše već ohrabreno grof. Rosina ne odgovori ništa.

— Kako Vam je, da li Vas gdje boli? — pitaše on zabrinuto, ne dobivši odgovora na svoj upit.

— Slaba sam! — odgovori tiho Rosina. — Ajdemo majci, gdje je moja majka? — i pokuša, da se podigne, uprvši se o lakat desne ruke, al nije išlo. Bijaše preslaba.

— Vi ne možete sami nikamo! — uvjeravaše ju grof. — Ja ću Vas k sebi na konja uzeti i odjahat ćemo polagano u dvor.

Rosina ne reče ništa, kao da nije nikakove volje imala. U to dotrčaše k njim i težko izgledane sluge, koji, opazivši na travi ležeće bliedo djevojče samo se iznenadjeno pogledaše, ne ufajući se ipak pitati, što se je sbilo.

Grof Hinko brzo uzjaha na svoga konja, a slugam zapovjedi, da mladu baronesu oprezno k njemu na sedlo dignu. Korakom jahao je grof po travniku, držeći u naručaju Rosinu, koja je svoju glavu, kao da je ukinuta, spustila na rame grofovo.

Za njima vodile su sluge nagrizenoga konja grofice Eleonore i u tihu razgovoru nagadjale o tom, što se je i kako sve to dogodilo. Toliko su sigurni bili, da se je mlada barunica morala skupa s konjem

srušiti u jarak, jer barunica bijaše sva mokra, a konj sav blatan od greza.

Velika zabuna i trka nasta u dvoru, kada je grof Hinko s Rosinom onamo dojahao. Lucija, mati njezina, bijaše sva izvan sebe, čuvši, što se je dogodilo, a i Nacio čisto je oniemio, motreći bliedo lice svoje jedinice! . . .

Sirota Rosina naprezala je sve svoje sile, ne bi li uvjerila roditelje, da joj nije ništa, nu oni se još više zabrinuše, slušajući taj nemoćni, bolni glasak i motreći onaj slomljeni pogled njezin.

Odnesoše ju u sobu u prizemlju dvora i položiše na krevet. Liečnika ne bijaše pri ruci, koji bi pomogao u neprilici, što dakle da urade? Htjedoše već da pošalju u Zagreb karuce s najbržimi konji po gradskoga medika, kad li se dosjeti Nacio, da je u družtvu čovjek, ne doduše liečnik po zanatu, ali koji se je razumio u liečenje kao mnoga liečnička „excelencija", koji je naslov liečnikom istom kraljica Marija Terezija oduzela.

Taj čovjek bijaše kanonik Wohlgemuth, osobiti prijatelj medicinske nauke. U svojoj ovećoj biblioteci imao je posebni pretinac medicinskih knjiga, koje je neprestano čitao i sijaset recepta iz njih na pamet naučio. Poznavao je sve ljekovite trave i domaće liekove, znao je slomljene noge ili ruke uravnati, krv puštati, čirove rezati, rane paliti, riečju, bijaše za ono doba gotov liečnik. Njegove kolege, kanonici, najvoljeli su njega zvati, ako bi oboljeli, pa i sam biskup tražio je u bolesti pomoć izkusnoga kanonika.

Njega, dakle, dovede Nacio k bolestničinoj postelji, u kojoj je Rosina apatično ležala, okrenuvši lice

k stieni. Kanonik slušaše pozorno, što se je dogodilo, opipa bilo djevojci, priedje rukom preko njezina čela, i tjemena i okrenuv se prama Naciju, reče posve sigurnim glasom:

— Nihil periculosi (ništa opasna)! — onda pogledav Luciju, koja je pogledom hvatala svaku rieč s njegovih usta, produlji: — baronesa se je užasno prestrašila, to je glavno... Strah ju je čisto slomio... Uz to, mislim, da su se i moždjani malko uzdrmali, ali i tu nema nikakove opasnosti... Mećite joj mokre ručnike na glavu i za nekoliko ura biti će joj puno bolje...

Luciji kao da je kamen sa srca pao.

— Hvala Bogu, samo da nema nikakove pogibelji! — uzdahnu dobra majka, sklopivši pobožno ruke.

— Nikakove! — uvjeravaše kanonik. — Za tri, četiri dana moći će se vratiti u Zagreb.

Nacio odprati kanonika u gornje odaje, gdje je doskora imao ples započeti. Mladje gospodje i djevojke preobukoše se u plesna odiela, na kojih se je vidjela pomama za raztrošnošću i sjajem. Dok su prije samo najbogatije velikašice imale po koju svilenu opravu, sada na ovoj zabavi bijaše ih vrlo malo, koje nisu šuštale u skupoj svili, nakićene zlatom i dragim kamenjem. Jedna je mislila drugu nadkriliti, pa makar muž ili otac do vrata zapao u dugove, ma propala i sama plemićka djedovina.

Kad je večernica sinula na nebu, zasvira orkestar varaždinskih mužikaža veselu polku i ples započe. Otvorio ga je domaćina grof Adam s groficom Sermageovom, materom grofa Hinka. Za njima zaredaše čitavi rojevi oduševljenih parova.

— Ah, mama draga! -- uzdahnu plačnim glasom Rosina i suze joj navrieše na oči.

— Što je, angjele? — upita ju uplašena mati. — Da li te gdje boli? kaži, drago diete?

— Ah, oni gore plešu, a ja moram ovdje ležati . . .

— Umiri se, dušice! . . . — tješila ju Lucija, — — Božja volja! . . . Ti si još tako mlada . . . dosta ćeš se naplesati . . .

— Moja liepa ljubičasta oprava . . . ah tako sam se veselila! . . . Kada ću ju moć obući? — jadikovala je sirota Rosina.

— Bit će skoro i tomu zgode! . . . — mirila ju mati. — Kad ozdraviš, dat ćemo i mi zabavu i ples u našem dvoru u Zagrebu . . . Bit će još ljepše družtvo, nego ovdje . . . Samo se umiri i ne žalosti se . . .

Djevojče zamuknu i okrenu k stieni glavu sa zlovoljom na licu. Vidjelo se, da je materine rieči nisu utješiti mogle. Takova je već mladost!

Oko ponoći usne Rosina tvrdim snom uzprkos tomu, da se je iz gornjih odaja čula neprestana svirka, žamor i pjevanje pićem ugrijanih gosti.

Zabava i ples potraja do zore. Sve bijaše veselo, razigrano, neki dapače do razuzdanosti. Ali u takovih prilikah nema zamjere. Jedna jedina osoba medju timi stotinami veselih ljudi bijaše tužna i zamišljena. Bijaše to mladi grof Hinko Sermage. Kako se je veselio, da će se moći danas do mile volje zabavljati i plesati s onim dražestnim djavolčićem, a eto slučaj htjede, da je ona morala u krevet leći. Mnogi su opazili tu njegovu sjetu, ali se nisu mogli domisliti pravomu uzroku, jer nitko nije znao, ni slutio, da se grofu veoma svidja jedinica Magda-

lenićeva i da mu je ozbiljna nakana oženiti se s njom. Mislili su obćenito, da je grofa, koji bijaše vrlo nervozan, silno uzrujala nesretna zgoda i pustiše ga u miru.

Mnogo sretniji bijaše njegov drug grof Ivan Oršić. Njegov ideal, liepa, koketna komtesa Eleonora danas je svojima dražima razpirila do žarka plamena njegove osjećaje, koje je spram njoj u srdcu dugo već gojio. Nije mogao odoljeti srdcu, a da joj danas ne očituje tvrdu svoju namjeru, da ju želi imati za drugaricu života.

Već je svanjivalo, kad je Eleonora, sva umorna od plesa, sa svojim plesačem, grofom Ivanom, sjela u jedan izdubak dvorane i polegavši na pol u doturenu joj naslonjaču, stala se lienjivo lepezom hladiti.

Grof Ivan sjede k njezinoj glavi na mali tabouret i poče joj poluglasno govoriti:

— Danas je osudan dan za me, komteso!

— Ne govorite mi, molim Vas, u frazah ... Ja Vas ne razumijem! — odgovori nehajno Eleonora.

— Smijem li, dakle, otvoreno govoriti?

— O čem?

— O mojoj sudbini, mojoj budućnosti, grofice? — reče živo grof.

— Kakva posla imam ja s Vašom budućnosti? — pitaše Eleonora, pogledavši postrance grofa. Činila se je tobože nevještom, a ovamo moglo se joj je vidjeti na licu, da je odmah pogodila, kamo smieraju grofove rieči.

— Moja budućnost samo je u Vašoj ruci! — uvjeravaše grof. — Eleonoro! Vi ste mogli vidjeti, da Vas obožavam, da ste mi od svih najmilija ...

Bez Vas nema meni života, ni budućnosti ... — I kod tih rieči uhvati za ruku komtesu.

— Vi ste danas suviše sentimentalan! — nasmija se glasno Eleonora, iztegnuv polahko svoju ruku iz grofove.

— Ne uztežite mi ono, što kanim izprositi od Vas.

— Moju ruku ...?

— Dà, Vašu ruku, Eleonoro!

— Ah, dragi grofe, — prihvati rieč komtesa, — moram Vam priznati, da me je Vaš upros nepripravnu zatekao ... Ja ni ne mislim još na udaju.

Ove posljednje rieči nisu sigurno istinite bile. Eleonori bijaše već dvadeset godina, a u toj dobi svaka djevojka misli na udaju, ako se u obće udati kani.

— Tim više mislio sam ja na ženitbu ... Odkad sam položio moju vojničku čast, počeo sam uvidjati, da mi je nužda oženiti se. Ovako sâm ne mogu živjeti...

— Vi dakle tražite sebi u pomoć gospodaricu, kućanicu ... uleti mu u rieč Eleonora. — Moram Vam iskreno kazati, da nisam za te poslove ... Ja imam moje posebne pasije. ... Vi ih valjda već znate, — liepe konje, karuce, lov, ples, i glasbu. ...

— Sve to je, i moja strast! uvjeravaše grof.

— I kavalirska družtva ljubim, ... toga Vam ne smijem zatajiti .. nastavi komtesa tobože u šali, a bila je živa, živcata istina. — A Vi ste ljubomoran ...

— Nipošto. .. Ja ću se s Vašimi kavaliri natjecati u udvornosti i ljubežljivosti ... Imate li još šta kazati, komteso?

— Ništa ... Da sam puna hira i svoje ćudi, to sav sviet zna, pa i Vi ..

— Dakako, i to je baš ono, što mi Vas tako dražestnom čini! — reče grof. — Dakle evo ruke!

Eleonora, pokrivši lepezom lice sve do očiju, položi svoju finu ručicu u grofovu desnicu. Oko očiju titraše joj čudnovat smiešak. Da li je bilo zadovoljstvo, obiest ili lahkoumna zamisao u budući brak... tko bi znao! Lepeza zakrivaše sve, što bi vješt poznavalac duševnosti s njezina lica čitati mogao.

Sav sretan poljubi grof komtesi ruku. Medju njim i njom bijaše sada stvar u redu. O privolji njezinih roditelja nije moglo biti govora; što je svojeglava djevojka samo zaželjela, to je moralo biti; roditelji su ju tako odgojili, oni su se zato bez prigovora pokoravali njezinoj volji, pa će se pokoriti i kod ženitbe, koja se nje najbliže tiče. Pa onda bijaše grof Ivan u svakom pogledu liepa partija, koji je mogao pokucati na vrata svake velikašice, bila još tako slavna roda i bogata.

Na prozore dvorane bistranskoga grada počela je već jutarnja svjetlost prodirati. Sluge su pogasile goruće voštanice, koje su dvoranu razsvjetljivale, jer se je i bez njih posve dobro vidjelo plesati, a vrućina je bila manja. Medjutim se je u dvorani nalazilo sve to manje plešućih parova. Jedan dio otišao je spavati odmah poslije ponoći, drugi odoše, kada je svanjivati počelo, samo najmladji i najveseliji dočekaše jutro plešući i pijući.

Mužikaši varaždinskoga orkestra nekako su pospano već svirali, premda su ih grofovske sluge neprestano vinom pojile, a ni plesanje nije bilo onako živo ko što bi trebalo. I vinska braća, sjedeći oko punih vrčeva u pobočnih sobah, već su malak-

sala. Ovda, onda čuo bi se hrapavi i neskladni glas gdje pjeva onu starinsku:

Okolo stola složno sedimo,
Jên drugoga zmožno gledimo,
Jên drugomu se veselimo,
Jên drugoga imamo rad!

ali pjesma nije već palila, niti razigravala. Sve bijaše do grla sito zabave i gostbe, a priroda je tražila svoju vladu nad umorenim družtvom. Valjalo je ići na počinak.

Oni, koji bijahu iz bliza, dadoše zapreći i odvezoše se svojim kućam, a koji dodjoše s podaljega, ostaše u bistranskom dvoru, da se prospavaju. Gospodje su dvie a dvie počivale u jednom krevetu, a gospoda, kako je već koga zapalo, neki na krevetih, neki opet na naslonjačih, a najviše njih na zemlji, gdje bijahu prostrte perine, strunjače, dapače i slamnjače. U ovakovih prilikah dobro je, ako se i tako prenoćiti može.

Tako se svrši velikaško-plēmićki sastanak u bistranskom gradu.

III.

Na sam dan sv. Ladislava, godine 1784., sazvana je glavna skupština županije zagrebačke, gdje se je imala proglasiti careva naredba o službenom njemačkom jeziku. Ban je doduše gledao da po što, po to zaprieči sazov te skupštine, ali nije išlo. Plemstvo bijaše tom naredbom do zla boga uzrujano i tražilo je oduška svojoj ustavnoj jarosti.

Ban je po svojih pouzdanicih nastojao uputiti uplivnije ličnosti, da ta skupština nema sada smisla. Naredba bi imala istom za tri godine stupiti u

kriepost, a u tri godine može se mnogo toga promieniti, moguće je dapače, da će se i ta naredba opozvati. Nu ogorčeno plemstvo dalo je odgovoriti banu poslovicom: Principiis obsta, sero medicina paratur (pripazi namah s početka, jer kasno liek ne pomaže).

I kod velmoža pokušao je ban sreću, ali je nasjeo. Ovi su smatrali svojom kavalirskom dužnošću, da radi plemića, koji su po svom staležu zvani bili u javne službe, prosvjeduju proti uvedenju njemačkoga jezika. Velmože natjeraše bana u kozji rog, pa je on morao dopustiti, da veliki župan sazove ad hoc veliku skupštinu županije. Sazvao ju je, ali je po naputku banovu odmah za tim odputovao u Stubičke toplice na liečenje, prepustiv podžupanu, da mjesto njega proguta gorku pilulu.

Ni najstariji ljudi nisu upamtili, da je ikada koja glavna skupština slavne zagrebačke varmegjije tako mnogobrojno posiećena bila, kao ova. Nije ni čudo. Radilo se je o kruhu i budućnosti tolikih plemićkih porodica, koje su mogle biti upropašćene njemačkomu jeziku za volju. Jatomice pohrliše plemići u Zagreb, povukav s sobom i seoske plemiće, koje su uputili, da se radi o sudbini i njihove djece, koja su titulo nobilitatis (s naslova plemstva) imali pravo na javne službe.

Ugledni Turopoljci Ivan Plepelić de Pleso, i Benedikt Arbanas de Also-Lomnica pobrinuše se za to, da su plemenita turopoljska braća u punom broju dovrvila u skupštinu, kao da je dan varmegjinske restauracije. I drugi seoski plemići ne uzmanjkaše doći na tu skupštinu, gdje je trebalo suzbiti „nemške ciganije,“ kako ih njihova gospodska braća upućivahu.

Od velikaša, koji su imali pravo glasa u skupštini, nije gotovo ni jedan uzmanjkao. Dobro su oni računali, da će odvažni car, koji je pobožne redove ukinuo, svemožne Isusovce prognao iz ciele carevine, koji je krunu sv. Stjepana dao prenieti u Beč, a sada pokušao da njemački jezik učini državnim, još i dalje poći, pa će jamačno doskora dirnuti osjetljivo i u preimućtva velikaša ovoga kraljevstva.

Nije za to čudo, ako su neki od velikaša bezobzirce stali kortešovati medju seoskimi plemići, medju koje su zašli, a ovi ih okružili gustimi hrpami samo da čuju, što najveća gospoda u zemlji misle o novoj naredbi, radi koje su se sastali. Grofovi Adam Oršić, Petar Sermage, Žiga Vojkfy, barun Nacio Magdalenić i drugi imali su svaki svoje vjerne štovatelje, koje su kao po dogovoru jednako upućivali, kako je nova naredba samo za to izdana, da domaće plemstvo iztisne iz javnih služba, da ga tim upropasti i onda hrvatsku zemlju poniemči, kao što poniemčuje susjede na Štajeru i Kranjskoj. Seoska plemenita braća slušala su otvorenih usta, što im prvaci kraljevstva tumače i brzo su shvatila, o čem se radi.

— Hoće nas poniemčiti, draga plemenita braćo! govoraše grof Adam kosturašem od sv. Ivana i Moravča. — Strani ljudi, koji nam nisu prijatelji, jesti će kruh, što ga mi u krvavom znoju lica pridjelavamo. Naša djeca trpjeti će biedu i nuždu, a Niemac punit će si našim dobrom želudac i džepe...

— A kako bi to moglo biti, molim pokorno njihovu grofovsku milost, — iztaknu se Jankina Koščec, starčina sa siedim, debelim brkom i gustom čupom na glavi, — kad mi toga ne ćemo. Do sada je uviek bilo, da samo ono valja, što mi dokončamo...

— Tako je bilo prije, ali sada nas više ne pitaju. — Odvrati grof Adam. — Sada samo zapovjede gore iz Beča: tako mora biti, pa mir! tako su i sada počeli s njemačkim jezikom. Najprije će uvesti taj strani jezik, a onda će dovesti u zemlju strane ljude, da nad nami vladaju . . .

— Bog i duša, — razžesti se stari plemenitaš, da mu se je sieda čupa na glavi nakostrušila, — mi ćemo ih, ako dodju, izpratiti preko granice, onako po hrvatski. — I pri tih riečih udari starac žestoko rukom po kratkoj svojoj ali širokoj sablji, da je sve zazvečalo.

— Dragi moj Jankina, ne bi bilo dobro, da se odmah sila upotriebi, — umirivaše grof žestokoga korteša. — Car je ovako naredio, a ako se caru potužimo, može on i drugačije narediti.

— Pa dobro! gospoda to bolje znadu, — pristade Jankina. — Mi ćemo protestovati, da će se čuti na daleko i široko, a svietli će cesar već znati, što je potrebno učiniti.

— Tako je, stari moj! — potrepta ga grof po ramenu. — Mi ćemo protestovati svi, bez razlike, kao prava plemenita braća . . . Samo se držite složno i djedjerno, kako se pristoji plemenitašem.

— Neka se njihova grofovska milost ne boji za nas! — priviknu Jankina grofu, koji je izišao iz hrpe plemića, koja ga je sa svih strana okružavala. — Mi se u te poslove dobro razumijemo! . . .

Ovako, kao grof Adam, upućivahu i ostali velmože seoske plemiće. Nije im bilo toliko stalo do toga, hoće li oni u skupštini s njima držati. Za to su sigurni bili. Ali više su išli za tim, da seoske plemiće podjare proti toj jezičnoj novotariji i da ih

upute, o čem se radi i na što oni u Beču gore smieraju. Kada se ti seoski plemići vrate svojim kućam, pripoviedat će i kmetu i slobodnjaku, trgovcu i meštru, kakva pogibelj prieti zemlji i kako ju treba složno suzbijati. Tako će se zlovolja proti naredbi dvorskoj razširiti u svih razredih pučanstva i položaj će postati ozbiljniji. Tako su radili i u Ugarskoj, pa je stvar dobro pošla za rukom. Mržnja na njemački jezik bila je ondje tolika, da su izdajicom smatrali svakoga županijskoga častnika, koji je od straha pred carskom naredbom prionuo učiti njemački jezik. Magjarski rodoljubi smatrahu ovaj čas zgodnim, da tu mržnju na njemački jezik izrabe u korist narodnoga jezika. I to im je pošlo za rukom. Bilo je županija, koje su na uztuk carskoj naredbi tražile, da se u javne urede uvede narodni jezik, ako se već latinski napustiti mora. Ugledne porodice, koje su dosele njemački govorile, počele su ostentativno govoriti magjarski. Ono malo knjiga, napisanih u tom jeziku, čitalo se s pohlepom i išlo od ruke do ruke. Narod se je sve više oduševljavao za svoj jezik i dokazivao javno neodoljivu mržnju proti stranomu jeziku, koji mu silom narinuti htjedoše. Nezadovoljnici u Hrvatskoj mislili su, da bi se isto tako u sdruženih kraljevinah imao uvesti jezik hrvatski. I taj jezik ima svoju knjigu i hrvatski umnici pišu u njem, a narod čita njihove knjige i uživa slast materina jezika.

Sve se je činilo, da se naredbom dvora o njemačkom jeziku ne će postići, što se kani, nego baš tomu protivno. Doći će već vrieme, koje će pokazati, da li je bilo mudro dirati u mrtve!

Gospodin zagrebački podžupan dugo je oklievao, da otvori skupštinu. Imao je naputke od bana, kojih se

je morao držati. Ban, izkusan, stari konstitucijonalac i varmegjaš, dobro se je razumio u kojekakve doskočice, koje valja upotriebiti proti usijanim glavam. Tako je mislio, da će biti vrlo dobro, ako podžupan bude oklievao otvorenjem skupštine, dok samo bude moguće. Vodje nezadovoljnika doći će već k njemu i sjetiti ga, da bi već bilo vrieme započeti skupštinu. Tada je najbolja zgoda, da podžupan iznudi od skupštinara, što mu je ban preporučio. Njegova preuzvišenost željela je naime, da ova zlosretna skupština, koja po njegovu sudu nije mogla imati nikakova uspjeha, što mirnije prodje, da bude što manje halabuke i što manje govornika i čim manje rogobora. U tom slučaju mogao bi ban izviestiti dvoru, da su proti jezičnoj naredbi ustali samo nekoji nezadovoljnici, uz koje su ostali s neukosti, ili straha pristali.

Deseta ura bijaše već davno odbila na zvoniku sv. Marka, ali podžupana još ne bijaše u dvorani. Velmože i plemići postaše nestrpljivi i kasnije zlovoljni.

— Gdje je podžupan? . . . Zar ne kani otvoriti skupštinu . . . Čemu to oklievanje . . . vikalo se je sa svih strana uz zaglušno udaranje sabalja.

— Neka se ide po podžupana! — zahtievahu nekoji.

— Quasi vero (nije već još nešta)! — odgovarahu drugi. — Da mu još skute nosimo . . . Zna i sam u dvoranu doći.

I opet diže se užasna vika: „gdje je podžupan?“ — i sablje stadoše iz nova udarati po podu.

Nu podžupana ne bijaše.

— Ne će ipak biti druge, — reče barun Magda-

lenić velikašem, s kojimi se je razgovarao, — nego da ga silom dovedemo u skupštinu. To nije čist posao.

— Ajdmo, dakle, po njega! — pristade odmah na to grof Vojkffy.

— Ne marim! — privoli i grof Adam Oršić. I podjoše njih trojica ravno u sobu podžupana. Tu je sjedio gospodin Ivan Nepomuk Beděković de Komor, podžupan i kraljevski savjetnik, skučen nad nekakimi spisi, koje je tobože čitao. Podalje od njega stajahu kao drveni svetci gospoda od županijskoga magistrata. Gledajući to razžesti se grof Žiga Vojkffy i gromko zaviknu na podžupana:

— Zar Vaše gospodstvo driema, ili je zaboravilo, da se danas ima obdržavati važna glavna skupština?

Podžupan se ni ne mače, niti trenu okom.

— Je li gluh taj Vaš podžupan! — reče srdito grof prama magistratualcem, koji su kao ukopani stajali i niemi kao kipovi.

— To je doista nečuven postupak, — razžesti se barun Magdalenić. — Tužimo ga banu.

Na te rieči podiže podžupan glavu i pogleda prisutne velikaše.

— Što žele presvietla gospoda? — reče mirnim i tihim glasom, kao da se nije ništa dogodilo.

— Moramo li Vas tek sjetiti, da je već skrajnje vrieme otvoriti skupštinu, — reče osorno grof Vojkffy, ustremivši jastrebski pogled u podžupana.

U isti čas zagrmi u dvorani iz nova užasna vika: „gdje je podžupan“ i silno udaranje sabalja.

— Čujete li, kako su gospoda ozlovoljena? . . . Čemu to oklievanje? — umieša se sada grof Adam energično u rieč.

— To me malo smeta! — odvrati ravnodušno podžupan. — Ja najbolje znam, kada je vrieme, da se otvori skupština. Imamo samo jedan predmet razpraviti. Možemo lahko biti do podne gotovi . . .

— Tko to može znati? — uleti u rieč podžupanu grof Vojkffy. — Razprava mogla bi i dulje potrajati . . . Skupštinara je puna dvorana, a svakomu je slobodno govoriti . . .

— Ako mu ja dopustim . . . — primieti brzo i odlučno podžupan.

— Zar kani Vaše gospodstvo ograničiti slobodu govora? . . . quo jure (kojim pravom)? — upita ozbiljnim tonom grof Adam.

— Jure praesidis (pravom predsjednika), — odgovori podžupan. — Kada bi svatko, tko hoće, govorio, mogla bi skupština i do mraka potrajati.

— Pa? Mi ćemo ostati na okupu, — reče barun Magdalenić.

— Slobodno, ali bez mene . . . — odvrati podžupan. — Ja sam zakoniti predsjednik skupštine i bez mene ne možete niti razpravljati, niti šta zaključiti . . . Gospoda moraju zato uvažiti i moje želje!

— A što želi Vaše gospodstvo? — upita grof Adam.

— Želim, da se u skupštini čim manje govori . . . Čemu ti govori bez kraja i konca? . . . Dosta je, ako će govoriti dva, najviše tri ugledna skupštinara . . . Zaključak je i onako glavna stvar . . . Gospoda neka si po volji izaberu one, koji će u ime svih govoriti . . . Mogu birati, koga hoće, meni je pravo . . . Eto, to su moje želje, a da me gospoda još bolje shvate, to želi i njegova ekscelencija ban . . .

— To ste mogli odmah kazati, pa bi onda od-

mah znali, zašto se tako glupo vladate ... — uze sada grof Vojkffy bezobzirce navaljivati na podžupana. — Što se krijete za tudja ledja? ... Ako Vam je ban tu želju saobćio, imate jezik, pa mu mogoste reći, da to nije ustavno, jer u naših skupštinah ima pravo govoriti svatko, tko je vlastan onamo doći ... Nu tko bi od Vas tražio muževno držanje, kada svi znamo, da ste servus servorum (sluga nad slugami) bana Eszterházy-a.

— Prosvjedujem proti osvadam Vaše presvietlosti! — uslobodi se podžupan izustiti višim glasom na hotimične uvrede grofove. — Neka Vaše gospodstvo ne zaboravi, da je to varmegjijska kuća, u kojoj ja zapoviedam ...

— Do prve restauracije ... — prekinu mu rieč grof i smrsiv neku krupniju psovku uze se iza glasa porugljivo smijati.

— Da se sporazumijemo, gospodo! — poče grof Adam, vidjevši, da tomu sukobu ne će biti kraj ovim načinom. — Iskreno govoreći i meni je posve svejedno, govorila ih stotina, ili trojica. Samo nek se valjano izjavi, što hoćemo. Nije li tako, gospodo?

— Meni je pravo! — ali to mora skupština odrediti, a ne podžupan. Toga prava on nema, — reče Vojkffy.

— U tom ima pravo grof! — primieti grof Adam, obazrievši se na podžupana. — To neka bude zaključak skupštine, jer inače moglo bi biti graje.

— Consentio (pristajem)! — reče podžupan. — Ali još samo jedno molim, a to je: da gospoda govornici paze na svoje rieči. Razprava vodit će se o carskoj naredbi, a tu treba, da se govori „cum debita reverentia (s dužnim počitanjem).“

Pošto su magnati i s te strane umirili podžupana, uze ovaj kalpak u ruke i reče: — Ajdemo dakle! — pa izadje prvi iz sobe, za njim magnati, a onda magistratualci.

— Tandem aliquando (jedva jedanput)! — čuli se glasni povici skupštinara, kada je podžupan unišao u dvoranu. Ne gledajući ni desno, ni lievo, pridje predsjednik skupštine do svoje stolice, u koju se nekako zlovoljno uvali, iza kako je varmegjijski pandur skinuo s njegovih ramena potežku mentu, opervaženu kunovinom i izšaranu zlatnim gajtanima Više časaka čekao je na to, dok su se velikaši, koji su po nj došli, dogovorili sa skupštinari glede govornika. Pošto mu je grof Adam, prolazeći iza predsjedničke stolice poluglasno dobacio, da je sve u redu, zazvoni podžupan predsjedničkim zvoncem i tihim glasom, da su ga samo oni, koji su sprieda sjedili ili stajali, razumjeti mogli, izjavi, da je skupština otvorena.

Trebalo je nekoliko časaka, dok se je slegao žamor u dvorani i dok je mogao na to podžupan očito uzbudjenim glasom priobćiti slavnoj kongregaciji, da je stigla od dvorske kancelarije carska naredba o uvedenju njemačkoga jezika kao službenoga.

Uz obću tišinu ustade na to Adam grof Oršić i progovori kratko i jezgrovito:

— Kako mi, slavna skupštino, sudimo o toj naredbi, bit će svakomu poznato. Ona je nova povreda naše ustavnosti i naših sloboština. Sporazumjesmo se, da ne ćemo duljiti razprave o tom predmetu, pa zato predlažem, da biramo izmed nas tri govornika, koji će o stvari govoriti i to od velikaša baruna

Nacija Magdalenića, od klera zastupnika preč. kaptola Filipa Wohlgemutha, a od plemstva Nikolu Jelačića Bužinskoga.

— Vivant, vivant! — zaori u dvorani i čim se je vika stišala, ustade barun Magdalenić i jakim glasom, da ga je mogao svaki slednji razumjeti, stade govoriti:

— Nisam govornik, ali ću pogoditi da kažem, što mi je na srdcu i duši. Pravo je rekao moj prepoštovani prijatelj Adam grof Oršić, da je ova naredba nova povreda naše ustavnosti i naših sloboština. Ako se misli, da se je latinski jezik preživio i da ga valja drugim zamieniti, o tom treba da stvori zaključak skupština ovoga kraljevstva. Ali da se, ni ne pitajući nas, naš ustavni jezik ukida i drugi proti našoj volji narivava, to vriedja naše pravice. Mi ne trebamo njemačkoga jezika . . .

— Ne trebamo, ne trebamo! — povladjivaše burno skupština, da se je gospodin podžupan stao zlovoljno vrpoljiti na svojoj stolici.

— Ako već moramo napustiti mrtvi jezik latinski, imamo svoj vlastiti, koji živi u ustih našega naroda i koga svatko dobro razumije, dočim ih je malo, veoma malo, koji za nuždu u nas govore njemački. Kada su erdeljski knezovi Bočkaji i Rákoczy-i imali vlasti u Ugarskoj, oni su od svoje volje napustili jezik latinski i služili se narodnim jezikom u saborih i zakonodavstvu, u županijah i u sudstvu. Bilo je tako posljednji put i pod Rákoczy-em II. do Szatmárskoga mira . . . Ovaj factum ne treba bliže tumačiti . . . Odtuda sliedi, da narodi krune sv. Stjepana ne bi nikada odabrali njemački jezik svojim službenim jezikom . . . Zato povedimo se za primjerom

ugarskih županija, ogradimo se proti toj neustavnoj naredbi i molimo Njegovo Veličanstvo, da ju opozove . . .

— Vivat, vivat! — grmljaše opet u dvorani oduševljeno i dugo, tako da je kanonik Wohlgemuth, najbolji govornik medju svećenstvom prostrane zagrebačke biskupije, jedva došao do rieči.

Učeni kanonik govorio je sa svoga staležkoga stanovišta i dokazivao u dugu govoru, kako nema smisla ukidati u javnoj službi jezik latinski, dok ga crkva kao službeni rabi.

Napokon diže se u ime plemstva rječiti i odvažni Nikola Jelačić Bužinski. Prvo mu bijaše upitati gospodina podžupana, da li će dati pročitati pisma, koja su neke ugarske županije poslale zagrebačkoj županiji, moleći ju, da se složno s njima opre neustavnoj toj naredbi.

— Ima takovih pisma, — potvrdi u velikoj neprilici podžupan, — nu čemu da se čitaju? . . . Za nas valja samo ono, što mi zaključimo.

— Vaše se gospodstvo ljuto vara, — prigovori žestoko Jelačić, — ta su pisma u najtjesnijem savezu s predmetom, o kom danas viećamo. Ja predlažem, da se čitaju. Legantur!

— Legantur, legantur (nek se čitaju)! — zahtievala je burno u jedan glas skupština.

— Ne mogu dopustiti, — opiraše se nesigurnim glasom podžupan, mašući tim jače glavom i rukama u znak, da ne kani izpuniti želju skupštine.

Nikola Jelačić skoči sada na stolicu, odkuda su ga mogli svi vidjeti. Izdignutom u vis rukom moljaše skupštinare, da se umire. Poslušaše ga.

— Kojim pravom može braniti Vaše gospodstvo

čitanje remonstracija, poslanih nam od ugarskih posestrima? . . . Jesu li pisma tih županija upravljena na Vaše ime, da bi ih mogli smatrati svojom svojinom, pa činiti s njima, što Vas volja? . . . Ne, to nije, to nije nikada bivalo. Pisma su kao uviek do sada upravljena na slavno obćinstvo županije zagrebačke, a to smo mi, a Vaše gospodstvo, ako ta pisma nama ne preda, moglo bi imati neprilika . . . To je nasilje, koje se ima kazniti po domaćih naših zakonih . . .

— Tako je, tako je! — povladjivaše skupština. — Vivat Jelačić! . . . Legantur, legantur!

— Non legentur! — razsrdi se sada i podžupan i lupi šakom o stol. — Ja ne dopuštam, da se čitaju ta buntovna pisma.

— To je infamija, kukavština! — planu barun Magdalenić. — Revocet (opozovite)!

U skupštini stade kipjeti. Mladji plemići proturaše se do stola, za kojim je sjedio podžupan i osornim glasom zahtievahu, da opozove uvredu, nanesenu ugarskim županijam. Kad im je na to podžupan odvratio — sileant domini (šutite, gospodo)! — udari mladi Bornemisa odpasanom sabljom tako žestoko po stolu, da je gospodin podžupan, ne znajući ni sam kako, djipio sa stolice.

— Vaše gospodstvo govori takove gluposti, da bi bolje bilo, da Vi šutite, a ne mi! — prodera se na nj Bornemisa, mladić goropadne ćudi, s kojim nije bilo šale. — Gdje su, pitam, ta pisma od ugarskih županija? . . . I stade se razgledati po stolu, najviše na onom mjestu, gdje je sjedio redoviti bilježnik županije.

— Ako nam ih s dobra ne date, mi ćemo si ih

silom pribaviti! — zaprieti mladi Ivan Radičević, plemić iz pokupskih strana, koji je još kao jurat uživao glas najvećega razbijača i izgrednika.

U to u jedanput zahvati Bornemisa što je brže mogao izpred županijskog bilježnika nekoliko spisa, složenih jedan na drugi.

— Što je to? — viknu na nj podžupan.

— Što je to, pitate? — nasmija se grohotom Bornemisa. — To su poslanice ugarskih županija: zemplinske, pa evo njitranske i napokon biharske. Nema sumnje, da se tiču njemačkoga jezika ... — i tako govoreći preleti okom nekoliko redaka prve poslanice, pa nastavi: — Dakako, da se tiču ... To su te poslanice, koje tražimo da se čitaju ... Ako želi „inclyta universitas“ (slavno obćinstvo), ja ću ih čitati ...

— Zabranjujem najodlučnije ... — zakriešti podžupan, — to bi bila profanacija skupštine ... Ja ću ju prije razpustiti, nego takova šta dopustiti ...

— Ne, to ne ide, domine Bornemisa! — priviknu mu grof Adam. — Neka bilježnik čita, — okrenu se na to grof podžupanu, želeći ga izvući iz neprilike.

Bornemisa posluša grofa i baci spise na stol pred bilježnika.

— Ergo legat (dakle čitajte)! — naloži podžupan bilježniku, a za tim dodade: — Al ja jošte jednom velim, da su to buntovni spisi, koji se proti mojoj volji ovdje čitaju.

— A ja bih se okladio evo za moju vlasulju, — primieti na to sarkastički grof Vojkffy, — da gospodin podžupan po običaju nije ni čitao tih remonstracija ...

Sva skupština udari u gromoviti smieh, tako, da se nisu mogle ni čuti jarostne rieči podžupana, koje je izbacio kao iz topa prama grofu, koji ga je tako ruglu izvrgao . . . Samo nekoji bliži čuše rieči: pudeat (sramite se) . . . rustice (seljački) . . . loqui (govoriti) . . .

Čim se je grohot i žamor u skupštini slegao, pobrza županijski bilježnik čitati remonstracije spomenutih ugarskih županija i to tako hitro, da su ga samo najbolji latinci mogli mišlju sliediti i saznali tako čitav sadržaj tih spisa. Nu većini nije bilo toliko do sadržaja, koliko do toga, da se dosadanji običaj nepovriedjen uzčuva. Kad je bilježnik svršio čitanje svih triju poslanica i predstavaka, zazvonilo je podne u crkvi sv. Marka. Sva skupština ustala i izmolila na tiho pozdrav Gospi.

Na to ustade opet Nikola Jelačić i progovori:

— Poslije toga, što smo čuli i razumjeli iz tih predstavaka, bilo bi suvišno išta više govoriti. Eto i naše posestrime ugarske drže, da je ta dvorska naredba neustavna i nama kao narodu opasna. Zato i ja predlažem, da remonstrujemo proti toj naredbi i da podupremo zahtjev županija ugarskih, koji i mi usvajamo, da Njegovo Veličanstvo tu naredbu što prije opozove. Ja samo želim, da remonstracija bude u granicah dužna počitanja prama dvoru, energična, muževna i odrješita, neka vide gore, da mi pod nikoju cienu ne ćemo taj njihov hvaljeni njemački jezik, koga nas Bog občuvaj za sve vieke viekova!

— Amen, amen! . . . Vivat Jelačić! — vikalo se iz stotina grla, da su sve ozvanjale stiene županijske dvorane.

Samo se kaže, da je skupština jednodušno i bez

ikaka nesuglasja usvojila predloge baruna Magdalenića, kanonika Wohlgemutha i Nikole Jelačića. Dapače skupština je stvorila zaključak, da ova trojica zajedno s redovitim bilježnikom županije izrade predstavku na Njegovo Veličanstvo. Gospodin podžupan dokazivao je doduše skupštini, da je to suvišna stvar i nepovjerenje u „kolumnu“ županijskoga magistrata, redovitoga bilježnika, nu skupština nije se dala odvratiti od svoga zahtjeva, bojeći se, da bi predstavka pod uplivom bana i podžupana sastavljena bila suviše ponizno i blago, a ne onako, kako je po Jelačićevu predlogu željela skupština: energično, muževno i odrješito.

Ubogi podžupan jedva je dočekao čas, da proglasi skupštinu zaključenom i pokunjen, poput pokisla parcova, odšulja se iz dvorane sa svojimi magistratualci, dočim su skupštinari uz gromovne povike: „vivat constitutio“ (živio ustav) zadovoljni i oduševljeni za stvar domovine, hrpimice ostavljali skupštinske prostorije.

Gospoda velikaši, koji su stajali na čelu toga pokreta, bijahu zadovoljni postignutim uspjehom. Oni su se ipak nadali, da će dvor, primivši tolike i tako odrješite prosvjede proti uvedenju njemačkoga jezika, uvidjeti, da se je prenaglio, izdavši poznatu naredbu. Tomu su se tim više nadali, jer je u naredbi na jednom mjestu stajalo, da se po okolnostih može rok od tri godine, ustanovljen za uvedenje njemačkoga jezika, i produljiti. Govorilo se je što više, da i dvorska ugarska kancelarija sprema spomenicu na cara, u kojoj prigovara uvedenju njemačkoga jezika u javnu službu. Ta je spomenica doista i predložena caru mjeseca kolovoza g. 1784.

Drugačije je sudio o tom izkusni ban grof Eszterházy. Kada su mu poslije obdržane skupštine pripoviedali, kako se svi nadaju sigurnu uspjehu od tih remonstracija, starac se je samo smiešio i primietio: — Ne samo, da se ne će ništa time postići, nego će doći još i gorih stvari, koje će staro stablo našega ustava do korena podsjeći.

* * *

Veliko oduševljenje bijaše zavladalo medju filosofi, a osobito pravnici kraljevske akademije zagrebačke, kada su čuli, kakav je danas zaključak stvoren u izvanrednoj velikoj skupštini županije zagrebačke. Mladi gojenci Themidini mislili su već, da je time sve svršeno i da je zlosretna naredba za vieke sahranjena. Baš im je odlanulo i medju sobom rugahu se banu Eszterházy-u, koji im je po njihovu prodirektoru poručio, neka samo što prije prionu učiti njemački, jer je sigurno, da će već buduće godine biti namješten na juridičkom fakultetu poseban profesor, da ih uči „stilum curialem in idiomate germanico“ (službeni način pisanja u njemačkom jeziku).

Vlastelinski sinovi, koji su učili prava u Zagrebu, potražiše svoje drage otce, jedno da s njima piju u znak današnjeg skupštinskog zaključka, a onda, da im izmame nekoliko tvrdih cvancika ili škuda „pro recreatione“ (za odmor), koji su obično tražili pod krovom staroga krčmara Gabreka pri Krvavom mostu, koji je imao najbolju kapljicu u svojoj pivnici.

Pod večer, kad su se sinčići razstali sa svojimi otcevi, tobož da idu kući spavati, počeše mlada gospoda zalaziti u Gabrekovu krčmu, koja bijaše danas puna puncata dobrih gosti, najviše skupštinara iz

vana, pa jurata i djaka . . . Mnogi otac našao je ovdje za stolom svoga dragoga sina, s kojim se je malo prvo razstao, nadieliv ga prije novcem. Nije preostalo drugo, nego da skupa sjednu i piju. Gabrekova krčma bijaše na glasu i toga radi, da su se gospoda ondje u posebnoj sobici kartala na velike novce, a dogadjalo se to, da su onamo mlade purgarice i purgarske kćeri kriomice zalazile na ljubavne sastanke, i tu s mužkarci pile ukusni pelinkovac, ili sladku, ali žestoku krampampulu. U ono doba počela je u gradjanstvu silno padati stara čestitost i kršćanska nabožnost. Plemićki stalež prednjačio je zlim primjerom, za kojim se stao povoditi i gradjanski stalež. Bilo je dosta otaca, koji nisu marili ni za svoje žene, ni kćeri . . . Po ciele dane sjedili bi u krčmi uz pune vrče i karte, a ženske mogle su ići po volji svojim putem . . . Velika pohlepa za nakitom i liepimi opravami, pa i udobnijim životom bijaše glavni uzrok toj razvraćenosti morala u gradjanskom staležu . . . Velikaši i plemići imali su svoje milostnice medju gradjankami, na koje su silan novac trošili, dočim su visokorodne i plemenite njihove drugarice tražile odštetu izvan braka. Zato su stariji ljudi, koji su proživjeli stroga vremena ćudorednosti i nabožnosti, — koja je nedavno još resila i plemićke i gradjanske porodice, sgražali se nad tolikom družtvenom pokvarenošću i govorili: — nije čudo, da nas Bog neprestano kara ratom, kugom i gladom. Ovaj današnji je sviet još i gore kazne zaslužio. Smiluj nam se Bože! — Tih nabožnih ljudi bijaše, medjutim, svaki dan manje, dočim je broj razuzdanih i ćudoredno propalih stvorova svakim danom rastao.

Moglo je biti oko deset sati večeri, a u Gabrekovoj krčmi brujilo je i zujilo, kao u osinjaku... Neki su se razgovarali, drugi nazdravljali, treći se uz karte pravdali, a ostali pjevali. Za jednim dugačkim stolom, za kojim su sjedili djaci, pravnici i filosofi sa nekoliko jurata banske tabule, bijaše osobito veselo i bučno... Nitko nije mislio na polazak, premda je ljeti zvonce lotršćak u deset sati opominjalo stanovnike, da valja ići kući.

U jedanput otvore se vrata i tri mlada pravnika, sva trojica sinovi zagorskih plemića, unidu u krčmu. Bijahu to: Berto Tumpić, Juro Ceboci i Vinko Kanotaj. Pristupivši k onomu veselomu stolu, počeše odmah sa svojimi drugovi nešto iz tiha razgovarati se. Ne potraja dugo i svi se digoše i izadjoše iz krčme. Vani na ulici čekaše ih oveća hrpa njihovih drugova, s kojimi se odmah izpremiešaše.

Bučeći i pjevajući podje njih koja stotina djaka, jurata i mladih plemića skupštinara uz dugu ulicu na Markov trg, odkuda udariše u viećničku ulicu, ravno pred banov stan. Stari gospodin jamačno još nije spavao, jer je bio jedan prozor u njegovih odajah širom otvoren, a u sobi gorjela je luč.

— Ne spava još! — rekoše neki, gledajuć u prozor.

— Tim bolje! — reče Berto Tumpić. — Mi baš i želimo, da čuje.

Stisnuvši se u hrpu zapjevaše mladići jakimi grli prvi stih djačke latinske napitnice:

»Ecce quam bonum,
Bonum et jucundum
Habitare fratres,
Fratres in unum...«

Sada se pojavi ban na prozoru i s lulom u ustih promatraše dolje sakupljenu mladež.

— Šta hoće ti, — promrmlja poluglasno, — i čemu ta pjesma?

Iza ove prve kitice nastade mala stanka. Njom su htjeli samo upozoriti bana, da su ga došli pjesmom počastiti. Malo za tim zapjevaše opet dolje glasno, ali razgovietno, da je ban mogao svaku rieč čuti:

»Banus nobis suadet:
Melius est scire
Linguam germanicam,
Quam esurire . .«

— Hm, hm! — nasmieši se gore ban, – mene su uzeli na nišan! Sad razumijem . . . Dalje, dalje!

Dolje zapjevaše treću kiticu:

»Nix dajč!« respondimus
Ad monita bani;
Vivat Croatia,
Pereant Germani!«

Na to se diže dolje grohotan smieh i povici: — nix dajč! . . . Vivat Croatia . . . pereant Germani! . . . — koja vika potraja nekoliko časova, da su mirni stanovnici grički stali otvarati male prozore svojih kućica, da vide, kakva je to galama baš u čas, kada se je lotršćak u svom tornju najjače razmahao bio.

U to izadje iz gradske viećnice, koja je graničila s banovim stanom, gradski kapetan Franjo Macan, praćen četvoricom gradskih pandura. Došao je, da učini red, tim više, jer je galama bila pred banovim stanom.

— Molim ponizno gospodu! — progovori umi-

ljato gospodin kapetan, koga su djaci pred više godina kao gradskog pisara nemilo zlostavili, — da idu doma spavati. Evo lotršćak zvoni, a ovdje je stan Njihove ekscelencije, koja hoće imati mira u noći . . . Stari gospodin želi sigurno spavati . . .

— Ah ne zanovietajte, gospodine kapetane! — reče mu Berto Tumpić, — ajdete radje s nama Gabreku, gdje nas čekaju puni vrči vina . . . — i uzeše uboga kapetana izpod rukû, pa ga na pol silom odvukoše s sobom put Krvavoga mosta, neprestano halabučeć i pjevajući netom smišljenu rugalicu.

Kapitanova pratnja ostade zabezeknuta na mjestu i kad je povorka otišla svojim putem, vrati se natrag u viećnicu.

Grof Eszterházy gledao je za odilazećimi i dobroćudno se smiešio: — Pereant Germani! — mrmljaše sam za se, — vrlo iskrena želja . . . samo se pita, kako ih skinut s vrata? . . . Bit će tu još vražjega okapanja!

IV.

Grofica Lucija, žena baruna Magdalenića, sjedila je sama u „svojoj“ sobi. Ta soba gledala je prozorima na velebnu zagrebačku goru, i u šumoviti ogranak te gore, što ga danas Tuškancem zovu. U toj sobi je ona najradje boravila i zato ju je ona po svom ukusu uredila. Na jednoj stieni sama za se visjela liepa uljena slika Bogorodice „assunte“, izpod koje je svakog Marijanskog dana gorjela uljenica. Po drugih stienah bijahu opet namještene slike pokojnih njezinih roditelja, strica kanonika, roditelja njezinoga muža i napokon jedinoga brata Jurice, koji

je u cvietu mladosti na najveću tugu roditelja i njezinu, kao zadnji potomak porodice Malenića umro. Otac njegov, stari barun Malenić, stekao je još za njega živa grofiju, samo da mu sin i potomstvo ima što ugledniji položaj u javnom i privatnom životu, ali neumolna smrt pokosi mu život jedinca i s njim sve njegove nade o budućnosti i veličini njegova plemena.

Na prozorih bijahu namješteni cvietnjaci, u kojih je grofica gojila cvieće, koje joj još kao djevojci bijaše najmilije: karanfil, sumbul, rezedu, tulipan i vrtnu ljubicu.

Poviš stolića, za kojim je radeći sjedila, visjele su dvie ukusno napravljene krletke. U jednoj bio je par kanarinaca, a u drugoj češljugara. Tu je ptičad grofica sama hranila i redila, pa su te ptičice po više godina veselo u zatvoru pjevale i cvrkutale.

Grofica je već više tjedana radila u toj sobi, vezući zlatom haljinu od težke, biele svile za kip majke božje u crkvi svete Katarine, što ga je nekoč kao djevojka nosila u svečanoj procesiji, koju su uprilićili otci Jezuite. Ona je taj čudotvorni kip imala vazda na svojoj brizi, kitila ga i resila dragocjenim stvarcami, debele voštanice za njegov oltar darivala i pred tim kipom, kad je doma bila, svaki dan se Bogu molila i hvalila mu na porodičnoj sreći, kojom ju je obdario.

I sbilja življaše Lucija u sretnu braku sa dragim svojim Nacijem. Kao što god je bio u mladosti lahkouman i odan raznim strastima, on je u braku postao posve drugi čovjek. Bio je od prvoga maha uzoran muž i kasnije otac. Premda su oboje sada već vremešni, ipak se nježno paze i miluju, kao

nekoč za mladjih dana. Prvih osam godina njihova braka nisu imali djece i to je mutilo njihovu sreću... Lucija moljaše se Bogu pred čudotvornim kipom Bogorodice, da joj udieli milost i djecom njihov brak blagoslovi . . . I izpunila se je njezina i muževljeva najvruća želja . . . Rosina ugleda sviet . . . Oboje bi, dakako, voljelo bilo, da je sin, nu to može još biti, dat će Bog . . . Al nije dao . . . Rosina ostala jedino njihovo diete, koje su baš toga radi neizkazano ljubili.

— Volio bih doduše, da imam sina, — znao bi kadkad reći Nacio, — koji bi nasliedio moje ime i moju imovinu, al kad je druga volja božja . . . ja sam i ovako zadovoljan . . . Rosina je naše prvorodjenče i mezimče, naše jedinče, najmilije od svega na ovom svietu . . .

Strepili su nad njezinim zdravljem i životom i od one bistranske zgode nije smjela Rosina već ni jahati . . . Bijaše to velika žalost za Rosinu, jer je jahanje bila njezina najmilija zabava . . . Da ne dodje više u priliku ni misliti na jahanje, odredio je zabrinuti otac, da se njezin jašac, mlada englezka kobilica Lady, mora odpremiti na grofičino imanje u Kurilovac . . . Bilo je doduše i plača i suzica, al nije ništa pomoglo. Sirotica tješila se je tim, da će ipak jedanput namoliti otca, da opozove tu njoj nepodnosivu zabranu.

Mladi grof Hinko Sermage, koji je Rosinu onom zgodom spasio od velike pogibelji, došao je u veliku milost Rosininih roditelja. Smatrali su ga i pazili kao izbavitelja od smrti svoje jedinice . . . i kad bi mladi grof došao u Zagreb (što je u novije vrieme često bivalo) i Magdalenićeve posjetio, bio je uviek njihovim gostom i to je bio u porodici svečan dan.

I Rosina veselila se je vazda dolazku grofa Hinka, koji je bio mladić finih manira i vanredno udvoran. Vidjelo se je, da u njemu ima predačke krvi francezke. Bio je majstor u svih vještinah, koje su mogle zanimati žensko. Mladi grof umio je izvrstno mačevati, jašiti, u glasovir udarati, plesati, a imao je i krasan lirski tenor, koji se tako rado u salonu sluša. Uz to bijaše i duhovit i naobražen u duhu onoga vremena. Otac ga dade uzgojiti u Parizu, gdje je savršeno naučio francezki, pa je tim jezikom i najvolio govoriti. Godilo mu je vanredno, da i Rosina dobro govori francezki. Otac i francezka gouvernanta, koju su nedavno odpustili iz službe, bijahu Rosini učiteljima toga jezika.

Kraj prirodjene finoće bijaše grof Hinko vrlo pristojan i čedan, svojstvo po sebi doista liepo, nu koje se ženskima uviek ne svidja . . . Njegova duhovitost je medjutim nadomještavala tu prazninu, koja je jamačno bila posljedica njegovog blagog temperamenta i finog, otmenog uzgoja.

Napram Rosini osjećao je od onoga kobnoga dana, kada je pala s konjem u močvaru, sve to jače nagnuće, koje je kasnije buknulo u njem plamenom prve, žarke ljubavi. Ali grof Hinko nije se nikada uslobodio, da o tom svom osjećaju djevojci išta spomene. Vladao se je napram njoj kao nježan brat prama rodjenoj sestri, jer se je i ona tako napram njemu ponašala. Jedan put samo, kada je šetajući se s njim u vrtu odkinula ružicu i njemu ju dala, nije mogao odoljeti srdcu, da joj ruke ne poljubi.

Djevojka nije znala, što bi počela od čuda, napokon se razsmijala i rekla: „Jeste li pri sebi, grofe Hinko? . . . Vi meni ljubite ruku? . . . a stariji ste

od mene za osam godina . . ." Grof bijaše sav smeten s te opazke, i jedva mu je pošlo za rukom uvjeriti ju, da ta počast nju ide i po rodu i po dobi.

— Vi, baroneso, spadate već u družtvo odrasle mladeži . . . uvjeravaše ju grof.

— Lane sam još nosila kratke oprave . . . prekide ga Rosina.

— Ništa zato, — odvrati grof, — al danas ste već gospodična, koja si smije dati ruke cjelivati . . . Meni je osobita čast, da sam prvi, koji je liepu Vašu ručicu poljubio . . .

— Ah, to moram mami pripoviedati . . . ona će se tako smijati . . . . . — smijala se Rosina . . . — A, što rekoste ono, da je moja ruka liepa? . . . — I pri tom izpruži svoje pune, bjeloputne poput alabastra ručice i stala ih sama motriti. — Vidite, kako su debele. . . . pa onda ove jamice pod svakim prstom . . . Phi donc!

— To ih baš čini liepimi . . . . To su angjeoske ručice! . . . — govoraše uzhićeno grof, promatrajuć doista liepe ruke Rosinine. Ah, kako je imao volju, da ih pospe stotinami cjelova, al njegova čednost svlada razigranu pohoticu.

Rosina nije dakako ni slutila, da ju grof Hinko ljubi. Ljubav prama mužkarcu bijaše njoj posve tudj osjećaj. Ta bila je još na pol diete! Ona je ljubila samo svoga otca i majku, pa je čudno gledala, kada bi u družtvu odraslijih djevojaka, a svojih vršnjakinja čula, da je taj i taj mladić zaljubljen u tu i tu djevojku. Njezine izkusnije drugarice silno su joj se nasmijale, kada ih je jedanput upitala — kako je to biti zaljubljen?

Ova djetinska nevinost vanredno se je milila

grofu Hinku, — mililâ mu se tim više, što je to u ono doba bila velika riedkost. Vršnjakinje Rosinine znale su već u njezinih godinah, što je ljubav, pisale su ljubovna pisamca i hvatale u svoje mreže mužkarce. Imale su takav odgoj, dočim je Rosina uz svoju majku, koja bijaše uzor matere i supruge, kao lierak porasla i cvjetati počela. Bila je najveća briga grofice Lucije, da joj jedinica sačuva ovu čistoću duše. Ona ju je s toga uviek brižno nadgledala i pazila, s kim se druži. Razuzdani mladi ljudi i gospodje nisu nikada imale pristupa u njezinu kuću, niti je grofica s njimi drugovati htjela, sve da su po rodu i družtvenom položaju bile njoj ravne. Dakako da su ju toga radi lošiji odgovarali i koješta prišivali njoj i njezinom suprugu, — nu ona nije odstupala od svojih načela.

Grof Hinko uživao je najveće povjerenje Rosininih roditelja . . . Oni su smjeli i na samo biti i grofica nije ni najmanje bojazni toga radi osjećala . . . Vidjela je često i znala je, da se tada po svom običaju bezazleno zabavljaju glazbom, čitanjem ili pripoviedanjem. Ovo je povjerenje mladi grof u veliko cienio, znajući, da je on jedini, koga Rosinini roditelji tim načinom odlikuju.

U njem je sve više dozrievala odluka, da Rosina bude njegova žena, ona i nikoja druga. Ta odluka ne bijaše u ostalom tako lahka, — bila je jedna velika zapreka, koju je grof Hinko držao tajnom . . . . Ona ga je pekla na duši i od nekoga vremena bijaše veoma sjetan i pokunjen.

Moglo je biti oko jedanaest ura prije podne, kada je grofica Lucija sa svoga veziva pogledala na uru.

— Tako brzo! — reče sama sebi grofica i poče još hitrije raditi.

Za čas dva otvore se naglo vrata i Rosina upade u sobu. Priskočivši k majci, ogrli ju silovito oko vrata i poljubi u čelo, a onda se spusti na podnožak, na kom je grofica vezući noge držala, pa nasloni svoju glavu na materino koljeno.

— Prestani, draga majčice! . . . govoraše umiljatim glasom djevojče, položivši obje ruke na krilo materino. — Ti ne smiješ tako dugo bez prestanka raditi . . .

Moram, dušice! — Velika je Gospa pred vrati, a dotle mora biti ova haljina gotova! — odgovori joj grofica.

— A tvoje oči, je li mamice? . . . uze zanovietati Rosina. — Uviek se tužiš, da ti je vid sve to slabiji, a radiš takove stvari, koje vid slabe . . . Još ćeš morati nosit očale.

— To je sudjeno nam starijim . . . Hvala Bogu, da imamo očale, jer bez njih ne bi mogli ni šivati, ni vezti, ni čitati . . .

— Uh, — strese se Rosina, podignuvši glavu s majčina koljena. — Ja si ne mogu pomisliti tebe s očalima . . . Tvoje liepe oči pod staklom! . . . Izgledat ćeš kao stara piljarica Peršinka s očalima . . .

Grofica se morade nasmijati toj prispodobi.

Ti mala brbljavice! — reče grofica, pogladivši kćerku po gustoj njezinoj kosi. — Moje će očale valjda biti ljepše od Peršinkinih, a i nisam tako stara kao ona . . . . Ali za danas neka bude dosta . . Ajdemo dolje u kuhinju, da vidimo, kako će biti s objedom . . . . Naš kuhač nije nikada na vrieme gotov . . . .

*

Grofica spremi vrlo oprezno „sveto vezivo“, kako je zvala svoju radnju, i podje s Rosinom kroz sobe barunove, s kojim se već od jutra nije vidjela. Došavši do sobe za posjete čuju, da se barun s nekim pozdravlja, koji je netom unišao bio.

Njih dvie pričekaše malko, dok se na vratih posjetne sobe ne pokaza barun sa svojim pohodnikom. Bijaše to stari grof Petar Sermage, otac grofa Hinka. Grofica i Rosina podjoše mu najljubeznije u susret i srdačno se s njim pozdraviše.

— Osobito se radujem, — nakloni se grof Luciji, — da imam čast i Vašu milost pozdraviti.

— Ja uviek uz moga muža boravim! — odgovori grofica, pogledavši nježnim pogledom svoga muža.

— Pravilo života, koje ja visoko cienim! — primieti grof.

— A gdje je grof Hinko? . . . umieša se sada rieč Rosina. — Već ga osam dana nismo vidjeli.

— Hinko je kod kuće uz bolešljivu majku, — odgovori grof, — on se najljepše svim preporuča.

— Jamačno imadu gospoda svoga razgovora, — prihvati rieč grofica, — gdje smo nas dvie suvišne.

— Dapače ja bih najponiznije zamolio Vašu milost, — odvrati grof, — da mi žrtvuje nešto vremena.

— Onda je na meni, da idem . . . — reče Rosina. — Moj naklon, gospodine grofe . . . Do vidjenja!

— Milo će nam biti, ako nam izkažete čast i ostanete na objedu, — zamoli grofica.

— Veoma žalim . . . Već sam obećao bratu župniku, — zahvali grof. Valja znati, da je grofov brat Josip bio župnikom kod sv. Marka.

— Imamo danas tako liepe, mlade i tuste race . . .

javi se Rosina čekajući na vrati . . . te se je činilo, da tom pečenkom kani premamiti grofa.

— Hvala, hvala drago diete . . . danas nije moguće . . . — odgovori grof smiešeći se i s dopadnošću motrijaše liepo i jedro djevojče.

Rosina se na to nakloni i brzo izpade iz sobe.

— Milo i krasno djevojče! — primieti grof.

— Naša jedina radost na tom svietu, — reče grofica.

— Dà, djeca su najveća i radost i žalost roditelja, kako Bog dade — govoraše grof. — Naša roditeljska briga, dok je njih živih ne može i ne smije sustati . . . I ovaj moj dolazak u tvoju kuću, dragi Nacio, — okrenu se grof prama barunu, — posljedica je samo te roditeljske brige. Došao sam k Vašim milostim moga sina radi, jer trebam iskrena i razumna savjeta u stvari, glede koje nisam na čistu . . . Poznato je, da sam čovjek vrlo skrupulozan u stvarih delikatne naravi; tako sam odgojen, takov mi je i temperament . . .

Tu grof malko prestade, kao da razmišlja, kako bi dalje nastavio. Nacio i Lucija mučahu samo, motreći ljubopitno grofa, koji je preda se u zemlju gledao.

— Moram priznati, da mi je težko govoriti o stvari, radi koje sam došao, — produlji grof, gledajući još uviek preda se, — ali ne može da bude inače. Molim za to Vašu milost, grofice, i tebe dragi prijatelju, da me strpljivo poslušate. Stvar se tiče mene, moga sina, a i Vas . . . Da čujete, dakle . . . Prije dvie godine boravio je dulje vrieme na mom imanju štajerski grof Giessbach, s kojim sam od mladosti bio znanac i prijatelj . . . Njegove dvie kćeri

bijahu s njim ... liepe i zanimive djevojke ... Mi smo ih primili i ugostili kao da su nam rodbina, a oni su se tako osjećali kod nas ... Meni se je činilo, da se momu Hinku mladja kći Ida svidja i on njoj ... Dodje mi na um glupa, ... dà upravo glupa misao na um, da ovo dvoje zaručimo ... Kako rekoh, djevojka bijaše liepa, momu sinu simpatična, a imala je bogat miraz ... Uz to ja i otac njezin bijasmo prijatelji od mladosti, ... i tako mi se činilo, da bi ženitba moga sina s njegovom kćerju bila najljepša osnova ... Kada smo se mi otcevi sporazumjeli, upitasmo djecu, imadu li volje, da budu danas sutra svoji ... Oni potvrdiše naš upit i mi ih zaručismo, ... nu tako, da se istom nakon dviju godina vjenčaju ... Dotle, mišljaše Giessbach, udat će se starija kći, a onda neka dodje red na mladju ... Kako vidite, imao je to biti brak konvenijencije, kako to navadno biva u velikaškom staležu ... i u kojih riedko kada ima sreće ...

— Pravo velite, grofe! — povladi mu grofica, — takove ženitbe glavni su uzrok, da su velikaški brakovi obično nesretni, da u porodicah nestaje morala i porodičnog blagoslova.

— Posve je tako i zato držim, da je najbolje, ako se i naša velikaška mladež ženi po srcu, a ne po kombinaciji roditelja ... koja često promaši cilj ... nu to Vi najbolje znate ... Vaš brak je niknuo iz ljubavi i zato je bio uviek srećan i nepomućen ... Nego da se vratim opet na stvar! ... Grof Giessbach se nije prevario u računu. Starija mu kći udala se i sada je trebalo, da se od zaruka priedje na ženitbu ... Moj sin bio je u dva puta u Gradcu u posjetu kod grofa Giessbacha i svoje zaručnice i uviek se je odonud nezadovoljan kući vratio ... Pitasmo za

uzrok ... i tada čusmo, da njegova zaručnica nikakove osobite simpatije za nj ne pokazuje, pa ne samo to, nego da bez zazora očituje svoje nagnuće pram mladom dragunskom častniku, talijanskomu grofu Rivieru, čovjeku liepe vanjštine, ali inače vrlo lahkoumnu i zaduženu preko ušiju ... Moj sin spočitnuo je višeput zaručnici ovo čudno njezino vladanje, nu ona se je tomu smijala i govorila, da je njegova ljubomornost neopravdana, da je dragunski častnik ozbiljno ne zanima, već da joj samo zabave radi prija njegovo družtvo ...

Medjutim pokazalo se, da tomu nije tako ... I sam otac grof Giessbach uvidjao je, da njegova kći ljubaka s dragunskim častnikom i gledao je da tomu kraj učini ... Pisao mi je višeput, da uskorimo ženitbu naše djece ... Moj sin, kada sam mu pokazao te listove, samo je mučao i držao se, kao da se ga ne tiču ... Osobito posljednje vrieme, kad sam ga sjetio na ženitbu, molio me, da mu o tom ništa ne spominjem ... Reče mi, da nema odvažnosti riešiti se na taj korak, koji bi ga upropastiti mogao.

Nedavno dobijem opet list od grofa, gdje mi ogorčeno piše, neka mu razjasnim, čemu to oklievanje s naše strane, ... koje ga ponizuje i vriedja. Spočitnu mi, da sam ja bio, koji sam ga nagovorio na zaruke naše djece i svaljuje na me svu odgovornost radi budućnosti svoje kćeri ... Možete si predstaviti, kako me je taj list uzbudio ...

— Vjerujem ti, — reče Nacio, koji je pozorno slušao grofovo pričanje ... — To su vrlo neugodne stvari ...

— Ali sada dolazi i gorje ... produlji grof. — Drugi ili treći dan poslije toga grofova lista,

dobijem povjerljivo pismo od jednoga prijatelja u Gradcu, gdje mi javlja, da je zaručnica moga sina pokušala pobjeći s onim dragunskim častnikom. Pohitam u Gradac i razpitam se o stvari u boljarskih krugovih. Svuda mi potvrdiše, da je istina, što mi javiše, ali da grof i njegova porodica odlučno taje čin. Dragunski častnik bio je, valjda na želju grofovu, preko noći premješten iz Gradca nekamo u Češku, pa i to me je moglo još više uvjeriti, da su istiniti glasovi o zaručnici moga sina. Podjoh grofu i umolih ga, da mi kaže, što je na stvari. Kako sam očekivati mogao, grof i grofica tajili su odlučno čin svoje kćeri, nu uprkos tomu moradoh im očitovati, da sam inače uvjeren, i da u takovih prilikah ne može biti govora o ženitbi moga sina s njegovom kćerju. Grof i grofica bjesnili su i obasuli me predbacivanji i uvredami, sbog kojih je došlo i do dvoboja medju menom i grofom. Time se je stvar razbila i moj sin je spašen od zaručnice, koja je mogla da bude nesrećom svega njegova vieka ... Ja sada molim tebe, dragi prijatelju, molim i Vašu milost, da mi izvole kazati, da li sam krivo radio i da li u čem moje držanje zaslužuje prigovora ...

— Dragi Petre, — progovori barun, ne razmišljajuć dugo, — na tvom mjestu svatko bi drugi radio bio tako, kao i ti. Pogriešio si doduše, kao što sam priznaješ, tim, da si nesmotreno zasnovao brak medju tvojim sinom i tom njemačkom kontesom, ne znajući, kakva je, ni da li su jedno za drugo. Ali ostalo što si radio, ne može Ti nitko zamjeriti. Ti nisi mogao dopustiti, da ti se sin oženi s djevojkom, koja je spremna na najodurnije ljubavne pustolovine.

— Vaš sin, onako čestit i valjan mladić, nije

zaslužio, da dobije takovu ženu, — primieti grofica Lucija. — Poslije onoga, što je vidio i što se je dogodilo, bilo je nemoguće, da se oženi sa svojom zaručnicom . . .

— Ne mogu kazati, kako mi godi, što o toj stvari tako sudite, — reče ganuto grof. — Hvala Vam . . . najljepša hvala! A da Vam bude jasno, zašto sam upravo Vama priobćio ovu našu obiteljsku stvar i donekle našu tajnu, dužan sam Vam priznati, da moj sin Hinko već dulje vrieme ljubi Vašu kćerku . . .

— Našu Rosinu? — upadoše mu u rieč barun i supruga mu u jedan mah.

— Zaklinjao me je, da Vam kažem tu tajnu njegova srca, o kojoj nikomu do mene nije do sada ništa kazao, — produlji grof. — Molio me je, da Vam priobćim i svu zgodu sa komtesom Idom, jer ne će, da ima ikakovih tajna pred Vama . . . i jer je htio čuti, da li Vi odobravate moje i njegovo držanje u toj stvari . . .

— Podpuno, kako već rekosmo! . . . — reče barun.

— Moj sin mi kaza i to, — prihvati grof opet rieč, — da bi pregorio i svoju ljubav i svu sreću svoga života, ako bi znao, da se Vi ne slažete sa onim, što smo uradili . . . Onda bi držao, da nas ne smatrate pravednim ljudima, a u tom slučaju ne bi se za čitavi sviet usudio da zaprosim ruku Vaše kćeri, kao što ju ja sada u njegovo ime prosim . . .

— Ah, dragi gospodine grofe, — progovori prva grofica, premda nije ni sama znala, što će kazati i kako grofu odgovoriti na to iznenadno pitanje, — Vi ste nas tim uprosom silno iznenadili . . . Moram

priznati, da se u prvi mah ni sabrati ne mogu... Nisu to malenkosti, zar ne?... To su stvari, koje odlučuju o sudbini cieloga ljudskoga vieka...

— Priznajem, priznajem, Vaša milosti... uvjeravaše ju grof. — Imam u tom pogledu, kao što malo prije čuste, veliko izkustvo... Ja i ne tražim odgovor namah, ali mislim, da bi do sutra mogao dobiti odgovor... Hinko je tako nervozan, tako nestrpljiv, da se bez odgovora na moj upros ne bih usudio doma se vratiti...

— Dà, dà! — umieša se sada u rieč barun. — Mi ćemo do sutra stvar dobro razmisliti... premda već sada mogu kazati, da tu nema povoda dugomu razmišljanju... Tvoj sin je u svakom pogledu čovjek bez prigovora...

— Riedak mlad čovjek, — dodade brzo grofica, — moram otvoreno priznati, da bi mi od svih mladih ljudi, koji su mi poznati, on bio najmiliji zet...

— To je sigurno, to ja sve podpisujem, — potvrdi barun. — Ali je sigurno i to, da je naša Rosina diete, još premlada za udaju...

— Molim ponizno, — prihvati rieč grof, — ne radi se o tom, da se njih dvoje brzo i prije reda uzmu... Rosina je još na pol diete,... ali i moj sin nije star, istom je nastupio dvadeset petu godinu... Mogu čekati jedno na drugo... Ali radi se o tom, da moga sina tko drugi ne preteče... Prior tempore, potior jure... velimo mi pravnici. To prvenstvo želio bi Hinko da ima...

— Ali dragi prijatelju, — upozori barun grofa, — što vriedi to prvenstvo, ako djevojka, kada dodje do odluke, izjavi, da ne osjeća za nj ljubavi, koja se za brak traži...

— Onda, naravno, to prvenstvo ne bi imalo smisla, — priznade grof. — To bi bila u ostalom Hinkova stvar, da probudi ljubav u djevojci... Ne podje li mu to za rukom, eh onda ... prestaje sve.

Grof ustade. — Dakle sutra, u ovo doba, doći ću po odluku, — reče i preporuči se.

Kad je grof izišao iz sobe, supruzi Magdalenić sgledaše se, kao da jedan drugoga za savjet pita.

— Ja sam si mislila, — progovori grofica, — da će do toga doći, ali tako naglo, tomu se nisam nadala...

— I mene je iznenadilo, da me skoro ta stvar srditi počima, — reče donekle zlovoljno barun. — Hinko je valjan mladić... malo ih ima takovih...

— I spasio je život našoj jedinici, — dodade brzo grofica.

— Jest, i to, ... ali je Rosina još suviše diete, — nastavi barun. — Šta zna ona, što je ljubav, što li brak ... Ima joj tek petnaest godina, pa nas već napastuju radi nje ...

— Koliko mora još učiti i znati, što je u kući i izvan kuće potrebno, — primieti grofica. — Moramo sbilja dobro razmisliti, što ćemo odgovoriti grofu ...

Sutradan, iza kako su Rosinini roditelji sve i sva dobro razsudili, složiše se u tom, što će odgovoriti snuboku grofu. Kad je ovaj u zakazano vrieme došao, bude mu kazano: da roditelji Rosinini rado pristaju na savez svoje kćeri s mladim grofom Hinkom, ali samo uz taj uvjet, ako i Rosina uzljubi sebi opredieljenoga vjerenika. Uzeti se mogu istom za tri godine, jer će najmanje toliko trebati vremena, da Rosina nauči sve, što joj treba kao svojoj gospodarici.

Hinko može po volji dolaziti Magdalenićem u kuću, ali će čuvati tajnu o sporazumku roditelja svojih i Rosininih o budućem braku. Ostali uvjeti ženitbe, ako do nje dodje, ustanovit će se ženitbenim ugovorom.

Grof Petar Sermage bijaše zadovoljan s tim odgovorom, a i grof Hinko, komu se je samo čekanje kroz pune tri godine činilo ipak nešto predugim... Nu razmisliv stvar treznije, uvidje napokon i sam, da je Rosina sbilja još suviše mlada i da je nje radi nuždno, da se ženitbom tri godine počeka.

Rosina, dakako, nije o svem tom ništa znala... bijaše joj samo malko čudno, da ju je majka sve to više pritezala na posao u kuhinji, smočnici uz šivaći stolić, a u Kurilovcu i Dubravčaku trebalo je često i u same staje zaviriti, pa u kokošinjak, vrt, voćnjak prigledati . . . Sirota Rosina! Odoše liepi dani tvoga djetinjstva. Tvoj badin se ljuti i viče na te, jer ga odnemaruješ, poljsko cvieće cvate i vene, a ti ga ne svijaš u vience, majčine ptičice u kavezu uzalud čekaju, da im u kavez proturiš komadić šećera . . . a šarene lepirice mirno i slobodno prelieću po cvieću, ne bojeći se, da ćeš ih ti vijati svojim širokim slamnim šeširom . . . Svališe na te svu silu kućanskih poslova i pokvariše ti volju za nekadanje puste zabavice . . . Ide vrieme, nosi breme! . . .

V.

Bijaše treći dan poslije sv. Stjepana. Vrieme bijaše trajno vruće i već nekoliko tjedana neprekidno liepo. Silan sviet iz okolice i udaljenijih strana dovrvio u Zagreb, na najveći sajam u kraljevini, da napuni prazne mošnje trgovcem i zanatlijam.

Kao svake godine, tako se i ove godine našlo na okupu silno plemstvo iz svih krajeva Hrvatske, neki po poslu, neki opet radi zabave i pustolovina, kojim su se nadali u glavnom gradu kraljevine. Gostioničari i krčmari imali su dobar dan u to sajamsko vrieme; njihove prostorije bijahu pune domaćih i još više stranih gosti. Bilo je svagdje bučno i veselo. Svuda se je pilo, pjevalo i kartalo uprkos strogoj carskoj naredbi proti kartanju. Lahkoumne žene i djevojke došle su u pouzdane krčme, kamo su ih pozvali njihovi milostnici, sama otmena gospoda.

I kod Gabreka pri Krvavom mostu bijaše živo i bučno, možda življe i bučnije, nego li u ikojoj drugoj zagrebačkoj krčmi. Dolje u prizemlju pili su i zabavljali se domaći gradjani u družtvu s pridošlimi stranci, s kojimi su se brzo upoznali, tako da su doskora mogli s njima mukte piti. Tri oveće sobe u prizemlju bijahu pune puncate takovih gosti, a bukovačko i vrabčansko vino teklo je što no vele potokom.

U prvoj sobi, kako se je ulazilo u krčmu, visjela je na stieni ovelika tabla, gdje je najvećimi pismeni, što ih je imala tadašnja tiskarna Karla Kočea, natiskana bila sliedeća naredba, izdana po slavnom magistratu grada na Gričkih goricah: „Daje se na znanje vsim i vsakomu, da su po carskoj naredbi strogo prepovedane i v privatnih hižah i na javnih mestih vsake fele igre na peneze, poglavito: Pharaon, Bassete, Aleas, Passadieci, Lansquenet, Quindici, Trenta, Quaranta, Rauschen, Faerbeln, Straschac sincere, Breunten, Molina, Wallacho, Maccao, Mezzo, Duodeci, Vingtun i vse druge kojegagoder imena igre. Kdo prestupi ovu naredbu, bude

imal platiti mulctam od 300 zlatneh.“ Uz veliki gradski pečat stajao je vlastoručni podpis gradskoga sudca Nikole Babočaja.

Takovi oglasi bijahu po banovoj naredbi izvješeni u svakoj javnoj gostioni i krčmi, da može svatko znati, što ga čeka, prekrši li strogu carsku naredbu. I premda je bila globa ogromna, premda je prijavitelju ujamčena bila nagrada od 100 zlataca i obećano, da će mu se ime tajnim držati, ipak se je neprestano i u privatnih kućah i na javnih mjestih griešilo proti toj naredbi.

I večeras su strastveni igrači kod Gabreka igrali u trećoj sobi svoj obljubljeni „Farbl“, a medju njimi, da bude veća slava sudcu Babočaju, bijaše i gradski kastelan Matija Ćurleković, komu je baš bila dužnost, da uhodi igrače.

Pa tako je ta plemenita carska naredba, koja je išla za tim, „da zaprieči propast ne samo pojedinaca, već i čitavih porodica“, ostala na papiru.

Krčma Gabrekova bijaše na jedan sprat, velika drvenjara s triemom oko prizemlja i prvoga sprata. U gornjih odajah stanovao je sam krčmar sa svojom ženom (djece nisu imali), a uz to bile su još dvie oveće sobe za otmenije goste, gdje su se gospoda kartala i držala sastanke sa svojimi milostnicami.

U tih prostorijah sastajala bi se mlada gospoda iz najodličnijih boljarskih i plemićkih porodica. Dakako, da nepozvanu ili neznanu gostu ne bijaše tu mjesta, a pod živu glavu ne bi smio ni najugledniji gradjanin zaviriti u te odaje, kada bi u njih gospoda sjedila. Ove odlične goste dvorila bi Gabrekova žena Barica, vremešna i omašna ženetina, a „pomagale“ su joj udate žene, udovice i mlade varoške djevojke,

koje su amo zalazile radi sastanaka s plemenitom gospodom. Krčmarica Barica znala je dobro skrbiti za to, da se fina gospoda liepo zabavljaju. Bivši sama u mladosti lahkoumna, znala je, što se toj gospodi mili i čim im čovjek može ugoditi.

Za današnju večer bijaše najavljeno veće družtvo mlade gospode iz najuglednijih porodica, domaćih i stranih, ali medju sobom dobro poznatih. Kada se je počeo mrak hvatati, stadoše se gosti sabirati. Ulazili su ne kroz krčmu, nego na dvorištna vrata, pa onda uza strme, drvene stube gore u prvi kat. Prvi dodjoše Antun Petričević de Miketinec, kadet u pukovniji grofa Erdödya, a s njim mladi odvjetnik Ladislav Fodroczy de Fodrovec et Borkovec, jedan od najvještijih pravnika u zemlji.

Navrh stuba dočekala ih Barica i pozdravila kao dobre, stare znance.

— Što je s Fankom? Je li već došla? — upita kadet, koji bijaše u gradjanskom odielu, jer je bio izvan službe.

— Nije, ali je stalno obećala, da će doći, — odgovori Barica poluglasno.

Podjoše u svoju sobu, koja bijaše posve jednostavno uredjena, ništa bolje, nego dolje one sobe u prizemlju. Jedino bijaše sve čisto, a stol bijaše prostrt čistim, bielim stolnjakom. U jednom kutu stajahu dva toka, u kojih je spravljena bila frula i jedne gusle. Na tih glazbalih igrala su sama mlada gospoda, medju kojimi je bilo i ljubitelja glazbe, razne komade iz talijanskih i francezkih opera, plesne komade, ili ljubavne pjesme strane i domaće, kojih je vrlo malo bilo.

Na stienah visjelo je nekoliko francezkih bakro-

reza, koje su sama gospoda gosti nabavili i na stiene objesiti dali. Bijahu to dosta nepristojne slike, koje se u čestitoj kući ne bi trpjele. Jedna je prikazivala mlade i liepe djevojke, koje su dva mlada mužkarca zatekla pri kupanju u potoku; druga prikazivaše odievanje ženskih prije plesa i svlačenje poslije plesa, treća opet slika bijaše Putifarka, kako hoće da predobije za se Josipa pravednoga ... Bilo je i više takovih slika, koje su osobito zanimale ženskinje, koje su u družtvo mlade gospode dolazile.

Pridošli prvi gosti uvališe se lieno u dugački, drveni naslanjač, jedan na jedan, drugi na drugi kraj, kao da su se posvadili i počeše si svilenimi rubci otirati znoj s čela i lica ...

— Strašna zapara! — reče odvjetnik. — Okladio bih se, da će biti još noćas kiše ...

— Izgorjet ću od žedje! — potuži se kadet. — Hej, Barice! — viknu i stade omašnom trskovačom, koja bijaše na vrhu zlatom okovana, udarati po jakom, hrastovom stolu.

— Nosim, nosim već! — javi se na vratih krčmarica, noseći dvie ukusne majolike staroga bukovca.

— Ne ću sada toga ... — mahnu rukom kadet, — imaš li piva, užasno žedjam ...

— Imam i toga, Vaša milosti ... Za ovaj sajam dali smo dva desetaka iz Njemškoga Gradca dopremiti, — pohvali se Barica. — Izvrstno pivo, da bi ga angjeli pili ...

— Nosi, nosi, samo brzo!

Barica odnese vrčeve s vinom van i požuri se da podvori goste pivom.

Dok je krčmarica išla da donese piva, unidjoše u sobu nova tri gosta: Vjekoslav Bužan, sin biv-

šega vicebana, Donat Lukavski, izpitani odvjetnik i osobni sekretar bana Eszterházy-a, i Andrija Marković de Czernek, jedinac u otca, bogatoga vlastelina Cernićkoga u Slavoniji. Sva trojica bijahu jurati. I oni su zalazili Gabreku u družtvo mlade plemićke gospode, ali su ipak bili rjedji gosti i nisu rado trpjeli orgija u svojoj prisutnosti. Zato se lako pojmiti dade, da gospoda, koja su prije njih došla, i koji bijahu poznati kao najveći ljubitelji razuzdanih zabava u ovoj krčmi, nisu bila osobito obradovana, kada su novi prihodnici stupili k njima u sobu.

— Dobar večer, amici fratres! — pozdravi sjedeće Bužan.

— Avete! — odzdravi odvjetnik, dočim je kadet mučao.

— Vi ste prvi danas! — primieti Lukavski, objesiv šešir na klinčanicu, koja je duž čitave stiene prikovana bila. Na to pogleda u kut, gdje su bila glazbala. — Da vidimo, da li još dobro cvile moje gusle? — Otvori tok, izvadi iz njih gusle i gudalo, kojim potegnu nekoliko puta oštro preko žica, a za tim stade na njih prebirati nešto živa i vatrena, što je opominjalo na gudbu magjarskih cigana.

Dok je on gudio na guslah, zasvira njegov drug Bužan na fruli lako i sigurno, kao što samo umije vještak na tom glazbalu.

U to udje krčmarica u sobu, noseći u svakoj ruci nekoliko čaša pive; za njom je unišla noseći takodjer pivo visoka, ali gojazna ženska oko trideset godina, crne kose i crna vatrena oka i fine, biele puti. Bijaše to mlada udovica Dora Weigel, domaće diete. Njezin muž vremešni Niemac, po zanatu zlatar, zagledao se suviše u liepe oči Dore, koja bijaše

kći uboga čohaša u Laškoj ulici. Otac bijaše sretan, da je tako dobro udao svoju kćer, nu tim manje bio je s njom zadovoljan njezin muž, koji se doskora uvjeri, da se nije dobro namjerio. Još za života svoga muža Dora je ljubovala s mladimi boljari i plemići. U radionicu Niemca Weigela dolazila su svaki čas bogata i ugledna gospoda, stara i mlada, koja su ondje razne stvari od zlata i srebra naručivala i dobro ih zvonećim novcem plaćala. Staromu debeljaku Weigelu išao je posao ko nikada, ali je bio ipak toliko pametan te je uvidjao, da ne bi imao toliko i takovih mušterija, da nije bilo liepe njegove žene, koja je dobar dio dana sprovodila u radionici svoga muža. Moglo joj je i biti, djece nisu imali, a malo kućanstvo trebalo je malo posla i vremena, da se drži u redu.

Nije minula ni godina dana braka medju zlatarom i liepom Dorom, već se je počelo govorkati o njezinih ljubovanjih s otmenom gospodom. Dora se stala odievati svilom i nositi najskuplje nakite, koji su silne novce stajali. Čim je to muž opazio, pozva ju na odgovor: — Ti ili meni krađeš, grmio je razjareni Niemac, — ili primaš darove za sramotni posao. Odkuda ti te stvari?

— Kada tako sa mnom govoriš, — odvratila bi uvriedjena Dora, — onda ću mučati.

Ali njezin muž nije mučao, nego ju je na odgovornost pozivao i prietio joj, da će ju otjerati. Do toga ipak nije došlo. Za čudo! Bijaše osvjedočen o njezinoj nevjeri, ali ju je ipak volio. — Otjeram li ju od sebe, vodit će još ružniji život, a sramota padat će na moje ime, koje nosi, — mišljaše zlatar, pa je makar i težko podnosio svoju sudbinu.

Jedan put, kada ga je sam gradski župnik upozorio, da se o njegovoj ženi kojekako po varošu govori, bio je tako ogorčen, da je, vrativši se kući, skoro zlostavio svoju ženu. Ona pobježe svojim roditeljem, gdje je nakanila ostati, tako dugo, dok on po nju ne dodje, pa je ne umoli, da se kući vrati. Ali njezin muž ne dodje, već dodjoše još isti dan po nju njezini susjedi, koji joj javiše, da je zlatar naglom smrću umro. Nisu ni pune tri godine proživjeli u braku, pa i to kratko vrieme sprovedoše nesretno.

Glas o smrti zlatara Weigela raznese se najvećom brzinom po svoj varoši. Sve je krivilo Doru, njegovu ženu, da je ona uzrok njegovoj smrti. Neki dapače počeše sumnjati, da je Dora svoga muža otrovala, nu nisu imali pravo. Zlatar bijaše vanredno uzbudjen, što od župnikova govora, što radi biega svoje žene, i od te neobične uzbudjenosti pala mu je srčana kap. To je potvrdio i županijski liečnik Mavricij Faby, koga je varoški sudac naročito poslao, da pregleda mrtvaca i ustanovi, kojom je smrću preminuo. Dora se zavi u crno, al u svom srcu ne osjeti nikada kajanja zbog svojih zabluda, koje su zadale njezinu mužu smrtni udarac prije reda. Postala je udovicom u najljepših godinah, jedva dvadeset dvie godine stara.

Veselila se je svojoj slobodi i mladosti po svom ukusu. Uzdala se je u svoju ljepotu, koja je toliko privlačila. Birat će medju plemići, advokati i županijskimi častnici, ali za gradjana, za meštra ne će poći ni za živu glavu. Ta joj se je sreća premalenom činila za ucjenu njezine ljepote. Radje bi ostala udovicom.

Razmislivši sve dobro prodade dosta dobro dućan i robu svoga muža drugomu zlataru, koji je njegov

posao nastavio. I kuću prodade, da se rieši zlobna susjedstva, koje je vično bilo paziti na njezin život, i kupi si jeftinije drugu kućicu na Griču, medju gospodskim svietom. Od sada živjela je od svoje glavničice i bavila se lihvarstvom, vezla je zlatom i srebrom rubce i prsluke za bogatije gospodje, ali tih mušterija bijaše malo, zato je i zaslužba bila malena. Svoje stare ljubavne sveze nije Dora ni u svom udovičtvu zanemarila, ali je vrlo oprezno tjerala taj obljubljeni zanat. Gledala je, da jedan milostnik ne sazna za drugoga. Nu to nije moglo za dugo ostati tajnom. Sve više odbijali se od nje njezini odabrani i ona je počela gubiti nadu, da bi mogla dobiti muža iz boljega družtva. Latila se skrajnjega sredstva i uzela davati gostbe i zabavice u svojoj kući, na koje je pozivala mlade ljude iz boljih porodica, ne bi li koga uhvatila u svoje mreže. Gostila je i trošila malo po malo svoju glavnicu, dok ju nije do kraja potrošila. Ni to sredstvo ne pomože. Mladi ljudi gostili se, zalazili Dori u kuću, ali ni jedan ne htjede da zagrize u kiselu jabuku. Minule tri duge godine poslije smrti njezina muža i Dora ostala udovicom i bez novaca. Pala je na nizke grane. Krčmarica Barica bijaše joj kuma na krstu i Dora se uteče njoj.

— Mogu te trebati, — rekla joj stara grešnica. — K meni zalaze fina ugledna gospoda, koju i ti dobro znaš, a ja sam već stara i ne mogu ih dvoriti, kako oni žele. Dodji mi pomoći, kad si u nuždi, ili kada poručim po te, ne ćeš stradati.

Tako je i bilo. Dora je u Gabrekovoj krčmi dvorila plemenitu gospodu, nekadanje svoje milostnike, koje je nekoč u svojoj kući primala i častila. Nužda zakon mienja. Uprkos svemu tomu bijaše

Dora još uviek vrlo liepa; njezina ljepota ostala je nepromienjena i zamamna kao prije više godina. Pazila je na se, što je više mogla; odievala se uviek čisto i ukusno, a lice čuvala i njegovala najvećom brigom, uvjerena, da je to liepo lice jedino još kadro očuvati ju od skrajnje nevolje.

Plemeniti gosti Gabrekovi rado su imali, kada ih je liepa Dora dvorila. Umjela je ona liepo govoriti, razumjela šale i dražkanja, pa i sada još znala je razigrati mnogo gospodsko srce, osobito kada bi vatreno vince plemenitu krv razigralo.

Vidjevši današnji gosti, da je za starom krčmaricom unišla u sobu Dora, uzkliknuše veselo:

— Gospa Dora, gospa Dora! — Bužan i Lukavski odložiše svoja glazbala i stadoše ljubeznimi pogledi motriti udovicu, koja je stavila pune vrčeve žarkoga piva na stol.

— Igrajte samo, gospodo! — govoraše Barica. — Bude li danas muzike, biti će i plesa ... Doći će amo vrlo mladih djevojaka. Čujete li, domine Marković?

— Je su li liepe? — upita Marković smiešeći se.

— I liepe i vesele ... Svaki čas mogu doći.

— U Vaše zdravlje, gospo Doro! — ustade sada odvjetnik Fodroczy i pograbiv vrč piva kucnu se s Dorom! — Pijte Dorice!

— U Vaše zdravlje, gospodo! — odzdravi Dora i žedno potegnu iz vrča.

— Izvrstno pivo! — reče Fodroczy, udariv o stol vrčem, koji je na dušak izpio bio.

— Izvrstno! — potvrdiše i ostali. — Nosi, nosi Barice! — vikahu mlada gospoda.

— Hodi Dorice, pomozi!

— Ne, Dora će ostati s nama! žurno Barice! — Krčmarica pohita po pivo, a Dora ostade s mladići, koji ju posadiše izmedju Bužana i Lukavskoga.

— Dospjela je grešnica medju dva svetca! — primieti kadet. — Ne će biti zadovoljna . . .

— Ovakove kavalire ja najvolim . . . — odvrati Dora.

— Ne govoriš istinu . . . — Poče Fodroczy intimnim načinom govoriti s Dorom. — Ti već ne mariš za nas mlade, već se držiš stare gospode . . .

— Sbilja, ja ne znam, kako ti se može svidjati taj medicus regni (liečnik kraljevine) gospodin Ignacij Verbega . . . — zadirnu kadet u udovicu.

— Stara je ljubav stalnija . . . — suzbi Dora namienjeni joj udarac . . .

— Ali i skuplja . . . — reče iz tiha Bužan.

— Gospa Dora je udovica, a medicus regni udovac. To se slaže, — javi se sada Lukavski, položiv finu svoju ruku na Dorino rame.

»Nema lovca
Nad udovca,
U kog ima
Dosta novca!«

izrecitova Marković čistom štokavštinom, — tako sam čuo pjevati kmetove na našem spahiluku u Cerniku.

Mlada gospoda udariše u smieh. Ti su im se stihovi vanredno svidjali, jer su pogadjali pravu žilicu. Udova Dora bila je u najnovije vrieme milostnica kraljevinskoga liečnika Verbege, bogata udovca, ali velike škrtice, koji ni Dorinu ljubav nije podašno nagradjivao. Ona ga se ipak mudro držala, što ju nije smetalo, da i s drugimi ne ljubaka.

Krčmarica vrati se u to s friško napunjenimi

vrčevi piva i položi ih sva zaduhana na stol, pogledavši pri tom karajućima očima Doru. Ona je taj pogled razumjela i skočila na noge.

— Dopustite, gospodo! da pomognem kumi... Ona je stara i omašna, težka joj je dvorba...

— Boga mi, pravo veliš, — primieti na to Barica, — nije mi lahko dvoriti, pa sam te zato i pozvala danas u pomoć... Al dakako ljepše je sjediti s mladom gospodom i piti, nego se penjati uz stube i dvoriti...

— No, no Barice! — uze ju miriti Fodroczy, — što se žestite? Nije Dora kriva, da je tu sjedila, već mi. Poštujte goste!

— Čast mojima gostima!... da ih Bog poživi sto godina! — izvinjavaše se krčmarica, — al Dorica je moje kumče, pa zašto mi ne bi pomagala, da Vas mogu bolje podvoriti, moja draga, liepa gospodo!

Za čas dobrzala je Dora, prilično zažarena, u sobu, noseći u rukah nekoliko novih vrčeva piva. S njom zajedno udjoše u sobu nova dva gosta: jurat Ivan Čačković i mladi odvjetnik Stjepan Brigljević, plemenita turopoljska korenika, pušeći lulu, s kojom se je samo onda razstajao, kada je morao da jede, ili kada mu je usnuvšemu u krevetu izpala iz usta.

— Pivo pijete! — reče skoro zlovoljno Brigljević. — Do biesa, to nije piće za me... Meni vrč vina... bukovačkoga, koga obično pijem... Čuste, li gospo Dorice!

— Bit ćete namah služeni, gospodine fiškale! — I Dora izpade opet iz sobe i za nekoliko časaka donese u sobu pun škaf vina, a za tim više vinskih

vrčeva. Tako se je obično pilo u zagrebačkih krčmah, ako je bilo oveće družtvo.

— Ehvala! — reče Marković i zagrabi iz škafa pun vrč vina. — I ja volim vino.

— I mi ćemo prieći na vino! — jave se ostali, pa izpivši na dušak, što je svaki imao piva, prihvate se vinskoga soka, komu su iz malena vikli bili.

— Južni vjetar duva, prašina se diže, — uze pričati fiškal Brigljević, sjednuvši na naslonjač do kolege Fodroczya, — bit će sigurno kiše . . .

— Ako hoće, neka pada noću, da ne pokvari sajma . . . Bila bi to velika šteta i za nas krčmare . . . umieša se krčmarica u rieč.

— Neka Vas samo Bog kazni, jer miešate vodu u vino . . . progovori Čačković.

— U tom vinu, na moju grešnu dušu, — uvjeravaše krčmarica, skrstivši ruke na prsih, — nema ni kapi vode . . . Neka me striela bož . . . . .

— Muči babo, do biesa! — otresnu se na nju surovo kadet. — Vidiš, da se sprema na oluju . . . Mogla bi te sbilja ošinuti striela za tu laž . . .

Barica pokuša, da uvjeri goste o tom, da je govorila istinu, ali smieh mlade gospode, izazvan riečima kadeta, bijaše tolik, da nije mogla ni do rieči doći. Pokupi se zato iz sobe i ode sjediti na svoj nizki stolčić, u triemu, a Doru posade gosti na prijašnje mjesto.

— Šta voliš piti, Dorice? — upita sada Brigljević napram sebi sjedeću udovu. — Piva, ili vina, ili hoćeš krampampule?

— Najvolim pivo!

— A Ti se služi pivom, a poslije čim hoćeš . . . Pij i budi vesela! . . . Danas ja plaćam, gospodo! . . .

— Sigurno je dobro operušao kojega klienta... — reče kadet.

— Glupost! ... — zauze se za kolegu Fodroczy, — fiškalu nikada ne manjka ... Drugi je to povod: dies onomastica infra octavam (imendan u oktavi).

— Ah gle, sbilja! ... Pa se nismo ni dosjetili!... vikahu plemeniti drugovi. — Vivas, Stephane, vivas! Svi skočiše na noge i stadoše se kucati sa bivšim godovnjakom.

Sada je počela pijanka po staroj navadi. Jedna zdravica tekla je za drugom, gospoda su pila kao fratarske lakomice, pače i trezniji izmedju njih prekoračiše mjeru. Bužanu se počeo jezik plesti (izvinjivao se, da mu je to od otca namrto), Lukavski se je bez i kakova razloga neprestano smiešio, a Marković je u licu bliedio i šutio kao riba. Ostali su nazdravljali, pjevali, pravdali se i bučili. Za kratko vrieme ugrijala se plemenita gospoda žestokim vinom, da su svi bili u najboljem razpoloženju.

— Vruće mi je, otvorimo vrata! — reče Bužan, a Dora skoči, da izpuni želju mladoga plemića.

U to čuju iz vana ženske pjevajuće glasove. Na triemu sjedile su tri djevojke i pjevale tada obljubljenu pjesmu:

»Hranila djevojka pava i labuda,
Pava i labuda i siva sokola ...«

— Naše sirene! opazi potiho Fodroczy.

— To je Fankin glas! — reče za se kadet i izadje na polje. U isti čas duhnu vjetar i zalupi vrata za njim. Nikomu ne pade na um, da ih iz nova otvori.

Kada je kadet stupio u triem, prestadoše djevojke pjevati.

— Zašto ne pjevate dalje? zapita kadet, pristupiv djevojkam.

— Nismo znale, da nas gospoda slušaju, — odgovori jedna od njih. K ovoj pristupi kadet i uhvativ ju za ruku, povuče ju na stranu za sobom.

Bijaše to djevojka smedje, bujne kose, koja joj je u dvie jake pletenice sezala do koljena. Lice joj bijaše umiljato liepo, na kom se je uviek vidio trag smieška. Bila je nešto manja od Dore, ali stasita i krasna struka.

— Jesi li sama?

— Ne, otac je dolje . . .

— Pije . . . ili se karta?

— Spava, . . . opio se po navadi . . . Morat ću ga kući voditi, kada se probudi . . .

— Ostavi to drugima, koji su s njim pili . . . Ti ostani s nama . . . Ajde u sobu . . .

— Ne mogu . . . Vidiš, kako mi je trošna oprava, a Dora je tako nacifrana . . .

— Ti si i ovako liepa, ajde samo! . . . A za opravu neka Te ne boli glava, sutra ću Ti ju kupiti na sajmu . . .

— Ništa ne mariš za me, — okrenu sada Fanka jasnije govoriti. — Druge imadu od svojih dragih liepe uspomene: prstene, naušnice, ogrlice . . . a ja od Tebe baš ništa . . .

— Imaš pravo . . . Nisam se sjetio, a Ti mi nisi ništa kazala . . . Ali lahko za to. Evo Ti uspomene! — Govoreći to skide s mezimca lieve ruke prstenčić s očicama od briljanta i nataknu ga Fanki na prstenjak. — To je dragocjen prsten . . . Tvoje druge ne će imati takova.

Ovaj prsten dobio je kadet jedinac od svoje

majke, a lahkoumni mladić nije u ovom času ni pomišljao, kako skvrni ljubav svoje majke, darujuć prsten, što ga je ona nosila, svojoj milostnici.

Fanka se udobrovolji, što je pokazala tim, da je savila ruke mladiću oko ramena i naslonila glavu na njegove grudi.

— Ajdemo u sobu!... Plesat ćemo, a onda ću Te do kuće sprovesti... Hej, vi curice! — okrenu se sada prama drugaricam Fankinim, — ajdete s nama . . . Gospoda već čekaju na Vas . . . Bit će plesa i veselja do zore!...

— Nas je sram! — reče tobože sramežljivo jedna od njih, djevojka od jedva sedamnaest godina, oštre, kuštrave crne kose i zavinuta nosa, što joj je davalo tip židovke. Njezine su ju drugarice i zvale porugljivo tim imenom, i tko je nije poznavao, zakleo bi se, da je nekršteno djevojče, nu u maticah župe sv. Marka stajalo je upisano crno na bielo, da je to Regica, zakonita kći Mikule Mejaša, bravara u Opatičkoj ulici.

Ona treća bijaše svietle kose, skoro bjelokosa, mliečna i rumena lica, sbijena stasa i pretila. Bijaše iste dobe kao i Regica. Po njenoj vanjštini pogodio bi odmah, da je kći njemačkih gradjana. Njezin otac, kožar Manus, bijaše čovjek pun poroka: najprije ženskar, onda kartaš, a napokon pijanica. Njegova kći nije od mladosti u kući ništa dobra vidjela, pa nije nikakovo čudo, da je ona prije reda stranputicom udarila.

— Što bi Vas sram bilo? — pristupi k njima kadet. — Niste sada prviput ovdje... Poznajem ja vas: Ti si, zar ne, Regica iz Opatičke ulice, a Ti

mala, debela Švabica, Ti si Julika Manusova, je li tako?

— I mi Vas poznajemo! — progovori Regica. — Ali ima u sobi dva, tri gospodina, kojih ne poznajemo . . .

— Svi smo mi jednaki . . . Ajte samo! . . . Hoćete li piva, dobra vina, krampampule, svega će biti, a plesat ćemo, da će se sve tresti Gabrekovi dvori . . .

I ne čekajući odgovora stura kadet njih sve troje u hrpu i potisnu ih na vrata u sobu.

Mlada gospoda, ugledavši tri mlade, ljepušne djevojke, pozdraviše ih zaglušnom vikom.

Dora morade skočiti po pivo, jer su to piće djevojke najvoljele. Morale su se najprije kucati sa bivšim godovnjakom, koga su dobro poznavale, a onda s ostalom gospodom. Djevojke su se junački držale, te su jedan vrč piva za drugim praznile . . . Nije baš dugo trebalo, dok ih je piće razigralo i izjednačilo s gospodskimi drugovi.

— Nuder, Lojzica, zasviraj nam nešto za ples! — umoli kadet Bužan. — I Ti, Donate, prihvati gusle!

— Mi ćemo redom igrati, — odgovori Bužan. — Najprije ja, onda Donato . . . Ja frulu, on gusle, inače, ako ćemo obadva skupa igrati, ne ćemo nikada doći do toga da plešemo, a boga mi i meni se hoće danas plesati.

— Bome i meni! — primieti Lukavski, obuhvativ Doru oko struka. — Zar ne, Dorice, mi ćemo skupa plesati . . .

— Velika mi je čast! — nakloni se Dora mladomu kavaliru, koji nikada nije bio s njom tako nježan kao večeras.

— Što znate plesati, djevojke? — zapita sada Bužan, držeći frulu u ruci.

— To bi bar morao znati, — dobaci mu Fodroczy. — Znadu polku i tanac, pa tanac i polku, i tako dalje . . .

— Dosta je i to za onoga, koji rado pleše! — javi se Čačković, koji je bio strastven plesač, i pristupiv k Regici, potrepta ju ljudski po ramenima. — Ej Ti mala židovko, Ti ćeš sa mnom plesati! . . . Znadeš li polku plesati . . .

— Aj, aj mladi gospodine, kako ste kratke pameti . . . Ovdje sam ju s Vama plesala, — smijala mu se vragoljasta djevojka u lice.

— Dà, dà, sad se sjećam! . . . Amice Stephane, — okrenu se sada prama Brigljeviću, ne bi li i ti zaplesao? . . .

— Meni je lula milija . . . — odvrati fiškal, odbiv nekoliko jakih dimova.

Bužan zasvira polku i četiri para zaigraju polag u sobi, koja je još prazna bila. Kadet plesao je s Fankom, koju mu nitko preoteti ne htjede, Lukavski s Dorom, Čačković s kuštravom Regicom, a Fodroczy pobrao je što mu je ostalo, trcljastu Julku Manusovu.

Plesalo se oštro i brzim taktom. Kako je soba bila za plesanje preuzka, plešući parovi udarali su često jedan o drugi, ali to nije nikoga smetalo. Mlada gospoda zaduhala se, a djevojke zažarile u licu, nu nikomu nije palo na um prestati.

Najuvidjavniji medju plesači Lukavski prestade prvi i privede svoju plesačicu Bužanu, koji je neprestano svirao na fruli, uprkos tomu, da mu se je od napora počelo već čelo znojiti.

— Evo ti Dore, a ja ću sada zaguditi!

Bužan jedva dočeka, položi frulu na stol i obuze oko struka Doru.

I drugi parovi prestali plesati, ali su ostali skupa, stojeći jedno uz drugo. Lukavski potegnu preko žica svojih gusala i uze na njih prebirati stari hrvatski tanac, što ga igraju seljaci oko Zagreba, i koji su jedini znali plesati nekadanji stari Gričani. Bijaše to ples u dvoje, gdje plesač s plesačicom čas razstavljen sitno pleše, onda se s njom sastane, biesno ju dva tri puta oko sebe zavrti, opet se s njom razstavi, pa joj se plešući približi, gdje onda jedno drugom položi ruke na ramena i tako tresući se plešu, dok se opet ne razminu, da izvode opisane sada slike plesa. Gospodin Donato Lukavski umio je majstorski svirati taj živahni tanac, a mora se kazati, da su i mlada, otmena gospoda, kojima bijahu poznate sve tadanje moderne plesne igre, u Gabrekovoj krčmi najvoljeli tu igru plesati s gradjanskimi djevojkami. Tu se je tek vidjelo, kakova je u kojoj krv, kakav li temperamenat!

Plemeniti slavonski spahija Andrija Marković bijaše osobiti ljubitelj toga plesa, koji ga je sjećao na „magjarac,“ što su ga njegovi kmetovi igrali. Milostivi mladi gospodin spahija, kada je bila žetva ili berba, znao je i sam uhvatiti se u kolo i zaplesati, ili bi sa snašom ili sekom „po izbor“ zaigrao vatrena magjarca.

Kada je, dakle, Lukavski na svojih guslah zagudio tamac, skočio je mirujući dosele mladi spahija i iztrgao iz ruku kuštravu Regicu Čačkoviću.

— Dosta si plesao, . . . pusti sada mene! — reče Čačkoviću, komu nije bilo s voljom, da je morao pre-

kinuti ples. Ali Marković nije mario za njegovu zlovolju, nego je biesno zaigrao tanac s vatrenom Regicom. Igrao je, da ga bijaše milota gledati. Bio je majstor u narodnom plesanju. Nitko nije umio kao on onako hitro i sitno nogama prebirati, onako huncutski glavom poniknuti i uzmahnuti plešući u u susret djevojci, nitko ju onako biesno zavrtiti i opet vješto iz ruku izpustiti kao mladi spahija. U svojoj pomami češće bi lupnuo nogom o pod, da su zazvečali prozori stare kuće, ili zajuškao po „momački,“ da je sve zvučilo u ušima.

Plesačice upališe se kao zublje od vatrena plesa. Srca su im bila kao po nakovnju, oči sievale a nozdrve se širile od duševne pomame. Lukavski bio je srca milostiva i gudio živo i dugo, dok je mislio, da će biti dosta. Nu činilo se, kao da igračem ne će biti nikada dosta, zato učini on sam kraj tancu, završiv s dva tri energična potega na strunah svoju pratnju na guslah.

— Dalje, dalje! — vikaše Marković, plešući neprestano s Regicom.

— Umoran sam, ne mogu! — odgovori Lukavski i sjede opet na svoje staro mjesto, smijući se, kako ga grdi i psuje mladi spahija, komu se nije dalo bez glazbe plesati.

— Za prvi put smo dosta plesali! — reče Bužan, a sada pijmo . . . Lagao bih, ako bih kazao, da nisam žedan. — I prinese k ustima vrč, što mu ga je bratinskom ljubavi benefaktor (dobročinitelj) Brigljević do vrha natočio, a Bužan ga sada do dna izkapio.

Odmah za tim donese Barica na drvenoj taci kipuću krampampulu za ženske . . . Jedva ju dočekaše . . . Sada, ovako razigranim, ne bi drugo koje

piće ni prijalo . . . Treba ljevati ulje na vatru . . . Gospoda kavaliri stadoše utakati žestoko i sladko piće u čaše svojim plesačicam, . . . koje su ga pohlepno srkale . . . Samo da nije tako vruće! . . .

Izprva stidljive djevojke, postadoše sada posve slobodne . . . Fanka je srkala krampampulu, sjedeći na krilu svomu dragomu kadetu; Regicu držao je Marković zagrljenu oko ramena i šaptao joj u uho nešto mila, čemu se je djevojka ljubko smiešila, pa onda naslonila svoju kuštravu glavu na kavalirovo čelo i snatreno s napol otvorenih usta sklapala oči, kao da zamire od milja, ili da se u sladak sanak zanosi. Njemicu Julku uhvatiše medju se kao u procjep mlada gospoda Bužan i Fodroczy, koji se dogovoriše, da će ju večeras opiti. Neprestano su joj utakali sladku, žeženu rakiju, a djevojka je marljivo guckala, dok nije osjetila, da ju je piće omamilo. Glava joj postala težka, a jezik joj se počeo u govoru plesti . . . Sada je istom bilo smieha i hohota! . . . Najčednije vladala se izkusna Dora. Ona je neprestano čas glasnije, čas tiše razgovarala se sa svojim kavalirom Lukavskim, koji se je danas uslobodio, da njezinu ruku u svojoj drži. Lukava udovica upotriebila je sve hitrine, ne bi li kako ulovila u svoje čarobne mreže mladića, na koga je dugo već vrebala . . . Činilo se, da će joj to večeras ipak poći za rukom . . . Gospodin Donato bijaše danas osobito nježan i čuvstven, a svi su opazili, da se za nikoju drugu ne brine, već samo za Doru.

— Do biesa i takovo družtvo! — viknu u jedanput duhandžija Brigljević. — Sve samo šaputaju, grle se i cmokaju . . . a nitko ne pije . . . Nuder, braćo, u naše zdravlje!

— Da, da, pijmo! ... U naše zdravlje! — prihvati odmah Čačković, koji je uz Brigljevića ostao praznih ruku kod diobe ženskinja.

— U naše zdravlje! — ponove i ostala mlada gospoda. Vrčevi zveknuše i vesela braća uzeše se opet miriti s bukovcem. Već se je i drugi škaf bio izpraznio, a Dora je baš htjela da ustane i u pivnicu po vino ode, kad li se otvore vrata i na njih se pojave dva nova gosta. Jedan bijaše Ivan grof Oršić, a drugi grof Baltazar Patačić de Zarand, mlad čovjek oko 25 godina, srednjeg stasa, okrugla široka lica i dugoljasta nosa, a jakih crnih brkova.

— Tu je ljepše nego li vani! — reče grof Ivan. — Vani je kao u rogu. Nebo se je ružno naoblačilo, munje sievaju i već počimaju krupne kaplje kiše padati ... A, gle, gle! ... Gospo Doro! i Vi ste tu ... Mislite li još šta na me? ... reče na to grof, pristupiv k Dori otraga i podigav joj glavu podlanicom k sebi ...

— Ne smijem, milostivi grofe! ... Vi ste zaručeni!

— Da, da, imate pravo ... i doskora ću se ženiti i morat ću zaboravit na sve, što je bilo ...

— Sreća, što sam te našao! — progovori sada grof Patačić kadetu, s kojim je služio kod iste pukovnije ... — Sutra moramo skupa odputovati k našoj pukovniji u Kanižu ...

— Zar se sprema na rat? — upita kadet, skočiv veselo na noge.

— Ne znam ništa ... — odgovori grof. — Samo to znam, da sam malo prije donio iz Beča i predao banu štafetu ... Vrlo važna pisma ... Jahao sam dan i noć, da su mi sve kosti pucale ...

— Što to može biti? — zapita Fodroczy, koji je bio vrlo ljubopitljive naravi...

Grof Patačić ne reče ništa, ali za to odgovori grof Oršić kobnu, tajinstvenu rieč:

— Konskripcija!

— Šta konskripcija?... što je to?... upitaše neki iz družtva.

— Popisat će sve kuće kmetske i plemićke, pa će bez razlike plaćati svi porez i davati vojnike...

Mlada gospoda plemići obezeknuše se.

— Impossibile! — zagrmi godovnjak Stjepko Brigljević, bacivši omašnu svoju lulu na stol.

— Danas je sve moguće... — primieti tiho Lukavski.

— Odkuda ima tvoja presvietlost te glase? zapita grofa Bužan.

— Iz blizine dvora...

— Bunit će se županije... — progovori opet Brigljević, prihvativ se iz nova lule.

— Lahko za to... — opazi na to grof Patačić. — Velika je vojska, kojom car zapovieda.

— Eto sad možete znati, zašto se kupi vojska, — upozori mladu gospodu grof Oršić. — U Beču su mislili na odpor u županijah, pa ga kane zagušiti oružanom silom, ako se pojavi...

— Nesretne reforme! — uzdahnu Fodroczy, čisto poosbiljen.

— Mahnimo se razgovora o javnih poslovih — javi se sada kadet, koji je bio zlovoljan, da mora svoj dopust prekinuti. — Vidjet ćemo, što će županije na to reći...

— Tako je! — povladi mu Bužan. — Nije to još gotova stvar. Bit će protesta i te kakova!

Grof Patačić, koji je kao vojnik sudio o toj stvari, nasmieši se izpod brka, čuvši te rieči.

— Žedan sam, braćo! — uhvati sada grof Oršić vrč. — Točite, gospo Doro, iz punoga srca.

— Pijmo, pijmo! — prionu uz vrče i ostali gosti.

— Ne kvarimo si dobre volje, — reče Fodroczy. — Neka nosi bies i te reforme! Nuder, djevojke, zapjevajte nam koju Vašu pjesmu.

Još je govorio, i munja sievnu i razsvietli svu sobu, a grom udari negdje u susjedstvu tako silno, da se je krčmarica Bara srušila na zemlju sa svoga stolića, na kom je u triemu driemala. Krsteći se uleti sva blieda u sobu, gdje joj se činjaše sigurnije i posadi se u kut na drvenu stolicu.

— A fulgure et tempestate! — zapjeva Fodroczy.

— Libera nos domine! — odgovore ostali u sboru.

— Nemojte, milostiva gospodo! bi nas mogao Bog pokarati! — moljaše skrušeno Barica, još sva drhćući od pretrpljena straha.

Jedva je bila izustila te rieči, ali se zatrese drvenjara Gabrekova, kao da ju je tko iz temelja uzdrmao. Grom je udario u kuću. Djevojke vrisnuše, a mlada gospoda ostadoše jedan čas kao okamenjena, svaki na svom mjestu, a na to skočiše k vratima i za dva tri hipa bijahu vani. Striela je zahvatila jedan kraj krova i s njega preletjela na visoku, staru krušku, koju je s vrha do korena na dvie polovine razkolila.

Jaka, nagla kiša stade za tim lievati, kao iz kabla, ter pogasi vatru. Da toga ne bude, izgorjela bi stara, trošna krčma do temelja.

* * *

Sutradan su dolazile hrpe ljubopitna svieta, da vide nagoreni krov krčme i razkalanu krušku. Mnogi su primietili, da je to bio prst božji, koji je zaprietio vlastnikom krčme, gdje su se svaki skoro dan slavile grešne orgije.

I pater Primianus, kateheta na zagrebačkoj gimnaziji, spomenuo je ovaj dogadjaj u svojoj propoviedi, što ju je sliedeće nedjelje držao u crkvi sv. Katarine mladim filozofom, koje je zaklinjao, neka se kao kakove prokletinje klone kuće, koju je prst božji u slici žarke striele žigosao.

VI.

Pravo je imao ban Eszterházy, rekavši, da će doći još i gorih stvari, koje će podsjeći korene staroga našega ustava. Takova stvar bijaše i carska naredba o konskripciji (popisu) pučanstva i kuća. Velikaši i plemići u Ugarskoj i Hrvatskoj osjetiše, da je ta naredba najviše proti njim naperena i da vriedja njihove povlastice i preimućtva, kao nijedna prijašnja. U naredbi reklo se doduše, da se popis puka i kuća samo za to uvadja, jer je to najsigurniji temelj, na kom se može suditi o porastu i padanjü pučanstva, koje je glavna podloga državnoga blagostanja. Nu striliši nisu vjerovali tima riečima, oni su dapače glasno govorili, da je to samo izlika, a za pravo da se ide za tim, kako bi se dokinule povlasti velikaša i plemića, ter se oni izjednačili „cum misera plebe contribuente (s ubogim, porez plaćajućim pukom)."

Dosele plemić nije plaćao ni poreza, niti je mogao proti svojoj volji siljen biti, da ide u vojnike.

A sada taj popis kao da kani oboriti i jednu i drugu povlast.

Carska odredba o prenosu Stjepanove krune u Beč, pa naredba o službenom jeziku, povriedište takodjer starodavni ustav zemlje, ali ova naredba dira baš u živac vladajućega staleža. S prieka iz Ugarske dobivalo je hrvatsko plemstvo pouzdane glase, da u svih županijah kipi i vrije i da se je bojati pobune i ustanka. Ugarska braća poručivahu hrvatskoj, neka složno i muževno prosvjeduju proti toj neustavnoj naredbi, koja sprema zator višemu i nižemu plemstvu domovine.

Nu te poruke bijahu i suvišne, jer je i u Hrvatskoj ta naredba o konskripciji izazvala najveće ogorčenje i volju na odpor. Više najodličnijih velikaša i plemića pohita na dogovor u Zagreb. Došli su grofovi Draškovići, Erdödy-i, Oršići, Keglevići, Vojkffy-i, Sermagi i Patačići, baruni Magdalenić, Rauch i Kulmer, zatim od plemstva, koje ugledom i novcem nije zaostajalo za velikaši, dodjoše Jelačići, Zdenčaji, Bužani, Domjanići, Vojkovići i protonotar Bušić, Bornemisa-Stolniković i mnogi drugi. Sastali se u kući grofa Adama Oršića, da se porazgovore, kako da udese odpor proti naredbi, koju podnipošto nisu mogli primiti na znanje.

Odmah u početku dogovora iznenadi oprezni grof Petar Sermage prisutne pitanjem:

— A što veli ban o toj naredbi?

— Ban će ju izvršiti po naputku, što ga je dobio, — odvrati grof Adam Oršić. — Ban će reći, da je pametno pokoriti se naredbi. Tà mi ga poznajemo.

— Da nije sporazuman s naredbom, ne bi ni

odredio, da se u županijah proglasi. O čem da razpravljamo s njim? — žestio se grof Vojkffy.

— Ipak će biti dobro, da čujemo bana, — reče grof Keglević. — Njemu su pobliže poznate intencije dvora, pa je moguće, da ćemo doznati koješta, što i ne slutimo.

Doskora slože se gospoda, da će i bana zamoliti, neka dodje u njihovu konferenciju, glede koje zaključiše, da se po starom običaju drži u biskupovu dvoru i pod biskupovim priedsjedom. Biskupa ovlastiše, da osim dosele sabranih pozove još i drugu gospodu u vieće; njemu povjeriše i taj posao, da bana svakako dovede u konferenciju.

Biskupu ne bijaše ugodan sav taj posao, ali se nije mogao oduprieti želji tolike sjajne gospode, osobito, kad ga ova sjetiše, da su zagrebački biskupi, kad god se je o tom radilo, stajali prvi na braniku pravica kraljevstva.

Znajući biskup, da je ban, bivši prije kancelar ugarski, vrlo prevejan u političkih stvarih, bojao se je, da se ne će odazvati njegovu pozivu, jer napokon, kakovo je mogla imati pravo konferencija velikaša i plemića, da ga zove na dogovore, ili možda čak na opravdanje? Nu ovajput biskup se nije mario bojati. Njegova banska ekscelencija obeća vrlo spremno njegovoj biskupskoj ekscelenciji, da će vrlo rado doći u tako odličan sbor i da se samo počašćenim smatra tim pozivom.

Na to se je biskup pobrinuo, da pozove u konferenciju još nekoliko ličnosti, o kojih je znao, da nisu odrešiti protivnici carevih reforma, da su dapače neke od njih i odabravali. Treba, mišljaše biskup, u

konferenciji i takovih ljudi, koji će hladnim razborom taložiti obću ogorčenost i uzbudjenost duhova.

Pozove dakle u konferenciju vicebana Antuna Bedekovića i Nikolu Škrlca Lomničkoga, velikoga župana zagrebačkoga i vrhovnoga ravnatelja školstva u kraljevinah Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Ovaj bijaše u velikoj milosti kod dvora i kod bana, a uživao je velik ugled medju締 stališima i redovima radi svoje učenosti, čista života i pravednosti. Jedino mu samo zamierahu, da je bio više odan dvoru, nego starodavnim hrvatskim pravicam. Osobito mu zamierahu, što je bio prisutan, kada su iz Požuna „comissionaliter“ (povjerenstveno) odpremali krunu Stjepanovu u Beč. Ali kraj svega toga rieč Nikole Škrlca uviek je mnogo važila.

Onda se sjeti biskup, da u konferenciji nema skoro nikoga od strane svećenstva. Toga nije smio dopustiti. Bez častnoga klera nisu se nikada javni poslovi rješavali. Tu prazninu nakanio je biskup popuniti najuglednijimi članovi iz svoga kapitula.

Pozva dakle trojicu: Franju Popovića, velikoga prepošta, apostolskoga protonotara i gubernatora vranskoga priorata, koji je dvaputa jur bio kapitularni vikar „vacante sede episcopali“ (dok bijaše prazna biskupska stolica), što je dokazom, da su ga članovi kaptola veoma uvažavali.

Drugi pozvani bijaše Ivan Josipović, prepošt čazmanski i apostolski protonotar, čovjek finih manira i veoma gostoljubiv, čega radi je imao velik broj prijatelja medju velikašima i plemićima.

Treći bijaše kanonik Franjo Aleksij Sebastianović, takodjer apostolski protonotar, jedan od najmladjih članova kaptola, ali glede učenosti i sve-

strane svjetske naobrazbe svakako jedan od prvih. On bijaše napose velik ljubimac svoga biskupa, koji ga je i učinio kanonikom zagrebačkim.

Dan prije male Gospe sastala se zasnovana konferencija u dvorani biskupova grada. Ban je došao pol ure prije nego li je imala konferencija započeti, pa je u biskupovoj pisarni čekao zajedno s biskupom dok se izkupe gospoda, koju je u dvorani s dubokimi nakloni i preučtivimi pozdravi primao biskupov canonicus a latere David Pizzeti, malen i veoma okretan starčić, potomak talijanskih roditelja.

Gospoda su točno dolazila i nekoliko časova poslije desete ure mogao je već kanonik javiti biskupu i banu, da su sva gospoda na okupu, na što odmah njih obojica unidju u dvoranu, gdje ih sabranici s poštovanjem pozdraviše. Ban se izrukova s nekojimi velikaši, zatim s prepozitom Popovićem i nehajno se uvali u fotelj ob desnu biskupu. Ban se je prijazno smiešio, dok su gospoda hvatala mjesta oko dugačkoga stola i kad je vidio, da su svi posjedali, poče posve iz tiha govoriti:

— Poznato mi je, zašto su me umolila gospoda, da dodjem u ovu odličnu konferenciju . ., zato je suvišno, da mi bud tko od gospode razloži povod tomu pozivu . . . Neka se ne trudi grof Keglević, reče ban napram grofu, koji je ustao bio sa stolice i htio da govori, — ja sam spreman dati gospodi razjašnjenja, u koliko sam na to ovlašten . . . Vi želite, gospodo, čuti, što ja sudim o carskoj naredbi glede popisa pučanstva i kuća? . . . Što Vam mogu na to odgovoriti? . . . U samoj naredbi kaže se jasno i nedvoumno, čemu je izdana . . . Po broju pučanstva mjeri se snaga države u svakom pravcu . . . Dobro

uredjena država mora da zna, koliko broji žitelja, čim se bave, koja im je doba itd. Ja nemam povoda ni časak sumnjati o istinitosti toga obrazloženja...

— Ali se ipak obćenito sumnja i ona je silno uznemirila stališe i redove s ovu i s onu stranu Drave... To je factum... — upade u rieč banu grof Vojkffy.

— Ja opetujem, da nemam nikakovih sumnja... — odvrati na to glasnije ban.

— Može li nam Vaša ekscelencija jamčiti, — diže se sada sjedoglavi Matija Bornemisa, izsluženi podžupan zagrebački i vlastelin Kuplenovački, — da se ne radi o povredi naših pravica glede poreza i vojničtva?...

— Ja nisam tu, da Vam dajem kakova jamstva, — okosnu se ban na staroga konstitucijonalca, koji je nepomično piljio očima u bana, ne bojeć se njegove ljutine. — Za koga bih imao jamčiti?... da li za nakane uzvišenoga našega vladara... Vi, gospodine, — nastavi na to oštro prama Bornemisi, — ne razmišljate, što kanite reći...

— Pa ću šutiti! — reče Bornemisa i zlovoljno sjede na stolicu.

Nastala mala stanka, u kojoj se je činilo, da su se članovi konferencije smeli na banove rieči. To je medjutim trajalo samo nekoliko trenutaka. Ustao grof Adam Oršić.

— Da nam se ne kaže, da predaleko idemo, — uze govoriti grof mirno, ali odrešito, — ja ću samo upitati njegovu ekscelenciju, drži li ona, da se poslovi, o kojih govorimo, naime popis pučanstva i kuća mogu urediti naredbom; ja mislim, da o tom može odlučiti samo dieta i kraljevinsko spravišće. Do sada

nije bio običaj, da se u tako važnih stvarih, koji svu zemlju uznemiruju, odlučuje de nobis, sine nobis...

— Tako je, tako je! — povladjivaše konferencija.

— To je bar jasno, — umieša se grof Vojkffy, dok je još grof Oršić stajao, ne dovršiv svega, što je htio reći, — da je ta naredba izdana neustavno. O tom je i njegova ekscelencija isto tako uvjerena, kao ja i sva ostala gospoda.

— Izvolite govoriti samo u svoje ime, — opomenu ban grofa. — Moje misli mogu samo ja da tumačim... Kanite li još šta reći? — okrenu se sada ban prama grofu Oršiću.

— Pitam samo još to, — nastavi grof Adam — kako dolazimo do toga, da će vojničtvo sudjelovati kod izvadjanja konskripcije... Nije li već zakonskim članko od godine 1741. izrečeno, da se zabranjuje upliv vojničtva u sve političke poslove zemlje...

— Ovo nije čisto politički posao — — — reče ban, — radi se tu i o vojenoj snazi...

— Dakle ipak imam ja pravo! oglasi se kao kroz smieh stari Bornemisa.

— Nemate pravo, niti možete imati pravo! primieti ban skoro osorno. — Taj posao spada po pravilnom shvaćanju medju res politicas mixtae naturae (političke stvari mješovite naravi). — Sudjelovanje vojske ovdje je opravdano. — Na to se okrenu ban prama Nikoli Škrlcu, koji je blizu njega sjedio i dobaci mu rieči: — Toj staroj gospodi ne može čovjek ništa dokazati.

Ove rieči čula je medjutim sva konferencija.

— Posve pravo veli Vaša ekscelencija, — skoči sada sa stolice barun Magdalenić. — Stara gospoda, koja su se rodila, živjela i osiedjela s našim staro-

davnim ustavom, ne mogu pojmiti novota, koje se protive tomu ustavu. Nije to nikaka sramota za njih, pače je hvale vriedno, da brane stare naše pravice. Što će biti od nas, ako ih napustimo? Naredba o konskripciji izdana je neustavno, neustavan je i način, kako se provesti kani, mi tu naredbu ne možemo prihvatiti . . .

— Ona će ipak biti proglašena u županijah . . . — reče ban.

— Ne će, mi ćemo prosvjedovati maxima cum reverentia, — razžesti se i sam vrlo ugladjeni grof Petar Sermage.

— Slabo će Vam hasniti, gospodo! nasmieši se preko volje ban. — Naredbu će dobiti županijski sudci i provesti ju uz sudjelovanje vojničtva . . . O tom ne dvojte ni časa . .

— Daleko smo došli! — uze opet rieč grof Adam, — i Vaše gospodstvo spremno je, da tu neustavnu naredbu po što, po to provede?

— Ja ne vidim u njoj nikakove opasnosti po naš ustav! — odvrati ban.

— A ako bi ipak nastala? zapita energično grof Adam.

— Onda ću znati, što imam činiti, — odgovori ban naglo, gotovo nepromišljeno, da se je odmah za tim pokajao za svoje rieči.

— Razumijemo Vas, — upade brzo u rieč grof Vojkffy. — Mi ćemo, kad do toga dodje, sjetiti Vašu ekscelenciju na te rieči.

— Vivat banus! vivat! — uzeše klicati gospoda, koja su banove rieči tumačila tako, da je on spreman zahvaliti se na banskoj časti, ako bi se poslije kon-

scripcije uvodile reforme glede plaćanja poreza i davanja vojnika.

— Hvala, hvala, gospodo! — klanjao se ban sa svoga fotelja uglednomu sboru, — premda mislim, da me niste pravo razumjeli. Bilo kako mu drago, ja dopuštam, da me upozorite, ako taj popis postane opasnim našemu ustavu . . . Nu sada, dozvolite gospodo, da se do kraja sinceriziramo (iskreno porazgovorimo) . . . Ja sam dosele bio na izpitu i odgovarao, što i kako sam znao; — neka me izvinu gospoda, ako sada ja stanem pitati. Kazao sam već, da ću dvorsku naredbu o popisu priobćiti županijam, da ju proglase . . . .

— Mi ju ne ćemo proglasiti! — udari grof Vojkffy šakom o stol.

— Čuo sam to . . . gospoda će prosvjedovati i čekat će odgovor odozgo, — ali naredba će se medjutim provadjati . . . Prosvjedi županija ne će je obustaviti . . . Ne bude li išlo s dobra, iti će silom . . . Pitam gospodu, jesu li mislila na ovu eventualnost?..

— Gdje vojničtvo sudjeluje, tu je sila neizbježiva, — javi se sada grof Keglević, budući tast grofa Ivana Oršića. — Dakako da smo mislili na to.

— Tim bolje! Gospodi valjda nije na umu sili se oprieti? . . .

— Za sada se ne misli na to . . . Vidjet ćemo, kako će se vladati vojnički izaslanici . . . — odgovori barun Magdalenić.

— Čuvajte se, gospodo, sukoba s vojničkom silom . . . — svjetovaše ban. — U tom sukobu mogli bi samo stradati, a postigli ne bi ništa. Ne precjenjujte svoje snage; to Vam je moj iskreni savjet . . .

Ban, rekavši to, ustade sa stolice u znak, da

smatra konferenciju zaključenom. Onda se izrukova s biskupom i podje dvoranom, da se koji čas porazgovori s prisutnom gospodom, koja su se počela u hrpe kupiti.

Grof Adam s nekoliko velikaša i plemića zaokupi velikoga župana Škrlca i stavi ga na rešeto.

— Svi se čudimo, — započe grof Adam, — da je danas mučao kao riba naš prijatelj Nikola, koji inače u ovakovih zgodah rado govori, a koga mi i rado slušamo, kao naš orakul.

— Višeput je bolje i mučati, — odgovori kratko župan.

— Sigurno!... ali nije — oprosti, carissime — patriotično mučati ondje, gdje bi morao da govoriš.

— Morao?... a zašto?... — reče žacnuto župan. — Zašto da bih upravo ja morao govoriti? . . . Ta Vi, gospodo, i onako sumnjate o meni i skloni ste vjerovati prije svakomu drugomu nego li meni . . . Ja sam u Vaših očiju skutonoša dvora i protivnik starog ustava . . . Ne znam, čemu su me i zvali u novu konferenciju? . . .

— Jer smo željeli čuti i tvoj sud o ovoj naredbi... uvjeravaše grof župana.

— Ah, dragi Adame! izmahnu župan rukom. — Vi odavna već dobro znate, što sudim o reformatorskih težnjah i radu našega vladara. Istina, njegove su reforme zamašne i drmaju temeljima države i družtva . . . Te reforme nisu popularne, stranom jer ih ne razumiju, stranom opet, jer su preuranjene, a što je najviše, one ruše starodavne ustavne uredbe i povlastice stališa . . . Ali kraj svega toga jasno je kao sunce, da car Josip želi dobro svojim narodima; ne bude li imao uspjeha njegov rad, kriva će biti

tomu njegova intencija, da izjednači sve staleže države glede prava i dužnosti... Toga pako ne će privilegirani staleži i to je onaj orijaški greben, koji se suprotstavlja njegovim plemenitim nakanam oko preustroja države... Ne tajim, ja sam odrešiti pristaša našega uzvišenoga vladara, jer vidim u njem vlastodržca velikog državničkog pogleda, plemenite duše i čvrste, neuzkolebive volje...

— I najbolji državnički talenti zabasaju često na stranputice... — prekide župana protonotar Bušić. — Budućnost će pokazati, da li je naš vladar odabrao pravi put za svoje ciljeve.

— I ja velim, budućnost će pokazati, — prihvati rieč župan. — Sve što je dosele bilo, pa ta konscripcija, koja duhove toliko uzbudjuje, istom je početak carevih velikih reformatorskih osnova... Hoće li ih sretno izvesti, to je... — I ne dovršiv, što je mislio reći, nakloni se župan gospodi, koja su ga okružavala, i udalji se iz dvorane.

— Homo aulicus (dvorski čovjek)! — primieti Bornemisa, sažaljivo gledajući za odilazećim županom.

— Brat mu Petar, bivši meštar kraljevine, bio je čovjek drugoga kova, — primieti grof Adam.

— I Nikola bijaše nekada drugčiji! — reče Jelačić.

— Dà, dà, ali — tempora mutantur... opazi kimajući glavom protonotar Bušić.

Gospoda, koja su prije okružavala Škrlca, okrenu se sada prama strani, gdje je bio biskup, koji se je već praštao s članovi konferencije.

— Vrlo mi je žao, što gospoda ne mogu biti danas moji mili gosti, — izvinjavaše se biskup poznatim ljubeznim načinom. — Al danas je strogi post...

— Neka si Vaša ekscelencija ne tare za to glave, — našali se grof Vojkffy. — Mi smo danas kod Adama pozvani na crne turopoljske — — odojke.

Prisutni se u sav glas nasmijaše i sam biskup ne mogaše supreći smieha.

— Nunquam emendaberis (ne ćeš se nikad popraviti)! — zaprieti biskup kažiprstom grofu na pol u šali, na pol u sbilji, a onda mu pruži ruku, ter se oprosti s njim i s ostalom gospodom.

* * *

Ban Eszterházy učinio je sve onako, kao što je kazao u konferenciji. Naredbu o konskripciji poslao je svim županijam, a ove su, bivši u dogovoru sa županijami i s ovu i s onu stranu Drave, uložile prosvjed proti njoj i nisu htjele da ju dalje proglase, niti su se brinule za njezino provadjanje.

To nije nimalo smelo bana. On je bio spreman na taj odpor, koji mu je bio već u konferenciji naviešten. Umio je on naći drugi put. Podžupani i redoviti bilježnici županija dobiše od njega nalog, da pod gubitkom službe moraju poći od jednoga županijskoga sudca do drugoga, donieti mu naredbu i pozvati ga, da ju ima odmah bez prigovora provadjati. Tko ne bi htio slušati, tomu je ban zaprietio, da će ga skinuti sa službena mjesta. Gospoda podžupani, bilježnici i sudci pobojaše se svaki za svoju kožu i tako dobi ban sa svih strana, kud je se zala njegova banska vlast, glase, da će županijski častnici izvoditi konskripciju točno i svom brzinom.

Za potrebito vojničtvo pobrinuli se u Beču za dobe. Četiri pješačke pukovnije i dvanaest husarskih eskadrona bijaše porazmješteno u raznih mjestih

Hrvatske i Slavonije, da budu u pomoć onim, koji su imali kuće numerirati i žiteljstvo brojiti.

Izaslanici županije i vojnički častnici, koji su imali sudjelovati u provedbi popisne naredbe, zaredaše s velikom energijom od mjesta do mjesta, od velikaških kaštela i plemićkih dvorova do seljačkih kolibica. Vlastela i župnici imali su stroge naloge, da popisnim povjerenicima idu u svem na ruku, da pučanstvo upućuju o koristi te naredbe i nastoje razpršiti sumnje i bojazni, koje je pučanstvo bez razlike staleža imalo glede te naredbe.

Ali kraj sve spremnosti županijskih častnika i revnosti sudjelujućih carskih oficira nailazili su popisni povjerenici na velike potežkoće. Kad su umoreni od puta došli do kojeg kaštela, ili plemićkoga dvora, našli su ih prazne, osim kakovog glupog sluge, koji je jedva znao kazati, kako se sâm imenom zove, a kamo li da bi znao za imena visokorodne gospode, koja često nije umio ni izgovoriti. Od tih neukih stvorova nisu mogli povjerenici upravo ništa saznati, pa ni to, kamo je gospoštija otišla i kada će se vratiti.

Ako su pošli župniku, ne nadjoše ga kod kuće. Rekoše im, da je otišao po svetom poslu k bolestniku. Da li je bila istina, ili izlika, tko bi to znao?...

Morali su, dakle, gospodu po drugiput, često i treći put potražiti, dok su mogli sastaviti popis duša, a na gospodski dvor udariti broj. Mnogi su povjerenikom pred nosom zatvorili vrata svojih dvorova, nu to im je slabo koristilo. Oni su se doskora vratili s oružanom silom i otvorili si sami put u dvore. Povrh toga bili su prijavljeni i banu, koji si je pridržao takovoj prkosnoj plemenitoj gospodi sâm odrediti kaznu.

Sa seljačtvom išlo je još teže. Uputili su prosti

sviet, da će, čim se izvede popis, triput više plaćati poreza i davati vojnika nego li je dosele bilo. Ubogi kmetovi nahuckani tim načinom izgubiše glave od očajanja, ali su ipak čvrsto odlučili, da će svimi mogućimi načini gledati, da osujete tu zlosrećnu konskripciju. Čim se je pročulo u selu, da se u blizini vidjaju povjerenici, seljaci bi hrpimice iz svojih kuća, neostavivši ni žive duše u njih, bježali u planine i šume, gdje su tako dugo ostali, dok se nisu uvjerili, da su povjerenici otišli.

Istom u kasnu jesen, kada nejač, starci i nemoćni nisu mogli izdržati noćnu studen i jesenske hladne kiše, počeli se ljudi vraćati kućam iz svojih skrovišta. Tu bi ih onda povjerenici ponajviše noću iznenadili, preda se zvali, tražili ih po tavanih, sjenicih, stajah i pivnicah, pa sastavili popis, kako se je dalo. Bili su sami uvjereni, da njihov mučni rad ne prikazuje prave slike, kakova se željela. To je uvidjao i sam podžupan zagrebačke varmegjije gospodin Ivica Bedeković, koji je pomno sabrao sve relacije (izvještaje) popisnih povjerenika svoje županije i istinito izviestio banu nakon više tjedana, da se popis sada doduše redovito obavlja, ali da ne može jamčiti za to, da je točan i da odgovara istini.

Mora se kazati u pohvalu povjerenicima, da su sdušno radili po dobivenom naputku. Nisu pravili nigdje nasilja, bili su strpljivi, upućivali su pučanstvo i u najtežih prilikah nisu izazivali sukoba, ako nisu bili bezobzirno na to izazvani. Bilo im je odmah u početku njihova poslovanja utuvljeno u pamet, neka paze, da tu omraženu konskripciju svojim postupkom ne učine još omraženijom. Mnogo su toga morali progutati, ali se nisu tužili. Tim više tužilo se na njih

pučanstvo bez razlike staleža. Od plemićkoga dvora do dvora, od kuće do kuće širili se glasovi o tom, kako popisni povjerenici nemilo i bezobzirno postupaju, kako se dadu gostiti i mititi, kako bez razloga provaljuju u kuće mirnih žitelja poput razbojnika, tako da sviet bježi pred njima kao pred kugom u planine i šume, samo da se spase od njihove sile.

Velikaši i plemići, koji su se bud kojim načinom opirali izvadjanju popisa i toga radi bili prijavljeni banu, branili su se pred njim sada opisanim načinom, a ban je bio u sto neprilika, ne znajući, na čijoj je strani istina. Nije mogao kazniti nikoga.

Brojke, koje su na nekih kućah crnim mastilom napisane bile, znale bi preko noći izčeznuti. Na odgovornost pozvani branijahu se tim, da je brojke kiša ili snieg oprao, ili tko nepozvani izbrisao. Valjalo je s toga ići od kuće do kuće, pa se uvjeriti, da li su brojke još na svojih mjestih.

Sve ove potežkoće u izvadjanju popisne naredbe javljene su dvoru, kamo su takodjer neprestano stizale predstavke županijâ, osobito ugarskih, koje su sve oštrije glasile, odkad su započele propisne predradnje. Neke županije nisu se ustručavale i samim ustankom prietiti, ako se popis ne obustavi. Najodrešitije pisala je vladaru županija trenčinska, koja je svoju predstavku proti naredbi o konskripciji završila riečima: „Ako državni stališi budu podvrgnuti konskripciji jednako kao i njihovi podanici, onda bi to bila pogrda naših plemićkih preimućtava . . . Kada razsudimo sve povode i posljedice te naredbe, vidimo, da smo po njoj i mi, koji smo u naručaju slobode rodjeni, bačeni u tužno stanje robstva i neustavne forme vladanja, kao i nasljedne zemlje . . . Nu prije,

nego li se njoj pokorimo, gotovi smo sve, dapače i sam život žrtvovati, jer volimo u slobodi umrieti, nego u sramotnu robstvu živjeti.“

U županijah požunskoj, njitranskoj i željeznoj bio je odpor tako žestok, da su morali onamo veliku vojnu silu poslati, bez koje nije se moglo izvadjanjem naredbe ni početi. U Njitri nije ni tada još odpor jenjao, pa je dvor samoga velikoga župana Nikolu Forgacsa svrgnuo s časti, a županiji zaprietio, da će ju razkomadati i porazdieliti na druge županije.

Primjer odpornih županija djelovao je silno i na druge mirnije županije. Jedva se je jedna županija primirila, planuo je odpor u drugoj, pa je trebalo opet slati u pomoć vojsku, da probuktale plamenove poduši. Dvorska gospoda, koja su služila kod locumtenencije u Budimu, zabrinuše se i još više uplašiše, da bi moglo doći do obće pobune, s toga opisaše vladaru istinito, kako stvar stoji.

Cara su ogorčile te nepovoljne viesti. On se rieši, da će sam doći u Ugarsku i tu se na svoje oči uvjeriti, da li su duhovi tako silno uzbudjeni. Pravi uzrok, zašto dolazi u Ugarsku, imao je ostati zatajen. Iz Beča bude razturen glas, da vladar ide u Budim i Ugarsku, da razvidi stanje vojske i da drži velike smotre nad četami, a pravi uzrok njegovu dolazku bijaše taj, da svojom prisutnošću i razvijajuć pred očima pučanstva veliku vojnu snagu što jače pokrene izvadjanje propisa.

Njegovu prisutnost u Ugarskoj upotriebiše odlični Ugri, kojim bijahu na srcu ne samo njihova plemićka prava, nego i prava domovine, da vladaru ustmeno prikažu ustavne tegobe stališa i redova, ter ga sklonu, da obustavi zlokobnu konskripciju.

*

Car je boljare narodu na oko mirno slušao, ali sve njihove molbe i opomene nisu ništa hasnile, — vladar nije htio da odustane od zasnovane uredbe, pače je rječito razlagao ugarskoj gospodi, kako je konskripcija ne samo koristna, nego i potrebna narodu, Velikaši se uvjeriše, da su uzalud gojili nadu, da će stvari dati drugi pravac.

Tako je i bilo. Početkom mjeseca listopada g. 1784. dao je car putem ugarske locumtenencije na znanje svim ugarskim i hrvatskim županijam, da je njegovo veličanstvo njihove predstavke, u kojih je navedeno mnogo ništetnih razloga, s negodovanjem čitalo, pa očituje ponovno, da neuzkolebivo ostaje kod svojih naredaba, koje samo na obću dobrobit smieraju, ter se nada, da će činovnici, koji žele ostati u svojih službah, njegove zapoviedi točno slušati i u slozi sa svećenstvom upućivati puk o dobrih njegovih nakanah.

U županijah, koje su se izticale medju drugima odporom proti popisnoj naredbi, imalo se je i strožije još postupati. Tamo su se imale u što većem broju sakupiti čete, da budu u pomoć oficirom, koji su imali da izvode konskripciju, pa da sudce i njihove prisežnike, koji ne bi sudjelovati htjeli, silom na to prinude. Ako bi se vlastelin, plemić ili ma tko drugi protivio popisu, ter nakon dobivene opomene ne bi popustiti htio, tomu se je imala kuća silom otvoriti, popis mirno izvesti i kuća tekućim brojem označiti. U kuću, na kojoj bi našli izbrisan broj, imalo se je nastaniti nekoliko prostih vojnika, koji su ondje tako dugo imali ostati, dok nije kućegospodar broj sam opet napisao. Tko bi se pak usudio silom se oprieti, ili prosti puk buniti, toga su imali, bio tko mu drago,

uhititi i u Beč poslati, a silu silom suzbiti, dok ne bude posluha.

Tako je glasila carska zapovied od 31. listopada iste godine, a ta je zapovied posebice odaslana i banu Eszterházyu s uputom, da po njoj, gdje uztreba, odmah postupa.

Najviše posla zadavahu popisnim povjerenikom u Hrvatskoj seljački plemići, slobodnjaci i predijaliste, koji potonji uživahu neke pravice, po kojih bijahu nešto trećega izmedju plemića i kmeta.

Gdje su ta seljačka gospoda živjela u većem broju, tamo nije nikako išla konskripcija za rukom. Bili su biesni na povjerenike, o kojih su čuli, da su došli zatrieti njihove stare pravice. U Sv. Ivanu poručiše im plemići, da će im sabljami na kožu napisati, koliko ih ima na broju; u Kalniku su dosjetljivi plemići ljubezno primili oficire i gospodina sudca, pozvali ih u svoje klieti, pa ih ondje pogostili tustimi purani i napojili izvrstnim kalničkim vinom i napajali ih sve dotle, dok popisujuća gospoda nisu izgubila sviest od premnoga pića. Onda su ih liepo položili u vlastita njihova kola, pokrili ih bundami i skupa s pijanim kočijašem noću dali odvesti u drugu županiju, gdje su ih u pol šume s konji i koli ostavili. Lahko je pogoditi, kako je bilo povjerenikom, kada su se probudili i pogledali, gdje su!

Rogoborili su i na siloviti se odpor spremali takodjer i jamnički plemići, pa privilegovana bratstva u Cvetkovićih, Draganićih i Domagovićih, a povjerenici u kotarih prekosavskom i pokupskom nisu imali srdca, da krenu u ta sela i da odpočnu s popisom.

Plemenito Turovo polje bijaše pravo stršenovo

gniezdo. Kada im je komeš Ivan Zdenčaj priobćio, o čem se radi i da po banovoj odredbi mogu svaki čas stići u njihov hatar carski oficiri, da popišu kuće i ljude, planuše kao zublje stari, okorjeli plemenitaši, pa se stadoše groziti, da vole svi listom izginuti, nego li dopustiti, da im se njihove stare pravice sramotno zatiru.

— Ima nas dosta, — govorahu razjareni ljudi svomu komešu, — a znamo i vojevati... naučili smo taj zanat, vojujući s Prusima i Francuzima. Neka samo dodju ta gospoda oficiri, mi ćemo im pokazati, gdje je savski most.

Gospodin komeš, koji je po banovu nalogu imao da sudjeluje kod konskripcije, čuvši prietnje plemića, i poznavajuć njihovu ćud, koja je u vojnah podivljala, nemalo se uplaši i pohita u Zagreb k banu, da mu javi opasno stanje u plemenitoj obćini.

Ban ga je zlovoljno slušao i kada je bio sve razumio, zamislio se malko, pa onda rekao:

— Težko je s tima ljudima... Plemići su, ali su neuki, a s tima je najgore... Nisu oni krivi... drugi su ih podhuckali, pa zato ću pokušati, ne bi li ih liepim načinom na posluh sklonili... Vi možete kući, pa nastojte plemenitu braću umiriti i o boljem uputiti, bit će i Vam lakše... A kad Vas pozovem k sebi, dodjite odmah... ne ćete dugo čekati...

— Uviek sam se bojao, — govoraše ban sam sobom, — da će mi ti kusturaši praviti najvećih neprilika... Nu ništa za to; ja ću im već vrh glave stati...

VII.

Dan prije sv. Lucije stajahu pred banom u njegovu stanu gospodin komeš Zdenčaj i podžupan zagrebački Ivan Bedeković Komorski. Vani je padao gust snieg, čije su velike krpe udarale o prozorska stakla banove sobe, gdje bijaše liepo toplo i voljko.

Ban je sjedio u visoku naslonjaču podalje od prozora imajući noge pokrite crnom medjedinom, jer je trpio od uloga i čuvao se prehlade. U sredini sobe stajahu gospoda, koju je bio k sebi pozvao. Pušeći omiljelu svoju lulu uze ban govoriti s gospodom, koja su ponizno čekala na njegovu rieč. Najprije okrenu se prama komešu Zdenčaju:

— Nedavno sam Vam rekao, da ću Vas zvati radi Vaših Turopoljaca, koji ne će da znadu za konskripciju . . . No, jeste li pokušali uputiti plemenitu braću o boljem, jeste li im stvar kako treba raztumačili . . .

— Jesam, Vaša ekscelencija, — odgovori Zdenčaj, — upućivao sam i tumačio, ali bez ikaka uspjeha, — ti su ljudi svoje glave, ne more se ništa s njima opraviti . . .

— Vjerujem Vam . . . jer su zavedeni . . . a po prilici poznate su mi osobe, koje se bave nečistim poslom . . . Kažite slobodno prijatelju Benediktu Arbanasu u moje ime, neka bolje pazi na svoga sina, onoga nadporučnika, koji je morao sbog dugova kvitirati, a sada doma bezposlen dangubi . . . Nije Vam ništa poznato o njem . . .

— Ništa, Vaša ekscelencija! — odgovori očito uznemiren komeš, koji i sbilja ništa nije znao.

— Vidite, a ja znam, premda nisam turopoljski komeš... Kako, za Boga, pazite na svoje ljude?...

— Preko zime stanujem u Zagrebu ... — primieti komeš. — Ako se je štogod dogodilo, bilo je u mojoj odsutnosti ...

— Čuo sam koješta o tom mladom gospodinu... — nastavi ban, — doznao sam pouzdano, da on najviše buni neuke plemiće, koji bi mogli skupo platiti svoj odpor ... To je bezdušno ... Zato Vam još jedanput velim: recite u moje ime ašešoru Arbanasu, da bolje pazi na svoga sina, jer bi se moglo dogoditi, da preko noći bude okovan i odpremljen u Beč ... Nu sada, ad rem: sutra je sv. Lucija, dan, kada plemenita turopoljska braća drže svoju godišnju restauraciju ...

— Jeste, sutra je naša restauracija ... — potvrdi Zdenčaj.

— Koga kane izabrati komešem?

— Mene ... premda sam odklanjao tu počast...

— Po tom vidim dvoje: jedno, da ste popularan u plemenitoj obćini, a drugo, da ste mogli mnogo više učiniti u stvari, koju sam Vam preporučio, nego li ste faktično učinili ... Dakako, ne će Vam se zamjeriti plemenitoj braći ...

Komeša Zdenčaja žacnuše te banove rieči.

— Ako mi Vaša ekscelencija ne vjeruje, neka ode u Turovo polje i sama pokuša sreću ... — reče komeš glasom, koji je podrhtavao od uzbudjenosti.

— Nije još tako daleko došlo, da bi ban, prorex in regno Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae, morao izkazati čast plemenitoj turopoljskoj braći i moliti ih, da se umekšaju i prime carske naredbe ... — primieti ban ironički. — Ban ima svojih ljudi, koji

će taj posao u njegovo ime obaviti ... Gospodine podžupane, Vi ćete sutra krenuti u Turovo polje...

— Ja, Vaša ekscelencija ... — prepade se Bedeković.

— Da, Vi, a zašto ne bi baš Vi išli onamo?...

— Jer sam nahladjen, užasno nahladjen, a vani takovo vrieme! ... Eto vidi i sama Vaša ekscelencija, da jedva govorim, pa onda moj kašalj ... — I podžupan, koji dosele nije nijedanput ni kašljucnuo, uze sada gromovito kašljati. Ban, motreći podžupana, kako se napinje, da su mu sve žile na vratu i na čelu nabrekle, morade se i proti volji nasmijati; i sam ozlojedjeni Zdenčaj osmjehnu se izpod brka, iza kako je postrance pogledao jadnoga podžupana.

— Ne ću ja, da Vi obolite, — prihvati ban šaljivo rieč, — Bože sačuvaj! Ako ste nahladjeni, dat ću Vam za put moju vlastitu kočiju, pa ako hoćete i moju toplu šubu (bundu), ali u Turopolje morate...

— Per amorem Dei (za ljubav božju)! moji su katari opasni ... to mi uviek veli moj medicus comitatus (županijski liečnik) Faby ... — vrpoljio se ubogi podžupan, pomišljajuć, u kakav ga osinjak ban šalje.

— Nemam ništa proti tomu, povedete li s sobom i Vašega medika Fabya ... — govoraše ban istim tonom, kao i prije. — Praesente medico omnia sunt licita (u nazočnosti liečnikovoj sve je slobodno činiti), ergo bit će Vam slobodno i u Turopolje putovati...

— Ah, meni nije do šale, — reče podžupan i tužno i zlovoljno, ne znajući ni sam, što i kako govori. — — Mene to izaslanje, premda je vrlo častno po me, može i života stajati ...

— Ha, sad eto sami priznajete ... Vi se bojite

turopoljskih britkih sabljica . . . — upade mu ban u rieč.

— Ne, već nahlade; molim ponizno! . . . — prosvjedovaše podžupan proti krivomu tumačenju svojih rieči.

— Nahladu uzimam ja na svoju dušu . . . — reče mu ban prostodušno. — Ta Vama ne fali ništa, care Nepomucene! . . . Vi se samo bojite turopoljskih kusturaša . . .

— Za njih opet jamčim ja! — oglasi se komeš. — Dok sam ja medju njima i uz Vas, ne će Vam se nijedna vlas na glavi skriviti.

— Jeste li čuli? — upita ban podžupana, koji si je, ne mareć mnogo za uvjeravanje komeševo, trô debeli znoj sa čela širokim, svilenim rubcem. -- Gospodin komeš jamči, da Vam se ne će ništa dogoditi, nije li Vam dosta? . . .

— Neka samo zapovieda Vaša ekscelencija . . . — odgovori podžupan, izbjegavajući odgovor na to pitanje.

— Vi ćete, dakle, dragi moj Nepomucene, još danas, kad Vas volja, odvesti se u Turopolje . . . Sutra je tamo restauracija i sva plemenita braća bit će na okupu . . . Ne će ni jedan manjkati, jer će biti tri dana gostbe i pijanke . . . Tu je najbolja prilika, da govorite u moje ime s plemići . . . Vi ćete s komešem poći u skupštinu i polag u sobi čekati, dok ne mine izbor, onda će Vas komeš kao moga polsanika dovesti u skupštinu i predstaviti braći . . . Vi ih u moje ime i uz moj banski pozdrav uputite, da ne trebaju nimalo zazirati od konskripcije, jer da ona ništa ne prieti starim plemićkim pravicam . . . Kao dosele, tako će se i u

buduće plaćati porez i davati vojnici ... Sve im to kažite i liepo raztumačite ... Dic sapienti pauca (pametnu treba malo kazati). ... Vi već znate, kako imate govoriti ... Poznato mi je, du umijete liepo govoriti, kad Vam dodje gospodska volja ...

Sada se okrenu ban prama komešu:

— A gospodin komeš jamči mi svojom osobom, da ne će biti nikakova nereda i da će svatko štovati osobu banskoga poslanika ... Jeste li me dobro razumjeli, carissime?

— Podpuno, excellentissime! ... — nakloni se komeš. — Ta ja sam se već prije izjavio, da jamčim za moje Turopoljce ...

— A pismeni mandatum (nalog), — upita sad u jedanput podžupan, — bez toga ne idem ja u plemićku skupštinu.

— Dà sbilja, mandatum! ... Imate pravo! ... Ta gospoda plemići u seljačkih surinah mogli bi još zatražiti, da se legitimujete ... U takovih prilikah nije ugodno slušati, gdje ga sa svih strana pitaju: tko si, po što si došao, tko te je poslao itd ... Interim (medjutim) ja sam već mislio na to i mandatum je već za Vas gotov ... Na to se ban izpravi u naslonjači i viknu prama pobočnoj sobi: Lukavski!

U jedan hip, rušeć se gotovo iz druge sobe, hrupi na vrata Donato Lukavski, privatni tajnik banov.

— Mandat za gospodina podžupana! — zapovjedi ban.

Tajnik izčeznu i za čas se vrati, noseći u lievoj ruci složen spis, koji s uljudnim naklonom predade podžupanu i onda stade, uprvši oči u bana, ne bi li dobio možda još koju zapovied.

— Ne trebam Vas više! — mahnu ban lulom i Lukavski duboko se klanjajuć izpade iz sobe.

— Sada je sve u redu! — poče opet ban. — Poslije podneva, ili ako hoćete i prije, krenite u Turopolje i dobro se umotajte, da se ne nahladite, da ne bi sutra, govoreći u skupštini, tako često kašljali kao danas (mora se opaziti, da podžupan poslije onog jednog puta nije nikad više ni kašljucnuo), — onda se držite u skupštini djedjerno, nemojte bliediti ili drhtati glasom, jer će odmah plemenita braća pomisliti: gle ovaj se boji, ili ovaj ne govori istinu, pa za to ga je strah ... Govorite gromko, gledajte otvoreno svima u oči i mislite uviek, da iza Vas ban stoji ...

— S dopuštenjem Vaše ekscelencije, — uleti podžupan banu u rieč, tko će biti uza me, ... tko će me pratiti? ...

— Nitko! ... A tko bi Vas i čemu pratio? ...

— Ja sam mislio, da ću dobiti bar jednu kumpaniju vojnika ... — zapenta podžupan.

— Nije već još nešta, — diže se ban ljutito sa stolice, odbaciv nogom sa sebe medvjedju kožu. — Da mi još prije reda pobunite narod ... To bi istom bilo ulje u vatru, kad bi opazili vojsku ...

— Dakle sam samcat medju takove goropadne skupštinare! — uzdahnu podžupan, kimajuć očajano glavom.

— Ako Vas je strah, uzmite sobom jednog varmegjskog husara ... — okosnu se ban, prezirno motreći podžupana. — Nalog imate, ergo pergat. (idite dakle)! — Sutra pod večer da mi dodjete izviestiti, što ste opravili.

Ban se nakloni, a gospoda izadjoše.

— Strašivica! — dobaci za otišavšim podžupanom i opet se vrati u svoj naslonjač.

*
* *

Sutradan na sv. Luciju bijaše vrlo živo u Velikoj Gorici pred novom viećnicom plemenite obćine. Došla su u punom broju plemenita braća iz dvadeset i dviju plemenitih sudčija turopoljskoga hatara i samo izostaše oni, koji sbog bolesti ne mogoše doći.

Već iz jutra točilo se pred viećnicom vino, dielio kruh i pečeno svinjsko meso medju plemenitu braću. Mogli su liepo uživati božje i plemenite obćine darove, jer je dan bio vedar, snieg prestao padati, a što je pred viećnicom napadalo sniega, to su obćinski hajduci, koji su stanovali u ovoj i doljnjolukavečkoj viećnici pomeli i u jarke nabacali.

Žamorilo se i vikalo na sve strane. Stari plemići, medju kojimi bijaše i takovih, koji su zajedno vojevali u sedmogodišnjem, a gdjekoji pače i nasljednom ratu, pozdravljahu se svesrdno, kad jedni druge ugledaše, ter se, kao što dolikuje pravim plemićem, bratinski izgrliše i izljubiše.

Mladji plemići susretali su s poštovanjem ove starce, koji su turopoljsko ime i lukavečku zastavu na bojnih poljanah proslavili. Veselo bi priskočili dolazećim starinama, pa im s poštovanjem ljubili tvrde, navorane ruke. Bijaše medju tima veteranima još krepkih naravi, kojih ni starost nije svladati mogla. U mnogih bijaše još i sada lice ponosno, dà prkosno, oči žive i sievajuće, a siede brčine ulaštene i naštrljene, kao prije trideset i više godina.

Takovi su vodili glavnu rieč u kolu plemića, — što su oni kažali, to je bilo sveto, tomu se mladjarija

nije smjela protiviti. Osobiti ugled uživahu medju plemići dva starija brata, oba izslužena banderijalca: Tomaš Čačković iz Velike i Mihalj Trumbetaš iz Gornje Mlake. I danas su njima dvojici najviše ruke cjelivali, oko njih se sastavljale najgušće hrpe plemića i od njih se tražio savjet, kako će se na današnjoj skupštini držati. Oni su odgovore na pitanja davali svojim posebnim načinom, koji nije podnosio prigovora.

— Koga ćemo birati za komeša, plemeniti brate? — pitaše mlad plemić iz Mraclina poštovanoga Tomaša.

— A koga drugoga nego Zdenčaja, — prodera se ovaj na mladoga skupštinara, — ta to već svi vrabci na krovu pjevaju. — Dakako, kad je tako glasio odgovor, onda bi ludo bilo išta više pitati.

A kad je na to drugi jedan mladji brat iz tiha i smierno upitao Mihalja Trumbetaša, da li će i druga gospoda ostati na svojih mjestih, dobio je osoran odgovor:

— A što misliš, da ćemo svake godine nove birati? . . . Ovi služe već više godina, pa su već siti . . . a novi su gladni i izjeli bi našu imovinu!

Aha! to je išlo svakomu u glavu! . . . Tko bi tomu mogao prigovoriti?

Već je bilo blizu devete ure prije podne, a bijaše zakazano, da će u taj čas započeti glavna skupština plemića. Vidjeli su plemići, da je mimo viećnice prošao gorički župnik Juro Smendrović i školnik Blaž Liebhardt, idući u crkvu, gdje se je prije restauracije imao odpjevati svečani „Veni sancte!“

Glasnim „Hvalen budi Ježuš Kristuš!“ pozdraviše plemenita braća iz stotine grla župnika,

koji im priviknu, da se gospodin komeš vozi iz Plesa, gdje je s podžupanom odsjeo kod prijatelja Ivice Plepelića Plesanskoga, mnogogodišnjeg ašešora turopoljskog.

Tomaš Čačković i Mihalj Trumbetaš skoče sada iz hrpe pred sakupljene plemiće i stanu vikati:

— U red . . . jedan do drugoga . . . sve do vratâ . . . brzo momci! . . . Tko ne more u prvi . . . stani u drugi red . . . pa u treći . . . Žurno, žurno!

I vičući tako povrstaše plemiće dosta brzo u tri reda s jedne i druge strane od ulaza u viećnicu . . . Stajaše ih tako poredanih do šest stotina, kad se je komeš Zdenčaj dovezao na saonicah u njihov špalir.

— Vivat! — pozdrave ga gromovito plemići, mašući u zraku rubcima, ili šubarama, kako je tko imao. Komeša, koji je bio u svečanom narodnom odielu, skinuše uparadjeni hajduci sa saonica, a onda pritrčaše drugim saonicama, na kojih su, takodjer svečano odjeveni, sjedili podžupan Bedeković i vlastelin plesanski Plepelić.

Opazivši plemići podžupana u sjajnom odielu, bijahu ljubopitni znati, tko je taj gospodin. Sudeći po bogatoj nošnji morao je biti ili velikaš, ili visok dostojanstvenik.

— Tko je taj, tko je taj? — pitahu se plemići medju sobom, gurajući pri tom laktovima jedan drugoga.

— Zar ga ne poznajete? — osjeknu se u jedanput Mihalj Trumbetaš, koji je na sriedi pred špalirom stajao. — To je podžupan zagrebački Bedeković. Mi, koji idemo na skupštine županijske, dobro ga poznajemo.

— A po što je došao amo? — upita netko glasnije otraga.

— Što je došao? . . . Tako, za paradu, pa onda na gostbu! — reče Mihalj i naheri šubaru na glavi.

Komeš podje u viećnicu, za njim podžupan Beković i Plepelić, a za ovimi grnu svi plemići, tiskajući jedan drugoga uz stube u dvoranu.

Tu je komeš po starom običaju pozdravio vrlo kratko plemenitu braću i pozvao ju, da prije restauracije podju svi skupa u župnu crkvu zazvati „Duha svetoga“, koji da im razsvietli pamet pri novom izboru. — I opet se vratiše svi istim redom natrag i odoše u župnu crkvu, gdje je svečani obred brzo svršen.

Na povratku u viećnicu pojavi se u jedanput medju plemenitom braćom mlad čovjek, jaka, čila tiela i gospodskoga lica. Bijaše odjeven na turopoljsku, samo što su ga zlatni gajtani i kunom obšivena menta razlikovali od ostalih plemića.

Taj mladi gospodin bijaše sin Benedikta Arbanasa, izsluženoga podžupana zagrebačkoga i korenitog Turopoljca. Poče zaustavljati plemiće, koji su bili pohrlili za komešem u viećnicu. Plemići stadoše i obkoliše ga.

— Jeste li ga vidjeli? — upita on plemiće iz tiha.

— Koga? — upitaše oni njega.

— Ma podžupana zagrebačkoga . . .

— Jesmo, pa što radi on ovdje?

— To je baš ono: što radi on ovdje?

— Stari Mihalj reče nam, da je došao za paradu! — rekoše neki.

— Vražja parada! ... — nasmija se znamenovno gospodin Vinko, — već ćete čuti ...

— Jeste li čuli šta ... imate li glase? — pitahu plemenita braća, koja se sada stadoše sa svih strana natiskivati oko mladoga Arbanasa, do koga su mnogo držali, jer je s njima puhao u isti rog.

— Dakako, da sam čuo! ... — uze govoriti Arbanas, — al ne smijem govoriti na sva usta ... Vremena su kojekaka, mogao bi čovjek prav, zdrav postradati ... Pitajte komeša, on mora sve znati ... S njim se je dovezao iz Zagreba ...

— Hoćemo, vjere hoćemo! — obećaše jednoglasno plemići.

— Ali samo prije skupštine, da vidimo, što je, da li šara, ili je s nama, — opomenu Arbanas.

— Hoćemo, hoćemo! — obećaše i opet plemići.

Starešine plemićki Čačković i Trumbetaš stanu se šuljati oko Arbanasa i vući ga na stranu, da ga rieše plemića, koji su ga neprestano okruživali ... To im napokon podje za rukom.

— Kakve ste dobili glase, mladi gospodine? — upita Tomaš, kad su bili na samu.

— Ne smijem reći, ni za živu glavu! — branio se Arbanas. — Pitajte samo komeša, on sve znade.

— Al mi vodimo plemiće, mi moramo znati ... drugčije to ne more biti ... — reče Trumbetaš, svjestan si svoje moći i upliva.

— Do djavola ... baš hoćete da čovjeka na zlo zavedete ... No, ako već mora biti, reći ću Vam, ali samo Vam dvojici, a Vi nikomu drugomu, je li vjera? ...

— Tvrda, kao ovo željezo! — udare se plemići u svoje široke, ali kratke sablje.

— Dakle, znajte, — stade sada Arbanas povjerljivo pričati, — podžupan dolazi u ime banovo radi konskripcije . . . hoće da nas predobije na svoju stranu . . .

— Konskripcije? . . . — ponovi Čačković i naheri šubaru na glavi. — No sad smo dosta čuli . . . Ne trebamo više . . . Hvala Vam, mladi gospodine! . . . — Onda pograbivši omašnom kao hljebčić desnicom za rame svoga pajdaša Trumbetaša, reče mu žmigajući znamenovno očima: — Mihalj . . . Ti već znaš, kako ćemo!

— Nemaj brige! — odgovori Mihalj, namieštajuć si oko pasa široki remen, na kom mu je sablja visjela.

Vodje plemića požure se sada u viećnicu, a za njima grnu i sve ostalo plemstvo, koje je na njih čekalo bilo. Pred ulazom u viećnicu zaustave ona dvojica skupštinare, i stanu im povjerljivo govoriti. Prvi poče Trumbetaš:

— Dječaci! . . . Onoga vicekomeša zagrebačkoga, koji je došao s našim komešem, moramo danas van izpuditi . . . Taj čovjek nije došao k nama s čistim poslom . . . Pazite samo, što mi govorimo i radimo . . . a kad dodje do gusta, onda . . . Vi nas već razumijete . . .

— Ruzumijemo, razumijemo . . . — odgovarahu veselo mladji plemići, misleći, ne će li doći opet do velike kakve gungule, kao što je bila prigodom restauracije godine 1734., kada su se plemenita braća radi izbora svojih činovnika medju sobom užasno potukla, za „kečke“ (perčine) natezala i sve, što bijaše gibiva u dvorani, razlupala i uništila. Radi toga im je ban Josip grof Eszterházy izdao puno stroži

štatut za držanje skupština, nu ako se je baš htjelo, moglo je biti gungule i kraj toga novoga štatuta.

U dvorani već je čekala „njihova milost“ gospodin komeš, sjedeći u drvenom naslonjaču, dočim je njemu ob desno sjedio gospodin zagrebački podžupan, što je bilo protivno banovu naputku, jer po tom imao je podžupan polag u sobi čekati, dok mine restauracija, i istom tada mogao je doći medju sakupljeno plemstvo. Ali njemu se je htjelo, kako reče komešu, da vidi tu turopoljsku „komediju“, pa je molio, da može kao gost biti na restauraciji od početka do kraja.

Dakako da su mu to dozvolili, jer nije bilo ništa neobična, da su restauraciji prisustvovali strani, odlični pozvanici i gosti, a osobito podžupan zagrebačke županije, u koju je spadala i plemenita obćina turopoljska, imao je na to pravo, kao malo tko drugi.

Kada su se skupštinari sakupili, pa činovnici i gospoda ašešori, pismeni i nepismeni, zauzeli svoja mjesta za dugim zelenim stolom nasred dvorane, a iza njihovih se stolica natiskali plemići izpunjujući sav veliki prostor viećničke dvorane, ustade komeš sa svoga naslonjača i poče jakim, svečanim glasom govoriti:

— Plemenita braćo i plemenita skupštino! Kao svake godine, tako i ove na dan sv. Lucije, zaštitnice plemenite naše obćine . . .

— Molim ponizno, njihova milost, gospodin komeš . . . — prekide ga iznenada Mihalj Trumbetaš, stojeći junački odmah iza stolica ašešorskih . . . To prekinuće u ovakovoj prilici bijaše nešto nečuvena

i zato je od čuda nastala mrtva tišina u dvorani... Svatko je mislio, šta je to i što će biti?

Komeš se osupnuo od iznenadjenja . . . Pogledav oštrim pogledom Mihalja upita ga osornim glasom:

— Šta bi rado, Mihalju?

— Neka se ništa ne ljuti njihova milost . . . — prihvati sada rieč stari plemenitaš . . . — Mi bi samo željeli znati, kakova posla ima tu ovaj gospodin, — i tu upre prstom u podžupana. — Mi niti znamo, tko je (tobože), nit po što je došao, niti tko ga je simo zvao . . .

Podžupan probliedi u licu i vrpoljeć se na svojoj stolici pogleda u komeša.

— To ćete već poslije restauracije čuti . . . — reče posve mirno komeš.

— Ne, mi hoćemo to odmah sada čuti . . . — prodere se na komeša Tomaš Čačković, koji se je već iz jutra ljudski napio jake Šiljakovine.

— Tiho, ja zapoviedam: mir! . . . Najprije će se restauracija držati . . . — zagrmi komeš, misleći time zastrašiti plemiće.

— Vjere ne će! — odgrmiše Trumbetaš i Čačković, a za njimi počeše plemići najprije pojedince, a onda sve jače, napokon jednoglasno vikati: — ne će, ne će!

— Pijani su već, — reče poluglasno komeš latinskim jezikom podžupanu — bit će težko s njima na kraj izaći . . .

— A Vi im recite, tko me je poslao! . . .

Komeš diže sada ruku u vis u znak, da muče... I pomalo stiša se vika, a skupštinari upriešе svoje poglede u komeša, da čuju, što će im nova kazati.

— Kada pravite nered i želite pod silu znati,

tko je ovaj gospodin i po što je ovamo došao, onda znajte, da je to njihova milost, poglaviti gospodin vicekomeš naše zagrebačke varmegjije, a poslala ga je k nama njihova ekscelencija gospodin ban s važnim poslom . . .

— He, he! . . . — nasmija se pakosno Tomaš Čačković — odmah smo mislili, da će biti nešto takova . . .

— Ja Vas, plemenita braćo, opominjem . . . — nastavi strogim glasom komeš, čuvši Tomašev govor, — da štujete osobu gospodina vicekomeša i banskoga komisara, kako se pristoji plemenitim ljudem . . .

— Mi znamo, njihove milosti, — poče vrlo mudro govoriti Mihalj Trumbetaš, — što se pristoji plemenitim ljudem, kao što smo mi . . . Dodjem li ja komu nepoznatom u kuću, odmah kažem tko sam i po što sam došao, tako se pristoji . . . pa želimo, da tako i drugi rade . . . Sada smo čuli, tko je ovaj gospodin ali još ne znamo, po što je došao . . .

— Čuti ćete poslije restauracije . . . — reče im opet komeš.

— Ne, ne, odmah sada! — vikahu plemići zaglušnom vikom.

Podžupan skoči na noge i čekaše, dok se vika utiša, a onda poče govoriti dosta djedjerno i jakim glasom:

— Plemenita braćo! . . . Prije svega moram Vam reći, da dolazim ovamo po višnjem nalogu (to govoreć pokaza visoko u ruci pismeni nalog banov) i da Vam nosim pozdrav od njihove ekscelencije, gospodina bana . . .

— Ponizno hvalimo njihovoj ekscelenciji! —

rekoše kao po dogovoru u jedan glas plemenita braća Tomaš i Mihalj.

— A što želi od nas njihova ekscelencija? — upita odmah Mihalj.

— Njegova ekscelencija šalje me medju Vas s najboljim ufanjem, da ćete izpuniti njegovu želju... — nastavi podžupan očito nesigurnim glasom, jer sada je trebalo kazati pravu istinu. — Njegovu ekscelenciju vrlo je žalostilo, kad je morala čuti, da ne dopuštate provesti u Vašem kotaru konskripciju...

Kad plemići čuše tu rieč, koju većina njih nije umjelo pravo ni izgovoriti, niti je znala, što znači, počeše žamoriti na sve strane... Velika uzrujanost nastala u dvorani.

— Radi toga ste Vi amo došli?... aj, aj, gospodine vicekomešu, onda je bilo bolje, da niste amo ni dolazili.... — govoraše Tomaš Čačković gledajući s porugljivim smiehom u lice podžupanu.

— Najbolje, da Vaša milost dade odmah zapreći i da se natrag odveze u Zagreb... — javi se sada Mihalj Trumbetaš.

— Pak nam liepo pozdravite njihovu ekscelenciju bana, ter mu recite, da mi ne trebamo nikakove konskripcije — prihvati brzo za njim drug mu Tomaš.

— Ljudi božji, — poče uz obći žamor perorovati podžupan, — Vi se bojite te konskripcije kao kakova strašila, a ja Vam velim i uvjerit ću Vas, da nemate pravo...

— Ne trebate nam ništa razlagati, — okosnu se Mihalj grubo na podžupana. — Znamo mi i bez Vas, što znači ta konskripcija... Hoćete, da mi plemeniti, slobodni ljudi plaćamo štibru, koje nikad plaćali nismo, i da dajemo vojnike kao Niemci...

— Ne će biti toga, dok smo mi živi! — vikahu s jedne strane plemići, koji su gledali u lice podžupanu.

— Imamo mi naše pravice! — grmili su ostali iza njegovih ledja.

Gospodinu podžupanu postade vrlo neugodno u takovu družtvu. — Quid facturi (što da učinimo)? — upita latinski komeša, koji u mjesto odgovora samo saže ramenima, kao da mu je htio kazati: — radi što znaš, briga mene!

— Tko dira u Vaše pravice? — poče podžupan nadvikivati se s plemići: — To je budala, koji Vam kaže, da konskripcija dira Vaše plemićke pravice ... Te će bundžije imati posla sa sudom ...

— Ah, nemojte se tako napinjati vičuć, — uze opet porugljivim tonom Tomaš Čačković. — Vidite, da Vas nitko ne sluša ... Ako ste došli za to, da nas predobijete za konskripciju, onda Vam želimo sretan put.

— Sretan put! Sretan put! — vikahu sa svih strana plemići, koji su dobro razumjeli Tomaševe posljednje rieči.

— Dječaci! — zapovjedi sada gromkim glasom Trumbetaš, — ugnite se njihovoj milosti, da more doći do vrata. — Ter on i Tomaš stanu raztiskavati plemiće u dva reda, tako da je izmedju njih ostao čist prostor za podžupana.

Podžupan se zažari u licu kao žeravica. Takove poruge i uvrede nije u svom životu još doživio, pa pred tolikimi, na takovu mjestu i u takovu svojstvu kao banski komisar.

— Ha, striela Vas žarka sve spržila! — buknu podžupan i usta mu se zapjeniše od jarosti. — Vi

se usudjujete mene, glavu županije, banskoga komisara tako pogrdjivati i na ruglo metati, Vi plemićki poderanci, lupeži, proste pijanice ...

— Prosimo, prosimo njihova milost! — prekinu ga drzovito poštovani Mihalj, — ovo je naša kuća i tu smo mi gospodari, tu se mi ne damo od nikoga ružiti; a Vi, ako Vam nije pravo, idite van!

— Van, van! — vikahu razjareni plemići.

— Plemenita braćo! — diže sada svoj glas komeš, da umiri razjarene skupštinare.

— Šta plemenita braćo, — bjesnijaše podžupan, — pijani lopovi ...

Jedva što je izustio te kobne rieči, ali zagrmi Trumbetaš:

— Dječaci, pograbite ga!

Podžupan trže sablju iz korica.

— Tko me se prvi takne, tomu ću razkoliti glavu! — vikaše jadni komisar, mašući sabljom po zraku.

— Natrag, budale, jeste li s uma sišli ... Bit će Vas pune tamnice! — povika sada i sam komeš, ter uze zaklanjati podžupana. Njemu u pomoć priskočiše i pismena gospoda ašešori, Plepelić, stari Benedikt Arbanas i drugi, nu sve to nije pomoglo. Nekoliko plećatih mladih plemića proturalo se do podžupana, ter ga digli na ramena i otiskujuć na stranu njegove branitelje, ponieli ga k vratam dvorane.

— Ne bojte se, gospodin komeš, — govorahu momci, — ne će se njihovoj milosti vicekomešu ništa dogoditi ... vidite, kako ga liepo nosimo! — I gursuzi nosili ga sbilja tako liepo na ramenih, da bi čovjek, ne znajući, što se je prije dogadjalo, — po-

mislio, da su ga izabrali komešem, pa ga po dvorani u slavlju nose.

Gospodin podžupan grdio je i psovao, da je bila strahota slušati ga i kao mahnit mahao sabljom po zraku. Na sreću nije nikoga dohvatio, već jedinoga komeša, koji je neprestano pred njim išao, da mu bude u pomoć ako uztreba. Kako je bio visoka stasa, ošinuo ga podžupan sabljom po ramenu, ali ga srećom nije nimalo ozliedio: sablja bijaše prilično tupa, a krzno na menti debelo tako, da ga je tek malo nasjekao.

Sve uzalud: za nekoliko hipova iznesoše momci podžupana iz dvorane, a odtud niz stube dolje. Tu ga spustiše liepo polagano na zemlju, zaželješe mu sretan put i zaključaše mu pred nosom vrata viećnice.

U velikoj žurbi, kojom se je sve to obavilo, zaboraviše plemići na kalpak podžupanov, koji je ostao na zelenom stolu. Mihalj Trumbetaš pograbi kalpak i vješto ga dobaci kroz prozor podžupanu, koji je dolje gologlav čekao i kao biesan vikao: — tužit ću Vas lupeži, to je actus majoris potentiae (nasilje)! Biesan i razjaren sjede zatim u Plepelićeve saonice i zapovjedi kočijašu, da tjera što igda može u Zagreb.

— Veliku ste ludost počinili, braćo! — progovori komeš skupštini plemića, — imat ćete skupa sa mnom okapanja rad toga.

— Ništa za to, — odvrati mu Tomaš Čačković, — mi ćemo i svakoga drugoga ovako odpraviti, koji bi imao volju onako nas ružiti u vlastitoj kući.

Ali sada je uzalud umovati i karati ... Što je učinjeno, ne da se već promieniti, ni popraviti. Komeš Zdenčaj mislio je, da će biti najbolje, ako što prije

obavi restauraciju. Uzrujan i sav smeten započe iznova govor, u kom ga prekinuše i svrši ga, da sâm nije znao kako. Pristupilo se izboru komeša i činovnika plemenite obćine: kapitana, bilježnika i drugih. Išlo je sve brže i mirnije nego se je očekivati dalo. Sami plemići gledali su, da budu što prije gotovi, pa da onda na zajedničkoj gostbi razpravljaju o onom, što se je prije restauracije s podžupanom sbilo.

Izabraše sve po dogovoru: i dosadanjega komeša i sve dosadanje ašešore, a pridržaše i sve činovnike, izabravši samo kapitanom drugoga: Vinka Arbanasa, jer je dosadanji kapitan sbog bolesti izbor odklonio. A gospodin mladi Arbanas, taj kvitirani carski oficir, upravo je stvoren za kapitana plemenite obćine. Govorilo se je, da su za njega najviše kortešovale kod svojih muževa plemenite sestre, kojim je on kao nitko drugi laskati umio.

Dok su se plemenita braća najljepše gostila u Velikoj Gorici i zanosila se svojim, danas pokazanim junačtvom, gospodin je podžupan stigao u Zagreb. Moglo je biti oko dvie ure poslije podne. Onako na tašte, bez objeda, stade sa saonicami pred banovim stanom i poleti gore uz stube.

Sluga u predsoblju reče tiho podžupanu, da je Njegova ekscelencija baš za objedom.

— Ništa za to, — vikaše podžupan, kao da je još u turopoljskoj skupštini, — ja moram ovaj čas govoriti s Njegovom ekscelencijom ... Najavi me samo! ... Njegova ekscelencija već zna, o čem se radi ...

Sluga nekako neodlučno ode u banove odaje i doskora se vrati.

— Zapoviedajte! — reče podžupanu umirenijim licem, otvoriv mu vrata u sobe banove.

Ban je sbilja sjedio za objedom, sam samcat, po svom običaju. Niti je rado imao gosti kod sebe, niti je rado primao pozive u goste drugima. Bio je već star i najvolio je mirno, sam za se živjeti . . .

— Neka izvine Vaša ekscelencija, — poče govoriti podžupan sav zaduhan, — ali dolazim u vrlo prešnom, službenom poslu . . .

— In forma publica (u svečanom odielu)! — začudi se ban.

— Dolazim ravno iz Velike Gorice, — nastavi podžupan i nisam imao ni toliko vremena, da se preobučem . . . Horrendum, horrendum (strašno, strašno)! . . .

— Ma što Vam je?... Vi ste sav uzplahiren!... Sjednite evo do mene i kazujte, što ste opravili?... — govoraše ban, pozorno motreći podžupana, koji bijaše u najvećoj ekstazi.

— Što sam opravio? . . . Ništa, ama ništa . . . ali sam doživio najveću sramotu u svom vieku . . . Ti razbojnici, ti korteški skotovi bacíše me napolje iz dvorane, mene, nobilem indubitatum (nedvojbenoga plemića) najstarije loze, glavu županije i komisara Vaše ekscelencije . . .

Ban se osupnu.

— Vas baciše napolje? . . . Pričajte, molim Vas, kako se je to dogodilo? — pitaše ban uosbiljena lica.

Podžupan poče sada u kratkih, prekinuti stavkah pripoviedati sav nemili dogadjaj. Ban ga je pozorno slušao. Čas bi mu se smrklo lice, čas se je opet činilo, da lahki smiešak preko njega preletava. Kad

je podžupan svršio svoju relaciju, ban si otare usta širokim ubrusom i reče:

— Ja ću odrediti najstrožiju iztragu i krivce po zasluzi kazniti... Ali dragi moj Nepomucene, Vi ste ipak i sami krivi toj gunguli... Zašto niste čekali drugdje, dok se svrši restauracija? Ja sam Vam dao taj naputak, a Vi ga se niste držali...

— Mislio sam, da je svejedno, sjedim li u skupštini, ili gdje u pobočnoj sobi... To mi se je činilo nedostojno moje časti...

— Nije se tu radilo o Vašoj časti, već o mudrijem postupku... Poslije obavljene restauracije drugčije bi se bio zauzeo za Vas i komeš i činovnici i pismeni ašešori... a ovako, dok su stajali još pred izborom, nisu imali kuraže, da kako treba suzbiju neuko plemstvo... Shvaćate li?...

— Na to sbilja nisam mislio... — priznade skrušeno podžupan.

— Ali sam mislio ja i dao Vam prema tomu točan naputak, koga se Vi niste držali... Ali sada ne hasni o tom razpravljati... factum infectum fieri nequit (dogodilo se, pa dogodilo); sada je na meni, da svoje učinim... Vi bijaste moj komisar, a ja ću znati u prvom redu sebi, pa i Vama pribaviti zadovoljštinu...

Podžupan zahvali najtoplije banovoj milosti, i preporuči se. Bio je gladan kao vuk i sada je mislio samo na to, kako će smiriti svoj nestrpljivi želudac, koji se je već buniti stao, kao ona plemićka skupština.

Ostavši ban sam u svojoj sobi, sjedjaše jedan čas zlovoljno u naslonjaču, razmišljajući, kako će popasti plemenitu braću turopoljsku. Onda ustade

i skrstivši ruke straga, pošeta po sobi gore, dolje; za čas opet stade i poče se glasno smijati. Sjetio se je prizora, kako su Turopoljci podžupana na ramenih nosili iz dvorane.

— Veliki su to ugursuzi! — promumlja ban sam sobom govoreći. — Ali kaznit ih moram, eksemplarno kazniti!

Dok je ban snovao, kako će buntovnim plemićem skuhati poparu, oni su divno sprovodili dan restauracije u svojoj viećnici. Pili su i jeli, dokle je samo išlo, grlili se i pjevali i kao junake dana slavili i na ramenih nosili svoje vodje Tomaša i Mihalja, do kojih su više držali nego li do komeša i sve svoje gospode.

*
* *

Ban nije radio na vrat na nos, nego je razmišljao dva, tri dana, kako će polagano, ali tim sigurnije ščepati za vrat turopoljske odpornike i izgrednike od dana sv. Lucije. Kada je mislio da je gotov, pozove k sebi nekoliko dana prije Božića i podžupana Bedekovića i komeša Zdenčaja.

Njegova ekscelencija htjela je prije nego li izreče konačnu odluku, iz komeševih usta još jedanput čuti, kako se je dogodio nečuveni izgred prije restauracije sa podžupanom.

Župan je turopoljski pripovjedio po prilici sve onako, kao što je banu pričao bio i podžupan Bedeković, samo je još naveo, što je podžupan mudro zamučao bio, kako je, naime, plemiće najviše razjarilo to, da ih je podžupan u njihovoj vlastitoj kući opsovao poderancima, lupežima, pijanicama i drugima pogrdama. Ban pogleda podžupana, kao da ga pita:

što Vi velite na to? Podžupan je razumio taj pogled i pokušao se odmah izpričati:

— Gospodin komeš pretjerava, — govoraše podžupan, — samo da sebe i svoje ljude opere ... Istina ja sam bio razjaren i korio sam plemiće, al onako, kao što veli komeš, nisam ih psovao, . . . bar se ne sjećam . . .

— Al ja se sjećam, — odvrati mu ljutito komeš — i čudim se još danas, kako se je Vaše poglavito gospodstvo moglo onako zaboraviti . . . Turopoljci su ponosan puk i nisu vični slušati takovih pogrda, koje ni prosti kmet ne bi mirno slušao . . . Taj Vaš postupak ih je razjario, a u jarosti oni nikoga ne slušaju, ni mene . . . Ja Vam već nisam mogao pomoći . . .

— Jer niste htjeli, — razžesti se sada i podžupan, — uviek ste samo mučali i držali se mlitavo, da sam kraj Vas mogao još i gorje proći . . . Vi ste svemu najviše krivi . . . Ako ste znali, kakovi su ti Vaši Turopoljci, kako ste mogli jamčiti, da mi se ne će ništa dogoditi?

— Uvjeravam Vašu ekscelenciju, — okrenu se komeš prama banu, — da nisam mogao ni slutiti, da će se gospodin podžupan onako nespretno ponieti . . . Da sam to znao, duše mi, ne bih za ništa jamčio . . .

— Vi dakle hoćete da svu krivnju na mene svalite . . . — planu podžupan i htjede sasuti čitavu tuču oštrih rieči na komeša, zaboravljajući, da je pred banom...

— Prestanite, gospodo! — zapovjedi ban, vidjevši, da bi moglo doći do ogorčene prepirke, koju nije mogao dopustiti u svojoj nazočnosti. — Ja sam

dosta čuo i želim još samo mali colloquium (razgovor) s gospodinom komešem ... Vi gospodine podžupane možete otići.

Bedeković se nakloni banu i motreći prezirnim pogledom komeša izadje iz sobe.

— Pitam Vas sada osbiljno, i da mi istinu kažete na Vašu plemićku čast, — uze ban govoriti komešu, — da li je podžupan doista onako poružio Vaše plemiće? ...

— Jeste, Vaša ekscelencija! ... Tako mi moje plemenite krvi i časti plemićke ... — odgovori svečano Zdenčaj.

— Onda to mienja moje osnove ... — reče ban poluglasno preda se. — Htio sam predložiti caru, da Vas svrgne s časti komeške, ali sada ću odustati od toga ...

— Neka ne misli Vaša ekscelencija, — reče ponosito Zdenčaj, — da je meni stalo do te časti ... Ako je želja Vaša, ja ću se odmah sutra zahvaliti na njoj ...

— To ne smijete učiniti ... bilo bi još više konfuzije ... — reče ban. — Dapače ja sada hoću, da ostanete, makar samo dotle, dok se obavi konskripcija u Turovu polju ... To će u ostalom biti skoro ... Ali sada da podjemo dalje. Čujte, dakle! One kolovodje, koji su izazvali gungulu na dan restauracije, želim svakako dobiti u svoje ruke. — Ja ću ih u tamnicu baciti ... Gdje su ti ljudi? ...

— Po danu su kod kuće, a noću u doljnjem Lukavcu, jer ne drže da su kod kuće sigurni! ... — odgovori komeš.

— A u Lukavcu — zašto su tamo sigurniji?

— Jer tamo dan i noć straži dvadeset i pet ple-

mića, a vrata su od kaštela dobro zatvorena, i sam most diže se svaku noć, — razjasni komeš.

— Šta Vi to govorite, — to su meni posve nove stvari . . .

— Jeste, Vaša ekscelencija . . . Od Lucijina dana straži kako u Lukavcu, tako i u viećnici goričkoj svaki dan i noć dvadeset plemića na izmjenu, pa čuvaju te zgrade od njemačke numere, kao što vele . . . Od toga dana i kolovodje, koje želi dobiti u svoje ruke Vaša ekscelencija, noće svaku noć u lukavečkom kaštelu . . .

— Ti djavoli spremaju se tada na osbiljan odpor? — primieti ban.

— Sva je prilika . . . — potvrdi komeš . . . — Čim opaze popisne povjerenike gdje na svom teritoriju, ili carsku vojsku, ima se to javiti straži u Lukavec, a onda će u kaštelu izbaciti deset hitaca iz topova u zrak, da se plemstvo digne na noge . . . to je, kako čujem, medju njima dogovoreno . . .

— Zašto mi niste to odmah javili? — reče zlovoljno ban, — to nisu nikakove malenkosti . . .

— Nije mi bilo moguće, Vaša ekscelencija! — opravdavaše se komeš. — Bio sam pro primo bolestan, ter sam istom prije dva dana ustao iz postelje, a pro secundo nisam vjerovao u te stvari, o kojih mi je družina pripoviedala . . . Jučer govorio sam s uglednijimi plemići, a oni mi potvrdiše, da je sbilja sve tako, kô što sam čuo . . . Oni se kane silom oprieti konskripciji i spremni su, da i vojska dodje . . .

— Bene, pa ćemo vidjeti, tko će pred kim uzmaći! — reče ban. — Vi sada idite kući, ali ne u Zagrebu, već u Turopolju i čim šta važnijeg opazite, odmah mi javite.

Komeš ode, ne doznav ništa o banovih osnovah.

— To mienja moje osnove . . . — reče ban sam sebi, ostavši sam u sobi . . . Preko Božića ostavit ću ih na miru, al onda ćemo se uhvatiti u koštac . . . Sada je prva stvar, da govorim s generalom . . .

VIII.

Bijaše u jutro na same Mladince, poslije božića, na dan Irudove drobne dječice. Zima bijaše ciča i snieg je sve škripao pod nogama. Na ulicah i cestah bijaše riedko koga vidjeti, svakomu je godila soba i topla peć. Ali uzprkos toj ljutoj zimi sjedili su pod arkadama veliko-goričke viećnice turopoljski hajduci i desetak plemića, koji su tu stražili i pazili na puške, složene pred viećnicom u piramide. Te puške zaplieniše njihovi predci od Franceza u nasljednom ratu, pa su od to doba spravljene u lukavečkom kaštelu, odkuda ih uzimaju samo, kada je potreba.

Ostala straža sjedi u hajdučkoj sobi oko ogromne peći, u kojoj dan i noć gore velike klade hrastovine iz turopoljskoga luga. Gospoda plemićki stražari mora da su vrlo jakih živaca, jer sjede s težkimi šubarami na glavi i puše jaki domaći duhan u sobi, gdje bijaše vruće kao u paklu. Izpod šubara sve im mile kaplje znoja, ali to ih ne smeta nimalo, to im dapače godi.

Njihovi drugovi vani već su pomodrili od zime, pa poigravaju ovda onda pred viećnicom i huču u šake, da zagriju ruke. Jedva čekaju, da mine jedna ura, pa da ih drugi izmiene. Seljaci, koji su prolazili mimo viećnice, nosili su izpod šešira ćulafe, koje su duboko preko ušiju navukli. Na brkovih i perčinih uhvatilo

im se inje, a jasni pramenovi sape vijali se oko njih i za njimi. U prolazu mimo viećnice pozdravljali bi prijateljski stražare, a ovi bi ih pitali, jesu li šta sumnjiva vidjeli, ili čuli? ... Do sada je odgovor uviek povoljno glasio.

Moglo je biti oko devete ure prije podne. Preko Save razlegao se gromoviti glas velikoga zvona u tornju sv. Kralja, pozivajući vjerne kršćane na svečanu misu u slavu nevinih malih mučenika. U goričkoj župnoj crkvi, blizu viećnice, bijaše već misa započela i čulo se, kako dječica školnika Liebhardta oduševljeno pjevaju:

»Drobnu dječicu pomoriše
Za ime božje kao ovčice.«

U jedanput doleti na oznojenu zelenku mlad plemić iz Velike Mlake pred viećnicu i zaustavi se tamo.

— Ej hajduci, dječaci, ovamo hodite! — priviknu momak, sjedeći na konju, onima, koji su vani pred viećnicom bili.

— Gle to je Lacko Cundeković iz Mlake! — viknuše neki od stražara, prepoznavši tek sada jahača, komu se je na šubari, kosi i tankih brčićih uhvatilo debelo inje.

Pristupiše k njemu i nazvaše mu „dobro jutro!"

— Bog dao dobro jutro, ali Bog zna, hoće li biti i dobra večer! — odgovori Cundeković. — Ide konskripcija!

Hajduci i plemićki stražari sgledaše se.

— Idu li s vojskom?

— Dakako da idu, — potvrdi Cundeković. — Naši pastiri, koji su ih vidjeli prieći preko Save, vele, da ih ima čitava regimenta ... I husari idu s njima...

— Kojim su putem udarili? — upita Mikula, stari hajduk, koji je mnogo godina služio i u ratovih bio. Njemu se je činilo, da je sada najvažnije znati, odkud idu?

— Krenuli su glavnom cestom... — Znadu valjda, da su poljski putevi nesigurni... — odgovori Cundeković.

— Pa veliš ciela regimenta?... — upita opet stari hajduk... — To ne može biti... U cielom Zagrebu nema čitave jedne regimente...

— Pastiri vele... — odvrati Cundeković.

— Što znadu pastiri? — razljuti se hajduk, — vide li jednu kumpaniju, misle već, da je čitava regimenta...

Imao je pravo. Pješadije nije bilo više nego jedna kumpanija i jedna eskadrona krajiških husara.

— Što kanite uraditi? — upita Cundeković stražara.

— Mi ćemo ih tu dočekati, tako nam je zapovjedio gospodin naš kapetan Arbanas, — odgovori mladji jedan momak, naheriv šubaru s desnoga uha na lievo.

— Čuj der, Lacko! — progovori sada jahaču hajduk Mikula, iza kako je jedan čas razmišljao. — Pojaši sada odmah uzagrabce u Lukavec. Tamo javi braći, da ide konskripcija s vojskom... Reci im, neka desetputa s kule izpale najglasniji top, da se dignu sva naša braća, koja su za oružje... Svi neka idu u Goricu, da brane našu viećnicu... Reci im i to, neka iz topova probiju led u obadva šanca lukavečka, a lančani most k sebi pritegnu... Ako tako sve naprave, ne će im nauditi ni regimenta vojnika... Praha i olova ima dosta... Tjeraj, momče!...

*

Cundeković podbode vatrenog zelenka, koji je još uviek duhao i silno na nosdrve soptio, a ovaj zagrabi biesno kopitima i odleti kao munja put Lukavca.

Za pol ure već se je čulo rikanje turopoljskoga najduljega topa sa lukavečkoga kaštela, koji je sazivao plemenitu braću na oružje.

— Hvala Bogu! — kliknuše veselo gorički stražari: — naš se je Lacko junački držao.

Momčad u Gorici prihvatila se živo posla, čim je Cundeković odjahao put Lukavca. Zatvoriše brzo u prizemlju prozore, providjene željeznim rešetkama i kapcima, i zamandališe težka ulazna vrata. Onda se uzpeše svi u gornji sprat, da ondje čekaju osudni čas. Što je bilo plemenite braće slučajno u mjestu, pobraše sve i strpaše u viećnicu. Moglo ih je biti oko petdeset svih skupa na okupu. Otvorili su sve prozore u gornjem spratu i tu su, držeći oštro nabite puške u ruci, kod svakoga prozora njih po četvorica čekala, dok će se pojaviti vojska.

Nisu dugo čekali. Za jednu uru — moglo je biti oko deset sati — blisnuše im u oči svietli bajuneti primičuće se vojničke čete. Najprvo se pojaviše dva husara, za kojimi je nešto podalje stupao malen odjel, a u poduljem razmaku od njega koracala polahko jezgra čete, a njoj u sredini vidjele su se dvie kočije, u kojih su se vozila gospoda popisni komisari, zaštićeni odasvud vojničtvom. Na koncu povorke sliedio je opet malen odjel pješaka, a onda eskadrona husara.

— Evo ih! — viknuše svi kao u jedan glas i u svakom je srdce žešće zakucalo. Za kratko vrieme čule su se posve jasno konjaničke trublje i muklo udaranje bubnjeva.

— Dječaci! — govoraše plemićem stari hajduk, — ako dodje do pucanja, pazite, da ne pucate uzalud... Imate oštar vid i jake mišice... Prisloni čvrsto i gadjaj sigurno... Kukavica je, komu drhće puška u ruci, ili koji od straha nikoga ne vidi! — Tako su njega „muštrali“ na vojni goropadni kaprali i i stražmeštri, pa je sada izsluženi veteranac istim načinom putio i sokolio plemićke stražare, koji su s puškom riedko imali posla. Sve njihovo znanje bijaše, da su znali puniti pušku i izpaliti, a ostalo, kako Bog da.

Četa je uljezla u selo... Vidjelo se je to i po tom, jer su ljubopitni ljudi iztrčali iz svojih soba na ulicu, da vide vojnike... Svi su slutili, da je to konskripcija, koja dolazi k njima s oružanom silom.

U selu izadjoše iz kola gospoda povjerenici: prekosavski redoviti sudac Janko Smendrović sa svojim prisežnikom Jankom Kamenjanom, a osim njih jedan častnik i jedan podčastnik. Trublje sada zatrubiše i bubnjevi udariše, a četa žurnim korakom krenu ravno pred viećnicu.

Vidjevši stražari u viećnici, da četa kani tik pred viećnicu, počete iz svega grla vikati:

— Ne idite blizu, jer ćemo pucati! — i stražari napere puške na vojnike. Iz svih prozora strčali su bajuneti. Zapovjednik čete zapovjedi joj, da stane. Htjede da se posavjetuje s povjerenikom oblasti.

— Šta viču ovi? — upita prosiedi kapetan sudca Smendrovića.

— Viču, da ne idemo bliže, jer će pucati, — odgovori sudac.

— A mislite li, da bi oni to i učinili?

— Vrag ne spava... to su Vam goropadni

ljudi ti Turopoljci... Vidite, da su naperili puške... Ima ih dosta medju njima, koji su služili više godina u posljednjih ratovih . . .

— Ja ih se ne bojim . . . — reče bahato kapetan.

— Vjerujem, al bi mogla krv teći . . .

— Što za to, pane li nekoliko tih pasa . . .

— Ali će pasti i vojnika . . . Budite sigurni... Pa onda naš naputak glasi, da bez najveće sile ne prolievamo krvi . . .

— Što, dakle, da radimo, kažite Vi, — reče zlovoljno kapetan.

— Govorit ćemo s ljudma . . . pa ako se ne opamete, mi ćemo im kazati, kako i jest, da ćemo doći s većom silom . . .

— A Vi govorite, ja i onako slabo znam hrvatski, — reče kapetan, Niemac rodom.

Sudac i kapetan, mašući bielimi rubci u znak, da kane govoriti s „posadom", približe se kojih dvadeset koračaja k viećnici . . .

— Stoj! — viknu im odozgo stari hajduk. — Što želite Vi?

— Poznajete li me ljudi? — upita sada Smendrović,

— Dakako, da Vas poznajemo, — odgovaraše u ime svih hajduk Mikula. — Što imate Vi posla ovdje . . .

— Došli smo radi popisa . . . Njegova ekscelencija ban nas je poslala i poručuje Vam, da se pokorite . . .

— Vjere ne ćemo . . . — zagrmiše svi odozgo.

— Tu su vojnici . . . ne budalite! . . . Vas desetak ljudi kanite se oprieti tolikoj oružanoj sili . . .

— Bit će nas za čas i više, — odvrati hajduk... — sve je plemstvo na nogû i hrli amo . . . Niste

li čuli gruvanje topova iz Lukavca . . . To je bio: alarm!

— Čujete li, kapetane? — okrenu se sada sudac prama kapetanu. — Veli, da je alarmirano čitavo Turopolje i da im listom idu plemići u pomoć . . .

— Vi se zar bojite? — nasmija sa porugljivo kapetan.

U taj čas moglo se je dobro razabrati, kako s raznih strana pucaju puške.

— Čujete li, — viknu hajduk onima dolje, — to su naši. Bit će ih ovaj čas nekoliko stotina dobro oboružanih i srčanih momaka oko nas . . . Sve će Vas pomlatiti kao miševe . . .

— Ne bojimo se Vas! — reče Smendrović.

— Ako se ne bojite, a Vi udarite! — vikahu mu odozgo mladi Turopoljci, koji su se sada osokolili, čuvši, da im ide pomoć sa svih strana.

I sbilja je dolazila pomoć. Iz obližnjih sela plemići, čim su čuli gruvanje topova sa lukavečkoga kaštela, spremiše se odmah na polazak, pa što na saonicah, što na brzih konjih pojuriše, što su hitrije mogli prama Gorici. Tu se sastaše sa sve četiri strane svieta. Došlo ih je oko tri stotine, svi oboružani dobrima puškama, sabljama i nadžacima. Neka samo do šta dodje, pokazat će oni, da su srčani i vješti oružju.

Došavši u Goricu, zakloniše na sigurna mjesta saonice i konje, i stanu se u široku poluokrugu s iztočne strane žurno primicati viećnici. Gotovo u isti čas prispješe svi, svaki na svoje mjesto i zakloniše se za plotove i šikaru iza viećnice. Izveli su to tako vješto, da se je sam kapetan čudio.

— Mora da imadu vodju, koji se razumije u

vojnički zanat, — govoraše on sudcu, s kojim je sav taj manevar motrio. — Vidjeste li samo, kako su odkrojeno stupali svi prama istomu cilju i kako su se sada zgodno zaklonili . . .

— Njihov kapetan je kvitirani nadporučnik, — odgovori Smendrović, — tko zna, nije li medju njima.

— No, da toga dobijem u ruke, — stade se hrustiti kapetan.

U to zaori iza živica i plotova gromoviti turopoljski: — Vivat, vivat!

Išlo je to u ime pozdrava braću, koja su zatvorena bila u viećnici.

— Vivat, vivat! — odgovoriše im ovi iz viećnice.

— Ne dajte se, braćo, mi smo tu!

— Ne bojte se, neka samo navale! — glasio je odgovor.

— To je drzovita čeljad, — reče kapetan, koji je sada počeo uvidjati, da je položaj vrlo osbiljan. — Što da uradimo?

— Mislim, da će biti najbolje, ako uzmaknemo do Plesa, gdje se možemo dobro zakloniti, — odgovori sudac, — a dotle neka skoče husari po pomoć. Pod večer biti će polje čisto i bez prolića krvi.

— Pa dobro, — pristade kapetan, — samo ih pozovite još jedanput, da se predadu.

Sudac i kapetan približe se opet k viećnici, od koje su medjutim bili odmakli.

— Dječaci! — priviknu opet Smendrović posadi, — velim Vam i opet: nemojte ludovati. Predajte se!

— Vjere ne ćemo!

— Mi ćemo za kratko vrieme doći s velikom silom.

— Bit će i nas više . . .

— Dobro! . . . dok se opet vidimo!

— Sretan put, gospodo!

Razuzdan grohot poprati sudca i kapetana, koji se vratiše k četi. Kapetan sazva oko sebe častnike i dade im zapoviedi . . . Malo za tim ostaviše povjerenici i vojnici Goricu i okolišajuć krenu u više manjih odjela prama Plesu, dočim je jedan piquet husara zagrabce odjurio put Zagreba po pomoć, koja je već spremna na put čekala.

— Idu u Pleso! — govorahu medju sobom stražari u viećnici, koji su s prozora prvoga sprata mogli dobro razabrati, kamo su vojnici krenuli.

— Kako bi bilo, da ih tamo obkolimo i sve pobijemo? — reče mladji jedan stražar.

— Vidi ti se, — okosnu se na nj stari hajduk, — da još nisi baruta mirišao, niti znaš, što je vojnički zanat . . . Ne znaš li, koliko ima zgrada u Plesu, gdje se mogu zakloniti, da ih ne će ni vrag odonud maknuti moći . . . Znadu oni, zašto idu u Pleso.

— Pa ćemo zapaliti zgrade! — javi se drugo momče.

— Zapaliti? . . . žestio se opet izsluženi veteranac, — i Ti misliš, da je to lahak posao. Ne spavaju ni oni i ustrielit će svakoga, kao psa, koji bi se usudio približiti se zgradama.

I tako uvjeriše se mlade, usijane glave, da ne bi bio nikakav posao, da navale na četu, koja se je smjestila u plesanskom dvoru, pa im je napokon, ako ćemo kazati istinu, bilo mnogo povoljnije, da se mogu sastati s plemenitom braćom, koja su im pritekla u pomoć. Svaki je od njih ponio sobom u

torbi nešto zaire, a u barilcu dobra, stara vina, ili rakije.

Oni, koji su u viećnici zatvoreni bili, otvoriše vrata i podjoše k braći, koja su iza viećnice na otvorenom polju stajala i tu se ulogorila. Prostrvši na zemlju, s koje su prije razgrnuli snieg, debele gunjeve, posjeli su oko vatara, koje si odmah naložiše i stadoše pušiti, a kojim se je prohtjelo, prionuše uz jelo i piće. Na okolo stajale su straže, koje su gore, dolje šetale i pazile, da li ne će šta sumnjiva opaziti. Pravi logor! ... Takovu sliku mogao je stvoriti samo vojnik, koji je služio i to sve vojničkom vještinom udesiti znao. Gospodin sudac Smendrović pravo je sumnjao, da je tu imao svoje prste mladi Arbanas ... On doista bijaše medju plemići, koji su dohrlili u pomoć goričkoj viećnici i on je sve ravnao. Bio je odjeven u odielo prostih turopoljskih plemića, kada su u službi, ili paradi, samo da ga nitko nepozvani ne prepozna. Njegovi su ga svi dobro poznavali i slušali. Išao je od vatre do vatre, od hrpe do hrpe i sokolio plemiće: — Držite se samo djedjerno! ... i slušajte mene! Jeste li vidjeli, kako su morali pred nama uzmaći ...

— Hoćemo, vjere nam, gospodin kapitan, raditi sve onako, kako nam Vaša milost zapovjedi ... — obećaše plemići.

— Zagroziše se, da će doći s većom silom, — reče prama kapitanu jedan, komu ta grožnja nije išla iz glave.

— Dotle će biti i nas dva puta toliko, koliko sada, — odgovori kapitan i podje dalje.

Tako je i bilo. Svaki čas dojurile bi saonice pune puncate plemića, ili su dojahali njih po deset,

dvadeset na hitrih svojih konjih . . . Iz najudaljenijih mjesta turopoljskoga hatara stizala su braća u pomoć, — a gospodin turopoljski kapitan je razredjivao pridošle četice, pomicao ih prama Plesu i zapremio njima put i prilaze prama Lukavcu, ako bi došlo do toga, da bi uzmicati morali. Na to, medjutim, nije sada osim njega nitko mislio.

Kraj punih torba i punih barilaca postade doskora vrlo živo u turopoljskom logoru. Svidio se vrlo plemenitoj braći taj vojnički život u miru. Postaše tako vesela, da nitko nije već ni mislio, da bi moglo danas doći do kakova okršaja.

Tada u jedanput, kada je već sunce počelo zahoditi, javi straža, koja je pazila sa zvonika župne crkve, kao s najvišega mjesta, da se neki bies mota po cesti, i da joj se čini, da vidi bajunete.

Kapitan Arbanas uzpe se žurno na isto stajalište i čim je pogledao pravcem ceste prama Zagrebu, vidje, da sbilja ide vojska iz Zagreba. Motreći dugu povorku vještim okom vojnika, uvjeri se, da se pješaci voze na saonicah, da za njima jašu najmanje dva eskadrona husara, a na koncu razabra jasno topničtvo . . .

— Ti su se spremili, kao da na Pruse idu! — promumlja izpod brka kapitan nekako zlovoljno i uze opet gledati niz cestu. Gledao je neko vrieme i sve mu je jasnija postajala čitava slika: — Bit će svašta! — promumlja iz nova, a onda sa zvonika viknu plemićem, koji su dolje stajali i neprestano gore prama njemu gledali:

— Na noge! idu!

— Idu, idu! — uzeše vikati plemići. I nasta obće komešanje. U to je i Arbanas sišao bio sa zvonika.

— Svaki na svoje mjesto! — zapovjedi kapitan gromkim glasom, — kako sam prije naredio . . . Žurno . . . ajde . . . ne gubite glave!

Nu činilo se, da su ipak mnogi izgubili glave. Stari hajduk, koji je bio s ostalimi stražari u viećnici i odonud pazio s prozora prvoga sprata, javi opet, da su se krenuli i oni, koji su dosele u Plesu čekali. Plemići uvidješe, da je sada došao osudan čas, ali zato ne klonuše duhom. Ide na njih velika, pojačana četa, ali ima i njih preko šest stotina.

Tako su se tješili oni, koji nisu nikada vidjeli, kako se bije boj . . . Ali izsluženi stari vojnici predvidjali su unapried, kako će se sve to svršiti. Gdje će se mjeriti seljaci, nevješti oružju, sa redovitom, dobro uvježbanom četom, koju vode izkusne vodje! Prva navala razpuhati će plemićke rulje kao vjetar pljevu.

Prije nego su se nadali plemići, stigoše povjerenici i vojene čete u mjesto . . . S boka uhvatili su zgodan položaj oni, koji su dosele u Plesu čekali, dočim su pomoćne čete zapremile prostrani gorički trg i odtuda krenule prama viećnici . . . Pješadije bio je podpuni bataljon, koji je razvitom zastavom i uz udaranje bubnjeva žurno napried stupao.

Popisni povjerenici pozvaše opet posadu u viećnici, da se preda.

— Ne ćemo, — bijaše odgovor.

I na drugi, pa treći poziv glasio je jednako odgovor: — ne ćemo!

Sada je imala početi navala. Po osnovi, koju je na brzu ruku vojni zapovjednik smislio, imale su se najprije raztjerati rulje, koje su stale na odpor izvan viećnice, dakle oni, koji su uhvatili mjesto iza same

zgrade i oni, koji su zaposjeli cestu, što vodi u Lukavec. Momčadi je strogo naloženo, da bez najveće nužde ne prolieva krvi.

Prva navala bijaše namienjena onima, koji su stajali iza viećnice. Konjaničke trublje zatrubiše na juriš i dva eskadrona krajiških husara zalete se strielimice s visoko uzdignutimi sabljami na plemiće, medju kojimi nastade sada užasna vika i metež.

— Pucaj, ne daj! — vikahu nekoji odvažniji.

— Bježmo! sve će nas pogaziti i sasjeći! — vikahu opet strašivice, koji protrnuše od strave, vidjevši strahotu konjaničke navale, o kojoj ni pojma nisu imali.

Ovda, onda čuo se prasak puške sa plemićke strane, al bez škode za ikoga, jer su svi husari kao vjetar letjeli na svojih konjih živi i čitavi.

Sada se sraziše. Plemići pokušaše da se brane bajunetima, ali ih vješti husari, bijuć ih samo pljošticama težkih svojih sabalja, brzo natjeraše u bieg... Na sve strane počeli bježati i svaki je hvalio Bogu, ako je mogao pred husarima umaći. Ovi su tek nekoliko časova dali se u progon za bježećim plemićima, a onda ih ostavili, jer ih je strah tako potjerao, da se nisu ustaviti mogli.

Nekoliko plemićkih momaka, koje su konji pogazili, ili koji su dobili jači udarac po glavi, ležalo je u sniegu, jaučuć i stenjuć ... Ti su mislili, da će im odmah, čim ih zarobe, skinuti glave s ramena, pa se nemalo začudiše, kad ih je dao vojni zapovjednik odnieti na njihove saonice i odpravio kući.

Kada su vidjeli plemići, koji su držali zaposjednutu cestu prama Lukavcu, kako su husari razpršili njihovu braću iza viećnice, klonuše srcem i

sve spopade neopisiv strah. Znali su, da je sada na njih došao red. Uzalud ih je hrabrio njihov kapitan Arbanas, neka ne budu kukavice, — lukavi plemići vidjeli su mu na nosu, da ni on sam ne vjeruje svojima riečima, — i na njegovu licu vidjeli se trazi zabrinutosti i nemira.

— Šta ćemo tu čekati, — govoraše stariji jedan plemić iz Dubranjaca, plemena Kuševića, — da bude s nama isto, što je bilo s onima. Ja sam bio vojnik i služio preko deset godina, ali to znam, kao što znam, da je Bog na nebu, da će za pol ure i nas upravo tako goniti i kopitima gaziti, kao naše pajdaše. Ja zato velim: bježmo radje prije, nego kasnije.

— Bježmo, bježmo! — nastade obća vika i metež. — Eto husari!

— Sramota je, da ih baš nismo ni jednim tanetom pozdravili, — reče sredovjek plemić, koji je bio dobrahno natrušen vinom. — Opalimo, dječaci, eno tamo na one, koji uz topove stoje.

Ludim glavam ne treba ludu stvar dva puta svjetovati. Kojih dvadeset hitaca pade na topničku momčad i rani dva topnika. Vidjevši taj uspjeh, izpališe opet drugi momci puške istim pravcem. Srećom sada ne pogodiše nikoga, jer se je momčad bolje zaklonila. Ali sada dodje popara.

Tamo od ceste riknu top i plamteća granata poleti zrakom. Razprsnula se silnim praskom na prostoru, gdje slučajno nikoga ne bijaše, ali je užasno uzplahirila plemićku braću.

— Bježimo, bježimo! — zaurlaše prestravljeni ljudi i što je tko mogao, nagnu bježati prama Lukavcu. Jedan je drugoga gurao, pretjecao i rušio.

Za nekoliko časova, kada su bili već svi u

divljem biegu, čuo se opet gromovit metak iz topa... Bio je prazan, ali je ipak postigao uspjeh veći od granate ... Kao snoplje popada ih bar stotina u snieg, gdje su neko vrieme ležali, dok preko njih prejuri smrtonosna krugla; drugi su odskočili na stranu, kao da joj se hoće ugnuti s puta, treći se opet uhvatili objema rukama za glavu, da im ju topovsko tane ne odnese . . .

Kapitan Arbanas, koji je s njima u djuture bježao, bijaše još tako bezobrazan, da im se pošteno naruga:

— Kukavice! ala će Vam se smijati vojnici!... Padate od prahom samo nabijenih topova . . . Vi ste za boj! . . . Preslice, preslice u ruke i predite kudelju . . .

— Što nas ružite, ta i Vi bježite kao zec, na koga su opalili prahom nabitu pušku . . . — odvrati mu šilo za ognjilo stariji jedan Turopoljac, koga je silno razljutilo bahato ponašanje kapitanovo . . .

— Jezik za zube, stara budalo! — opsova starca kapitan, — zar ću ja sam ostati na mjestu, gdje Vi svi bježite . . .

Sada nekoliko glasova otraga poviknu:

— Husari, husari!

Sve glave okrenuše se natrag. Bili su sbilja husari, koji su oštrim kasom tisnuli se za bježećima.

— U Lukavec, u Lukavec! — vikaše kapitan Arbanas.

Plemići „podbrusiše pete“; bježali su kao da ih djavli gone . . . Što su dosele bježali, bijaše samo šala prama sadanjemu biegu . . . Premda je vodja njihov zapovjedio, da bježe u Lukavec, mnogi udariše postrance, desno i lievo, da se spase ma gdje

u šikari, ili šumi ... Većina ipak jurila je glavom bez obzira prama Lukavcu ... Tu će zamaći u kaštel i naći će se medju braćom, dignuti će moste, naperiti topove s kule na napadače ... pa što Bog da.

Ali husari poremetiše tu njihovu osnovu. Oni udariše u najbržem letu poljem i presjekoše im put u kaštel. Poredavši se na kritičnom mjestu u širok poluokrug, prihvatiše svoje karabinke i izpališe ih preko glava bježećih plemića.

Sada je nastalo razsulo na sve strane. Svaki je bježao, kud je samo mogao ... a svaki je samo želio dočepati se luga, koji će im bar za jednu noć dati najsigurnije zaklonište. Onamo ih ne će progoniti.

Tako je i bilo. Bojno polje ostalo čisto, a mrak se već stao hvatati. Husari ostadoše u blizini kaštela, dok ih nije izmienila pješadija, koja je imala ondje svu noć ostati, da se ne bi razbijeni plemići sklonili u grad. Pješadija sprovela je neobično hladnu noć pod šatorima uz stražarske velike vatre, koje su pobunjenim plemićem bili znakom, da se na njih pazi i da za njih nema utočišta u Lukavcu.

Dok je trajalo to naganjanje i bjegstvo ... pokorila se i posada u goričkoj viećnici. Vidjela je ona, kako su se plemenita braća na sve strane razbjegla, čuli su i to, da topovi gruvaju, a tu bogme nema šale: porušit će viećnicu i sve njih pod ruševinami pokopati. Tko će imati hasne od toga?

Tako su umovali plemićki stražari, zatvoreni u viećnici, koji bijahu sada pokunjeni i malodušni, pa su jedva dočekali, kad im se je približio sudac Smendrović i iznova započeo s njima pregovore:

— No, dječaci, hoćete li se sada predati? . . . — doviknu im u gornji sprat, gdje već nisu virili bajuneti, nego se samo vidjela skrušena lica plemića. — Pogledajte oko sebe, sve je čisto, a Vaša su plemenita braća razbjegla se na sve strane . . . No što mislite? . . .

— Da znamo, — javi se u ime svih stari onaj obćinski hajduk vrlo ponizno i pitomo, — da nam se ne će nikomu ništa dogoditi, mi bi se odmah predali . . . Strah nas je, gospodo!

— Ništa se ne bojte, . . . zavedene budale! — odgovorio im sudac. — Ostavite gore oružje, predajte nam ključe, pa onda svaki sebi . . .

Predpoldašnji junaci, što bi dlan o dlan udario, sletješe goloruki niz stube i držeći skrušeno šubare u ruci, staviše se pred gospodina sudca.

— Dječaci! — reče im strogo sudac. — Sada ste vidjeli, da nema šale s onima, koji imadu vlast u ruci, vidjeli ste i to, kakova je ludost zakvačiti se s vojskom . . . Bili ste zavedeni, i za ovajput neka Vam je prošteno . . . Popis će se sada izvoditi i jao si ga onomu, tko se uzprotivi . . . Zapamtite to i kažite i svoj Vašoj plemenitoj braći . . . A sada nosite se kući: halb rechts, marsch!

Plemići izprva žurnim korakom, a čim dalje sve više kasajuć nego hodeć razidjoše se stranputicami i izčeznuše u mraku.

U viećnici ostadoše sami obćinski hajduci. Stari hajduk, koji je bio cio dan kolovodja plemića, zatvorenih u u viećnici, pridje sasma pokorno gospodinu sudcu i predade mu ključeve viećnice:

— Tu su ključi, Vaša milosti!

— Ti si to, stari coprnjače! — prodere se na nj

sudac, da su starcu sve koljena stala škljocati . . . Ti si tuj, koji si se u jutro tako goropadio i nas ružio . . . Hvali Bogu, da ti se bieli glava, jer inače bih imao volju, da te povalim na klupu i počastim s dvadeset i pet varmegjijskih batina . . .

— Neka mi oprosti Vaša milost, — izvinjavaše se hajduk, — morao sam činiti, kako su mi rekli. Takav je bio dokončak (zaključak) plemenite braće.

Mjesto plemićke straže zapremiše vojnički častnici viećnicu, gdje se u toplih, prostranih i udobnih sobah liepo, udobno nastaniše. Bijaše im tu puno ljepše nego onima pod kukavnim šatorima kod Lukavca...

Do sada je sve liepo i gladko obavljeno: dva su topčije lako ranjena, ali to je zapovjednika malo smetalo; njemu je bilo više na umu, kako će i kaštel Lukavec dobiti u svoje ruke. Ranim jutrom moradoše popisni povjerenici krenuti prama Lukavcu, a sobom povedoše i staroga hajduka iz Gorice. On je imao plemiće skloniti na predaju . . . Jedva jedvice pustiše ga k sebi u kaštel, jer mu nisu pravo vjerovali, vidjevši ga doći s gospodom od konskripcije.

Poruka o predaji bila je i za lukavečku posadu vrlo povoljna. Imali su goloruki ostaviti kaštel, baš kao oni u Gorici, vratiti se što brže svojim kućama i ondje se mirno i poslušno vladati, dok se ne obavi popis.

Samo je jedan uvjet bio, koji plemićem nije išao u glavu. Gospoda su tražila, da im plemići predadu začetnike ove pobune Tomaša Čačkovića i Mihalja Trumbetaša, o kojih su znali, da se u kaštelu nalaze.

— Koga vraga! — viknu ljutito Trumbetaš, —

zar bi Vi htjeli nas dvojicu izdati kao što je Juda izdao svoga spasitelja . . .

— To bome ne ćemo! rekoše svi u jedan glas.

— Mi ćemo reći gospodi, — dosjeti se Tomaš, — da ni Trumbetaša ni Čačkovića nema medj nami, da ih je nekamo nestalo i da ih nikada nije ni bilo u Lukavcu . . .

— Al, ako Vas prepoznadu . . .

— Odkud bi vojnici nas poznali? . . . — reče Trumbetaš.

— Ali je sudac Smendrović tu . . .

— Nismo nikada imali s njim posla . . . — odvrati Tomaš.

— Samo ti muči, stara psino! — prodere se sada grubo Trumbetaš na hajduka, — jer ako nas odaš, jao tebi i desetomu tvomu koljenu . . . Na ražnju ćemo te peći, kao vola na inštalaciji . . . jest duše mi i zveličenja (spasenja) moga . . . — Trumbetaš podiže tri prsta u vis i gledaše tako groznim očima hajduka, da je ovoga sve zeblo oko srca.

— Nisam poludio, — izmuca ovaj, — i ja sam domaće diete, plemenitaš, kao i Vi drugi, gdje bih ja mogao svoju krv izdati . . .

— Čuvaj se, Mikula! — zagrozi se iz nova Trumbetaš . . . — inače kô što rekoh: kao vola na inštalaciji . . .

Plemići pokupe sada stvari, koje su imali u kaštelu: gunje i kabanice, torbe, barila i druge sitnarije i ostavivši oružje u gradu, sadjoše dolje pred popisne povjerenike. Sudac Smendrović, omjeriv plemenitu braću (bilo ih je oko jedne stotine), koja su sanena i drhćući od zime pred njim stajala, upita ih najprije za kolovodje Čačkovića i Trumbetaša.

*

— Nema ih medju nama? — odgovoriše mu.

— Mi smo pak čuli, da su baš u Lukavcu.

— Vjere nisu, Vaša milosti, niti smo ih tamo našli, — odvratiše opet složno plemići.

— A gdje su? . . . Da li Vas tko zna za onoga lopova Trumbetaša? . . . — upita dalje Smendrović.

— Ha . . . Vaša milosti, — odgovori sam Trumbetaš, češući se za uhom, — od sv. Lucije, kada je bila ona punta (buna) proti gospodinu vicekomešu, nekamo je izginuo . . . Vele njegovi domari, da je pobjegao u Pokupsko . . . Mudra je to lisica, parlavita, kakvom nema na daleko i široko para, — — ne ćete ga tako lako dobiti u ruke . . .

Ova lukavost i drzovitost tako je iznenadila plemenitu braću, da su se počela lakti gurati, kao da su htjeli jedan drugomu kazati: — Čuješ li toga gursuza, kako taj laže! — nekim je opet bilo, da u prkos neugodnom stanju, u kom su se nalazili, prasnu u smieh . . .

— A gdje je onaj drugi, . . . kako se ono zove? — pitaše dalje sudac.

— Tomaš Čačković . . . — viknuše plemići.

— Što je s njim? . . .

— Sigurno je pobjegao zajedno s Trumbetašem, — reče hajduk, upotriebiv tu zgodu, da uvjeri plemiće, kako njemu nije ni na kraj pameti ikoga od plemenite braće izdavati.

— Dobro, dobro, . . . ulovit ćemo mi i te ptičice, prije ili kasnije. A sada, dječaci, čujte, što ću Vam reći. — Gospodin sudac dade i ovima istu lekciju, koju dobiše i njihovi pajdaši u Gorici i onda ih odpravi kući.

Zadovoljni, da je tako prošlo, pojuriše turopoljska

braća prama lugu, kud su jučer vidjeli tolike bježati. Oni su se nadali, da će se ondje sastati s jučerašnjima bjeguncima, s kojima su se željeli posavjetovati.

Dobro su računali. Našli su na stotine plemenite braće u lugu odmah kod prvih svinjarskih koliba, gdje su uz vatre onu noć sproveli. I kapitan Arbanas bijaše s njima. Tu su dugo medju sobom razpravljali i kada su svi odobrili i prihvatili ono, što im je svjetovao njihov kapitan, čovjek pismen, koji je znati mogao, što je najbolje da se učini u ovakoj težkoj neprilici, izgrliše se i izljubiše kao rodjena braća i razidjoše se svojim kućama.

Oni, koji moradoše proći kraj lukavečkoga kaštela, vidjeli su vojničke straže pred vratima, a iz kaštela čuli buku i pjevanje ondje nastanjenih vojnika.

Bilo im je, kao da moraju proplakati. Nikad, odkad stoje te zidine starodavnoga kaštela, nije bio u njih, „Niemac (tako zvahu Turopoljci carske vojnike) na kvartiru (stanu)!“ a sada . . .

Trumbetaš i Čačković, koji se najviše osjećahu krivima, ne vratiše se svojim kućama i poručiše domarom, da ih ne će vidjeti Turopolje, dok budu ondje Niemci, ali će dati svojim glas, gdje će se nalaziti.

I kapitan Arbanas ne vrati se kući . . . Kažu, da su ga vidjeli, kako je istoga dana stranputice odjahao put Zagreba, odkud se je, kako je valjda i bilo, sklonio u Zagorje.

Tu trojicu zalud su tražili i propitkivali za njima Nestalo ih kao za uviek . . . bez traga.

* * *

Odpor turopoljski svladan je, ali sada imalo je doći na red ono, radi čega je odpor nastao: konskripcija! Da se to brže provede, imalo je po odredbi banovoj ostati vojničtvo u plemenitoj obćini, dok bude trebalo. Topnici i konjanici vratiše se u Zagreb, ali pješadija ostade u Gorici i Lukavcu, da odonud priskoči povjerenikom u pomoć, kad zatraže. Ako ne silom, kao što su izprva pokušali, plemići turopoljski opirahu se sada provedbi popisa drugim načinom, koji je zadavao sto jada popisnim povjerenikom i samoga bana uznemirivao.

Viećnica u Velikoj Gorici i kaštel u Lukavcu dobiše broj 1. Ti brojevi ostadoše netaknuti, jer su obje zgrade čuvali vojnici i nije moglo brojeva nestati.

Ali na drugih kućah, jedva su danas napisali broj, već ga je preko noći nestalo. U takove kuće nastanili bi po četiri, pet vojnika, koji su ondje dotle ostali, dok nije zajamčio kuće gospodar, da će novo napisani broj netaknut ostati.

Nu kuće gospodara nije bilo. Čim su žitelji jednoga sela opazili ili dočuli, da se popisno povjerenstvo k njima sprema, nestalo bi iz kuća svih odraslih mužkih glava. Sakrili se pred povjerenstvom što u okolici oko Kravarskoga, što po susjednoj Posavini, a najviše ih sklonilo se u Turopoljski lug, gdje su si podigli kolibice i ondje neprestano boravili.

Ako je, dakle, i moguće bilo obaviti ma i s težkom mukom numeraciju kuća, popis pučanstva nije išao s mjesta. Radili su svi po dogovoru; žene, pa i sama odraslija djeca bijahu upućena, kako imadu odgovarati povjerenikom, samo da ne saznadu, što trebaju.

U odporu proti konskripciji bijahu jednako složni plemići i kmetovi turopoljskoga hatara. I ovi po-

tonji bijahu upućeni i tvrdo su vjerovali, da će poslije konskripcije morati plaćati mnogo veći porez i davati vojnike, kao u „njemačkih“ pokrajinah onkraj Sutle. Zato su kmetovi radili sve ono, što i plemići, a to je još više otežčalo posao povjerenika. Nisu imali upravo nikoga, na koga bi se bili osloniti mogli.

Ni sami župnici nisu im nimalo išli na ruku; oni su držali s plemstvom, s kojim su u najljepšoj slozi od vajkada živjeli. Oni su doduše morali dopustiti, da im župne dvore brojem označe, ali to bijaše i sve. Kod popisa pučanstva imali su povjerenici slabu pomoć od njih, — izpričavali su se, naime, da su im matice manjkave, da u obće od prijašnjih godina ni nema matica, pa ako i ima, da su vrlo netočno vodjene itd. Povrh toga su se i oni sakrivali pred povjerenicima i uputili služinčad, neka kaže, da nisu doma, a oni bi čekali skriveni budi na tavanu, budi u pivnici, ili u susjednoj kojoj kući, dok nisu nemili pohodnici otišli.

Turopoljski lug vrvio je od pučanstva . . . Podigla se u njem čitava sela napučenih kolibica, gdje su samoprognanici mužkarci nestrpljivo čekali odlazak vojske iz njihova kraja. Tamo su im vjerne žene, ili odraslije ćerke, pa i dječaci nosili hranu, duhan, vino i ostale potriebštine, a oni su gledali, da si učine što ugodnijim život u toj pustinji. Jelo su si sami kuhali i pekli, i zato se je po oblacih dima nad turopoljskim lugom moglo razabrati, gdje se nalaze utočišta bjegunaca.

Vojnički zapovjednik mislio je, da bi najbolje bilo, kada bi s vojnicima potražio te odpornike u njihovih skrovištih i sve ih kući dotjerao. Ali kako k njima? . . . Nastalo je južno vrieme, snieg se je

počeo topiti i sav turopoljski lug, izim uzvisitijih mjesta, koja su osvojili bjegunci i svinjari, bijaše u vodi, a i naokolo posvuda bare, močvare i nabujali potoci. Trebalo bi tu pouzdanih vodja, koji su znali i suhim putem doći do tih naselja, ali tih nije moguće bilo ni za kakav novac dobiti.

A što bi i koristilo, da ih kući dopremi? . . . Oni bi kod prve prilike, prije nego bi povjerenici došli do njihovih kuća, natrag u lug pobjegli.

Povjerenici i vojni zapovjednik, koji su svi skupa stanovali u lukavečkom kaštelu, nadali su se, da će se bjegunci ipak jedanput vratiti. Oni su računali, da će njihovim kućam napokon dodijati teret, da moraju hraniti ban badava svaka po četiri, pet i po više vojnika. Istina bog težko bijaše kuće gospodarom, zatočenim u turopoljskom lugu, slušati od svojih domara, koji su k njima dolazili, koliko su već vojnici potrošili kruha, mesa, vina, peradi, sočiva itd., ali ih je još više od toga peklo, kada se je i medju njima pročulo, da njihove žene i ćerke do kasne noći sjede s vojnici, s njima jedu, piju i vesele se, dapače mnoge i ljubakaju s pristalimi vojnici, koji bijahu domaći sinovi iz ravne Podravine i starodrevne Moslavine, momčad stasita, vesela, a uz to vrlo dobroćudna. Znali su puk, osobito ženski sviet predobiti za se, pa su tako živjeli liepo i dobro, kô bubrezi u loju. To zatočenim muževom, ni odraslim momcima, koji su već imali svoje odabranice, nikako nije moglo biti po ćudi i oni počnu ozbiljno misliti o tom, kako bi najbolje bilo, da se listom svi doma vrate i ondje red učine. Spasit će tako bar ono, što još nije potrošeno sirotinje, a i

pošten glas svojih žena i kćeri, ako već nije postradao.

— Vratimo se, vratimo! — govorahu medju sobom svojevoljni zatočenici. — Dosta nam je već toga života s vucima i svinjama... Ako gospoda što ne oprave, mi ne ćemo... Ako su gore odlučili, da nam zatru naše pravice, eh, pa ćemo onda, kako Bog da... Sve ima svoj kraj, i ovaj sviet ne će trajati do vieka!...

Jednoga dana stadoše se čitave povorke plemića i kmetova iz turopoljskoga luga vraćati svojim kućama... Mnogi od njih požali, da je tako dugo boravio izvan kuće, gdje su obiestni vojnici po svojoj volji gospodarili... Bilo je kasno kajati se... Ono razsulo imovine, one sramote, što ih zatekoše kod kuće, bijaše najveće zlo, što im je mogla donieti zazirana konskripcija...

Odsutna braća, koja su se sklonila u susjedne priedjele, čuvši za povratak svojih drugova iz turopoljskoga luga, povedoše se za njihovim primjerom i dodjoše skoro za njima svojim kućama, da izkuse istu žalost i sramotu.

— Bog ubio konskripciju! — klela su, da se je do neba čulo, plemenita i neplemenita braća, ali ne radi poreza i vojnika, već radi inih uzroka. Kada je ovako sve pučanstvo bilo na okupu, požuriše se povjerenici, da svoj posao što brže svrše. I oni bijahu siti toga života u plemenitoj obćini, gdje nisu imali za se ni jedne prijateljske duše, gdje izmedju tolikih gostoljubivih, plemićkih dvorova nije se ni jedan našao, koji bi im dobre volje vrata otvorio.

Za mjesec dana bijahu sve kuće u kotaru turopoljskom brojevi označene i pučanstvo popisano.

Nakon toga mučnoga posla vrati se u Zagreb i vojska i povjerenici, koji slavodobitno odnesoše svoje elaborate (izradke) banu, a ovaj, primajući ih, nasmieši se i sladko i gorko, uzdahnuv, kao da mu je kamen pao sa srca:

— Tandem aliquando (napokon)!

IX.

Bijaše pod konac zime, početkom godine 1785. Uprkos buri i oblakom na političkom obzorju bijaše veselo i živo u krugovih našega plemstva i velikaša. Ne pamte ni stari ljudi, da je u tolikoj množini došlo u Zagreb zimovati poslije sv. triju kralja, kojima se završuju božićni blagdani i iza njih dolaze na red vesele pokladne zabave.

Radi nesretne konskripcije bijaše u Zagrebu neobično mnogo vojske, svake vrsti oružja: pješadije, konjanika, topnika i drugih četa. I u okolici bilo je razmještenih četa, a njihovi častnici, kad god bi bila zabava, dolazili bi u Zagreb, gdje su dakako bili dobro došli.

Ove saisone zimske pripravljali su se plemići i plemkinje kao nikada prije za plesne zabave. Bili su vrlo riedki i mladi plemići i plemkinje, koji su učili plesati od plesnih meštara ili meštrinja. Osobe, koje su od ovih naučile pravilno plesati u Beču ili Gradcu, učile su dalje svoje znanice i vršnjakinje, nu pri tom se je dogadjalo, da su ovakovi diletanti plesa izopačivali pojedine plesne figure, tempo i u obće plešući pokazivale nesigurnost, koja oduzima plesu svu čarobnu njegovu moć.

Prijatelji plesa uvidjali su, kako bi dobro bilo,

da domaća mladež nauči plesnu vještinu od valjana učitelja plesa, da se strani salonski ljudi ne rugaju našim velikašicam i plemkinjam, da ni plesati ne umiju.

Barun Nacio Magdalenić, čovjek finih načina, koji je mladost svoju sproveo u najodličnijih salonih Beča i Pariza, osobito je izticao potrebu, da takav učitelj u Zagreb dodje. Napokon se složiše otci i matere, i djeci svojoj za volju osiguraše učitelju plesa liepu nagradu za dva mjeseca. Sada ga je bilo lahko naći. Početkom zime već je osvanuo u Zagrebu izvrstan francezki „maitre de danse“ iz Beča, koji je dva mjeseca, od svih svetih do Božića, učio plesati mladji otmeni sviet u Zagrebu.

Bijaše već to vrieme manjih plesnih kućnih zabava, pristojno upriličenih, kao što se pristoji adventskomu vremenu, bila su dapače i dva pokusna plesa poslije božića s glazbom i u podpunih plesnih toaletah. Vidjevši Francez, da sve ide fino i gladko i da će mladi otmeni sviet moći sam upriličavati najljepše plesne zabave, reče Zagrebu: „Adieu!“ — dobivši u ime dara obilnu poputbinu do Beča.

Plesne ure, koje je držao francezki učitelj, pohadjali su ne samo oni, koji nisu ništa umjeli plesati, nego i takovi, koji su već prije plesali, ali dakako nepravilno. Medju timi bijaše i Rosina Magdalenićeva, Eleonora Keglevićeva, Julija Vojkffy-eva i mnoge druge velikašice i plemkinje. I od mlade gospode bijaše ih dosta, koji su kod Franceza morali izpravljati ono, što su krivo od drugih naučili. S takovimi bilo je najviše muke i siromah francezki „maitre“ sit se je najedio i namučio, dok je sve išlo kod svakoga kako treba.

Osim plesa učio je Francez hrvatsku gentryju i

salonski hod, naklone na plesu, u družtvu, na ulici, učio je dapače kako se prati dama do glasovira, na plesu do svoga mjesta itd. Mnogi zapamtiše i sačuvaše ta pravila do groba, dočim su ih drugi na pol zaboravili i radili „polag navade stare“.

Sada, kada su bili naučili tako izvrstno plesati, kada ih je francezki meštar u bolje načine obćenja onako liepo uputio i ugladio ih, bila bi prava šteta, da oni to u više prilika javno ne pokažu, osobito pred carskimi častnici, a najviše pred njihovim vrhovnim zapovjednikom, generalom de Vins, Francezom po porieklu, koji se je višeput pred domaćima velikašima izjavio, kako je žalostno, da mladji hrvatski naraštaj nema ni najpotrebitije sposobnosti za finiji družtveni život. Sada su mu kadri pokazati, da su se okolnosti i u tom pogledu promienile i da će gospodin general biti jamačno s njima podpuno zadovoljan, kada ih na prvom plesu vidi.

Mladji sviet je zaključio, a stariji je morao slušati i brinuti se za to, da bude što više sjajnih plesova i plesnih zabava ovih poklada. Biskup Galjuf vrlo je mio i galantan velikaš, on će, ako ga umole, s drage volje dati jedan, ili makar dva sjajna plesa u svom biskupskom gradu. Velikaši, koji imadu svoje palače u Zagrebu, kao: Oršić, Erdödy, Magdalenić, Vojkffy, Drašković, Patačić, Sermage i drugi, pa ugledniji plemići Paravić, Raffay, Marković, koji su takodjer imali liepe palače u gornjem gradu, gradjene kao većina tih palača na starih gradskih bedemih, ne će jamačno zaostati za biskupom te će i oni u svojih dvorih dati ili sjajni ples, ili prirediti plesnu zabavu za uži krug.

Od bana nisu mogli nikakove žrtve očekivati

On je samac, stanuje u tudjoj kući, ne ljubi družtvo, a i tvrdica je . . . Najbolje je pustiti ga u miru.

Gospodje velikašice, koje su takodjer htjele užiti se pokladnih zabava, bijahu zaniete timi osnovami mladjega svieta. One se riešiše, da će odmah poći do biskupa, kojemu se svakako mora ustupiti čast, da otvori niz sjajnih plesova. Tako je i prije njega pod biskupi Tauzijem i Branjugom bio običaj, pa i sada je trebalo, da biskup zagrebački zadrži prvenstvo, za koje mu iskreno govoreći nisu mnogo zavidjali, jer je to prvenstvo stajalo liepe novce, koje je samo zagrebački biskup uz velike svoje prihode mogao lahko podnieti i pregorjeti.

Kao što se je predvidjeti dalo, biskup Galjuf primio je visokorodne gospodje s najvećom ljubežljivosti i galantnošću.

— Boležljiv sam doduše, — govoraše biskup sasma iskreno velikašicam, — ali ja ću svakako gledati da prisustvujem i sam plesu. Velik sam prijatelj mladeži, pa rado vidim, ako se po svom srcu zabavlja ... Ta to su najljepše strane ljudskoga života, najmilije uspomene čovječjega vieka... Samo neka zapoviedaju Vaše milosti sa mnom, neka dostoje odrediti, kada i kako se ima taj ples obdržavati; ja se unapried svemu pokoravam i pobrinut ću se, da taj ples bude što sjajniji.

Gospodje velikašice bijahu uzhićene biskupovim odgovorom. Bilo bi suvišno spominjati, kako su mu visoke gospodje zahvalile, posvećenu mu ruku izcjelivale, i onda vrativši se u svoje krugove slavodobitno pripoviedale, kako ih je ljubezni biskup milostivo primio i što je sve obećao. Velika radost

nastade u otmenom družtvu, koje je u Zagreb zimovati došlo.

Gospodje se latiše živo posla. Trebalo je sastaviti popis porodica i uglednih osoba, koje će biti pozvane na ples, i gospodje, koje će primati pozvanike; trebalo je smisliti, kako da bude urešena plesna dvorana i uredjene pobočne prostorije, kakovim će se jestvinami i pićem gosti podvoriti, kakovom okrepom podvoriti gospodje za plesa... sve je to trebalo točno opredieliti, proračunati i razporediti. Tomu poslu svakako su najbolje dorasle gospodje, koje su u tom već imale izkustva.

Najviše zadavaše gospodjam posla listina pozvanika, koju je trebalo vrlo oprezno sastaviti, da ne uvriede ni jedan stalež, ni jednu porodicu. Bijaše to pretežak posao. Svaki član otmenoga družtva u glavnom gradu očekivao je, da će biti počašćen pozivom na ovaj sjajni ples, a ipak ne bijaše moguće da budu svi pozvani, za tolike bijaše i prostrani biskupov dvor pretiesan. Gospodje, koje su taj posao preuzele na se, višeput su se već pokajale bile, da su se latile najmučnije te zadaće. Svaka je imala svoje sveze i svoje znanstvo, a i svoje protekcije. Jedna je drugoj odbijala kandidate, pa je znalo doći do oštrih sukoba: bilo je prošnje, rječkanja, predbacivanja, napokon je došlo do plača i suza. Bio bi se taj „odbor gospodja", koji je sam od sebe nastao, a ne po kakvom prihvaćenom običaju, razišao, ne obavivši ništa, da nisu gospoda, većinom muževi tih mučenica, došli medj njih i stvar izravnali. Uz njihovu pomoć išla je stvar puno brže i ugledne dame mogle su njegovoj ekscelenciji biskupu donieti gotovu listinu pozvanika.

Pregledavši biskup na brzu ruku listinu, reče običajnim svojim blagim načinom:

— Liepo hvalim Vašim milostima, visokorodne gospodje!... Baš po izbor listina... Bit će mi osobita čast tako sjajno družtvo pozdraviti u mom dvoru.

I sve ostale predloge velikašica odobrio je biskup najljubeznijim načinom.

— Sve, sve prihvaćam, — govoraše udvorni crkveni dostojanstvenik, — ja nikada ne bih to tako liepo udesiti znao... Ne znam, kako da zahvalim Vašim milostima... Izvolite samo zapoviedati... Moj canonicus a latere Pizzetti i moj comes aulae (dvorski župan) stoje na službu Vašim milostima...

Pripreme za ples tekle su s najvećom brzinom. Sve je imalo da bude što ljepše, što ukusnije i što sjajnije. Okretni kanonik Pizzetti bio je od rana jutra do mraka uviek na nogû i žurkao, da se veliki taj posao, sastojeći se od samih sitnica, čim prije obavi. Visokorodne gospodje grofice i barunice nisu imale mira od izvršitelja njihovih osnova. Ako bi stvar gdje zapela, prečastni bi gospodin poslao k njim bilo rano u jutro, bilo o podne, bilo na večer dvorskoga župana, da ih pita za savjet, ili ih umoli da se same potrude u biskupov grad, i tamo se s kanonikom posavjetuju.

Ovaj se je svakom prigodom najponiznije izvinjavao i molio ugledne gospodje, da mu biskupa radi ništa ne upišu u grieh:

— Vaše milosti znadu, — govorio bi kanonik svaki put gotovo isto, — da je ubogi biskup boležljiv... Bolest jetara nije malena stvar... Drugi su u toj bolesti razdražljivi, a on podnosi sve

s angjeoskom strpljivošću ... Svoje sobe dao je izprazniti: preselismo ga u iztočnu stranu dvora, ... gdje ga nije nikada bilo ... Ali njemu, njegovoj ekscelenciji sve je pravo, nu zato je baš na nama, da se žurimo i da mu povratimo stari njegov kućni red.

Ovako se je kanonik a latere brinuo za svoga poglavara, a uvidjavne gospodje prionule su još življe uz posao. Pozvanikom na biskupski ples moglo se je priobćiti, da će se ta sjajna zabava držati 25. siečnja. Taj dan mogla se je vidjeti velika žurba na ulicah zagrebačkih, kuda su kao bez glave letjeli husari, inoši i liberajci velikog i malog plemstva, žureći se po stvari za svoje gospoštije, ili noseći hitne poruke. U kućah bijaše još veće žurbe s toaletami gospodja ... Sve su radile, sve se mutljale po sobah, sve drhtale od nervoznosti. Mužkarci morali su ili otići iz kuće, ili se zatvoriti u svoje sobe, da ne budu samo na putu uzžurbanim gospodjam.

Večernica već je planula na nebu, navještujući, da je skrajnje vrieme oblačiti se za ples, koji je imao točno u osam sati večeri započeti. I sbilja već pol sata prije grmile su kočije velikaša, plemića i drugih uglednika po hrapavom pločniku Duge i Mesničke ulice, spuštajući se onuda prama biskupovu gradu. Jedna kočija morala je zaporedo po desetak porodica i više voziti u biskupov grad, jer kočija bijaše u ono vrieme razmjerno još malo. Mnogi su išli i pješice, osobito mlada gospoda, koja nisu ni sanjati smjela, da bi se vozila kočijom. Za takove pješake i pješakinje bijahu u prizemlju biskupova dvora priredjene sobe, gdje su mogli svoje odielo, ako se je putem poremetilo, u red staviti i obuću promieniti.

Uz stube, koje su vodile u prvi sprat, i u hodnicih stajali su uparadjeni biskupovi i od drugih velikaša za ovu zgodu posudjeni husari, galonovani sluge, varmegjijski hajduci itd., koji su dolazećim gostima imali biti na uslugu. U plesnoj dvorani već je pol ure prije osam sati čekao biskup u svečanoj haljini od ljubičaste svile s isto takovim palijem (plaštem), koji je samo u najsvečanijih zgodah običavao nositi . . . Oko njega stajaše nekoliko najuglednijih kanonika u svilenih reverendah, imajući većinom na sebi abacijalnu distinkciju: zlatne krstove na težkih zlatnih lancih. Uz biskupa s desna stajao je ban u svečanom magnatskom odielu i viceban Antun Bedeković Komorski, s lieva pak bijaše general de Vins, koji se je živo razgovarao s ličnosti, u Zagrebu nepoznatom, pa koja je baš toga radi u svih gosti pobudila najveću ljubopitnost.

Bijaše to grof Franjo Balaša de Balassa Gyarmath, čuvar krune sv Stjepana, koju je medjutim tako vjerno čuvao, da ju je skupa sa svojim kolegom Josipom grofom Keglevićem pomogao iz Požuna u Beč odpremiti. Grof Balaša bio je ujedno i veliki župan županije sriemske, osoba kod dvora veoma uvažena i opredieljena za velike časti i zvanja. Jutros osvanuo je u jedanput u Zagrebu tako nenadano, da o tom ni sam ban Eszterházy nije obaviešten bio. Odsjeo je kod svoga znanca Nikole Škrlca, dvorskoga čovjeka, kao što je i sam bio.

Oko osme ure bijaše plesna dvorana puna odličnih pozvanika. Bijahu tu na okupu prvi velikaši i dostojanstvenici kraljevine, ciela banska i judicijarna tabula, profesori kraljevske akademije, svi prvi častnici županije, gradski sudac sa tri najuvaženija

svoja senatora, protomedik kraljevine Verbega, svi častnici vojničtva, smještena u Zagrebu, pa onda velik broj vlastele, advokata i mladih jurata, koji su kao glavni plesači od pamtivieka pozvani bili na svaki sjajni ples, pa su u posebnoj hrpi stajali u jednostavnih svojih crnih surkah, noseć o bedrih svoje lahke, svietle sabljice. Oni su se tomu plesu najviše veselili, a sva je prilika, da će ga se oni i najviše užiti.

Bijaše zaista ugodno zaokružiti pogledom po toj dvorani, koja je bila sva u zelenilu eksotičnih bilina, izmedju kojih bijahu namještena ogromna zrcala u zlatnih, debelih okvirih. Sa stropa visjeli su ogromni svjetionici, u kojih su gorjele težke, biele voštanice. Od njihova plamena postajaše sve topliji zrak u plesnih prostorijah, da su morali u najudaljenijih sobah širom otvoriti po koji prozor, na koji je tada strujao razhladjujući zrak zimske noći. Biskup bijaše vrlo zadovoljan s čitavom tom sjajnom udesbom i premda mu upravo danas nije bilo najbolje, on se je junački držao, pokazivao se veselim i vrlo živo razgovaramo sa svojom okolinom, ljubezno dočekivao goste, koji su mu se pokloniti došli, nalazeć za svakoga po koju milu, •ugodnu rieč. Kada ga je kanonik Pizzetti upozorio, da su jamačno svi već uzvanici došli, podje biskup u odaje, da pozdravi gospodje, koje su se tu u više soba sakupile i koje su u ime biskupa primile umoljene za to odlične gospodje, vršeći te večeri dužnost i čast domaćica. Čim je biskup, praćen banom i vicebanom, ter svojim kanonikom pobočnikom, stupio u prvu sobu, ustadoše gospodje sa svojih mjesta i dubokimi nakloni pozdraviše obljubljenoga crkvenoga poglavara. Oko

njega savio se u čas vienac najodličnijih i najljepših gospodja, od kojih su mnoge žalostnim okom promatrale bolestno lice „liepoga biskupa“, koji je slovio sa svoje muževne ljepote. Kada je čovjek motrio njegovu majestatičnu pojavu s onim blagim licem, koje je u svakom budilo počitanje i ljubav zajedno, morao je priznati, da nije pretjeravao njegov kanonik-poeta, Corinaeus Lapizius, napisav o njegovoj slici sliedeći duhoviti dvostih:

»Maiestas et amor, quaeris, qua in sede morentur?
Nostri respicias praesulis effigiem.
(Pitaš, gdje veličanstvo stoluje i ljubav?
Našeg pastira pogledaj sliku.)«

I sada je u njegovoj pojavi sjedinjeno bilo veličanstvo i ljubav, premda je njegovo lice i malko pognuti, a prije vazda izpravni kao svieća stas, odavalo, da ga je obhrvala težka bolest, koja bi mu mogla i život pokositi.

Biskup je jedva nekoliko časova sproveo u razgovoru sa nekojimi gospodjami domaćicami, kad li vojnička glasba točno u osam sati zasvira u plesnoj dvorani. Bijaše to francezka polka „la reine“ (kraljica), što ju je pri svom boravku u Zagrebu komponovao francezki učitelj plesa i tu svoju kompoziciju u zviezde kovao, premda je i ta polka bila kao svaka druga polka, te ju je vješt plesač po glasbi mogao odmah igrati.

Čim su se čuli prvi zvuci svirke, pohitao je general de Vins do grofice Lucije, s kojom je biskup upravo razgovarao i umoli ju za ples. Ona je imala po dogovoru otvoriti taj sjajni ples i tu je odliku ona svojim čistim, neokaljanim životom podpuno zaslužila. Najodličnije gospodje, njezine prijateljice i

znanice dosudiše jednodušno tu počast njoj: uzor ženi i majci, bogobojnoj kršćanki i vitežkoj, uglednoj velikašici. S naprahanom gustom svojom kosom, u koju bijaše usadjen skupocjen diadem od briljanta, imajući na sebi srebrnaste boje opravu od težkoga brokata, gojazna i povisoka, bijaše grofica Lucija upravo veličanstvena pojava, koja u mnogom, kako tvrdjahu starija gospoda, opominjaše na nezaboravnu caricu Mariju Tereziju.

Plesala je kratko vrieme otmeno i dražestno sa svojim elegantnim plesačem. Prisutna gospoda u dvorani gledala su s velikom dopadnošću plešući par. I sam barun Nacio promatraše sladko-sjetnim osjećajem u srcu dragu svoju ženu, sjećajući se liepoga dana, kada je s njom, „turopoljskom golubicom", oduševljeno plesao u dvoru meštra kraljevine Petra Škrlca. Davno je prošlo to liepo, nezaboravno vrieme sladke mladosti!

Lucija morala je skoro prestati plesat, jer joj je neduha smetala. Njezin kavalir odvede ju na mjesto i poljubi joj s najvećom reverencijom ruku.

Medjutim su već nestrpljivi plešući parovi izpunili ne baš suviše prostranu plesnu dvoranu. Grof Hinko Sermage plesao je s Rosinom, grof Ivan Oršić sa zaručnicom svojom Eleonorom, Donato Lukavski s ljepušnom Apolonijom Zdenčajevom, grof Bartol Patačić, koji je uz dopust dohrlio na ovaj ples, s baronesom Kulmerovom, a osim ovih motahu se plešući sa svojimi igračicami vojnički častnici, mlada vlastela, advokati i jurati.

Već prvi taj ples bijaše tako živahan, da je, po njem sudeći, ta zabava mogla potrajati do bieloga dana, što u tadanje vrieme ne bijaše ništa neobična.

Od mladjih plesačica osobito se izticahu dvie naše znanice: komtesa Eleonora Keglevićeva i baronesa Rosina Magdalenićeva, prva svojom junonskom pojavom i finim licem, na kojem je odsievala plemština krvi kao od iskona, — a druga svojom djevojačkom svježosti i jedrinom, pa svojom nehinjenom, djetinskom nevinošću, kojom je svačije srce osvajala.

Ali i osim ovih dviju vidjelo se u plesnoj dvorani ljepotica, mladih gospoja i djevojaka, zdravih i jedrih, stasitih poput vitih jela, mila pogleda i sladke rieči, ali uz to otmena i ponosita držanja, da se je na svakoj opaziti moglo, da su rodjene i uzgojene u ponosnih velikaških kaštelih i ubavih plemićkih dvorovih.

Bijaše to divan vienac ljepotica, iz kojega ne znaš, koji bi cvietak izabrao i iztrgnuo.

General de Vins opazio je, da njegov znanac grof Balaša s najvećim interesom promatra liepi taj gospojinski sviet.

— Krasne su te Hrvatice! — reče mu potiho francezki, — nije li tako?... Čovjek gotovo ne bi vjerovao, da se može u ovoj poludivljoj zemlji namjeriti na takove Venere.

— Priznajem ... ja sam sav iznenadjen ...

— A koja Vam se najbolje svidja?

— Ona... povisoka... u žutoj svilenoj opravi...

— Imate izvrstan ukus, — reče general, — to je doista ljepotica prvoga reda ...

— Kako se zove? — upita grof naglo.

— Eleonora Keglević ...

— Keglević, — ponovi živo grof, — možebit

je rodjakinja moga kolege, krunskoga čuvara Josipa grofa Keglevića? . . .

— To ne znam . . . — odgovori general, — ovo će biti hrvatska grana toga plemena. Oni su grofovi Loborski u Zagorju.

— Ah, dragi moj generale, predstavite me komtesi! . . . — moljaše Balaša.

— Biti će bolje, ako to tko drugi učini . . . — reče general. — Njezin zaručnik . . .

— Šta, već je zaručena? . . .

— Da, zarůčena je s grofom Oršićem, koji eno s njom pleše . . . Ta je porodica najveći protivnik carevih reforma u ovoj zemlji i ja nemam sreće biti poznat s članovi te porodice . . .

— Razumijem . . . — odgovori grof Balaša, — ali Vi, gospodine generale, suviše ste strog u tih stvarih . . . Srce, ako se o njem radi, ne pita za političke odnošaje . . .

— Ja kao vojnik moram na to paziti, jer bi me još mogli u Beču ocrniti, da šurujem s protivnici dvora . . . Vi si, dragi grofe, možete dopustiti veću sloboštinu . . .

— Je li njezin zaručnik ljubomoran? . . .

— Vele, da nije; liepa Eleonora, koja se vrlo rado zabavlja, ima ga već sada podpuno pod svojom vlasti . . . Pokušajte sreću, grofe! . . .

— I hoću, pa izpalo kako mu drago: Audaces fortuna juvat (smione sreća pomaže). Ja ću danas plesati . . .

— Ta to je juriš, na koji se spremate . . .

— Takav je moj temperamenat, — odgovori grof, koji je neprestano pratio svojim pogledom novi svoj uzor. — Jedno me samo smeta . . .

— Što, grofe?

— Tu su svi u narodnom, svečanom odielu, a ja sam jedini Francez.

— Ništa za to . . . Velikaši i plemstvo nosili su već, kako čujem, u ovakovih zgodah francezko odielo, . . . ali sada su ga zabacili od mržnje na dvor, gdje ta nošnja vlada . . . To je nedužna demonstracija privilegiranih staleža, koji su silno ogorčeni radi konskripcije, — ali to Vas neka nimalo ne smeta . . . Vi ste stranac . . .

Prvi ples je neobično dugo trajao, ali plesača nije umorio, bili su gotovo ogorčeni, kada je glazba prestala svirati i time jednim mahom presjekla plesni polet.

Grof Balaša potraži sada svoga domaćinu, velikoga župana zagrebačkoga Nikolu Škrlca. Ovaj se je upravo razgovarao s učenim Ignacijem Gallyuffom, biskupovim rodjakom, koji bijaše profesor „juris patrii (domaćega prava)“ na juridičkom fakultetu zagrebačke akademije.

— Pardon! — izvinu se napram profesoru grof. — Molio bih te samo na jedan čas, dragi Nikola, — reče grof francezki.

— Izvolite samo! — odvrati istim jezikom profesor.

Grof pogleda kano u čudu profesora i povuče s sobom velikog župana na stranu.

— Molim te, — govoraše grof načinom, kao da se ima obaviti neobično prešna stvar, — da me predstaviš komtesi Keglevićevoj.

— Eleonori? . . .

— Da, liepoj Eleonori . . .

— Ah, ah! — nasmieši se ozbiljni inače veliki župan, — pa nema ništa lakšeg od toga . . .

— Žurimo se, molim te!
— A čemu? . . .
— Želim plesati s njom . . . — odgovori grof.
— Ti plesati? . . . — pogleda izpitujućim okom župan svoga znanca, — opet se je, čini mi se, uzburkalo tvoje prevrtljivo srce.

— Krasna je, božanstvena, uvjeravam Te... — govoraše s velikim zanosom grof.

— Vjerujem, vjerujem, ali je na žalost već zaručena . . . — primieti mirno župan.

— Čuo sam . . . ništa za to . . . to mi ju čini još dražestnijom . . .

Tako govoreći, stadoše baš pred komtesom, kojoj je postrance, više iza ledja, sjedio grof Ivan, njezin zaručnik.

— Moj prijatelj grof Balaša, krunski čuvar i veliki župan sriemski, — progovori Škrlec uz duboki naklon, — želio je biti predstavljen Vama, komteso . . .

— Osobita mi je čast . . . — nakloni se Eleonora, gledajući ljubopitno u neobično i baš s toga zanimivo lice grofovo.

— Da moli za sliedeći ples ... — nadoveza grof na rieči Škrlčeve.

— Veoma žalim ... — odgovori nekako otežući i nesigurno komtesa . . . — i drugi i treći ples angažovana sam s mojim zaručnikom grofom Oršićem. — Pri tom pokaza lepezom na grofa Ivana, na što se oba grofa jedan drugomu nakloniše i izrukovaše...
— Kada se, dakle, smijem nadati . . . komteso?
— Četvrti ples je Vaš . . .
— Gospodin je grof ovdje stranac, — umieša

se sada grof Ivan, — ja mu ustupam sada sliedeći ples . . .

— Vanredno sam Vam zahvalan... dragi grofe... tolika žrtva s Vaše strane . . . — zahvaljivaše mu grof Balaša. — Ne znam samo, je li komtesa sporazumna s time?

— Želja moga zaručnika i moja je želja . . . — odgovori Eleonora frazom, koja glede nje i njezina zaručnika ne bijaše istinita, nego je baš obratno moglo glasiti: moja želja jeste i želja moga zaručnika . . . Tu je željicu, naime, da može prva plesati s nepoznatim u Zagrebu velikašem i dostojanstvenikom grof Ivan, koji je dobro poznavao hire i pohotice svoje liepe Eleonore, odmah joj čitao na licu i zato se je požurio, da joj galantnim načinom tu želju odmah i izpuni.

Grof Balaša i prijatelj mu Škrlec ostadoše u komtesinu družtvu sve do drugoga plesa, na koji nisu dugo čekali . . .

— Nisam se nadao, da ću se ovdje namjeriti na srodnicu moga kolege i prijatelja . . . — poče konverzaciju grof Balaša.

— Koga to mislite, grofe? — pitaše Eleonora.

— Grofa Josipa Keglevića, krunskoga čuvara...

— Nismo u nikakovu rodu . . . — reče Eleonora.

— Ali ste ipak od istoga plemena? . . .

— To da, . . . po tom se i smatramo kao svoji . . . Magjarska grana Keglevića, — tako je tradicija u porodici našoj — odciepila se je od naše hrvatske prije sto petdeset godina i odselila u Magjarsku. Moj otac je još na starom sielu Keglevića, u gradu Loboru . . .

— Gdje se tako divne ljepotice radjaju . . . —

primieti potiho grof, upotriebiv vješto zgodu, kada je grof Ivan zapodjeo razgovor s Nikolom Škrlcem.

— Čini se, da rado laskate, grofe! — reče s koketnim smieškom komtesa.

— Ljepoti se klanjati i pokoravati... jeste nešto prirodjena... — govoraše grof Balaša. — Ako je istina, kao što svi osjećamo, da jest, naime, da je neodoljiva moć ljepoti prirodjena, onda je i nam prirodjeno, da joj se moramo klanjati, laskati joj, dapače i robovati, ako uztreba...

— Robovati?... — ponovi Eleonora, ... nasmijavši se grofu, gledajući mu u lice — pjesnička fraza...

— Koja se ipak u životu često obistinjuje...

— Ljepota ne može ići za tim, da pravi robove... — reče komtesa.

— Ali ako se ljudi sami dadu u robove...

— Onda je to ludovanje... nasmija se opet Eleonora, — zar ne, dragi grofe?

— Ah, dakako da je ludovanje... — priznade grof, — i zato pravo kaže latinska poslovica: omnis amans amens (tko ljubi, pamet gubi), što bi se francezki kazalo...

— Nije nuždno, toliko znam i ja latinski, da sam razumjela, što rekoste... Mi Hrvatice prilično dobro razumijemo latinski, — neke dapače i dobro govore i pišu...

— Ima takovih gospodja i u Ugarskoj...

— I ne će ih tako brzo nestati, premda hoće da mjesto latinskoga uvedu u nas taj barbarski jezik njemački...

— Vi se dostojite politikom baviti, komteso... — upita smiešeći se grof Balaša.

— Bog sačuvaj! . . . To polje rado prepuštamo Vam mužkarcem, jer za politiku hoće se hladna, tvrda srca, lukavosti, cinizma i sebičnosti, a ta svojstva nisu u našem nježnom spolu tako obilno zastupana, kao . . .

— Ah to su oštre striele, koje u nas odapinjete... komteso! . . . — U politici mora čovjek sama sebe nadvladati, zatajiti . . . a za to su potrebita ona svojstva, koja ste izvoljeli napomenuti... U običnom životu, u porodici ta svojstva izčezavaju . . .. tu se mužkarac, ako i je politik po zanatu, pokazuje u posve drugoj slici, koja je prava i prijatna . . . — umovaše grof Balaša.

— Dopuštam, da je tako, — reče mu na to komtesa, — ali Vas uvjeravam, da si ne bi nikada birala muža, koji bi bio politik po zvanju . . . Ti ljudi imadu mnogo srodnosti s escamoteuri, samo s tom razlikom, da ovi u malo a politici u veliko sljepare i obsjenjuju . . . Vi se jamačno ne bavite politikom, grofe? . . .

— Ne zaista! . . . ali sam u njezinoj službi . . .

Komtesa pogleda nekako čudnovato grofa, kao da pravo ne razumije, ali nije dospjela da mu odgovori. Vojnička glazba zasvirala je u dvorani.

— Gavotte, gavotte! — uzeše klicati mlade plesačice.

Grof Balaša povede Eleonoru u dvoranu. Išla je uza nj uzdignute glave, sa slavodobitnim smieškom na licu. To bijaše za nju triumf, da je ovako odličan ugarski velikaš, koji bijaše ujedno kao krunski čuvar jedan od najviših dostojanstvenika kraljevine Ugarske, na nju prvu bacio oko i počastio ju izborom za prvi svoj ples. Kad su stajali u redovih, spremajući

se, da zaigraju naviešteni slikovni ples, svi su izvjedljivo pogledali na nepoznatoga si ugarskoga velikaša, koji je jedini došao na ples u francezkom salonskom odielu, a i bez toga se izticao se svojom ličnom pojavom. Biela, fina vlasulja stajala je u velikoj opreci s crnim njegovim licem i uzahnim, oštro zašiljenim brcima. Iz muževnog lica izbijaše mu gospodljivost, ironija i neslomiva volja, . . . gotovo nešto demonskoga. Ali to lice znalo je dobiti zanimiv izraz, kada bi grof obćio s liepim spolom, komu je bio velikim ljubiteljem. Takovim bijaše poznat onkraj Drave, a takovim htio se je i ovdje pokazati. Plesao je izvrstno a umio je i vrlo dobro zabavljati mlade gospodje i djevojke. Sa vremešnima bio je doduše vanredno učtiv, ali odmjeren u govoru, prepuštajući više gospodjam, da one vode glavnu rieč, a on bi podržavao konverzaciju u toliko, da prije reda ne malaksa.

Eleonora bijaše preko mjere zadovoljna svojim kavalirom. On ju je i za plesa i poslije plesa vrlo duhovito i neutrudjeno zabavljao. Komtesa je bila uslied toga tako razigrana, da su to njezine znanice opazile, pa i njezin zaručnik. Nu on joj to nije tako zamjerio, kao njezine vršnjakinje; bilo mu je donekle dapače drago, da ju strani velikaš pred svimi drugimi tako odlikuje, premda je i sam vidjeo, da na njega uz toga kavalira posve zaboravlja.

Treći ples: polonaisu plesala je komtesa sa svojim zaručnikom, dočim si je grof Balaša izabrao Barbaru, kćerku svoga prijatelja Škrlca. Sirota djevojka, u djetinjstvu tako liepa kao angjeljak, nije se sretno razvila kao djevojka. Zaostala je u rastu, a osobito joj je kvario lice dugi, šiljasti nos, što ga je imala

po materi. Plesači, kako jesu već sebični, nisu se trgali za dobru i duhovitu inače djevojku, nego su se jagmili za ljepšimi, koketnijimi. Tako je mogao grof opet do plesa doći.

Eleonora se je za plesa često sastajala s njegovimi pogledi, koji su nju vjerno pratili, premda je neprestano razgovarao sa svojom plesačicom.

— Učiniste djelo milosrdja! — pohvali ga komtesa, kada se je pri jednoj slici poloneze približila grofu.

On ju je razumio, ali se je učinio nevještim. Po tih njezinih riečih mogao je ipak suditi, da je ugodio taštoj kontesi, izabrav si plesačicu, koja se s njom glede ljepote ni sporediti nije mogla.

Poslije trećega plesa oprosti se biskup s bližnjim svojim družtvom i praćen svojim kanonikom, ode na počinak. Udesio je sve tako, da je samo vrlo malen dio družtva vidio ga otići. Na polazku molio je još, neka se njegovi mili gosti po volji zabavljaju i ostanu na plesu, kako hoće dugo, on da će već mirno u svojih odajah spavati.

Odmah za njime podje i ban. Opazivši nekoji velikaši i dostojanstvenici njegovu nakanu obkoliše ga i zadržaše neko vrieme. Htjeli su od njega nešto saznati.

— Što radi ovdje grof Balaša? . . . — Vašoj ekscelenciji biti će to sigurno poznato? — pitaše grof Adam.

— Gospoda se varaju, . . . meni nije ništa poznato! — odgovori ban kratko.

— Sigurno je bio kod Vaše ekscelencije? — upita dalje barun Nacio.

— Da, bio je, da se pokloni i da mi javi, da želi

sutra sa mnom govoriti... — reče ban malo nehajno, kao da najavljeni posjet nema nikakove važnosti.

Gospoda velikaši sgledaše se.

— Tada je sigurno došao s nekakvom misijom... — primieti grof Adam. — Ovakovi dvorski ljudi, kao što je grof Balaša, ne đolaze u Zagreb slučajno, ili plesa radi.

Ban se nasmieši.

— Kako rekoh, meni nije ništa znano... — reče ban, komu očito nije prijao taj razgovor izvjedljivih velikaša,... pa je gledao da ga naprečac prekine i umakne kući... — moguće, da ću j a sutra znati, radi čega je došao, nu moguće je, da toga gospoda ne će saznati ni sutra, ni prekosutra, ni dugo još vremena...

To rekavši ban prokrči si put kroz krug velikaša, pa kad je bio izvan njega, liepo im se nakloni i izadje iz dvorane. Njegov sekretar Donato Lukavski morade bana dopratiti do kuće, što mu je, dakako, vrlo neugodno bilo, jer je imao baš da pleše minuet s dražestnom i bogatom Emilijom Rafajevom, sinovkom kanonika Mirka Rafaja. Nu on će se, kada stari gospodin legne na počinak, vratiti opet u družtvo i tu nadomjestiti, što je u službi zadangubiti morao.

Kada je minuet doigran bio, nastade vrieme odmora. Galovani sluge otvoriše pokrajne sobe, gdje bijahu prostrti stolovi, nakrcani po izbor jelom i pićem. Starija gospoda uzdahnuše s velikim zadovoljstvom: — Deo gratias! — plesa su se siti nagledali i stajali plesačem u počast, da su im već koljena škljocati počela. Kao po dogovoru grnuše veterani družtva u najudaljenije sobe, do iztočne kule

biskupova dvora, gdje su se mogla po volji kartati, piti i pušiti. To je zabava za njih, uz koju su kadri i oni baš i zoru dočekati.

Plesači osvojiše sa svojimi plesačicami najdulji stol, ter se izpremiešaše s njima. Eleonora sjedila je izmedju svoga zaručnika i grofa Balaše, koji je s njom minuet plesao, a naprama njima sjedila je Rosina izmedju svoje majke i grofa Hinka. Barun Nacio sjeo je sa svojima starijima znancima za kartaški stol, da igra zabranjeni „makao“.

Za kratak čas nasta toliki žamor u tih odajah, da nije jedan drugoga pravo razumio. Ne bijaše već moguće ni tiho govoriti, pa je sve vikalo i punim glasom razgovaralo se.

Sladke rieči, vatrene oči i staro, opojno vino iz biskupovih pivnica tjeralo je zabavu do vrhunca njezina. Služinčad je imala vražjega skoka, dok je mogla nadvoriti hitro i bez prigovora tako veliko i tako odlično družtvo.

Svakomu je prijao taj odmor, koji je potrajao dulje, nego se je mislilo i nego li je potrebito bilo. Dirigent vojničke glasbe, pošto je već minula dvanaesta ura poslije ponoći, dao je svojim načinom sjetiti družtvo, da bi se prekinuti ples nastaviti mogao.

Izmedju dvanaeste i jedne ure počelo se iznova plesati.

Grof Balaša plesao je jedan ples s gospodjicom Barbarom Škrlčevom, a drugi i posljednji s Eleonorom. Razumio je, da bi roditelji gospodjice Barbare željeli ranije krenuti doma, pa se je on tomu prilagoditi morao.

— Hoćete li dugo ostati kod nas? . . . — pitala ga Eleonora na razstanku.

— Mislio sam već prekosutra otići, ali bi se mogao moj odlazak oduljiti . . .

— Kako dugo? . . .

— Ne znam ni sam, komteso! . . . — odgovori smeteno grof.

— Do koga to najviše stoji? — upita ga domišljata komtesa, gledajući mu čvrsto u oči.

— Ah, to je težak odgovor . . . — govoraše u očitoj uzbudjenosti grof, — možda najviše do Vas . . .

— Do mene? — začudi se tobože komtesa, — ja Vas u istinu ne razumijem, grofe? . . .

— Ni ja sama sebe . . . Ja u obće ne znam, što to sa mnom biva . . . Da sam čovjek predsudan, ja bih vjerovao, da me je danas netko začarao . . . mozgom mi zavrtio . . . ili mi srce zatravio . . .

— Vi ste fantasta! — reče komtesa, taknuvši ga koketno lepezom po ramenu.

— A Vi ste čarobnica, nesravnjiva čarobnica . . . — uzvrati joj s patosom grof.

— Ne vičite za Boga tako, evo moj Jean ide . . .

— Zar je ljubomoran? — upotriebi grof vješto ovaj časak.

— Ne, al uz Vas bi mogao postati . . . Vi ste opasan, grozan čovjek! — reče komtesa svojim dražestnim načinom, odmaknuvši se korak unatrag od grofa.

— Ah, okrutnice, divna okrutnice! . . . Smilujte se! . . . Samo jednu još molbu . . .

— No?

— Smijem li Vas pohoditi? . . .

— To je Vaša stvar . . . stanujem kod Vojkffyevih.

U to pristupi grof Ivan.

— Vi se praštate, grofe? — reče Balaši.

— Moram se ravnati po mojih domaćinah ... U ostalom do vidjenja ... ja ću još koje vrieme ostati u Zagrebu.

Grof Balaša poljubi ruku komtesi, izrukova se s njezinim zaručnikom i ode sa Škrlčevimi.

— Vrlo zanimiv i udvoran kavalir ... zar ne, komteso? — reče s podsmjehom grof Ivan Eleonori.

— Sigurno ... Kad bi samo takovi bili mnogi domaći kavaliri! — odvrati komtesa šilo za ognjilo.

— To stoji do osobnog ukusa ... U ostalom nam se uviek više svidja što je tudje ...

— Vous êtes ridicule (Vi ste smiešan čovjek), — otrese se na nj komtesa, da je dobroćudni grof Ivan trebao dugo vremena, dok ju je opet udobrovoljio ... On je već bio vičan uviek popuštati hirovitoj glavici svoje liepe zaručnice.

Za stanke, kada je baronesa Rosina šetala po plesnoj dvorani s grofom Hinkom, minuše mimo njih general de Vins i Eleonora ... Na to će Rosina kao iznebuha grofu Hinku:

— Znate li, Hinko, što sam danas opazila? ...

— Što, baroneso? ...

— Ali nemojte dalje pripoviedati ... Ja sam opazila, da se je Eleonora neprestano zabavljala s onim magjarskim kavalirom. Njezinomu Mukiu nije to bilo pravo ... više put se je snuždio.

— Na plesu može se svatko slobodno zabavljati ... — primieti joj grof Hinko.

— Pa su ju ipak počeli ogovarati radi toga ... Čula sam od Milike Rafajeve, kako su sve već opazile

i medju sobom govorile, da joj se onaj grof dopada ... a njezin Muki tako je liep čovjek ...

— Ne svidja Vam se onaj stranac? ... — upita ju grof Hinko.

— Brrr! — strese se Rosina, — crn je i strašan! ... Sjećam se, da sam u remetskoj crkvi vidjela na stieni jednoga vraga, komu je taj grof posve nalik ...

Grof Hinko morade se glasno nasmijati. Ta njegova miljušna ljubimica imala je često originalne domisli, kakove mogu pasti na um samo mladjahnoj, djetinski još osjećajućoj djevojci. To je svojstvo grofa Hinka vanrednom snagom privlačilo Rosini, ali zato je ipak želio, da se zaviti pupoljak jednom razpuči, da se iz njega razvije cviet-djevojka, kojoj će biti ljubav žarko sunce, a biser rosica suze čeznuća i ljubavnoga blaženstva.

To vrieme nije još za Rosinu došlo, a to je njegovu dušu smućivalo i potavnjivalo pogled u budućnost. Ali morao je strpljivo sve to podnositi ... On je svečano obećao, da ne će dirati u nevinost duše djevojčine, niti umjetno izazivati u njoj osjećaje, koji se iznuditi ne dadu, već sami sobom dolaze.

Moglo je biti oko tri ure poslije ponoći, kada je grofica Lucija opomenula ćerku i njezina zaručnika, da bi bilo vrieme krenuti.

— Ah, mamice, zlatna mamice! — moljaše tako usrdno, tako vruće Rosina, kao da o život ide, — samo još jedan ples ... samo jedan jedini ... Sad je upravo najljepše ...

— Dobro, neka bude: još jedan, al onda idemo. Ja ne ću, da nas pozdravljenje na plesu zateče ...

— reče grofica blago, ali i strogo, a to je bio znak, da je njezina odluka nepromjenjiva.

— Plesat ću s mladim Markovićem . . . a Vi, Hinko . . .

— Ja . . . s Reginom Draškovićevom . . .

— Plešimo čim dulje . . . dok budemo mogli izdržati! . . . samo da ne idemo tako brzo doma . . .

Kako se je predvidjeti dalo, ples je potrajao po tadanjem običaju do zore . . . Koji su imali kočije, zapovjedili su kočijašem, da uru poslije pozdravljenja dodju u biskupov grad . . . i tada je odpočela vožnja kući. Onim, koji su pješice došli i pješice morali kući, bijaše vrlo nezgodno vraćati se, jer se je vani stvorila silna poledica, da se je moralo oprezno koracati, kao po staklu. Bilo je i takovih, koji su kraj svega opreza na tle padali i došli kući izubijana tiela i zaprljana odiela. Nu to ih je malo smetalo... za ovakovu krasnu noć oni bi još i veće zlo strpljivo podnieli. Ta bilo je tako liepo i veselo! . . .

Oko sedme ure bijaše već svuda mir u zagrebačkih ulicah. Kočije nisu više troskotale po loših pločnicih, niti se je čulo halabuke gosti, koji su se doma vraćali . . . Sve se je žurilo na počinak, da se oporavi za prvi sliedeći ples . . .

X.

Cio dan bijahu spušteni zastori na kućah najodličnijih porodica, a gornji grad, gdje bijaše sjedište velikaša i plemstva, činjaše se, kao da je izumro.

Samo pred mesnicami na Markovu trgu moglo se je vidjeti par starijih purgara, koji su došli po meso sa svojimi rogožari, a uz to i na prijateljski

razgovor, u kom su tako izgubili „osjećaj vremena“, da su često veoma kasno, jedva jednu uru prije podne došli s govedinom doma, gdje su ih revne kućanice oštrimi jezici nemilo dočekale, da su imali što pamtiti.

Danas, poslije plesa u biskupovu gradu, imali su poštovani meštri takodjer podulju sjednicu pred mesnicami, ali ih je oko desete ure raztjerala gusta kiša, koja je s jugovinom došla, ali i za pol sata prestala. Mjesto nje granulo je sunce na nebu, koje se je medjutim razvedrilo, pa je pripicalo tolikom žestinom, da se je poledica počela naglo topiti po cestah i ulicah, uslied čega su nastale ondje bare i potekli potočići žućkaste, kalovite vode.

Oko jedanaeste ure priedjoše preko Markova trga, na kom ne bijaše ni žive duše, grof Balaša i veliki župan Nikola Škrlec, koji je grofa dopratio do banova stana, a onda se s njim oprostio.

Grof Balaša ne bijaše nimalo simpatična ličnost banu. Premda su obojica spadala u dvorsku stranku, bijaše ipak golema razlika medju njima. Ban Eszterházy dospio je u tu stranku „per fas et nefas“ po svojih konzervativnih načelih, koja su volju vladara nada sve dizala, ali uza to bio je konzervativan i u drugom pravcu, kao stari konstitucijonalac, pa premda se u ovom pravcu nije smio izticati, on je u duši osudjivao mnogu reformu carevu, koja je dirala u ustav kraljevine. Ne bijaše mu po ćudi ni naredba o njemačkom jeziku, ni ona o konskripciji, ali je bio uvjeren, da će car onu prvu opozvati, a ova druga da nije opasna ustavu, ako se iza te konskripcije ništa drugoga ne krije, kao što se je obćenito mislilo.

Usuprot grof Franjo Balaša bijaše sliepo orudje u rukû dvora, čovjek, koji je težio samo za vlašću

i dostojanstvom, a bijaše mu svejedno, da li svojim djelima pomaže rušiti temelje slobode i ustava svoje domovine i tim i sve uvjete njezine budućnosti. On ne bijaše ni Niemac, ni Magjar, već bezobziran strančar, koji je pred mogućnijimi od sebe puzao, da može tim nasilniji biti prama nižim od sebe. S ote strane dobro ga je poznavao i ban Eszterházy i sva Ugarska, gdje bijaše radi toga omražen i svuda izbjegavan.

Najjače zamjeri se pak Ugrom i Hrvatom, kada je sudjelovao kod odpremanja Stjepanove krune iz Požuna u Beč. Umjesto da kao krunski čuvar prosvjeduje proti tomu nezakonitomu činu, on je još pomagao lišiti svoju domovinu ove najveće svetinje!

Čim su ga u Ugarskoj više mrzili, tim je više rastao u milosti dvora. Postao je još za mlada komornikom, pa savjetnikom kraljevskoga namjestničkoga vieća u Budimu, onda velikim županom sriemskim, imenovaše ga tajnim savjetnikom Njegova Veličanstva, zatim komendatorom velereda sv. Stjepana, podieliše mu, bivšemu barunu, grofovstvo, dočim je krunski čuvar bio već odprije. U Ugarskoj ne bijaše osobe osim njegove, koja je spajala u sebi tolikih časti, od kojih mu je svaka nosila liepu materijalnu korist.

Ali to ne bijaše konac njegova napredovanja u častih i dohodcih. Imale su doći još i veće stvari od ovih. Na listini dvorskih štićenika i pouzdanika vodilo se je ime Balašino medju prvimi. Najvažnije misije povjeravahu njemu, a on je svojom željeznom voljom i pronicavim sudom sve izveo, da se nije moglo bolje očekivati. Tako si je slagao zasluge na zasluge i na dvoru bijahu tvrdo uvjereni, pa i sam

vladar, da grofu Balaši nema premca, dodje li do toga, da treba izvoditi careve osnove.

Kada je grof unišao u banove odaje, dočeka ga starac učtivo, ali ozbiljno i rezervirano, što je medjutim Balašu malo smetalo. On bijaše već vičan na takove stvari.

— Jamačno mi nosite važnih poruka od dvora! — reče ban grofu, ponudiv mu fotelj do sebe.

— Pogodiste, ekscelentisime! — potvrdi Balaša. — Vrlo je važna stvar, radi koje dolazim.

— Opet reforme? . . . — upita ban tonom, koji nije bio čist od ironije.

— Vrlo zamašne reforme, kakovih dosele nije još bilo, . . . — odgovori Balaša. — Stvar je zrela i ne će proći dugo, pa će izaći carev dekret . . .

— O čem se radi? . . . — upita ne bez interesa i ne bez bojazni ban. Balašine rieči slutile su na zlo.

— O novom razdjeljenju zemlje . . . — reče tiho i brzo Balaša.

— O razdjeljenju zemlje? — ponovi ban, ne mogav se odmah sabrati. — Kako to mislite?

— Nije ništa nova . . . — reče nehajno Balaša, kao da se radi o kakovoj bagateli. — Počelo se je u Erdelju . . .

— Šta komisarijati? — zapanji se ban.

— Da, komisarijati . . . stara, obljubljena ideja careva, koju hoće da izvede u Ugarskoj i kraljevini, stojećoj pod Vašim banskim žezlom . . .

— Nisam nikada bio pitan za to . . . — reče ban mršteći se.

— Vjerujem! . . . Nije bila pitana ni kancelarija, ni konsilium . . . niti će se pitati prije, nego li izadje carski dekret o tom . . .

— Sva Ugarska skupa s ovimi kraljevinami, — nastavi grof Balaša, — biti će razdieljena u deset komisarijata. U Zagrebu ustrojit će se jedan komisarijat, pod koji će spadati županije: zagrebačka, varaždinska, križevačka, požežka i *zaladska* . . . — Ovu potonju naglasi grof, ter pogleda mirno u lice banu.

— Zaladska? — trgnu se ban. — Što to govorite, grofe? . . . Zaladska županija, dio Ugarske, da spadne pod hrvatski komisarijat . . .

— Nema tu spomena ni o ugarskih, ni hrvatskih komisarijatih . . . Sva Ugarska i Hrvatska smatra se kao jedno područje, koje će biti razdieljeno u deset okružja s komisarom na čelu . . .

— A županije virovitička i sriemska? — pitaše ban očito rastućom zlovoljom.

— Te će pasti pod pečuvski komisarijat . . .

— Incredibile (nevjerojatno)! — kliknu ban, ne mogav se svladati. — Ti će dakle komisarijati poremetiti historičke, uzakonjene granice dviju kraljevina i od dva politička tiela stvoriti jedno... Zar Vam se ne čini, dragi grofe, da se predaleko ide...

— Nije moja stvar suditi o tom . . . — reče postrance u zemlju gledajući grof Balaša. — U ostalom ban ostaje . . .

— Valjda „pictus masculus (lutka)“ . . . — primetnu ljutito ban.

Balaša ne reče ništa, već nastavi dalje:

— Veliki župani biti će riešeni uprave županija i ne će dobivati plaće iz županijskih blagajna . . . Imati će samo svoj stari naslov i sielo kod gornje tabule sabora . . . Usuprot veliki župani, koji bi htjeli i umjeli upravljati županijami, dobivat će plaću

iz državne blagajne i smatrat će se kao viši činovnici ... Carski komisari biti će dakako izvršitelji vladarevih intencija i bditi će nad upravom u svojih okružjih ...

— A ban? ... — upita Eszterházy.

— Ban će i odsele biti prorex, namjestnik kraljev ... — odgovori Balaša. — To će se, u ostalom, sve potanko urediti posebnom instrukcijom ...

Ban ustade sa svoga mjesta i uzbudjen pošeta po sobi.

— Biti će još i drugih preinaka ... — produlji Balaša, sjedeći mirno na svom mjestu, — koje su samo logične posljedice toga novoga razdjeljenja zemlje i komisarijata ...

Ban popostade pred Balašom uprievši obje ruke o bokove, ter čekaše na daljnje grofovo pričanje.

— Županijske će se kongregacije ukinuti ... — uze prekidice govoriti Balaša, davajući kao na doze gorke viesti banu, da ih guta. — Podžupani biti će glave županijske uprave i voditi će ih s pridanim im činovničtvom ... Biti će regiae denominationis (kraljevskoga imenovanja) ... i imati će plaću iz državne blagajne i pravo na mirovinu ... Ostale županijske činovnike imenovat će carski komisar ... biranih častnika županije ne će više biti, jer ne će biti ni kongregacija, koje su ih birale ...

— Jeste li već jedanput gotovi? — viknu ban.

— To su u glavnom zaključene reforme o novom ustroju zemlje ... — reče grof, izpruživ se udobno u naslonjaču. — Ima i detalja, ali ti su manje važni. Ovo, što sam dosele naveo, biti će dovoljno, da si

Vaša ekscelencija stvori dosta jasnu sliku o budućem stanju uprave u zemlji.

— Jest, sada mi je sve jasno, — reče kimajuć glavom ban i gledajući preda se, — samo mi jedno nije jasno, kamo to sve vodi?

— Kako vidim, Vašoj se ekscelenciji ne svidjaju ove reforme? — primieti lukavo grof Balaša.

— Za to se malo tko brine, da li se meni svidjaju, ili ne? — odgovori ban, koji u ovaj čas nije znao ništa pametnijega kazati.

— Ipak, ipak ... Na dvoru žele znati, što Vaša ekscelencija misli o tih reformah i moja je glavna misija, da to neposredno čujem iz usta Vaše ekscelencije ...

Ban pogleda grofa pronicavim i izkusnim svojim pogledom i reče: — Čudim se, da nisu prije pitali za moje mnienje, već sada, pošto je stvar gotova ...

— Na osnovi ne će se doista ništa mienjati, jer carski dekret može svaki čas izaći ... — potvrdi grof.

— Zašto se, dakle, želi čuti na dvoru moje mnienje?

— To je stvar čisto osobne naravi ...

— Molim, ... ja slušam ...

— Na dvoru se je rodilo pitanje, — reče grof Balaša poslije kratke stanke, — da li bi Vaša ekscelencija i u tih promienjenih okolnostih i dalje htjela ostati banom ...

Ban je odmah pogodio, što to znači.

— Radi se o mojoj ostavci, — reče sam sebi, — htjeli bi me liepim načinom odpraviti s ovoga mjesta.

— Ako se o tom radi, — progovori ban takodjer

nakon kratke stanke, — to ćete uvidjeti, da Vam ja na to pitanje ne mogu dati s mjesta odgovor...

— To se i ne traži, . . . za dva, tri dana . . .

— Nisam prijatelj rokova, — reče dosta otresito ban. — Svatko običaje svoje poslove obavljati svojim načinom . . . Pošto se stvar tako važnom smatra na dvoru, ja ću sam odputovati u Beč . . .

— Tomu nisam vlastan prigovoriti . . . Vaša ekscelencija može raditi po svom najboljem razsudjenju . . .

Ban je iza toga prekinuo daljni razgovor i stavio se u takovu pozituru, po kojoj je grof mogao vidjeti, da se ban s njime oprostiti kani . . .

— Svoju misiju sam obavio . . . i ja se najdublje klanjam Vašoj ekscelenciji . . . — reče grof, skočivši brzo na noge. — Jedino imam moliti Vaše uzvišeno gospodstvo, da ovaj današnji naš razgovor, dok ne bude izdan carski dekret, izvoli smatrati kao secretissimum (najtajniju stvar).

— Bivšemu ugarskomu kancelaru suvišna je to opomena! — reče žacnut ban i stojeći nasred svoje sobe odpusti grofa, ne izprativ ga ni do prvih vrata.

— Selit ćeš se ti s toga mjesta, ako ti i nije pravo! — mišljaše u sebi Balaša izilazeć kroz banove odaje s ironičkim smieškom na licu.

Kad je ban vidio, da je grof izašao, pridje k prozoru i gledajuć bez cilja stade poluglasno sam sobom govoriti:

— Lukavo ste mi namjestili stupicu... Poznajem Vas dobro! . . . A i Vi mene . . . Nisam Vam dosta pouzdan . . . Neka, neka! . . . Vidjet ćemo, kakav će biti svemu tomu kraj . . .

Tu zašuti, a onda se glasno nasmija:

— Taj lukavi luteran (Balaša bijaše protestantske vjeroizpoviesti) htio je da odnese u Beč gotovu moju ostavku, na kojoj bi onda niknuo njegov banski dekret . . . Tu ću mu bar radost pokvariti.

Ovako sâm sobom govoreći prihvati ban zvonce sa svoga stola i žestoko zazvoni.

Za čas stvori se pred njim Donato Lukavski, na čijem se licu moglo vidjeti, da je još sanen i mamuran.

— Mi ćemo za dva dana u Beč! — reče odrešito ban. Riešite, što imate hitna, pa se spremite na put . . . Za dvie nedelje moći ćemo se tek vratiti.

Lukavski bijaše tim nalogom tako iznenadjen, da je sav protrnuo i ostao stojeć na mjestu.

— No, jeste li me razumjeli? — upita ga oštro ban.

— Jesam, Vaša ekscelencija! — odgovori još uviek uzrujan sekretar.

— Onda s Bogom! Žurite se!

Lukavski se nakloni i vrati se kao izgubljen u svoju pisarnu. Bilo mu je tako čudno oko srca, da se nije mogao sabrati. Biti će tolike zabave u Zagrebu, tako veselo, kao što već odavna nije bilo, a on, koji je bio svakamo pozivan i najljubeznije priman, morati će putovati u Beč i tu robovati uz staroga gospodina, koji je znao mladoj gospodi svojom strogošću ogorčavati veseli život.

Sutradan je grof Balaša stao posiećati sve uglednije ličnosti i porodice u Zagrebu. Veliki župan dao mu je upute, kojih se je grof držao. Hotio je da vidi na svoje oči sve te hrvatske nezadovoljnike i da se lično uvjeri o tom, da li su i sbilja onako zasukani i nepomirljivi, kao što je ban Eszterházy izvješćivao dvoru i kancelariji u Beč i konsiliju u Budim.

Pohodio je glavu odpornika grofa Adama Oršića, gdje je našao i brata mu Ivana, zaručnika Eleonorina, za tim baruna Nacija Magdalenića, Petra grofa Sermaga, barune Kulmera i Raucha, protonotara Bušića, vicebana Bedekovića, skoro svu prečastnu gospodu na kaptolu. Biskupa Galjufa i generala de Vinsa pohodio je već prije plesa u biskupovu gradu.

Grof bijaše svuda ljubezno primljen, premda u saobraćaju s njime nisu nezadovoljna gospoda pokazivala onu toplinu, kojom se susretaju simpatične ličnosti. Bio je on i u Hrvatskoj dobro poznat kao osobiti miljenac dvora i bezobziran protivnik, dapače dušmanin i progonitelj onih, koji su osudjivali neustavne careve reforme. Znalo se je i za njegovo neoprostivo držanje, kada se je imala kruna Stjepanova odpremiti u Beč, znalo se je i to, da je on (kao protestant) s ugarske strane najviše sudjelovao kod stvaranja dekreta, kojima se ukidaju pobožni redovi i dira u crkvenu autonomiju. Sve to ne bijaše kadro učiniti ga simpatičnim boljim krugovom hrvatskim, koji su budnim okom pratili javni život svoje domovine.

Gospodje usuprot nadjoše, da je grof Balaša vanredno mio, duhovit i fin čovjek, dapače muževno liep, ili bar interesantan. On je umio, kao malo tko, pogoditi žilicu nježnomu spolu, osobito, ako je mislio, da to treba učiniti. Tako je on svojim načinom obsjenio i uzhitio stare, poštovane dame, razigrao i začarao mladje, a djevojke često smeo i uzbudio. Sve su ga jednako hvalile i čudile se gospodi, kako je moguće, da im se taj vanredni kavalir ne svidja.

U palači grofa Vojkffy-a zadržao se je grof

Balaša najdulje. Tu je bila ne samo obitelj Vojkffyjeva, nego i Julija Keglevića, otca Eleonorina. Grof je zatekao na okupu oveće družtvo gospode i gospodja. Uz Eleonoru vidio je tu i komtesu Terezu Vojkffy, kumče Tereze Baćanke, a bio je tu već i grof Ivan, koji se je požurio pripoviedati o posjetu Balašinu kod njih.

Grof je dulje, mnogo dulje nego kod drugih, zadržao se u Vojkffyjevu dvoru, premda mu nije prijao jedki sarkazam, kojim ga je višeput bocnuo grof Žiga, niti ljubopitnost starih grofica, koje su sve iz daleka kušale, ne bi li od grofa kako izpipale, kojim je povodom došao u Zagreb po toj zimi, očito u nevrieme. Ovakove kušnje imao je grof Balaša izdržati skoro u svakoj kući, gdje je koga posietio, jedni su ga oprezno, a drugi i posve otvoreno, bez ikakova okolišanja pitali, s kakovim je poslanstvom došao u Zagreb. Dakako, da grof Balaša nije nikomu nasjeo, nego je svojim vještim načinom uklonio se tim zanjkam, koje su mu nastavljali.

Ova pitanja upravo su ga ozlovoljila, bivši u posjetu kod Vojkffyevih. Te stare dame tako ga zaokupiše svojom izvjedljivošću, da je riedko kada dospio po koju samo rieč progovoriti s Eleonorom, ili bar koji pogled s njom izmieniti. Činilo mu se, da Eleonora nije danas s njime onakova, kakova je bila na biskupovu plesu. Na njegove rieči odgovarala je kratko i kao uzgredice, a njegove poglede hotomice je izbjegavala. Palo mu je u oči, da je danas vanredno ljubezna sa svojim zaručnikom, koji je do nje sjedio, dočim je grof Balaša sjedio njima naproti.

Prilično nezadovoljan ustade grof nakon pol

ure, što je sproveo u družtvu, i preporuči se. Eleonora popratila ga je najdalje.

— Prekosutra je vojnički ples .... Hoćete li doći? — upita ga Eleonora.

— Ako je Vaša želja,... onda ću doći ... — reče poluglasno grof.

— Ako ste pozvani, pa ste u Zagrebu, onda svakako morate doći ... — odvrati mu Eleonora, parirajući njegovom lukavom pitanju.

— Djavolčić od djevojke! — pomisli u sebi grof i izadje klanjajuć se iz sobe.

Poslije njegova odlazka bijaše u družtvu, koje je grof Balaša ostavio, još dugo razgovora o njem. Stare gospodje bijahu pune hvale, dočim je grof Žiga nemilice svojim sarkastičnim načinom kritizovao i vanjštinu i karakter ugarskoga velikaša. Nisu se nikako ni u čem složiti mogli.

Dok je trajalo najžešće riečkanje, povuče Tereza Vojkffy Eleonoru k prozoru, gdje joj potiho reče:

— Što ti je došlo, da si se tako držala prama njemu?

— To je moja taktika, draga moja; najprije pritegni sebi živo, a onda pusti, kao da ti nije stalo do pliena ...

— Ali ako njemu ne prija ta taktika?...

— Onda će se žaliti na me ... a to je već uspjeh ...

— Pazi, da se ne prevariš! ... — opomenu ju Tereza.

— Probatum est (dokazano je)! — odvrati Eleonora i ogrli svoju prijateljicu.

Vojnički ples, što ga je dao general de Vins s cielim častničkim sborom, držan je u kući mladoga

grofa Bartola Patačića, nedaleko „Zdveraca“. Svojim sjajem malo je zaostajao za biskupovim plesom jer su častohlepni vojnici upeli svu snagu, da ne zaostanu za „popovi“. To im je uz velike žrtve prilično pošlo za rukom. Svakako je bio njihov ples poslije biskupova najsjajniji.

Družtvo bijaše s malom razlikom ono isto, koje bijaše i na biskupovu plesu: isti boljari, isti dostojanstvenici, iste gospodje, samo u drugih toaletah. Raztrošnost slavila je te zime neobično slavlje, a ipak se je sve tužilo na težka, oskudna vremena.

Na plesu bijaše vrlo živo i veselo. General de Vins i grof Balaša otimahu se o prijazan liepe Eleonore i to tako uporno, da njezin zaručnik nije ni pokušao, da se s onom dvojicom na ovom mjestu natječe. Činilo se je medjutim, da je grof Balaša mnogo vještiji strateg od generala u osvajanju ženskih srdaca, jer je komtesa Eleonora njega odlikovala većom pažnjom i intimnijim saobraćajem, nego li kićenoga generala, koji je u obćenju s gospodjami silno afektirao. Malo po malo uvidje i sam general, da ga je grof kod komtese nadvladao i ostavi mu prosto polje. Sada je bio grof Balaša skoro neprestano uz Eleonoru i plesao s drugima samo onda, kada bi ga ona za to umolila. Razgovarali su se mnogo, a sudeći po njihovu držanju i pogledih i vrlo intimno. Palo je to u oči i samomu zaručniku komtesinu, grofu Ivanu, koji je svoju zlovolju pokazao time, da se više nije ni približio svojoj zaručnici.

Eleonora s nova je pritegla k sebi grofa, koji se je sbilja žalio na nju sbog njezine hladnoće, kada je bio kod njih u posjeti. Sada je ona to opet po-

pravila i bila je sretna, da i kod grofa Balaše njezina taktika ne promašuje cilja.

— Vi ćete doći, grofe, i na sliedeće zabave, koje će davati velikaši ... — govorila je komtesa na razstanku grofu.

— Sigurno, budem li samo počašćen pozivom...

— Tko bi još o tom dvojio? ... — primieti Eleonora u dobroj vjeri u fini takt gospode velikaša, ali ovaj put se je prevarila.

Došavši kući poslije vojničkoga plesa, došlo je do mala, ali veoma neugodna sukoba medju grofom Ivanom i njegovim bratom grofom Adamom, a u prisutnosti supruge Adamove Leonarde, kćeri grofa Krste Vojkffy-a i Ane barunice Rauchove.

Grof Adam bijaše sve vrieme plesa zlovoljan i namrgodjen, pa je jedva čekao priliku, da pouzdano govori sa svojim bratom. Do toga je, kako rekosmo, došlo odmah, kako su se kući vratili.

— Ne zamjeri, dragi Ivane, — govoraše bratu grof Adam, — ako ću Te na nešto upozoriti ... Ja se nerado pačam u tudje stvari, ali imam povoda kazati, da se Tvoja zaručnica ne vlada na plesovih, kao što bi trebalo ... Da sam s Tobom, ja ne bih šta takova trpio ...

— Mislio sam, da će joj se zamierati to njezino vladanje ... — reče neugodno dirnut grof Ivan. — Živa je, rado se zabavlja i dopada drugima, ali u njoj nema zloće, ni lahkoumnosti ... Ćudljiva je i koketna, to je sve ...

— Ali sve ima svoje granice ... — primieti Adam. — Mi znamo, da je Eleonora i svoje glave i koketna, ali bi ipak morala imati s Tobom obzira, da Te ne izvrgava ruglu ...

— Mene? . . . Ne znam čime? — reče skoro ljutito grof Ivan.

— Znam, da Te ljuti, što Ti ja govorim, ali bolje da čuješ od brata, nego od stranoga . . . Kažem Ti, dakle, a Ti mi vjeruj, da su Te mnogi na plesu sažaljivali, da ćeš se oženiti s takovom djevojkom, koja već sada ne mari za Te, već se zanosi za strancem, koga je istom drugi put vidjela . . . Ja sam to čuo na svoje uši . . .

Grof Ivan uzbudjeno ustade sa stolca.

— Krivo joj čine, — reče grof Ivan i zlovoljno i bolno, premda je u duši osjećao, da ne govori iskreno.

— Plemenito je, dragi Ivane, — umieša se sada u razgovor i svast njegova, grofica Leonarda, — da braniš svoju vjerenicu. Ali ima stvari, koje se ne dadu braniti . . . Kaži, iskreno, tko bi rekao bio, gledajuć Vas na plesu, da ste zaručeni, osim onih, koji to već znadu . . . Ona je posve zaboravila na Te, turnula Te od sebe na stranu . . . Tako se nije smjela ponieti . . .

Grof Ivan je mučao i gledajući preda se šetao po sobi.

— Kad bih ja takova šta mogla učiniti Adamu, dok bijasmo zaručeni! — produži grofica. — Jedva sam čekala, da se u družtvu sastanemo i čim dulje ostanemo zajedno . . . Eleonora baš tomu protivno radi, pa ne zamjeri, ako Ti kažem, da si i Ti sam to opazio, da Te je to boljelo i da si bio do konca plesa vrlo zlovoljan . . . Ne kažem li istinu? . . .

— Ne tajim . . . bio sam zlovoljan i boljelo me, — priznade grof Ivan, stjeran u tjesnac, — al to je

bio samo izljev ljubomora, koji muči svakoga zaljubljenika . . .

Vidjevši takovu mlitavost u brata, grof Adam u malo da nije planuo.

— Njezino ponašanje zaslužilo je s Tvoje strane ne ljubomor, nego najosbiljniji priekor . . . — progovori susprezanom žestinom grof Adam. — Ne ćeš li Ti, tada ću joj ja, kao Tvoj stariji brat, a najstariji nosilac imena grofova Oršića kazati, da ona svojim ponašanjem ne samo Tebe, nego i nas grofove Oršiće vriedja . . .

— Ne za Boga, toga Ti ne ćeš učiniti! . . . To je moja stvar, i ja ću to sam urediti s Eleonorom . . . — moljaše grof Ivan skrušeno. — To bi moglo razkinuti našu svezu . . . a ja . . . — i nastavi drhćućim od uzbudjenosti glasom, — ne bih je mogao pregorjeti.

— Dobro, onda joj savjetuj i moli ju, da ode iz Zagreba, da ne dodje u priliku sastati se s onim nametnikom . . . — reče grof Adam.

Grof Ivan zakima niječno glavom.

— Toga ona ne će učiniti!

— Eh bien! onda znam, što ću ja učiniti, — zaključi grof Adam neugodni razgovor s bratom.

Dva dana za tim sastali se kod grofa Adama u večer u Zagrebu boraveći velikaši na „partiju makao-a“, a poslije na prijateljsku večeru. Tom prigodom došao je na rešeto i grof Balaša, njegova prošlost, njegova misija u Zagrebu i njegov boravak ovdje, koji je neobično dugo trajao. Svi su se složili u tom, da se grof Balaša ima smatrati kao politički misionar i da prema tomu valja s njime i postupati. Gospoda velikaši zaključiše, da će grofu uzvratiti

posjete, na što još dosele ni jedan nije dospio, ali u svoje kuće, naročito na plesove, da ga ne će nitko pozivati.

Tako se je i dogodilo. Barun Nacio dade prvi od velikaša u svom dvoru plesnu zabavu, ali na toj nebijaše grofa Balaše. Komtesa Eleonora neprestano je očekivala, da će doći njezin kavalir, ali je zaludu čekala. Njega nije bilo. Komtesa bijaše sva uzbudjena i razdražena. Nestalo joj s lica veselosti, a iz duše humora, koji je samo njoj svojstven bio.

— Što Ti je danas... ja te gotovo ne poznam? — pitala ju pouzdano prijateljica komtesa Tereza.

— Njega nema danas ovdje ... — odgovori sva uzrujana. — Što to može biti?

— I meni je to palo u oči ... Možda ga nisu pozvali ...

— To bi bilo infamno ... On je pohodio i ove jučerašnje velikaše ... — reče s prezirom Eleonora.

— Onda ja ne znam ...

— Tomu moram u trag ući ... ja to moram saznati, — žestila se komtesa, a njezino fino lice stalo dobivati izraz, koji ga je skoro nagrdjivao: čuvstvo ogorčenosti, prezira, boli i osvete crtalo se oštro na mladom njezinom licu.

— Ta, umiri se Eleonoro! ... možda je bolestan.

— Šuti, molim Te, što bi bio ... Vidjela sam ga još poslije podne, — reče osorno Eleonora.

Tereza zamuknu, uvidjevši, da je u takovoj prilici bolje mučati.

Gosti baruna Magdalenića znali su, zašto je komtesa Eleonora danas tako zlovoljna ... Gospoda su se mudro podsmjehivala, a gospodje koješta medju sobom šaputale. Zloradost slavila je slavlje.

*

Jedina Rosina nije imala pojma, o čem se radi... Pred njom, tako mladom, nije se o takovih stvarih govorilo. Zato ona posve bezazleno i otvorene duše doleti u jedanput pred Eleonoru, koja je apatično sjedila kod prozora i zamišljeno preda se gledala.

— Što Ti je, draga Eleonoro! — reče umiljato mlado djevojče, uhvativši za ruku komtesu. — Tako si žalostna . . .

— Ne dosadjuj mi . . . tko Te je k meni poslao? — odvrati joj razdraženo Eleonora, trgnuvši svoju ruku iz Rosinine.

— Za Boga, što sam Ti učinila! . . . — reče djevojče, probliedivši kao krpa u licu.

— Ah da! . . . — sabra se Eleonora, osjetivši, kako se je neliepo poniela. — Ti nisi ništa kriva... Što bi Ti kriva bila . . .

— Tko te je uvriedio, kaži mi, draga, mila Eleonoro? . . . — moljaše ju Rosina.

Nevino djevojče umekša svojim načinom ogorčenu komtesu. Dalje nije smjela govoriti, jer bi se ponizila i jer bi joj se zlorado smijali. Tronuta ogrli Rosinu i reče joj mehkim glasom:

— Nitko me nije uvriedio, a najmanje Ti, dobra, mila djevojčice . . .

Rosina se na te rieči oporavi od onoga nemiloga susretaja.

— Budi samo vesela! — govoraše djevojče s djetinjom iskrenošću, — jer kad Te vidim tako žalostnu, tako mi je težko na srcu . . .

— Ti si angjeo... Ti si tako dobra... oprosti, da sam Te uvriedila. — Govoreći tako, poljubi Eleonora u lice Rosinu, a ova se umirena i sretna oprosti s njom.

Njezina majka gledala je čitavi taj prizor i pitala ćerku, što je to bilo medju njom i komtesom. Kada je grofica sve čula, opomenu Rosinu, da više ne dosadjuje Eleonori.

— Sigurno ju boli glava! — reče grofica.

— Ne boli, majčice . . . ona mora da se na nekoga srdi.

— Svejedno . . . Ne idi više k njoj!

Eleonora nije se ove večeri razpitkivala za uzrok, zašto grofa nema na zabavi. Nije joj toga dopuštao njezin ponos, ali sutra dan za objedom kod Vojkffyjevih, navrnu Eleonora vještim načinom razgovor na to, a Tereza joj pomagaše.

— Čula sam, da grof nije bolestan . . . — govoraše Tereza, tjerajući mak na konac. — Što bi, dakle, moglo biti . . . Možebit ga nisu ni pozvali . . .

— A što Vas boli glava radi toga nadutoga lutorana, — progovori grof Žiga, stariji brat Terezin, svojim bezobzirnim načinom. — On je naš protivnik, a mi njegovi, zašto da ga pozivamo u naše družtvo . . . Mi smo se već dogovorili, da ga ne ćemo pozivati, i toga ćemo se držati . . . Ako se hoće zabavljati, neka ide u Beč i Budim medju svoje ljude . . .

Eleonori počele trzati mišice u licu od jarosti, ali se je ipak mogla svladati, te nije ništa rekla. Tim više zauzela se Tereza za grofa, ali slabim uspjehom.

— Imati će liep pojam o nami! . . . — žestila se Tereza. — Reći će, da su Hrvati družtveni divljaci, ljudi, koji ne znadu ni najobičnijih pravila družtvena života . . .

— Tim bolje, ako će tako misliti o nas, . . . — prekinu grof Žiga rieč sestri, koja bi inače još dugo govorila bila u prilog grofu Balaši. — Mi baš ho-

ćemo, da on o nami što gorje misli, da samo što prije ode i nikada se više k nam ne navrati ... A sada, molim te Terezo, prestani govoriti o tom čovjeku ... Nije vriedno, da se o njem toliko rieči troši ...

Eleonora nije se mogla već svladati ... Nešto ju sapelo u vratu i stalo gušiti. Ustala naglo sa svoga mjesta i ne kazavši nikomu ni rieči, otišla žurno u svoju sobu.

— Razdražio si ju,... toga nije trebalo, — ukori stara grofica svoga sina.

— Neka se opameti!... — odgovori posve ravnodušno grof Žiga.

I Tereza ustade sa svoga mjesta.

— Kamo ćeš? — upita je naglo stara grofica.

— Idem samo do vrata, da čujem, što radi. — To rekavši, izadje Tereza tiho iz sobe i još tiše došulja se do vrata Eleonorine sobe.

Stade pred vrati i uze prisluškivati. Iznutra čulo se posve dobro muklo jecanje i duboko uzdisanje.

Siromašna Eleonoro!

* * *

Eleonora, doteturavši više nego li došavši u svoju sobu, zaključa se iz nutra, baci se na naslanjač i tu gorko proplaka. Ne bijaše to plač od boli i tuge, nego je bila provala jarosti i uvriedjene taštine ... Dobro je ona slutila, da je najviše radi nje grof Balaša takim načinom izigran iz otmenog zagrebačkog družtva. Ovaj udarac, koji je njega zahvatio, ćutila je i ona.

Bijaše izprva biesna i žedna osvete, kao tigrica

krvi... Znala je, da mora nešto učiniti, ali što?... Na to nije mogla doći... bijaše suviše uzbudjena i raztresena.

Malo po malo stišala se njezina jarost, komtesa postala mirnija, pa sjela u fotelj i stala razmišljati. Nije to dugo trajalo... Njezin energični, žestoki duh stvarao je brzo odluke, ne pitajući mnogo, kakove su?

Pošavši k pisaćemu stolu, napisa grofu Balaši sliedeće pisamce:

„Vaši politički neprijatelji odlučili su poniziti Vas i izključiti iz ovdješnjih krugova... Ja prezirem taj nizki način mišljenja i odlazim sutra iz Zagreba. Eleonora."

Pouzdan sluga odneo je to pisamce grofu, od koga je za Eleonoru donio drugo, još puno kraće:

„Najljepša hvala na Vaših iskrenih osjećajih. Sutra ostavljam i ja ovaj grad, ali — do skorog vidjenja. Balaša."

— Do skorog vidjenja! — ponovi Eleonora s velikim zadovoljstvom. — Što ima to da znači?... — Mislila je i mislila, ali se nije domisliti mogla. — Svejedno! — reče napokon sama sebi, — samò ako će skoro opet doći!

Sada je trebalo još izvesti ostali dio odluke, koju bješe stvorila. Za večerom, gdje bijahu na okupu roditelji Eleonorini, stara grofica Vojkffy eva, grof Žiga i komtesa Tereza, bijaše Eleonora vanredno dobre volje, kao da se o podne nije ništa dogodilo. Bila je vanredno ljubezna sa svojim zaručnikom, koga su na večeri zadržali, a s grofom Žigom pustila se u čarkanje i veselo uzvraćala njegove često i krupnije dosjetke i sarkastično bockanje.

— Ne, danas me ne ćete razsrditi, dragi Žiga, — rekla mu komtesa, — večeras Vam sve praštam.

— Čemu imam zahvaliti toliku milost? — upita ju šaljivo grof Žiga.

— Tomu, da se sutra vraćam u Lobor ... — odgovori komtesa, a svi ju u čudu pogledaše.

— Ti sutra odilaziš? pitao ju u čudu otac.

— Neopozovno... mon cher papa! — odgovori Eleonora. — Vi ćete mi već dozvoliti, jer inače nemože biti ...

— Ne može inače biti ... — ponovi stari grof kćerine rieči, ne znajući u prvi mah, što bi joj rekao. — Ja Te ne razumijem, moje diete ...

— Odmah će se stvar razjasniti! ... — reče Eleonora. — Ja želim, dragi otče i draga majko, da se Ivan i ja vjenčamo još ovih poklada ... — Pri tih riečih položi nježno svoju ruku na ruku svoga zaručnika, koji bijaše sav blažen s toga.

— Što ti je palo na um? ... — viknu stara grofica sva presenećena. — Čemu ta žurba?... Dosele si uviek govorila, da će biti vjenčanje mjeseca maja ...

— Predomislila sam se ... Ja hoću, da budemo vjenčani još ovih poklada, jer tako mora biti ...

— Zašto baš mora biti tako? ... — upita grof, otac njezin. — Ja nimalo ne uvidjam ...

— Ja sam tako odlučila i mora biti! — reče komtesa odrešito. — Zar ne grofe, okrenu se sada komtesa k svomu zaručniku, — i Vi ste za to, da se čim prije vjenčamo?

— Vaša želja meni je uviek sveta! — reče galantno poslušni zaručnik.

Roditelji Eleonorini umuknuše takodjer, oni su

znali, da im ne hasni protiviti se volji njihove kćeri. Tako su ju uzgojili.

Ostade dakle pri tom, da će se Eleonora sutra s roditelji vratiti u Lobor i da će biti vjenčana još ovih poklada. Do konca poklada bilo je još tri tjedna, dakle baš toliko, da se po propisu crkvenom vjerenici u crkvi javno ozovu, a za tim odmah vjenčaju upravo pred vrati dugoga korizmenoga posta

Za tri tjedna obavilo se vjenčanje grofa Ivana s komtesom Eleonorom u župnoj crkvi loborskoj bez ikakova sjaja i slave. Pozvana bijaše samo najbliža rodbina, a dan poslije odputovaše novovjenčani u Stubicu, gdje je grof Ivan sjedio.

Bijaše svima zagonetka, zašto se je Eleonora tako žurila sa vjenčanjem? ... Nagadjali su ovo i ono, a ipak ne riešiše tu tobožnju zagonetku, koja ne bijaše ni malo težka onima, koji su pobliže poznavali Eleonoru, njezinu ćud i načela.

— Kao udata žena moći ću živjeti puno slobodnije, nego li sada kao djevojka ... — mislila je Eleonora. — Sada sam pod tudjom vlasti, a onda ću biti samostalna i uz poslušna muža raditi ću što me bude volja.

Žuriti se je pak trebalo, jer eno u pisamcu grofa Balaše stoji napisano crno na bielu: — do skorog vidjenja.

Eto to je ta zagonetka, radi koje si toliki razbijahu glavu.

XI.

Koncem mjeseca veljače g. 1785. počeli su se po Ugarskoj i Hrvatskoj širiti vrlo uznemirujući glasovi, koji su poput crnih oblaka stali zastirati političko

obzorje zemlje. Ti crni glasovi doletješe poput zlogukih ptica velikom brzinom i u Zagreb, gdje je prvi Nikola Škrlec počeo vrlo otajstveno i povjerljivo pripoviedati svojim intimnijim prijateljem, da — će jamačno doskora izaći carski dekret, koji će preobraziti lice zemljama krune Stjepanove i porušiti staru, trošnu zgradu dosadanjega sustava.

Kada su ga prijatelji pitali i molili, neka im se pobliže izjavi, što se to sprema, veliki je župan odgovarao izbjegavajućim načinom: — To su samo glasovi, . . . sve je to još u osnovi, — izvinjavaše se veliki župan, — a nada sve to je tajna prvoga reda, — čudim se i sam, kako je do nas doprla . . . Kada bih šta i znao više, nego sam kazao, morao bih mučati političkoj tajni za volju . . .

Ovo posljednje, što je bio rekao veliki župan, bijaše istinito. On je dobro znao, što se sprema (sve mu je povjerio intimni njegov znanac grof Balaša), ali je morao da muči političke tajne radi . . . Ali za to je ipak smio, pače je s mjerodavne strane i upućen bio, da širi uznemirujuće ove glasove, da se vidi, kako će to djelovati medju stališi i redovi. Za to, što misli „misera contribuens plebs“ nije nitko pitao.

Gospodin veliki župan je te glasove priobćio najprije biskupu, pa kaptolskoj gospodi, onda velikašima i dostojanstvenicima, a ovi pripoviedahu opet dalje urbi et orbi (svemu svietu), što su čuli od njega.

Neizkazani nemir obuze duhove. Prvaci naroda tražili pokunjeni jedan drugoga i pitali se: — Šta to može biti, što se to sprema? . . . Što je ono rekao Škrlec, koji je uviek o javnih poslovih kraljevstva dobro obaviešten, da će se preobraziti lice zemljama

krune Stjepanove i porušiti stara, trošna zgrada današnjega ustava ... Što znače te zlokobne rieči?... Kane li učiniti od nas nasljedne provincije, ili ćemo i mi — rudera regni Croatiae (ostanci hrvatskoga kraljestva) — pasti pod militarizam i spojiti se s vojnom krajinom? ...

Iz vana sa svojih „ladanja" dolazili bi u Zagreb županijski častnici i plemići, da od svojih uglednih znanaca saznadu, što je na stvari i da se umire. Ali ne saznaše ništa izvjestna i vratiše se opet u stare svoje dvore s istim nemirom, s istim crnim pogledom u budućnost.

Tako je prolazio dan za danom i premda se je kazalo, da taj kobni carski dekret može svaki dan izaći, ipak je prošlo već i pol mjeseca ožujka i stvari su stajale nepromienjene, kao i dosele.

Tad u jedanput puče glas u Zagrebu, da se je ban Eszterházy vratio iz Beča kući. Sada se sve uzvrpoljilo.

— Ako je šta na stvari, to će nam znati kazati on, koji se vraća ravno iz Beča, — govorahu medju sobom velikaši i dostojanstvenici, koji su se najviše brinuli za javne poslove svoje domovine. Njihova briga i ljubopitnost bijaše tako velika, da nisu starcu banu uštili ni potrebita odmora, nego su ga odmah drugi dan poslije njegova povratka potražili u njegovu stanu.

Grof Adam Oršić, viceban Bedeković i barun Nacio Magdalenić dogovore se, da će posietiti bana i umoliti ga, da im kaže, što imadu držati do tih glasina, koje uzrujaše svu kraljevinu.

Ban ih primi vanredno ljubezno i milostivo, što mu nije bio uviek običaj.

— Drago mi je, da ste me, gospodo, posietili... — govoraše im vrlo prijazno ban. — Čujem, da je sve uzrujano radi navieštenih reforma i gospoda su jamačno toga radi došla do mene, da čuju istinu...

— Tako je, Vaša ekscelencija, — reče grof Adam. — Došli smo k našemu banu, da od njega...

— Žalim, ali nisam više Vaš ban, — uleti mu naglo u rieč grof Eszterházy. — Dao sam ostavku i ona je primljena...

Posjetnici banovi zabezeknuše se, kao da pravo ne vjeruju njegovim riečima. Opaziv to ban nastavi:

— Jest, dao sam ostavku i Bogu hvalim, da je na dvoru primljena... Reforme, koje se uvesti imadu, tako su zamašne i kobne, da ih ni ja, pouzdanik dvora, nisam odobriti mogao... Ja idem... vratit ću se za koji dan na moja dobra u Ugarskoj.

— Dakle su istinite viesti, koje čusmo... — reče sa zabrinutim licem viceban Bedeković, misleći na gubitak svoje ugledne časti.

— Ne znam, što su gospoda čula, ali radi se evo o tom. — I ban izpripovjedi posjetnikom sve, što već saznasmo iz njegova povjerljiva razgovora s grofom Balašom.

Dok je ban uglednoj gospodi sve kazivao i tumačio, vidjelo se na njihovu licu, kako su silno uzdrmani i poraženi neočekivanim udarcem, što ga je dvor namienio Ugrom i Hrvatom.

— Ja sam gledao i nastojao iz petnih žila, boraveći sada u Beču, — pričaše ban svojim znancima, koji su stajali niemo kao kameni stupovi, — da osujetim zlosretnu — ko što ja mislim — osnovu. Htio sam da bar osujetim to, da se pri stvaranju komisarijata ne

dira u historičke i uzakonjene granice obiju kraljevina, jer to spada eminenter pred dietu ... Ali sve uzalud ... Došao sam prekasno, kada je bilo sve već gotovo ... Na dvoru nisu htjeli ni poteza preinačiti u dekretu, koji je već izdan ...

— Izdan ?! — kliknuše u jedan glas sva trojica: grof Adam, barun Nacio i viceban.

— Dakako, izdan je i ja sam ga doneo sobom ... — potvrdi ban. — Sada se prepisuje i za dva tri dana razaslat će se svim municipijem, ... a onda ću se preporučiti ... Onaj, koji za mnom dodje, neka se brine, kako će sve to provesti ...

— Vaša ekscelencija jamačno zna već za svoga nasljednika? — upita viceban.

Ban se nasmieši.

— To još nije oglašeno... Imenovanja će kasnije sliediti ...

— Ali su ipak poznata Vašoj ekscelenciji? — primieti grof Adam.

— Gospoda me izkušavaju ... — reče ban neprestano se smiešeći. — Sigurno nije još ništa, ali sva je prilika, da ćete dobiti za bana ...

— Grofa Balašu? — uleti mu brzo u rieč barun Nacio.

Ban pokima glavom.

— Balašu! — ponovi gorko grof Adam.

— Da, njega ... — potvrdi ban.

— Zato je boravio ovdje... — reče barun Nacio. — Odmah smo slutili, da taj dvorski ljubimac nije uzalud došao ...

— Nismo mu u najboljoj uspomeni ... — primieti grof Adam.

— I ne gledeći na to imat ćete, gospodo,

mučan položaj s njim, — govoraše ban sve to iskrenije. — Vi ćete se sjećati liepih vremena pod banom Eszterházyem . . . Pomislite samo: ban i carski komisar u jednoj osobi! . . . Tolika vlast . . .

— Nije li to incompatibile (nespojivo), Vaša ekscelencija? — upita viceban.

— Ja držim, da jest i to sam stanovište branio svom snagom . . . Ban je prorex, stara institucija, a komisarijat . . . To ćete istom vidjeti . . . Mogu Vam samo toliko kazati, da je komisar sve, a ban — ništa.

— To su vrlo žalostni vidici u budućnost! — primieti viceban.

— Ah, draga moja gospodo, — uze govoriti ban mehkim, od ganuća skoro drhćućim glasom. — Još malo, ako nas ne spasi osobita milost božja, pa je odzvonilo našoj konstituciji, a s njom nestati će stare ugarske i hrvatske kraljevine . . . S njima se radi sada, kao nekoć s haljinama našega Spasitelja: super vestem ejus miserunt sortem (kockaju se o njegove haljine). . . . Ja sam star i Deus omnipotens (svemogući Bog) može me svaki čas odazvati k sebi, . . . al Vi ste mladji, i doživjet ćete još koješta toga, ali dobra malo . . .

Ban je govorio tako toplo, tako od srca, da su njegovi posjetnici duboko ganuti mučali i dielili u taj čas razbudjene patriotske osjećaje dobričine bana.

S težkim srcem oprostiše se oni s grofom Eszterházyem. I on je bio dvorski čovjek, . . . učinile ga okolnosti takovim, . . . ali je u duši bio pošten, . . . ljubio je svoju domovinu i svoju kraljevinu, kojom je vladalo njegovo bansko žezlo . . . Nije bio tiran, ni himben, ni osvetljiv, već je gledao da i mrzke

stvari učini snosljivima... Pod njegovim banstvom bilo je još slobode, stari ustavni duh mogao je po volji širiti svoja krila, ako i bez uspjeha... ali sada pod vladom toga novoga bana i komisara... bit će to sve inače, jer on je čovjek posve inoga kova.

Gospodin banov sekretar na skoku Donato Lukavski radio je i prigledao neumorno dan i noć, dok su bili zgotovljeni prepisi carskoga dekreta na sva municipija, kojim se uvadja novi oblik uprave u kraljevini.

U samom dekretu i u banskom dopisu na municipije bijaše najstrožije zabranjeno, da se bud kakove predstavke, tegobe i molbe podnesu proti carskim odredbam, koje su „zrelo promišljene i od kojih se odstupiti ne će“.

„Stari gospodin“ bijaše sretan, kada je uz banski pečat bacio svoj zadnji podpis.

— Deo gratias! — uzdahnu duboko, kao da mu se je golem kamen svalio sa srca... — Consumatum est (svršeno je)!

Rekavši to, pogleda svoga mladjahnoga sekretara i opazi, kako mu se dvie krupne suze krune niz lice na papir, koji je primio u svoje ruke od bana.

— Moj Donato! — reče dirnuto ban, ustavši sa stolca i položiv ruku na sekretarovo rame. — Vidim, da Vam je žao za mnom... Ne ću Vas zaboraviti... Vi ste valjan mlad čovjek... marljiv i uman... Vas čeka još liepa budućnost... Uztrebate li kadgod moje pomoći, samo mi se javite, ja ću za Vas sve učiniti...

Dopisi na sva municipaja budu razaslana najvećom brzinom... Djelovali su porazno poput munje, kada udari medju ljude... Sve bijaše zapanjeno i oka-

menjeno... Okorjeli ustavnjaci nisu vjerovali svojim očima... Čitaju i lamaju rukama... Ugarske županije pod hrvatskim komisarijatom i vice versa (obratno), skupštine županijske ukinute... činovnici plaćenici, predani na milost i nemilost komisaru... Nečuveno!...

— Ah, mora da smo duboko pali, kad se smije tako s nama postupati, — jadikovahu ogorčeni stališi i redovi u svih županijah. — Šta možemo još gorega dočekati... Samo da nas u grob polože...

Svi su upirali oči u Zagreb, gdje je bilo središte boljarstva i plemstva, klera, dostojanstvenika i inteligencije. Kako ondje zaključe, toga će se sva zemlja držati.

Ali u Zagrebu izgubili prvaci glave; čekali su na glasove, koji će doći iz Ugarske. Nu ti glasovi nisu davali nikakove nade. Proti toj golemoj reformi, koja je skoro sav starodavni ustav porušila, naumili su onkraj Drave upotriebiti staro sredstvo: remonstraciju, koje se je i dosele svaki put pokazalo nemoćnim i bezuspješnim.

Ugri pozivahu pismeno i ustmeno po svojih porucih, da to isto učine Hrvati i da što prije sazovu skupštine, dok je još vrieme, jer se je pročulo, da će se poslije 1. srpnja g. 1785. za uviek zatvoriti vrata županijskih dvorana.

Čini se, da ni u Ugarskoj ni u Hrvatskoj nisu sami vjerovali, da će te njihove remonstracije išta koristiti. Nije li kazano izrično u carskom dekretu, da se zabranjuju sve remonstracije proti odredjenim reformam? Što hasni, dakle, držati skupštine i prosvjedovati, kada se već unapried kaže, da se nikakove predstavke ne će uvažiti!

Ali opet, kako bi se moglo dopustiti, da taj kobni dekret, koji je bio od svih dosadanjih najužasniji i po staru ustavnost najpogubniji, stupi u život uz obće mučanje? To bi mogli gore tumačiti, da je sve zadovoljno s ovim reformama.

Na odpor oružanom rukom nisu ni misliti mogli. Komu bi palo na um uhvatiti se u koštac s velikom i dobro discipliniranom carskom vojskom, koja je poznavala samo jednu volju i jednog gospodara...? Zar bi mogla domaća banderija, sastavljena od neukih, u bojnoj vještini neuputnih ljudi, opraviti šta s vojskom, koja je, vojujući s Prusi, prošla najizvrstniju školu! I tko bi uzdržavao te banderije...? Plemstvo je osiromašilo i jedva se brani od materijalne propasti; ono ne može na nikoga drugoga, izim na se, trošiti.

Znajući dobro sve to, stališi i redovi morali su se zadovoljiti i s nedužnimi predstavkami, koje su, sporedjene s prijašnjimi, bile vrlo blago i ponizno pisane.

„Mi zahvalno uvidjamo" — ovako pisahu caru skoro sve županije — „plemenite namjere Vašega Veličanstva, ali ne možemo zamučati, da te novote, stvorene bez saslušanja i sudjelovanja državnih stališa, ugrožavaju sloboštine i pravice domovine. Nismo mi ni s daleka tako zaslieplјeni, da ne bi mogli razlikovati dobro i zlo; mi shvaćamo, koja je svrha novotam, što ih uvadja Vaše Veličanstvo, ali mi smo kadri popraviti sve, što okolnosti vremena zahtievaju. Mi s toga molimo Vaše Veličanstvo, da vjerno načelu, da kralj samo u sporazumku sa stališi može mienjati uredbe i ustav države, preobrazbu županija i druge novote do sabora odgodi, ter nas občuva od kraljevskih komisara, koji su uviek zlo činili, pa koje i sada sma-

tramo predtečami još drugih i bolnijih povreda našega prava."

Cara su samo ozlovoljile ove predstavke i kao što se je predvidjati moglo, nije na njih dao ni odgovora. On je bio suviše autokratičkog duha, a da bi i u čem popustio, ili išta mienjao na reformah, koje su bile već objavljene i dekretom carskim kriepost zadobile.

Više od tih županijskih remonstracija, na koje je vičan bio, smetala su ga i ljutila mnienja, koja su dvorska kancelarija i consilium u Budimu dali o tih reformah. Car je o tih novotah, iza kako su već dekretom proglašene i u kriepost stupile, dakle post festa (kasno), tražio mnienje dvorske kancelarije i consilija, a kad su ta mnienja stigla, čudio se car, da i s te strane ne nalaze odobrenja njegove zrelo promišljene osnove. Ljutilo ga je uza to, kada je iz mnienja tih oblasti razabrao, da one brane stare županije i njihove skupštine. Car je upravio odpis na dvorsku kancelariju ugarsku, gdje je ovu starodavnu uredbu sasma osudio. „Županije su malen dio zemlje, velim malen, ne zato, jer bi u istinu bile malene, nego s toga, jer se sva zemlja razpada u 55 takovih dielova po prilici. Ali ti dielovi valja da dobivaju pravac od skupnosti. Kako bi nakazna bila ustavnost, a to je dosele bila, kada bi se svi ti dielovi smatrali kao posebne pokrajine, pa bi se trpjelo, da o naredbah, koje je izdala obća vlada, iza kako su im priobćene, davaju svoja mnienja, stavljaju uvjete i proti njim podnose predstavke i prosvjede . . ."

Car je smatrao županijske skupštine najvećom zaprekom brzoga i pravilnoga toka uprave, veliki župani bijahu mu suvišni, i njihove službe smatrao

je sinekurami, — podžupani, koji bijahu na čelu županija, nisu po njegovu sudu imali dovoljno vlasti, ni ugleda, oni bijahu igračka u rukû stališa i redova svake županije. S toga se je po carevoj osnovi imalo dokinuti izbiranje županijskih častnika. Podžupana imenovat će odsele sam car, a ostalo činovničtvo kraljevski komisar, koji će kontrolirati djelovanje podžupanâ, a ovi râd svojih podredjenih činovnika. Bijaše sve upriličeno tako, kao u nasljednih provincijah, koje su, po mnienju carevu, imale valjano uredjenu upravu.

Kraljevski komisari budu imenovani koncem mjeseca ožujka g. 1785., a medju timi imenovanji bijaše na prvom mjestu imenovanje Franje de Paula grofa Balaša Gyarmathskoga banom kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, ter velikim županom požežke županije, a u županijah zaladskoj, varaždinskoj, zagrebačkoj, križevačkoj i severinskoj upraviteljem časti velikoga župana, ter ujedno kraljevskim komisarom u spomenutih županijah.

S velikim negodovanjem primljeno je to imenovanje u Hrvatskoj.

Dadoše im najodlučnijega, najmoćnijega kod dvora čovjeka za komisara, nadieliv ga častima i vlašću kao ni jednog drugog. A bio je obći sud, da taj mogućnik ne dolazi u Hrvatsku s prijateljskim duhom, već kao bezobziran vlastodržac, koji će gvozdenom rukom slomiti odpor u zemlji.

Novi ban nije se žurio, da sjedne na uglednu bansku stolicu. Trebali su ga i u Budimu i u Beču, gdje su neprestano snovali nove reforme, koje su imale što prije stupiti u život. „Samo brzo, samo brzo!“ bijaše lozinka dvora, koji je nestrpljivim po-

*

stajao, motreći, kako se stara zgrada ugarske i hrvatske ustavnosti ne ruši očekivanom brzinom.

Iz Budima pisao je novi ban i komisar županijam, koje su stajale pod njegovom vlašću, da zabranjuje držati županijske skupštine radi svoje instalacije. Sve što bi za tu svečanu zgodu potrebno bilo učiniti, imali su odrediti podžupani, dogovorno sa županijskimi sudci. U ostalom, želio je novi ban, da se njegova instalacija u bansku čast obavi starodavnim dostojnim načinom.

Gospoda podžupani i županijski sudci napeše sve sile, samo da instalacija što sjajnije izpane. Znali su oni, ako se sada zamjere novomu banu i komisaru, da ne će biti imenovani ni podžupanima, ni sudcima, a to bi bila propast za njih i njihove porodice.

Ali uz sav napor podžupana, kraj svih njihovih usrdnih i poniznih molba zaključiše velikaši, da ne će sudjelovati kod instalacije novoga, neustavnoga bana. Njima ne treba službe, niti banove milosti, pa zato će oni javno pokazati, što sude o njem i o njegovu položaju u zemlji. Tim više upelo se plemstvo, da uzveliča svečanu zgodu instalacije. Trebalo je po što po to nabaviti sjajna odiela, ukusne karuce i plemenite krvi konje, na kojih će mladi plemići jahati u veličanstvenom banderiju plemstva ciele kraljevine pred banom, kojim su mislili nadoknaditi banderije odsutnih velikaša.

Sve su liepo osnovali i sve je bilo na papiru gotovo, nu kada je trebalo izvesti ono, što su zasnovali, bijaše sto neprilika i svuda je manjkalo novca, ali ga mora biti, makar se na oko radjalo. Nekoji se sami oplieniše, prodavši, što su imali, staroga zlata i srebra i drugih dragocienosti, drugi su

zalagali svoja dobra i predija, treći su opet na dobre zadužnice posudili novca. Tko se nije pomoći mogao kod velikaša, ili bogatih trgovaca, taj je pokucao na vrata lepoglavskog samostana, ili zagrebačkoga kaptola.

Prečastna gospoda morala su, prem nerado, za ovu vanrednu zgodu otvarati škrinje svojih zaklada, jer im je s neke strane natuknuto bilo, da bi neprijateljsko držanje višega klera moglo dovesti carske komisare, pa i samoga cara na misao, da konfiskuje crkvena dobra po vlastitom razsudjenju. U zagrebačkom kaptolu držali su, da u tih glasovih ima istine, jer kada je car mogao učiniti kratak račun s tolikimi duhovnimi redovi, mogao bi nešto slična uraditi i s kaptolskom imovinom.

Zato su prečastna gospoda ne samo spremno pozajmljivala novce potrebnoj gospodi plemićem, nego su radi instalacije učinila sve, što se je od njih zahtievalo. Biskup, čovjek boležljiv, a po svojoj ćudi blag i miroljubiv, odredio je za instalaciju banderij po starom običaju, to isto učini i gubernator vranskoga priorata, kapitularni vikar i prepošt Franjo Popović, a sam kaptol stavi svoj posebni banderij, koji je spadao medju najljepše.

Ban Balaša došao je u Zagreb mjeseca rujna godine 1785., pa je ondje po biskupu Galjufu, kao kraljevskom komisaru, u bansku čast vrlo svečanim načinom ustoličen u prkos odsutnosti velikaša. Gospoda plemići nadimali se hvalom, da su kadri i bez pomoći nadutih magnata izvesti krasnih stvari, kao što bijaše instalacija bana Balaše.

Ni poklonstvenih pjesama nije manjkalo. Pastor Arcadiae kanonik Sebastianović spjevao je novomu

banu zanosnu pjesmu, uznoseći do neba njegove vrline i otmenu drevnost njegova plemena, koje je doveo u savez čak i s kraljevskom krvi, jer je neka Julijana, rodjakinja Matije Korvina, udana bila za jednoga predka banova.

Kolege pastira arkadijskoga, prečastna kaptolska gospoda, govorili su porugljivo o toj novoj pjesmi, zamierajući drugu kanoniku, da je išao slaviti „bana lutorana“, prvoga te vjere u Hrvatskoj, dočim su drugi zlobno primiećali, da je pišući svoj „poemation“ više mislio na mitru, tajnu svoju želju, nego li na bansko žezlo.

Sunce stare ustavne slobode potonulo je ovom svečanošću, a na obzorju Hrvatske zasjala zviezda Balaše bana, navjestnica nove, mukotrpne dobe.

XII.

Čim je novi ban zasjeo bansku stolicu, zaputio je odmah u županije svoga komisariata, u kojih je bio imenovan velikim županom ili upraviteljem časti velikoga župana, pa se dao u njih svečano ustoličiti. Opazilo se, da novi ban i carski komisar vrlo mnogo drži do vanjskoga sjaja i počasti. Županijski častnici, nalazeći se tada u službi, i plemstvo, koje se je nadalo, da će pod banom Balašom do službe doći, činilo je svoju dužnost. Dočeci i instalacije izpale su svagdje sjajno i veličanstveno, a učešće klera, plemstva i gradjanstva bijaše toliko, da je novomu banu raslo srce u grudima, gledajući tu privrženost naroda.

Kako se je varao! O kakovoj privrženosti ne bijaše ni traga, već sve to bijaše strah pred njegovom silničkom ćudi, o kojoj je pukao glas posvuda,

prije nego je došao u Hrvatsku. Iz svake njegove rieči, koju je progovorio u županijah, provirivaše ta njegova tiranska ćud, od koje je zamiralo srce u grudih kruhobornoga plemstva. „Očekujem od slavnih stališa i redova“, govorio je ban i carski komisar u svakoj županiji jednako, „da ćete se priljubiti plemenitim namjerama Njegova carskoga Veličanstva i s poštovanjem prihvatiti sve njegove roforme u sustavu dosadanjega vladanja, koje su jedine kadre podići blagostanje, i stvoriti pravičnost i red u ovoj zemlji jednakom mjerom za sve staleže. Zato se i nadam, da ćete i sve moje odredbe i naputke, koje ćete primiti, vršiti s dužnim posluhom i vjernosti. I samo takovi službenici i ini plemići mogu računati na moju zaštitu i podporu, dočim oni, koji bi se usudili moje odredbe osudjivati, prezirati, ili se čak njima protiviti, mogu već sada čuti na moja usta, da će ih moja ruka brzinom munje stići, snažno zahvatiti i po zasluzi pedepsati . . .“

Više nisu trebali čuti ubogi plemići, koji su tako nizko pali, da su samo u županijskih i drugih javnih službah tražili spas sebi i svojim porodicam. Ta pomama za službami postala je sada tim veća, jer su povećane plaće činovnicima, svi su bili doživotno namješteni, a udove njihove imale su pravo na mirovinu.

Mnogi, koji prije nisu nikada služili, niti mislili na službe, sada su se polakomili i počeli svojim putem raditi o tom, da do službe dodju. Dakako, da nisu spavali ni oni, koji su se već u službi nalazili. I ovi su upeli sve sile, da se na svojih starih mjestih uzdrže. I jednim i drugim trebalo je mogućih zagovornika kod novoga bana. Nu gdje ih naći?

Velikaši, koji su se lahko mogli novomu banu približiti i s njim se sprijateljiti, odbili se posve od njega i zametavali ga, kao da ga i nema na banskoj stolici. Medju velikaši nisu, dakle, nikoga imali, koji bi ih banu preporučio. Biskup bijaše boležljiv i nije se pačao u te stvari, a od prečastne gospode nije ban dosele još ni jednoga odlikovao svojom posebnom naklonosti. Ali ipak bijaše jedan čovjek, koji je bio s banom dobar znanac i prijatelj i do koga je ban sigurno mnogo držao i pitao ga za savjet „in rebus croaticis (u hrvatskih stvarih)“.

Taj muž bijaše Nikola Škrlec, veliki župan zagrebački. Stadoše ga obsiedati u njegovoj kući u Zagrebu. Svaki dan dolazila su gospoda plemići i njihove supruge k njemu i njegovoj ženi, zaklinjući ih, da se za njih zauzme kod bana. Gospodin veliki župan i njegova blagoćudna gospodja nisu znali, što da rade kraj tolike navale. Obećavali su na pol, izvinjavali se, da nemaju upliva kod bana, odpravljali dapače nevriedne i dosadne prositelje, ali je njihov broj danomice sve to veći postajao. Dogovore se i odu na Škrlčevo dobro Lomnicu u Turovu polju, ali ni ondje ne prodjoše bolje, — uteku s toga potajno noću u Lužnicu, na otčinsko dobro gospodje županice, nu i tamo ih doskora zanjušiše i stadoše uznemirivati molbami za preporuku. Napokon ga izbavi iz neprilike poruka banova, da ima po nalogu carevu odputovati u Beč. Radilo se o njegovu imenovanju kod neke nove oblasti, koja je tek imala stupiti u život.

Sada je tek, odputovavši naglo u Beč skupa sa svojom suprugom, bio riešen težkih napasti, koje su ga dosele progonile. Vidjevši plemići, službujući i

ne službujući, da ih je i ta zadnja nada prevarila, rieše se, da će sami pokucati na banova vrata, da steku njegovu milost.

Išli su i klanjali se ponizno i smierno, obećavajući, da će najvjernije, najposlušnije služiti Njegovoj preuzvišenosti. Spominjali su zasluge svojih predaka za carski prestol, dokazivali, kako su osiromašili u dugotrajnih vojnah nasljednoga i sedmogodišnjega rata, čega radi misle, da su zaslužili najmilostiviji obzir dvora i Njegove preuzvišenosti.

Medju molitelji nastalo je bezobzirno takmenje i trvenje. Zaboravivši na poštenje i dušu, jedan je drugoga ogovarao, klevetao i crnio; ni prijatelj prijatelja, ni rodjak rodjaka nije štedio. Najodurnija gamad vila se je izpred nogu Balaše bana, a on je, sklon uhodarstvu i ocrnjivanju, sve to zlorado slušao i prezirnim smieškom na ustnah odpravljao molitelje, kojim bi na oprostu dao po koji tračak nade, ali tako, da se ni jedan od njih nije mogao pohvaliti, da mu je ban sigurna što obećao.

— Canaille, canaille! — govoraše ban iza takovih audiencija. — Ako je sve to istina, što jedan o drugom govori, onda nema poštena čovjeka u ovoj zemlji.

Ali ne bijaše to vrhunac potištenosti. Mnogi su, poznavajući slabe strane banove, mjesto da idu sami, slali k njemu svoje mlade, liepe supruge, ili matere sa kćerima, koje su se toga posla rado laćale, jer su čule, da ban vrlo ljubezno i milostivo prima takove liepe moliteljice i da im puno više obećaje, nego njihovim puzavim muževima i otcima. Nekoje se, dapače, pohvališe i time, da im je ban obećao,

da će ih, kad dospije i posietiti, i da će biti pozvane na plesove, što će ih ban odmah poslije nove godine u svom stanu davati.

Ban Balaša nije se nimalo naglio s imenovanjem županijskih častnika; on je čekao, da stvar još bolje dozrije i da sve prilike, sve ličnosti do kraja upozna. Njegovi najpouzdaniji ljudi, koje je doskora našao, imali su nalog, da u granicah njegova komisarijata sve točno uhode i njemu dojave. Imali su paziti, tko se s kim druži, u kakovih prilikah živi, što o njem govore i tomu slične stvari. Ovi doušnici bijahu prilično dobro svakomu poznati i tjerali su svoj zanat vanredno vješto sebi u prilog. Znalo se je, da su pohlepni za imetkom, pa ih je s toga svatko, tko je samo mogao, a trebao banove milosti, mitio i podkupljivao, samo da si osigura što bolju preporuku. Jao onima, koji nisu mogli, ili nisu htjeli udovoljiti pohlepi ovih uhoda! Ti su mogli sigurni biti, da će propasti kod bana. Dakako, da su i ove ljude počeli prijavljivati banu sbog njihova bezdušna postupka. Na stotine bezimenih pisama dobivao je ban iz raznih krajeva svoga komisarijata, gdje mu se tuže na sebičnost i podmitljivost njegovih pouzdanika. Bilo je dapače i takovih, koji su se na njih i ustmeno potužili banu. Ali sve te tužbe nisu mnogo hasnile. Ban Balaša je mislio, da za taj posao ne može naći poštenih ljudi, pa se je služio takovima, koji su mu se činili najsposobniji za tu službu.

Dok je trajala ta uzrujanost i trzavica medju plemstvom, koje je računalo s županijskim službama, stiže početkom prosinca g. 1785. carski dekret, kojim se od temelja do vrha preuredjuje sudbenost u Ugarskoj i Hrvatskoj. Premda se je i o toj reformi go-

vorilo i premda su stari Verböczyanci očekivali, da će im doskora odzvoniti, ipak ih je ta viest porazila.

Banska tabula, pa tabula judicijarna svega kraljevstva, i sve županijske sedrije, sve je to, kako se pročulo, oboreno, i mjesto ovih starih uredaba imale su stupiti u život nove, posve drugačije.

Na samo Nikolje raznesao se glas iz banova stana, da je stigao carski dekret glede reforme sudstva. Tu viest razglasio je medju velikima i malima sudcima, medju advokatima i juratima Donato Lukavski, koga je ban Balaša kao inventar preuzeo kao svoga sekretara. Samo se kaže, da je nastala obća uzrujanost i da su svi željeli, bilo gdje mu drago, sastati se i povjerljivo porazgovoriti o toj novosti.

U veče toga dana hrlili su mladi ljudi, vjerni posjetnici Gabrekove krčme, u svoje posebne prostorije, da razpravljaju o svem, što su čuli i što se po gradu javno i tajno govorka. U takovih zgodah rado ljudi stisnu glave skupa, razpravljaju, jadikuju, tješe se i donjekle se ipak umire. Kao po dogovoru našla se tu na okupu mlada gospoda: Lukavski, Bužan, Marković Cernički, Fodroczy, Brigljević, Zdenčaj, a uz njih još nekoliko jurata i mladjih advokata, dapače dovedoše s sobom i svoje starije drugove Petra Smetiška i Matiju Protulepca, koji su polag starih pravica odvjetujući, ostarili i posiedili i Bogu hvala liep imetak stekli.

Vani je bila ugodna, suha zima i samo su iz naoblačena neba na riedko padale pahuljice sniega, kojih je odmah i nestajalo. U sobi bijaše liepo toplo, i gospodi je prijalo sjediti ovako u družtvu, pušeći fini duhan i zagrievajuć si srca izvrstnim pelinkovcem, što ga je krčmarica Liza nedavno, na samu prvu

zornicu, metnula na pipu. Gospoda gosti, premda većinom sve sami mladi ljudi, sjedili su za svojimi stolovi osbiljna lica i nevesela srca. Vidjelo se, da je i njih smela viest, koja se je danas prosula gradom. Vidik njihov u budućnost, koja im se je do nedavna činila tako blizu i tako liepa, zamračio se i sada im bijaše kao onima, koji ne vide pred sobom dalje ni staze, ni puta.

— Nuder Donato! — javi se sada advokat Lacko Fodroczy, koji bijaše od svih najbolje volje, — Ti, koji si in origine (u izvoru) čitao taj dekret, pripoviedaj nam, što je u njem . . .

Lukavski se nasmieši.

— Što da Vam pripoviedam?... Čuli ste i znate sve... Naša tabula banalis i tabula regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae judiciaria imadu prestati, a mjesto njih dobivamo distriktualnu (okružnu) tablu, kakovih je za Ugarsku i Hrvatsku pet stvoreno... Kraljevska tabla u Budimu biti će za sve forum appellatorium (prizivno sudište), a septemviralna tabla ostaje kao „vrhovno kraljevsko prizivno i previdno sudište."

— A sedrije? — upita netko iz družtva.

— One ostaju kao niži sudovi, — odgovori Lukavski, — ali s promienjenim djelokrugom . . .

Htio je baš da tumači gospodi, kakove će poslove sve imati nova distriktualna tabla i županijski sudovi, kad li se u to otvore vrata, na kojih se pojavi omašni corpus (tielo) velemožnoga gospodina protonotara Bolte Bušića, komu se je iza ledja pomaljala glava Nikole Jelačića Bužimskoga. Bijahu to vrlo riedki gosti u Gabrekovoj krčmi.

— Dobar večer, mlada gospodo! — pozdravi

protonotar goste, udariv šubarom po dlanu lieve ruke, da stepe s nje ono nekoliko snježnih pahuljica.

— Ima nas i starih, — javi se odvjetnik Petar Smetiško, okrenuv se prama protonotaru.

— O, domine Petre! — obradova se protonotar, vidjevši, da ima i starijih ljudi u družtvu. — Gle, i prijatelj Matija ... Baš mi je drago, da sam našao i stare korenike u družtvu ...

— I nju će doskora valjda izčupati i pobacati na smetište! — reče Protulepec. — Nije li tako, domine magnifice ...

— Imaš pravo, dragi Matija! — potvrdi protonotar, sjedajući čelo stola, gdje su mu mlada gospoda ponudila častno mjesto. — Danas ne valja ništa, što je staro ... Novote i uviek novote! ... Da, da, ti se smiješ, mladi gospodičiću, — reče sada protonotar Donatu, koji je smiešeći se promatrao gospodina protonotara i to ne s porugljivosti, nego po poznatoj svojoj dobroćudnosti. — Ti se smiješ, ali mi stariji nemamo uzroka smijati se ... Nije nama, kao Vam mladjim, lahka stvar snaći se u novom redu i priljubiti mu se ... Mi smo ostarili u naših starih uredbah i ljubimo ih, a od novih zaziremo: ignoti nulla cupido ...

— Nemojmo samo pretjeravati, gospodo! — uleti u rieč protonotaru Donato Lukavski. — Te novote nisu tako strašne, kao što se na prvi mah čini ...

— A šta Vi tu govorite, amice Donato? — otrese se na nj zlovoljno protonotar ... — Zar Vam se čini malenkost, šta se odredjuje carskim dekretom? ... Banska tabula, sanctimonia (svetinja) našega sudstva, izčezava s lica zemlje; isto tako judicijarna tabula

kraljevstva . . . Šta nam može nadoknaditi taj gubitak? . . .

— Dobivamo distriktualnu tabulu s većim djelokrugom nego li je bila i banska i judicijarna tubula . . . — odvrati Lukavski.

— Ali banska tabula bijaše forum appellatorium — razžesti se sada Lacko Fodroczy, — a gdje nam je sada? . . .

— Tako je! — umieša se sada asesor judicijarne table Jelačić. — Opet je nešto odtrgnuto od naše kraljevinske samostalnosti. Nedavno ukinuše nam consilium i spojiše ga s budimskim, a sada nam ukidaju i bansku tabulu . . .

— To je sadanja dvorska politika, — javi se protonotar. — Centralizuju sve što mogu, da im bude samo lakše vladati.

— A naše pravice? — viknu biesno Jelačić.

— Tko sada pita za to? — nasmija se Smetiško. — Oni će vladati ne po našem ustavu, već kako je njih volja, — a to mogu!

— Ne, to stanje ne može dugo potrajati! . . . Svi su narodi monarkije ozlovoljeni . . . — reče Fodroczy.

— Ali je vojska zadovoljna . . . — primieti tiho Lukavski.

— Znam, što mišliš, — odvrati mu Fodroczy, — ali ni vojska nije najveća moć u državi . . . Zadovoljstvo i sloga naroda, to je najčvršći temelj države . . .

— Liepe su to fraze, ali u praksi ne vriede mnogo . . . — reče mirno Lukavski.

— Vidi se, moj mladi amice, — okrenu se sada Jelačić pram Lukavskomu, — da si došao u dobru školu. Tako valjda govori i ban Balaša, ali mi smo

drugoga mnienja . . . Dat će Bog pa će nestati i njega i svih reforma, koje on u nas provesti ima . . . reci mu slobodno, da mu to od srca želi Nikola plemeniti Jelačić, čovjek slobodan, — koji ne treba komisarske službe . . .

Donato Lukavski probliedi u licu i ustade sa stolice.

— Gospodine asesore, — progovori drhćućim od uzbudjenosti glasom, — Vi govorite tako, kao da me hoćete vriedjati. Ja sam došao kao prijatelj medju prijatelje, a ne kao banov uhoda . . . Ako Vi ističete svoje plemstvo, ne zaboravite, da i u mojih žilah teče plemenita krv . . .

— Per amorem Dei! — skoči sada sa stolca omašni gospodin protonotar, — gospoda se valjda ne će zavaditi. Bila bi to sramota za naše družtvo . . . Ja sam sve dobro slušao, ali ne mislim, da je itko imao nakanu koga uvriediti . . . Vjerujte mi, gospodine Donato, Vi niste dobro razumjeli prijatelja Nikolu . . .

— Ja nisam uhoda . . . — reče zlovoljno Lukavski.

— Pa tko Vam je to rekao? — obori se sada na nj žešće protonotar. — Možete li kazati, da Vam je tko šta takova rekao? . . . Vi ste mlad, i morate biti pravedan prama starijemu.

— Vaša velemožnost govori u ime drugoga, — odvrati izazovno Lukavski, — a onaj, koji bi dužan bio govoriti, šuti . . .

To bijaše Jelačiću dosta. Oči mu sinuše kao žeravice i on skoči na noge.

— Razumijem Te, mladi gospodine, — govoraše oštrim glasom Jelačić, upirući prstom u Lukavskoga. — Ti želiš, da porečem nešto, čega nisam

kazao, ili da se pobijemo ... Ja da se s Tobom bijem!... Vidiš li ovu brazgu? — i tu potisnu s čela svoju vranu, gustu kosu, — ta je stara preko dvadeset i pet godina, kad smo vojevali s Prusima i kada Tvoga mladoga gospodstva još nije bilo na svietu ... Sviet bi mi se rugao, kada bi se čulo, da sam dielio mejdan s mladićem, koji još miriši po majčinu mlieku ...

Sve je mučalo, čuvši te rieči Jelačićeve, koji bijaše poznat kao nagao i naprasit čovjek, a opet se je o Lukavskom znalo, da je kavalirskoga kova i da mnogo drži do svoje časti. Svi su mislili, da mladi plemić ne će popustiti, već da će tjerati mak na konac, ali su se ovaj put prevarili. Lukavski ustade, nakloni se Jelačiću i reče iskrenim tonom:

— Ja štujem starost!... Zaboravimo, što je bilo!

— Praeclarus juvenis (divan mladić)! — kliknu sav uzhićen protonotar. — Daj da te poljubim! — I ustavši sa svoje stolice, pridje k Lukavskomu, ter ga u čelo poljubi. — Takovo vladanje dolikuje mladim plemićima.... Liepo si se ponio, moj sinko.... excellenter!

I samoga Jelačića je Lukavski tako iznenadio, da je bio sav razoružan ... U tren nestalo jarosti iz njegove duše i on poćuti, kako mu je žao, što je onako oštro napao tako plemenita mladića. Nerazmišljajuć dugo ustade i on za protonotarom, ter prišav k Lukavskomu pruži mu ruku, koju ovaj iskreno prihvati.

U družtvu počeše sada razgovarati o drugih stvarih. Velemožni gospodin protonotar nije bio bar pol godine u ovih prostorijah, pa se je stao razpitkivati o koječem.

— Kad sam bio ovdje posljednji put, — govoraše protonotar, nakrećući hotimice razgovor na drugi predmet, — bilo je i liepih djevojaka, koje su nas dvorile . . .

— Bijasmo zajedno . . . — javi se odvjetnik Smetiško.

— Istina, . . . — potvrdi protonotar. — Ako se ne varam, bijaše baš na sv. Ladislava, kad smo se vraćali s dugoga objeda od kanonika Josipovića. Nije nam bilo još dosta i pohodismo Gabreka. Onda nas je dvorila ona udovica... kako se samo zove...

— Dora! — viknuše svi gosti, kao u jedan glas.

— Čini mi se, da je dobro poznata bila s prijateljem Petrom, — nastavi protonotar, — jer se je oko njega verala čitave večeri . . .

— Ali je najprije ugrijala glavu Tvoje magnificencije! — primieti Smetiško.

Medju mladjom gospodom čulo se smijuckanje.

— Taceat, per amorem Dei (šuti, za ljubav božju)! — uzvrpolji se protonotar. — Takav govor pred ovom mladom gospodom... Mogla bi još vjerovati, da je i sbilja tako bilo . . .

— Mi ništa ne vjerujemo! — reče Marković, namignuv gursužki svojim drugovima.

— Da, Dora je to bila, koja nas je onda dvorila, — nastavi opet protonotar. — Pristojna ženska, moram priznati . . . Šteta za nju, zaslužila je bolju sudbinu . . .

— Već ju je našla . . . — uleti Bužan u rieč protonotaru. — Neka samo izvoli Vaša velemožnost pitati prijatelja Donata . . .

— Ergo (Dakle)? . . . — pogleda pitajući protonotar Donata.

— Dora je od jučer dobila službu ključarice kod njegove banske ekscelencije! — reče tiho i smješljivim licem Donato.

Gospoda se, čuvši tu novost, glasno nasmijala.

— Bez zamjere, Donato, — upita lukavo Fodroczy, — ima li Dora tu sreću Tebi zahvaliti?

— Perem ruke! — uvjeravaše Lukavski. — Tu ima netko drugi svoje prste... Meni se bar čini... ali to je tajna, velika tajna...

— Da nije ženska protekcija? — zapita kao iz nebuha Stjepko Brigljević.

— Ne znam... tajna je!

Lukavski nije još pravo ni dorekao posljednje rieči i vrata se sobe otvorila, a na ulazu stao čovjek nesimpatična, upala lica, izvjedljivih sivih očiju i riedke, šiljaste brade.

Gosti se u čudu sgledaše, kao da jedan drugoga pita: odkuda taj u naše družtvo?... Kako dolazi Saul medju proroke?

Taj došljak bijaše Josip Zerec, aliter Culifaj, plemić bez službe i bez imanja, jer ga je sbog lahkoumnosti svoje žene založio bio. Išao je od plemića do plemića, gdje ga, uprkos staroj hrvatskoj gostoljubivosti, nisu rado primali, jer bijaše čovjek himben, dosadan i poznati nametnik družtva. U novije vrieme govorilo se, da ga ban Balaša radi njegove liepe žene podupire i da ga rabi kao svoju uhodu.

— Sluga sam najponizniji, veleugledna gospodo! — pozdravi poniznim, tihim glasom Zerec sakupljeno družtvo i uze svojim lisičjim pogledom motriti pojedina lica.

Gosti ga samo prezirno pogledaše, ali nitko mu ne odgovori na njegov pozdrav. To ga je, medju

tim, malo smetalo. Bio je već vičan tomu, da se tako s njime postupa. On sjede na kraj stola i naruči vrč vina, a za tim se nešto bliže prikuči Bužanu, koji je do njega sjedio. U isti čas ustade Lukavski i posve tiho šapnu u uho Bužanu: „Toga se čuvajte! To je uhoda!" I rekavši to izadje na vrata, ne rekav nikomu ni „s Bogom!"

Družtvo, koje je dosele bilo živo i veselo, u jedanput zamuknu. Svatko je gledao preda se i grizao se u sebi, da je baš sada taj dosadni, nepozvani gost morao doći medju njih. Prevejani nametnik vidio je doduše sve to, ali je zato ipak, opaziv, da svi šute, poveo on rieč

— Liepu smo božićnicu dobili, — uze govoriti Zerec, okrenut prama Bužanu, — cieli grad je uzrujan i sami purgari klimaju glavom, pa se pitaju, šta će biti od svega toga . . . Težka smo vremena doživjeli . . .

— O čem Vi to govorite? — upita ga osorno Bužan.

— Per amorem Dei, o čem drugom, nego o toj novoj reformi... — uze sada živo i bezobrazno perorirati Zerec. — Čuli ste, valjda, da gubimo i bansku i judicijarnu tablu, da ćemo dobiti nove sudove, koji će odmah njemačkim jezikom službovati, i gdje će biti sami stranci namješteni . . .

— A što se to Vas tiče, Vi valjda ne mislite na kakovo namještenje... dobaci mu prezirno Fodroczy.

— O, molim ponizno, i ja sam izučio prava . . . — primieti brzo Zerec.

— Valjda u Krapini . . . — naruga se Fodroczy, što je goste uprkos njihovoj zlovolji natjeralo u grohotan smieh.

*

Drugi bi čovjek takovom porugom bio uvriedjen i planuo bi, ali gospodin Zerec bijaše sav sretan, da su se gospoda makar baš i na njegov račun razsmijala i ponešto razvedrila oblačna svoja lica. I on se pridruži obćemu smiehu, a kada je smieh jenjao, okrenu se prama Fodroczyu i reče već nešto slobodnije:

— Ne u Krapini, domine spectabilis, već upravo na istoj zagrebačkoj akademiji juris, gdje je kasnije i Vaše gospodstvo svršilo prava. Da, ja sam nešto stariji, pa me se Vaše gospodstvo ne sjeća . . . Moji profesori bili su Kalafatić, Lehnau i Galjuf, pametne, učene glave . . .

— Onda mora da ste i Vi pametna glava, — primieti zlobno Brigljević, — čudim se, da ne služite . . .

— I kako bih rado služio, samo da su me izabrali . . . — reče Zerec. — Siromah svagdje zlo prodje.

— Od sada bit će bolje, — reče ironički Smetiško, — činovnici ne će se više birati, već imenovati; tu je najljepša prilika, da budu uvažene Vaše sposobnosti . . .

— Gledajte samo, da stečete milost gospodina komisara . . . — dodade istim tonom Protulepec.

— Nemam prijatelja, čovjek svagdje treba prijatelja . . . — uzdahnu pretvarajući se Zerec.

— Imate li možda liepu ženu? — bubnu mladi Čačković, tako da su se svi u družtvu osupnuli, pa i sam Jelačić.

— Zašto to pitate, mladi gospodine? — upita Zerec, čineći se nevještim.

— Tako . . . čuje se, da gospodin komisar rado prima preporuke mladih gospodja . . . — odgovori bez zazora Čačković.

— Da, da, i ja sam to čuo, pa valjda i biva tako . . . — uze Zerec navijati druge žice. — Ima takovih kukavica, koji šalju svoje žene i kćeri komisaru, da izmole službicu za muža, za otca. Sram ih bilo, koji tako rade, a neka bude sram i onoga, koji trpi, da se to čini. Vi me valjda razumijete, gospodo? . . .

— Koga to mislite? — upita Smetiško.

— A koga drugoga, nego samoga komisara, toga lutorana bez srca i duše . . . — odgovori Zerec s velikom sigurnošću.

Gosti se sgledaše medju sobom. Odkuda takav govor u ustih toga čovjeka! Nema sumnje, on je pokušao, da navede goste na tanak led i da složno s njime počnu huliti komisara i bana.

— Što Vi to govorite! — uze prosvjedovati Smetiško, namignuvši znamenovno Jelačiću, koji je poput kobca ustremio svoj oštri pogled na Zerca. — Zašto da je gospodin carski komisar bez srca i duše?... Možemo Bogu hvaliti, da smo dobili čovjeka, koji će napraviti red u ovoj zemlji i željeznom rukom voditi javne poslove. Vi ste prvi čovjek, koga čujem tako ružno govoriti o njem . . .

— Onda niste nigdje bili, domine spectabilis! — reče odrješito Zerec. — Ja, koji putujem do prijatelja, jer imam vremena, imao sam u sto prilika čuti, što o njem govore i misle velikaši i plemići, popovi i gradjani . . . Svi se mole Bogu, samo da što skorije spase ovu kraljevinu od toga tirana . . .

— Pa jeste li to sve kazali Njegovoj ekscelenciji? — upita Jelačić s djavolskim smieškom na licu, ne mogavši se dulje uzdržati.

— Ja da mu kažem? . . . ja . . . — stao se plesti

Zerec, — koji o njem sudim kao i svi drugi . . . Kud Vi mislite, gospodine?

— A gle ti lopova, — skoči sada Jelačić na noge, — pa ta hulja, ta propalica ufa se tako grditi gospodina carskoga komisara. Zar Vi mislite, da mi o njem sudimo, kao i Vi? . . . Nosite se, nosite se ovaj čas iz ove sobe, ili ću Vas izdevetati ovom batinom, da ćete si dobro zapamtiti svetoga Nikolu godine 1785.

Rekavši to pograbi Jelačić omašnu trskovaču iz kuta i zaleti se prama uhodi. Nu ovaj je već držao kvaku od vrata u svojih ruku.

— Ne za Boga! — viknu protonotar, pograbiv Jelačića svojom mesnatom rukom za ruku.

— Ne zaboravite, da sam plemić! — priviknu Zerec Jelačiću, ali u isti čas smuknu van i zalupi vrata za sobom. Mladi Čačković otvori odmah za tim vrata i moglo se je čuti, kako se u strah natjerana uhoda ruši niz stepenice.

— Bježi! — reče Čačković, okrenuvši se k družtvu.

— Bježimo i mi! — reče na to posve osbiljno protonotar. — To, što sam sada vidio, dosta mi je za danas . . . Ostario sam, gospodo, ali Vam mogu kazati, da takova smeta nije bilo nikada u Hrvatskoj zemlji . . .

Družtvo se razidje prije nego je i mislilo.

* * *

Službeni ljudi u Hrvatskoj mnogo su i živo razpravljali o tom novom dekretu. Svima su u oči padale liepe plaće, koje su imali dobivati novi sudci.

Kad bi se samo znalo, tko će dobiti ta mastna mjesta! Onda bi mnogi pregorjeli i bansku i judicijarnu tabulu, jer za sudce distriktualne tabule bijahu velike, sjajne plaće ustanovljene.

Da bude što lakše provesti dekret o preustroju sudstva, naredi car koncem godine 1785., da svaki, koji bi želio namješten biti kod novih sudova, mora putovati u Beč, da prouči ondje već uvedeni novi sudbeni sustav i postupak. Osim toga imao je profesor Keler, rodjen Magjar, držati predavanja o tom predmetu u Budimu, pa su oni, koji ne bi htjeli ići u Beč, morali slušati Kelera, ako su željeli, da dobiju mjesto kod suda.

Sila Boga ne moli! . . . Čitave čete starih i mladih službolovaca putovale su što u Beč, što u Budim, da steku potrebitu sposobnost.

— Ipak ide! — govoraše sam sobom ban Balaša. — Uz dobre plaće zaboravit će ti gizdavi prosjaci na stare uredbe, za kojima sada tobož suze rone.

U Turovu polju bijaše takodjer carski dekret proglašen na samo Lucijino, u skupštini plemenite braće. Po carskoj odredbi izgubila je plemenita obćina vlastitu svoju sudbenost i imala odsele biti spojena s prekosavskim kotarom. Kako njim plemićem, tako i svima ostalima sudit će odsada sudci županije zagrebačke.

Plemenita braća bijahu se vrlo uzrujala radi te odredbe.

— Mi hoćemo naše vlastite sudce! — vikahu ratoborno u skupštini. — Tako glase naše stare pravice! . . .

Ali župan Zdenčaj znao je mudrim upućivanjem umiriti razjarene plemiće. On ih uvjeri, da se od te

naredbe odustati ne će, pa ako ne ide s dobra, da će se silom provesti. A što znači sili prkositi, to da su već izkusili, kada se je radilo o konskripciji ...

— Nema šale sa sadanjim banom, — uvjeravaše komeš plemenitu braću. — On je ujedno i carski komisar, pa ima svu vlast u rukama. Ban Eszterházy bio je dobričina, ali ovaj je oštar kao palaš u ratu. Nema druge, nego uvući roge i mučati ... Ili zar mislite, da su tim dekretom povriedjene samo naše pravice? ... Onda se varate ... Vriedjaju se pravice svega kraljevstva, a ne da se ništa opraviti. Kada se jači pokoravaju, bilo bi ludo, da se odupre naša mala plemenita obćina ... Zlo bi prošli, a cio sviet bi nas izsmjehivao, kao onomad, kad su Vas poradi konskripcije husari raztepli na sve strane svieta.

Plemenita braća uvidješe napokon, da bi gospodin komeš mogao imati pravo.

— Dobro je, neka bude, kad već mora biti, — govorahu medju sobom i prama njihovoj milosti komešu, — ako su nam nametnuli druge sudce, koji sude i neplemićem, mi se evo zavjerujemo, da ne će imati posla, niti će nam suditi. Budemo li imali medju sobom razpre, mi ćemo se sami medju sobom, ili pred komešem nagoditi.

Kronika nije zabilježila, da li su plemenita braća i održala svoju rieč.

XIII.

Poklade god. 1786. veselo su protekle u Zagrebu. Ban Balaša, kao što je obećao, davao je plesove i krabuljne zabave u svojem stanu. Velikaši nisu do-

duše prisustvovali, ali tim više bijaše zastupano niže plemstvo, koje je trebalo javnih služba i svekoliko više činovničtvo njegovoga prostranoga komisarijata. Još uviek nisu gotova bila imenovanja, još uviek je ban Balaša čekao, da se do kraja uvjeri, kakovi su to ljudi, koji mu se klanjaju i njegovu milost prose.

Da pokaže, kako može uveličati plesove i zabave i bez domaćih velikaša, umolio je nekoliko istomišljenika iz boljarskih krugova Ugarske, da ga počaste svojim posjetom. Oni su to i učinili. Vojnici, dakako, primili su s dužnim počitanjem pozive carskoga komisara i dragovoljno se odazvali. Da ne bude s nikoje strane prigovora, pobrinuo se ban i za domaćicu, pozvavši k sebi daljnju svoju rodjaku, osiromašjelu groficu Sigray, staru udovicu, koja je svoju zadaću dostojno vršila.

I mladjega mužkoga naraštaja nije manjkalo. Našlo se je dosta mladih plemića, koji su što radi sebe, što roditeljem za volju dolazili na te zabave.

Ni sam kaptol nije mogao da odbije banovih poziva . . . Bar na sjajnih plesovih mogla su se vidjeti dvojica, trojica prečastne gospode sa zlatnimi krstovi o vratu i s ljubičastimi plaštevi na ramenih, gdje stoje u banovoj blizini.

Svi, koji su bili na plesu, ili na krabuljnoj kojoj zabavi u banovu dvoru, bijahu očarani veleliepjem, koje su tuj vidjeli, ljubežljivošću domaćine i veselim duhom, koji je svimkolikim družtvom od početka do kraja vladao.

A osobito te krabuljne zabave! To je udešavao sam ban, pravi vještak u tom poslu. Sproveo je nekoliko poklada još u svojoj mladosti u Parizu i

Veneciji, pa je umio da u malom upriliči kod sebe ono, što je velikoga u tom vidio u ovih gradovih. Nošnju, igre, plese, čitave grupe, sve je to vješto ustanovio sam ban, a siromah njegov tajnik Lukavski imao je pune ruke posla, dok je svakomu razdielio svoju ulogu i dao naputak.

Na krabuljne plesove mogli su dakako doći samo pozvani, ali dogodilo se i to, da je koja i nepozvana osoba, ali samo ženska, dospjela medju krabulje. Te su se morale obući u kostume, koji bijahu već za druge opredieljeni, da ne bi inače pali banu u oči. Banova ključarica Dora dielila je te milosti, dakako za dobar novac, i sve je sretno prošlo do zadnje krabuljne zabave, što ju je ban davao. Na tu zabavu došla je naime i otmena jedna gospodja (dopratio ju je do banova stana liberajac sa svjetiljkom i čekao), koja bijaše odjevena kao Georgijanka. Bijaše povisoka, stasita, jedra tiela i otmena držanja. Podbradak, koji je izpod krinke virio, bijaše tako fine, bielo-ružičaste masti, a ruke tako nježne i svježe, da je ban na prvi pogled uvjeren bio, da se u toj slikovitoj nošnji krije mlado, otmeno žensko.

Dade zovnuti k sebi Lukavskoga.

— Čujete li, Donato! — reče ban sekretaru. — Imade li u našem programu i Georgijanka?

— Nema, Vaša preuzvišenosti! . . .

— Kako je onda mogla doći ona tamo na našu zabavu? — upita ban.

— Meni nije o tom ništa poznato, — odgovori tiho Lukavski

— Ja ipak moram saznati, tko je . . . — reče ban. — Čovjek mora doduše biti udvoran s damami,

ali se tim načinom može tjerati i uhodarstvo u privatnih kućah, čega ja ne ću trpjeti . . .

Kada je zabava započela, vidjelo se odmah, da mnoga gospoda i gospodje pristupljuju k toj Georgijanki i s njom govore. Čini se, kao da su slutili, da je ona ovamo bez poziva došla, jer o toj nošnji ne bijaše spomena medju gospodjami, koje su potanko znale jedna o drugoj, kako će koja biti odjevena, u koju će grupu spadati itd.

Ponosita Georgijanka stajala je sve vrieme kod prozora i tu se zabavljala s krabuljami, koje su k njoj dolazile. Odmah se je vidjelo po njezinu držanju i po načinu obćenja, da mora biti iz otmenih krugova.

Ban Balaša jedva je dočekao, da ugrabi zgodu i s njom govori:

— Ti me, masko, jamačno poznaješ? — bijaše prvo, čim je ban oslovio Georgijanku.

— Sigurno! — odgovori Georgijanka zvonkim, simpatičnim glasom. — Kako ne bih znala, komu idem . . .

— I nisi se bojala doći u moju blizinu . . . Ozloglasiše me, da sam vrlo zao, bezbožan čovjek . . .

— Mi se Georgijanke ne bojimo mužkih glava, već one nas . . .

— Istina, Vi Vašom ljepotom pravite robove od najvećih junaka . . .

— Tako je, — potvrdi krabulja, — i zato sam ja možda jedina, koja se je odvažila, da dodje nepozvana na ovu zabavu . . .

— Znam . . . i to me baš podražuje, te bih želio pobliže se upoznati s Tobom . . . Mora da si vrlo liepa, Georgijanko! . . .

— Ima još ljepših od mene ... ima jedna neodoljivo liepa ... koja često misli na Te, možda i tuguje za Tobom, dok Ti ovdje savijaš oko sebe cviet mladih, liepih gospodja ...

Ban se trgnu.

— Koju to misliš ...? reci mi, divna čuvido! — moljaše ban, uhvativši čvrsto Georgijanku za malu njezinu ručicu.

— Ako sam došla amo i bez poziva, učinila sam, misleći, da ću njoj ugoditi ...

— Koja bi to mogla biti? — zamisli se ban.

— Pogadjaj! ...

— Eleonora! — izmuca uzbudjeno ban tihim glasom. — Kaži, nije li Eleonora? ...

— Pogodio si!

— Ona misli na me? ...

— Često, velim Ti ...

— Zna li, da ćeš me potražiti?

— Ne, tà ona misli, da si već zaboravio na nju...

— Nisam, spasenja mi! — reče žarko ban. — Ali reci mi, gdje se ona krije ... zašto se ne da vidjeti ...

— Prije dva mjeseca rodila je sina svomu mužu... Sada Ti je jasno! ...

— Razumijem ... Ti si mlada gospodja ...

— Jesam ... Eleonorina vršnjakinja i prijateljica ...

— Poznajem li Te ...

— Ne ... nismo se do sada nikad vidjeli ...

— A hoćemo li se odsele? ...

— Ne znam ...

— Imao bih s Tobom toliko govoriti ...

— Zao mi je, moram se žuriti kući . . . Što joj poručuješ ? . . .

— Da jedva čekam čas, kad bi se mogao sastati s njom . . .

— To ne će tako brzo biti i ne će biti lahko... Njezin muž, a još više njegova braća nisu Ti nimalo sklona . . .

— Znam, oni su ogorčeni moji protivnici . . . Ali neka samo ona dodje u Zagreb, mi ćemo se već sastati . . .

— S Bogom, gospodine bane!

— Adieu, liepa masko . . . Pozdravi ju i zagrli u moje ime . . .

Georgijanka nasmija se glasno:

— To će ju slabo utješiti!

Čuvida pruži ruku banu, a ovaj ju prinese k ustam; za tim ju uze izpod ruke i odprati do vrata u pobočne sobe.

Georgijanke nestade iz družtva.

Svi su gosti iznenadjeni tim prizorom. Vidjeli su, da je ban s maskom živo i s najvećom udvornošću obćio. Kako to, da je u jedanput nestade!

Nitko nije znao, ni sama Dora, koja je čuvidu za gospodski dar pustila u gornje odaje, da je ta Georgijanka liepa i mlada vlastelinka Sida Jelačić iz Ratkovca kod Zlatara, najpouzdanija prijateljica grofice Eleonore, s kojom je, jer je stanovala u susjednom Lobor-gradu, od malenoće drugovala i s njom zajedno odrasla.

Druga struja pokladnoga života nalazila se uz velikaše. Oni i ugledniji plemići, koji su imetkom bili ravni velikašima, pa koji nisu trebali klanjati

se milosti radi novomu banu, činili su za sebe posebno, otmeno družtvo.

I ovo je davalo plesove i čuvidske zabave, što u Zagrebu, što izvan njega u gospodskih svojih dvorovih, ali na te zabave bijaše mnogo teže doći, nego na banove. Tu je vladalo pravilo starliške izključivosti. Službene osobe, pače ni velikaši, koji su po svom javnom položaju morali stajati uz bana, nisu imali pristupa u velikaško družtvo.

Obje te struje tekle su bujno i veselo svaka svojim pravcem, pa jedni i drugi bijahu zadovoljni. Jedina posljedica tomu bijaše, da je družtveni jaz medju neodvisnim boljarstvom i nižim plemstvom postao još dublji, nego li dosele.

Ban Balaša veselio se, da je velikaše tako osamio, — ovi se opet ponosili time, da su se oko bana kupili samo oni, koji su ga trebali, dočim su uz njih bili prvi i najmogućniji rodovi zemlje.

Svakako je nastao u zemlji razkol družtveni, koji je mogao imati posljedica i u javnom životu kraljevine. Čudna bijaše ta slika tadanjega života! U mjesto da se poosbilje u tih tužnih vremenih i u crno zaviju, — tražili su prvi slojevi naroda zabave kao sredstva, da se medju sobom nadmeću i pobijaju. Reforme, koje su svaki čas stizale iz Beča, učiniše od Hrvatske vijalište, gdje se je sve miešalo i trlo u nekoj bezsviestnoj vrtoglavici bez pravca i cilja.

Pepeo čiste sriede učini te godine dosta rano kraj tomu mahnitanju. Iztrošeni i izmučeni pokladnici povukoše se u svoju zabit, gdje su mnogi od onih, koji su svojom prisutnošću i velikim troškom uzveličavali sjaj Balašinih zabava, čekali na težko zasluženu nagradu.

*
* *

Minula sù do tri tjedna poslije poklada. Ožujsko sunce počelo je neobičnom toplinom grijati, čisteći ostanke sniega i leda po gorskih uvalah i širokih poljanah. Trava se zazelenila, a na sve strane šumile su proljetne vode, napunjujuć korita bujica i potočića. Još koji dan i početi će cvasti proljetno poljsko cvieće, zabielit će se glog od svoga cvieta, vrba i lieska prve će se okititi zelenim listom, a u to će doletjeti laste iz toplijih krajeva, propjevat će slavulji i sva će se zemlja pomladiti i ukrasiti.

Dan prije Josipova godine 1786., kadno je po kalendaru početak proljeća svake godine, sjedile su na altani Magdalenićeva dvora dvie mlade djevojke. Jedna bijaše Rosina, a druga njęzina prijateljica Emilija Rafajeva. Obje bijahu ogrnute toplimi turskimi rubci, nabavljenimi iz Venecije, jer premda je sunce liepo grijalo u to popodnevno vrieme i bilo ugodno toplo, ipak je tamo od Medvedgrada duvao hladan lahorić, od koga se je trebalo čuvati.

Emilija je već nekoliko puta poslije poklada posjetila bila Rosinu i mlade djevojke su svakom tom zgodom jedna drugoj pripoviedale o plesovih i krabuljnih zabavah, koje su pohadjale. Rosina bijaše naime u velikaškom kolu, dočim je Emilija polazila zabave u banskih dvorih. Moralo je da bude tako s više razloga. Za prvo stanovao je ban u palači njezina otca u Opatičkoj ulici, — onda je taj otac služio kod županije zagrebačke kao redoviti bilježnik, i želio bar tu službu sačuvati, ako bolje ne dobije; napokon bio je tu i kanonik Mirko Rafaj, s kojim je takodjer trebalo imati obzira, jer je bilo obće uvjerenje, da tomu riedkomu mužu ne fali biskupska mitra, bude li samo dvoru povoljan. Radi tih važnih

razloga nisu velikaši jako ni zamierali Rafajevim, jer su se držali bana. Inače nisu mogli gotovo ni raditi!

Zadnji put, kad je Emilija bila u posjetih kod Rosine, rekla joj je na razstanku, da će joj, kada budući put dodje, povjeriti veliku jednu tajnu... Rosina bijaše dakako ljubopitna, kakva bi to tajna mogla biti i za to je odmah Emiliju, kad je danas k njoj došla, odvela na altanu, da joj se u četiri oka izpovieda.

— Govori, dakle... sada smo same! — reče Rosina prijateljici, sjednuvši s njom na onaj kraj altane, s kojega se je otvarao vidik na zagrebačku goru.

— Ne znaš, kako mi je težko govoriti, — okljevaše Emilija, — stvar je vrlo delikatna...

— Ne boj se... ja ne ću nikomu ništa kazati... — uvjeravaše svečano Rosina. — Govori samo...

— Tiče se u prvom redu grofa Hinka...

— Što se je dogodilo? — uleti joj Rosina u rieč s najvećim interesom.

— Ništa!... Htjela sam samo reći, kako sav sviet misli, da se ti njemu svidjaš i da se kani s Tobom oženiti...

— Što ti ne pada na um? — uzprotivi se Rosina. — Do sada još nisam od nikoga čula, da se grof Hinko kani oženiti sa mnom.

— Možda su se roditelji Vaši tako sporazumjeli?... — primieti lukavo Emilija.

— Ni to ne može biti... Meni mamica ni jedne rieči nije o tom rekla...

— Ali da je ipak tako?

— Ja zato ipak ne bi htjela poći za grofa Hinka...

— Zašto?... Zar Ti se ne svidja?...

— O, dapače... On mi se od svih mladih kavalira najviše svidja... Ali udati se ne bi htjela za nj...

— Aha! — pomisli Emilija. — Ona ga štuje, ali ga ne ljubi... — Zatim reče glasno: — A, ako bi koja druga željela, da bi se udala za grofa Hinka, što bi Ti na to rekla?

— Ja... Ništa... Ako je dobra djevojka, ja bih grofa nagovarala, da ju uzme...

— Ah, draga Rosinice, — uze sada vrlo sentimentalno govoriti Emilija, — Ti jamačno i ne slutiš, da ja o sebi govorim...

— Ti bi željela grofa Hinka za muža?... — upita ju veselim glasom Rosina.

— Ah već ima preko godinu dana, što mi on nikako ne ide iz glave... Ja ga ljubim i ne bih ga pregorjeti mogla... Ah, zašto ne znaš, što je ljubav, da bi me razumjeti mogla...

— Al će Hinko znati...

— On ni ne sluti, da ga ljubim... Kada bi bar znao, da ga ljubim...

— Ja ću mu kazati, — požuri se Rosina uvjeriti prijateljicu. — Danas biti će s otcem na večeri kod nas i ja ću mu sve kazati...

— Što ćeš mu kazati, zlatna moja Rosinice?... Da čujem!

— Kazat ću mu, da si jako zaljubljena u nj i da bi njega najvoljela imati za muža...

— Ah, ne, ne!... To posljednje ne smiješ mu kazati...

— Onda reci Ti, što da mu još kažem?...

— Pitaj ga, da li mu se i ja svidjam?...

— A kaže li, da ne?

— Oh, ne govori tako! — zakrči joj rieč Emilija. — Ja na to ne smijem ni misliti ... Moja mamica višeput je opazila, da me je grof Hinko vanredno ljubezno pogledao, vidjela je i to, da je na plesovih mnogo sa mnom plesao i podulje se zabavljao... Dakako kod njega ne može čovjek znati, na čem je, kaže moja mamica, kad je tako mučaljiv i otajstven. Da sam rodjena grofica ili barunica, on bi sa mnom možda iskreniji bio ... Ovako se susteže ... Dakako grof je i bogat ...

— Pa i Ti si bogata! ... Jedinica s tolikim imetkom, — uze ju sokoliti Rosina. — Bila bi za svakoga velikaša izvrstna partija.

— Nismo, hvala Bogu, ubogi; imamo dva liepa imanja; imamo svoj dvor u Zagrebu, dosta gotova novca, a što još može doći! ... Moj stric Mirko, kanonik, ima već sada liepe dohodke, a ako još postane biskupom! ...

— O, dobro je imati kanonika za strica ... — reče Rosina, — i moja je majka po svom stricu baštinila velik imetak. ...

Ostalo je na tom, da će Rosina biti Emilijina pouzdanica kod grofa Hinka.

Na večer bijaše kod baruna Magdalenića nekoliko gospode na partiji makao-a, koja su ostala i na večeri. Medju njima bijahu i grofovi Sermage-i, otac sa sinom.

Još prije večere uhvatila je Rosina zgodu, da razgovara u četiri oka s grofom Hinkom. Ovaj se je čudio, čuvši od djevojke, du mu ima neku tajnu kazati. Rosina mu na jedan dušak, kao što već običavaju mlade, bezazlene djevojke, izpriča sve, što je čula od Emilije. Slušajući ju, grof je Hinko sve to

više bliedio i kamenio se. Bilo mu je, kao da mora svisnuti od boli, kao da će ga zemlja ovaj čas progutati.

— Vjerujte mi, ona Vas jako ljubi . . . Rekla mi je, da Vas ne bi pregorjeti mogla . . . — govoraše Rosina okamenjenomu mladiću. — Sirota Emilija . . . ! Tako je liepa i tako mila . . . Vam se sigurno svidja . . . ? No, što šutite, što me tako niemo gledate? . . . Recite mi, grofe Hinko, svidja li Vam se? . . .

— Ne . . . — odgovori muklim glasom grof.

— Ne svidja? . . . Tà je li to moguće . . . To bi bila najbolja partija za Vas . . .

— Meni se samo jedna svidja, ja samo jednu ljubim, ali joj ne smijem to reći . . .

— Dakle ne Emilija? . . . Ah, jadna moja Emilijo! — govoraše s iskrenom sućuti Rosina.

— Ja sam jadan, Rosinice! — reče grof drhćućim glasom, kao da ga je na najtananijoj žici izvio iz srca, — ja sam jadan, a ne ona. Ona će se utješiti i pregorjeti me, ali ja ne ću nikada naći utjehe na tom svietu. . . .

— Zašto ne kažete svomu idealu, da ju ljubite . . . — pitaše Rosina.

— Ne smijem.

— Ne!

— Onda Vam je pravo, ako stradate! — razsrdi se Rosina i ostavi grofa kod prozora sama.

— Ah, svemogući Bože! — uzdahnu grof, uhvativ se rukom za čelo — ona ni ne sluti, da ja nju ljubim . . .

Kod večere sjedio je grof blied i niem uz Rosinu. Jedva je šta okusio. Otac njegov čestoput je pogledao zabrinutim okom svoga miljenca i uzne-

mirio se sbog njegova držanja. I domaćica, grofica Lucija, opazila je veliku nujnost grofovu. Rosini, poslije onoga, što je čula od njega, činilo se posve prirodno, da se je grof Hinko onako snuždio, nu ona je mislila, da je bolje pustiti ga na miru, nego vriedjati osjetljive rane njegova srca. Sva sreća, da je do nje sjedio i grof Žiga Vojkffy, koji ju je svojim drastičnim humorom vrlo dobro zabavljao.

Poslije večere, kada su gosti poustajali od stola i odlazili u sobu za pušenje i čaj, pristupi stari grof Sermage sinu i upita ga nježnom zabrinutošću:

— Što Ti je, sinko?

— Ne osjećam se dobro ... — odgovori nesigurno grof.

— Pozvat ćemo odmah sutra liečnika, — reče otac sumnjivo promatrajući sina.

— Nije nuždno ... to će već proći! — branio se Hinko.

Malo zatim pristupila k mladiću sama domaćica.

— Što Vam je, Hinko?

— Tako mi je, kô da ću se razboljeti.

— Vi ne govorite istine! — reče odlučno grofica, — mi ženske imamo oštar vid ... Radi se o nečem drugom ... Molim Vas, sliedite me u drugu sobu!

Grof Hinko podje poslušno za domaćicom u pobočnu sobu, u kojoj se za čas stvori i Rosina.

— Ostavi nas same, drago diete, — reče joj ljubezno grofica.

— Dakle moram otići?

— Samo na čas, — reče grofica, a Rosina odskakuta bezbrižno u drugu sobu.

— Kažite mi, grofe, što Vam je? ... Vi ste

silno raztuženi? — uze ga pitati grofica, kada su bili na samu.

— Dobro pogadjate, Vaša milosti! — odvrati. — Mogao bih kao ono spasitelj reći: „žalostna je duša moja tija do smrti“

— Radi se o Rosini? . . . Je li?

— Da . . . Malo prije razgovarasmo se . . . i ja se uvjerih, da ona ni ne sluti, da ju ja ljubim, a o tom, da bi ona za me što osjećala, nema ni govora.

Grof izpriča potanko majci, što je bilo medju njim i Rosinom.

— Eto, Vaša milosti! — završi grof svoje pričanje. — Njezino je srce još tako daleko od mene, da me čak drugoj ušti za muža.

— Odtuda vidim, da njezino srce još nije Vaše — što sam i onako već znala — ali ono nije još ničije . . . Vi ga možete još uviek osvojiti.

— Nikada! — reče tužno grof. — Ako ga dosele nisam osvojiti mogao, ne ću nikada.

— Varate se, ljubav se u jedan tren probudi u srcu — reče grofica.

— Za mene se ne će probuditi.

— Što, dakle, mislite učiniti? — upita grofica.

— Ja ne znam . . . U mene nema već misli, već samo bol, pa bol . . . Umriet ću, ili ću s uma sići.

— Ah, ne govorite tako, dragi grofe — tješila ga grofica, — tà nije još ništa izgubljeno. Ljubav se ne da silom iznuditi . . . ona će već sama doći . . . Vi ste mlad, Rosina još mladja . . . Možete čekati . . . a dotle će Bog pomoći . . .

— Mamice, smijem li sada doći? — čuo se Rosinin glas iz pobočne sobe.

— Samo se još malko strpi! — priviknu joj mati.

— Ja znam jedno sredstvo, koje bi moglo dobro djelovati, — produlji grofica. — Govorit ću s Vašim gospodinom otcem i uvjerena sam, da će on odobriti moj predlog.

— O čem se radi? — pitaše s interesom grof Hinko.

— Vi treba da odputujete!

— Ja da odputujem . . . da odem iz njezine blizine? — uzoprieči se grof. — Ne, toga ne bih mogao podnieti . . . Ja ću poginuti od boli . . .

— Nemojte djetinjiti, dragi grofe! — mirila ga grofica. — Vi ste tako razuman mlad čovjek, da ćete morati uvidjeti, kako je moj predlog Vama u prilog . . . Koliko puta se je dogodilo, da su mladi ljudi poćutili ljubav jedno spram drugoga tek onda, kada su bili razstavljeni, kad se nisu mogli vidjeti, ni jedno s drugim govoriti . . . Onda su počeli uzdisati, srce im se razboljelo i oni su osjetili, da se ljube . . . Tko zna, ne će li se takova šta i s Rosinom dogoditi . . . Vi ste gotovo svakdanji njezin drug i ona veoma voli Vaše družtvo . . . Odete li u sviet, kako je lahko moguće, da se prijateljski njezin osjećaj prometne u ljubav prama Vam.

Grof Hinko pozorno je slušao groficu; njezine rieči i sbilja su ulile neku nadu u njegovo srce. Kao utopljenik slamke, tako i on prihvati grofičino sredstvo i obeća joj, da je spreman odputovati.

Otac grofa Hinka odobrio je takodjer grofičinu osnovu i silio je, da mladi grof što prije odputuje. To se je i dogodilo. Tjedan dana poslije ove zgode odputovao je grof Hinko s težkim, ranjenim srcem u zemlju ljubavi — u divnu Italiju.

XIV.

Mnogo se „nova“ dogodilo u proljeću god. 1786. Svaki čas sbilo se nešto, što je ljude iznenadilo, ili uznemirilo. Sredinom mjeseca travnja preminu biskup zagrebački Josip Galjuf, a njegovu smrt žalili su svi, koji su ga poznavali. S velikim sjajem sahraniše obljubljenoga pastira, koga je dugotrajna bolest u grob shrvala. Pokoj mu blagoj duši!

Govorilo se, da se njegovo mjesto ne će tako brzo popuniti, jer da će gore na dvoru dobro paziti, koga će postaviti na ovo važno i unosno mjesto. Novi biskup trebao je da bude dvorski čovjek i pristaša novih reforma, koje su se tolikom žurbom uvadjale u Ugarskoj i Hrvatskoj.

Dok ne bude imenovan novi biskup, imao je upravljati prostranom biskupijom sada već po treći put kapitularni vikar Franjo Popović, prepošt zagrebačkoga kaptola.

Kratko vrieme poslije smrti biskupove proglašena su imenovanja političkih i sudbenih činovnika u komisarijatu bana Balaše. Više činovnike imenovao je sam car, a ostale komisar. Ta imenovanja silno su uzrujala plemenitu gospodu, koja su računala s častima i službama. Koliki nisu postigli ništa, koji su se tvrdo nadali, a koliki opet dobiše ugledne časti i službe, na koje nitko ni mislio nije! Medju imenovanimi bijaše vrlo mnogo mladih ljudi, o kojih se je komisar i ban Balaša uvjerio, da će bez obzira raditi po njegovih uputah. Starijih ljudi nije trpio u službi i gledao je, da ih se rieši.

Stari protonotar Baltazar Bušić jedva je izmolio u gospodina komisara, da ga je predložio za asesora

distriktualne table. Bivšega meštra kraljevstva silno je ljutilo, da je predsjednikom toga sudišta imenovan Mirko Pászthory, dvorski savjetnik Njegova Veličanstva, a prvim asesorom Franjo Tisztapataky. Oba bijahu iz Ugarske i znanci bana Balaše. Gospodina Boltu srdilo je, da su mu ova dva Magjara metnuli pred nos, njega, koji je bio stup banske tabule i koji je najzamršenije pravde kao protonotar rješavati imao. Ali, ako ćemo pravo, gospodin Bolto imao je i zašto, da se ljuti, jer predsjednik imao je 2500, a najstariji asesor 1500 forinti plaće, dočim se je on kao obični asesor sa dvanaest stotina forinti zadovoljiti morao. Ali što ga je najviše srdilo, bijaše to, da je Donato Lukavski zajedno s njime postao asesorom. Taj golušdravac, do nedavna njegov jurat, komu je moglo biti istom 25—26 godina, da bude njegov kolega! Bog i duša, da nije bilo onih dvanaest stotina forinti, što bijaše velik novac u ono vrieme, gospodin bi Bolto zahvalio se na asesoriji i sklonio se na svoje plemenito dobro u Turovu polju.

Njegovi prijatelji, kojima se je ozlovoljeni protonotar toga radi tužio, umalo da ga ne izgrdiše: — Misliš li, — govorahu mu oni, — da se dan danas dvanaest stotina forinti nadje na cesti... Ta to je silan novac i budi sretan, da si i tu službu postigao... Ona Ti nosi više, nego cielo Tvoje imanje. Toliku plaću nije ni viceban imao... Pa onda biti asesorom distriktualne table, nije ni to mačji kašalj... Oni su u časti asesora nekadanje kraljevske table... Budi sretan, da si tako prošao... Ima ih dosta, koji Ti zavide, koji dapače govore, da nisi ni dorastao toj službi.. . Drugo je naš Tripartitum, a drugo švabski „Gesetzi“.

Gospodin ex-meštar uvidje napokon, da bi njegovi prijatelji mogli pravo imati. On uvuče dušu u se i sprijatelji se sa svojom sudbinom, sprijatelji se dapače i s tim „factumom" (činom), da je mladi Lukavski njegov kolega. Što više, kada je na dan otvorenja distriktualne table bio svečani instalacionalni objed kod predsjednika Pászthory-a, gospodin se je Bolto čak i pobratio s mladjahnim svojim kolegom, a ovaj mu je u dokaz zahvalnosti na toj odlici čestoput izradjivao „vota" u zamršenih parnicah, u kojih se stari Verbőczyanac nije nikako snaći mogao. U takovih slučajevih hvalio je gospodin ex-meštar Bogu, da ima medju asesori i mladjih ljudi, koji su proučili „njemške" pravice, ili su dobro svršili Kelerov tečaj u Budimu, kao baš njegov kolega Lukavski.

Od naših znanaca neki su dobro, neki zlo prošli. Nikola Škrlec, veliki župan zagrebački, odlikovan je visokom časti podpredsjednika kraljevske table, radi čega se je morao preseliti u Budim, gdje se je stalno nastanio, a u svoju županiju došao bi samo onda, kada je morao ići na svoje imanje Lomnicu. Pravo govoreći, nije ni trebao da se brine za svoju županiju, jer je njom upravljao sam carski komisar ban Balaša, dočim je Škrlec nosio samo naslov velikoga župana.

Dosadanji podžupan zagrebački Ivan Nep. Beđeković imenovan je i ostao nadalje podžupanom u Zagrebu, dobivši k tomu naslov kraljevskoga savjetnika. Plemeniti gospodin Antun Rafaj imenovan je po komisaru redovitim bilježnikom županije, što nije nikoga osobito iznenadilo, jer je ban stanovao u dvoru Rafajevu.

Banova uhoda Zerec, aliter Culifaj zvani, nije ostao bez nagrade. Postao je jurasorom u sv. Ivanu, kamo je odmah seliti morao, dočim je mlada njegova supruga ostala u Zagrebu, jer nije htjela na selu stanovati. Imala je udoban stančić u Opatičkoj ulici nedaleko od banova stana.

Mladi jurati Marković, Bužan, Čačković i drugi bijahu tako žestoki protivnici gospodina carskoga komisara, da nisu ni tražili službe od njega. Kad je izdahnula banska tabula, gdje su oni počeli služiti kao jurati notarii, vratili su se na svoja imanja i objesili na klin juratske sabljice do boljih vremena.

Najviše su pala u oči imenovanja počastnih asesora distriktualne table. Po starom pravilu, u koje se nije ni ovaj put diralo, imenovani su i počastni prisjednici iz staleža svećeničkoga, iz staleža velikaša i napokon plemića. Ban Balaša predložio je izmedju magnata samo trojicu, koji svi bijahu odlučni njegovi protivnici politički, naime: Žigu grofa Vojkffy-a Klokočkoga, zatim grofove Adama i Ivana Oršiće Slavetićke. Potonji bijaše muž Eleonorin. Od plemića bijahu medju inimi po njegovu predlogu imenovani stari Matija Bornemisa-Stolniković i žestoki Nikola Jelačić Bužimski. Doznavši sviet za ta imenovanja, našao se u veliku čudu. Mnogi su kimali glavami, ne znajući, kako bi si protumačili taj postupak.

Nu Balaša ban znao je dobro, zašto je tako radio. On je računao, da će ta imenovanja bar donekle ublažiti žestinu njegovih protivnika, pa da će ih privući time u kolo onih, koji s njim vode javne poslove u zemlji. Ovaj put, činilo se, da se je prevario računu. Gospoda počastni asesori dodjoše, doduše, pokloniti se banu

i komisaru, da se zahvale na previšnjoj odlici, ali se poslije ne vidješe.

U isto vrieme, kada su proglašena imenovanja činovnika u komisarijatu bana Balaše, bude i prodekan juridičkoga fakulteta u kraljevskoj akademiji zagrebačkoj, Franjo Lehnau, rodom ugarski Niemac, imenovan profesorom „stili curialis in idiomate germanico (službenoga sloga u njemačkom jeziku)“. Ta nova katedra imala je uputiti službeni sviet u Hrvatskoj, a osobito mladu gospodu juriste, da se carski dekret o njemačkom jeziku, kao službenom, kani do kraja provesti.

Bolno se je dojmilo svega naroda dokinuće reda sv. Pavla, bielih fratara, koji bijaše smatran redom hrvatskim, pa su ga svakom zgodom podupirali velmože i plemići i sve što bijaše otmena i ugledna u zemlji. Starodavni samostani u Lepoglavi, sjedištu reda, u Remetah i drugih mjestih, bijahu razpušteni, a njihova imovina pripade fisku.

Nada sve to uznemirila je pučanstvo Hrvatske odredba careva, po kojoj su čitave čete carskih oficira i inžinira odmah početkom svibnja imale poplaviti županije u Ugarskoj i Hrvatskoj, da mjere i prociene zemljištni posjed. Imao se je mjeriti posjed bez razlike, bio plemićki, bio seljački. Znalo se je dakako, već od prije, zašto to biva. Radilo se je o uvedenju nove, pravednije podloge za plaćanje poreza. Dosele bijahu plemići prosti od svake vrsti javnih daća, ali su zato bili dužni sastaviti i uzdržavati svojim troškom insurekciju u ratno doba.

Velikaši, plemići i svećenici bijahu užasno uzbudjeni. Oni, koji za namirenje javnih tereta nisu nikada ništa doprinosili, da sada plaćaju težke

daće od prihoda, što ga imadu prosjekom od deset godina proračunati carske komisije, kojim je bilo povjereno mjerenje svačijega posjeda. Ma bio taj porez još tako malen, on će se ipak činiti nepodnosivim teretom onima, koji nikada poreza plaćali nisu. Ali to nije moguće, da bude porez malen, kada se govori, da će Ugarska odsele plaćati toliko kao i austrijske pokrajine, a tamo je porez bio daleko veći nego u zemljah krune ugarske. Careva je odlučna volja, uvesti takovu poreznu reformu, po kojoj će sve zemlje njegove monarkije jednakom mjerom porez plaćati. Time bi se znatno povisio i prihod države, koji je dosele bio tako neznatan, da je mala republika Holandija imala veći prihod, a Pruska, za polovicu manja od austrijske monarkije, jedva nešto manji prihod od poreza. Taj se je, dakle, morao bezuvjetno povisiti, ako se nije htjelo, da monarkija izgubi svoj ugled i da zaostane za drugimi državami. Ali da se to postigne, nije se smio nikakav više teret naprtiti na seljački puk, koji je i onako već preobterećen bio, nego je trebalo položiti to novo breme na jake pleći plemstva i klera. U ta dva staleža bijaše na stotine hiljada privilegiranih osoba, koje su uživale sva prava, neposredno posjedovale gotovo dvie trećine svega posjeda u zemlji, a ostalu trećinu posredno. Car se je pozivao na primjer Englezke i Holandije, gdje plemstvo za namirenje javnih potreba doprinosi više nego ikoji drugi stalež. Zato je Njegovo Veličanstvo i željelo, da se i ugarsko plemstvo povede za tim primjerom i pristane na njegove porezne reforme. Ne uzhtije li to učiniti, onda će makar ostati, kako je dosele bilo, ali će plemstvo tada i nadalje nositi breme insurekcije,

koje će mu biti znatno otežčano. Gospoda plemići, da mogu valjano vršiti svoju dužnost kao branitelji domovine, imat će se vježbati u oružju, kao i druga carska vojska. Tako im je car poručio po dvorskoj kancelariji ugarskoj u svom reskriptu od 30. prosinca g. 1785. Osim toga im je još zaprietio, da će njihove podanike riešiti nekih urbarskih dužnosti, da mogu svoj posjed bolje obradjivati i imati isto onako liepe proizvode, kao i vlastela, koja su samo za to imala bolje i skuplje proizvode, jer su ubogi podanici morali za njih robotati, a svoje dobro samo za nuždu obraditi.

Ove poruke nisu promašile cilja. Plemstvo se je smêlo i pokunjilo. „Hoće da od nas učine carske vojnike“ — govorahu medju sobom — „i da još više emancipiraju kmeta izpod naše vlasti. To bi nas moglo spraviti na prosjački štap.“ Izprva mislili su, da im valja rogoboriti, da će tražiti od bana Balaše, neka izvanredno dozvoli držati županijske skupštine, u kojih bi prosvjedovali proti nakanjenoj reformi, koju je jedini državni sabor zaključiti mogao. Sada, čuvši te prietnje u carevu reskriptu, klonuše duhom i ne učiniše ništa.

Car nije mario slušati rieč plemstva, nego je pozvao svoje komisare, da mu oni kažu, što misle o novoj reformi. Imali su odgovoriti na tri pitanja. Da li su uvjereni o koristi nove porezne reforme i ukinuću insurekcije i ufaju li se to svoje mnienje priobćiti boljarom i nižemu plemstvu, — napokon, koja sredstva bi trebalo upotriebiti, da se zaprieči nepovjerenje i nesporazumak, koji bi mogao nastati odtuda, da se i plemićki posjedi imadu mjeriti i procieniti. Nemalo se je začudio vladar, kada nje-

govi komisari i najviše oblasti, vične uviek „prilagoditi se njegovim intencijama, nisu na njegova pitanja odgovorile, kao što bi on bio želio. Odgovoriše mu, „da su nametnuće porezne dužnosti plemstva i ukinuće insurekcije dvie bitne točke ustava, koje se bez sudjelovanja naroda ne bi mienjati smjele. Osim toga iznosio bi novi porez, što bi ga imale plaćati zemlje krune Stjepanove po proračunu dvorske komisije za uredjenje poreza ogromnu svotu od devet milijuna forinti, a to pitanje moglo bi se samo zaključkom sabora riešiti. Sazov sabora, izticalo se u službenih izvještajih, „tim je potrebitiji, jer je plemstvo sbog uvedenja njemačkoga jezika, sbog promjena u upravi županija i ostalih novota razdraženo tako, da se je bojati ustanka, ako bi se mjerenje njegova posjeda i novi porezni sustav silom izveo."

Ovi odgovori, a još više nemiri, koji su se počeli javljati u Belgiji, gdje se je vladar ljuto zakvačio s mogućim svećenstvom, koje je imalo silna upliva u puk, sbuniše cara i on se rieši, da će u toj stvari ipak opreznije postupati.

Izdade dekret od 7. veljače g. 1786. glede nove porezne reforme i ukinuća insurekcije. Posebnom naredbom razaslan je taj dekret svim komisarom, koji su pozvani, da sazovu županijske skupštine, u kojih će proglasiti spomenuti dekret. U komisarijatu bana Balaše predsiedao je on sam svim skupštinam, koje nisu imale drugoga posla, nego čuti previšnji dekret i razići se. Neki htjedoše govoriti i prosvjedovati, ali im se komisar zaprieti, da će ih pod bajunetima dati odpraviti iz skupštine. Boljari u njegovu komisarijatu valjda su slutili, da će se tako postu-

pati, zato se od njih nije ni jedan odazvao pozivu u skupštinu.

Plemstvo se razišlo svojim kućama zlovoljno i ogorčeno. Jedino, što ih je donekle utješilo, bijaše carevo obećanje u naredbi, da će o novoj reformi sporazumno sa saborom odlučiti i da će odsele sabor češće sazivati. Znalo se je, odkuda vjetar duva, ali i to bijaše neka utjeha u težkih ovih vremenih.

Ali mjerenje posjeda i proračunanje prihoda imalo se je i prije sabora obaviti. To bijaše neopozovna careva volja. Vladar će to oboje dati provesti kriepošću svoje kraljevske vlasti i time će stvoriti temelj, na kojem će sastaviti svoje kraljevske propozicije, koje će onda saboru predložiti.

Unapried već zabranio je vladar, da se ne smiju praviti nikakove predstavke proti dekretu, jer da ga ne će ništa skloniti, da bi odustao od svojih namjera. A tko bi se usudio, da se uzprotivi njegovim odredbam, taj će izkusiti stroge mjere, koje će ga prisiliti na posluh.

Da ne bi nitko mislio, da su to prazne rieči, baci car u Ugarsku i Hrvatsku još nekoliko pukovnija carske vojske, koje je već odprije bilo preko petdeset tisuća u tih zemljah, a kod Pešte uredi velik tabor, tobože za vojne vježbe, u kom je bilo do 80.000 momaka. Sam car glavom došao je onamo, da prisustvuje vježbam te velike vojske. Sada već nije nitko dvojio o tom, da car kani svoje porezne reforme, ako uztreba, i silom provesti.

Plemstvo bijaše tim postupkom poraženo. Uprkos neprilikam, koje je imao vladar u Belgiji, on je ipak spreman bio i najveću oluju u Ugarskoj dočekati i s njom se ogledati. — Vidi se, da se nas osbiljno

ne boji! govorahu medju sobom plemići. A i kako bi se bojao? Bijaše ih doduše na broju mnogo, ali su bili razcjepkani. Jedni su bili u službah, ili su težili za njima, ili drugima pogodovnostima, pa su morali izjaviti, da su sporazumni s carevom reformom, makar da su u duši inače mislili.

Drugi opet, nu tih bijaše najmanje, uvidjeli su, da je pravedno, ako svi podanici jednako terete nose i jednaka prava uživaju. Takovih prosvietljenih muževa bijaše vrlo malo u Ugarskoj i Hrvatskoj, ali i ti nisu mogli odobriti, da vladar radi u toj važnoj stvari bez sabora.

Treći opet, a tih bijaše najviše, primili su dekret s najvećom ogorčenošću, koju su u očigled vojne sile sahranili u svojih grudih. Oni su ipak, premda su iz izkustva znali, da car ne uvažava njihove predstavke, i ovaj put sreću pokušali i preko lokumtenencije u Budimu odaslali caru predstavke proti naumljenim reformam. Ali u tih predstavkah ne bijaše više one smionosti i prkosa, kojom su se odlikovale njihove prijašnje predstavke. Sada su se služili blažom rieči, pa triezno i umjereno govorili o stvari: „Mi se“, tako su glasile u glavnom predstavke plemstva, „ne držimo tako sliepo naših zakona i pravica, da ne bi priznali potrebu, da valja u koječem mienjati te zakone i samu državnu upravu; ali molimo Vaše Veličanstvo, da izmjerbu i procjenu svegakolikoga posjeda, koja toli duboko zasieca u ustav zemlje i naše pravice, kao i ostale novote odgodi do sabora, gdje će kralj i narod zajednički stvoriti zaključke o uredjenju poreza, insurekciji i ostalih stvarih. Samo tim je načinom moguće popraviti upravu zemlje i očuvati prava striša.“

Ni ove blage predstavke nisu medjutim stigle caru u ruke. Po njegovoj zapoviedi vraćao ih je predsjednik lokumtenencije grof Niczky onima, koji su ih podnieli.

I tako je početkom svibnja godine 1786. stiglo u Ugarsku i Hrvatsku sedamstopedeset carskih oficira i inžinira, koji su morali izmjerbom i procjenom posjedâ odmah započeti i taj posao do konca listopada iste godine svršiti. Županijski činovnici imali su ih u njihovu radu pomagati, i sve zapreke uklanjati.

Ban Balaša dao je zapovjediti župnikom po njihovoj duhovnoj oblasti, da imadu s propovjedaonica u crkvi oglasiti puku, da će se izmjerba i procjena svih posjeda bez razlike, plemićkih i kmetskih, crkvenih i državnih obaviti po previšnjem carskom dekretu, komu se svi bezuvjetno pokoriti imadu, i težko onima, koji bi se usudili uzprotiviti se, ili praviti zapreke carskim mjeračem i cjeniteljem.

Puk je pozorno slušao to oglašenje u crkvi, a kad su njihovi župnici izašli iz crkve, skupili bi se seljaci oko svojih pastira i pitali ih, o čem se to radi?

Župnici sažimali bi ramenima i odgovarali jedni ovako, drugi onako.

— Od sada će svi porez plaćati, — rekli bi jedni.

— Ne znamo ni sami, — odgovarali su drugi.

— Bit će veća štibra! — razjašnjivahu treći. — Zašto bi inače mjerili, da ne kane udariti veću štibru?

Puk je kimao glavom i zlovoljan se vraćao kući. — Kamo to vodi? — mišljahu jadni kmetovi. —

I što će biti od nas i naše djece? Daj vlastelinu, daj sudcu, daj popu, daj caru, a nam i djeci našoj ne ostane ni mrvica kruha, da se prehranimo. Bolje da svi pomremo, ili da nas podave kao štenad, nego da tako živimo i takove muke trpimo!

U nekih priedjelih bijaše zlovolja tako velika, da su kmetovi odlučili silom se oprieti mjerenju i procjeni svojih gruntova. Nezadovoljni plemići podjarivali su seljake, što više i sami županijski sudci, rodom plemići, upućivahu seljake, da se ne radi o ničem drugom, nego o tom, da se povisi kontribucija (porez).

Uhode bana Balaše dojaviše mu za dobe to rovarenje, na što je svemogući komisar uzkipio poput kratera.

— Smrvit ću ih, i te popove i tu šljivarsku gamad, — govoraše on svojim pouzdanikom, — koji pred mojim licem plaze, a iza mojih ledja proti meni rade.

Već u početku, kad su carski oficiri i inžiniri stigli u njegov komisarijat, ban je Balaša izdao županijskim sudcem najstrožije naloge, da imadu ići na ruku tim mjeračem i cjeniteljem, što više mogu; pa je zaprietio, da će svaku nemarnost nemilice kazniti. Sada, kad je razumio, da mnogi županijski sudci nemarno vrše tu svoju dužnost, da što više seljačtvo huckaju proti novoj uredbi, on je odlučio, da će tim nevriednikom na vrat stati i svojim načinom ući im u trag.

Isto takovu zdravicu napio je i popovom, njemu kao protestantu najomraženijem staležu. Kad ne će kapitularni vikar i njegovi podčinjeni poglavari da bdiju nad tim, da li se vrši ono, što car želi i što

je on tako oštro zapovjedio, on će već sam potražiti te neposlušnike i sčepati ih za vrat, kada i ne slute.

Najviše ga je ljutilo, kada mu njegovi pouzdanici izviestiše, da ima župa, gdje njegov nalog nije u crkvi ni oglašen. To ga je tako razjarilo, da je istoga dana potražio starinu kapitularnoga vikara u njegovoj kuriji na kaptolu i pozvao ga na odgovornost radi toga nereda.

Sjedoglavi, do blizu osamdeset godina stari prepošt i vikar bijaše snebiven s načina, kojim se je na nj oborio ban i carski komisar.

— Vaša preuzvišenost neka izvine, ako se je dogodio kakav nered, možda i neposluh, — govoraše starac banu staračkim mirom. — Sve se to dade popraviti, samo neka mi Vaša preuzvišenost kaže imena onih, koji nisu visoki Vaš nalog i moju naredbu izvršili.

— Onda ćete, nije li, odrediti iztragu, — odvrati ban ljutito, — koja će po Vašem popovskom običaju Bog zna kada započeti, a svršiti se nikada. Time meni nije ništa pomoženo, jer Vaše Gospodstvo znade, da mjeračke radnje imadu biti gotove do konca listopada ove godine.

— To mi je poznato, — odgovori starac glasom, koji je odavao unutarnju uzbudjenost, — ali ako mi Vaša preuzvišenost ne kaže krivce, ne mogu postupati. Onda ne pada odgovornost na me.

— Vaše gospodstvo, — primieti ban, — vrlo liberalno shvaća tu odgovornost. Ja mislim, da ste se imali dati svojim putem obaviestiti, da li su župnici i kako izvršili Vaše naredbe. Čemu onda imate te arhidjakone i vicearhidjakone, i kako se već zovu te Vaše dangube . . .

*

— Molim pokorno Vašu preuzvišenost, — uleti starac banu u rieč višim glasom, po kojem se je dalo suditi, da u starcu vikaru prekipljuje, — to nisu nikakve dangube, već svakog poštovanja vriedne osobe i uglednici naše biskupije . . .

— A ja Vam opetujem, da su dangube, — prekide ban razdraženo vikaru rieč. — U ostalom nisam došao, da se toga radi s Vami prepirem, već sam Vas došao pozvati, da Vaše popove redu učite. Tražite, da Vam imenujem krivce, koji još nisu izvršili moga naloga i Vaše naredbe . . . Evo ih! — i tu ban izvadi iz prsnoga džepa malu artijicu, sa koje je pročitao sliedeće župnike: Nikola Kovačić, župnik u Zelini, Jakob Kirinić, u Gornjoj Stubici, Matija Mikan u Granešini, Gjuro Orlik u Oborovu, Josip Klasnić u Kravarskom, Stjepan Šaranić na Odri . . . a biti će ih i više. Evo Vam ih, — reče ban, pružajući vikaru ceduljicu, — a nadam se, da ćete Vaše ljude strogo na red pozvati i naučiti ih posluhu. — To rekav ban, metne još u sobi vikarovoj svoj klobuk na glavu i ne kazav starcu ni „s Bogom", izadje iz sobe.

Stari vikar izpruži za njim drhćuće ruke, kao da ga napolje tura i dva, tri puta izusti; — appage satanas! — a zatim učini rukom veliki znak križa pred vratima, kao da je nečastivi na njih izašao.

Čim se je starac oporavio od prvog nemilog utiska toga susretaja, digao je čitav kaptol na noge. Dao je odmah k sebi zovnuti arhidjakone: katedralnoga Josipa Mikinovića i turopoljskoga Blaža Dumbovića, gdje su se ti nemarnici nalazili kao župnici i izpriča im skoro plačnim glasom svoj preneugodni sukob s banom.

— Ah, sad istom vidimo, — tugovaše siedi vikar, — kakovo je zlo imati lutorana za bana, koji nije sin svete naše crkve, niti priznaje svetoga otca kao božjega namjestnika na zemlji. Nas svećenike porugljivo zove popovima, a gospodu arhidjakone i vicearhidjakone dangubama . . . Pokažite sada, carissimi fratres, da nam krivo čini . . . Odputujte odmah sada u Vaše arhidjakonate i strogo pozovite na red one nemarnike . . . Zaprietite im, da imadu „sub poena suspensionis ab officio et beneficio (pod kazan obustave službe i užitaka)“ odmah prve nedjelje proglasiti svojim vjernikom ono, što je ban naložio i što sam ja naredio. Vi ćete, mila braćo, dotle ostati u Vaših arhidjakonatih, biti ćete u crkvah prisutni kod proglašenja moje naredbe i istom se onda vratiti, kad bude sve izvršeno.

Prečastna gospoda arhidjakoni kanonici uvidješe, da se tu mora odmah energično raditi, jer s tim banom nema šale. Kada je već spomenuo njih arhidjakone kao dangube, moglo bi se svašta dogoditi. Tko zna, ne bi li on proti njim odredio „suspensionem ab officio et beneficio“, ako se ne bi sada pobrinuli, da točno izvrše vikarov nalog. Takova primjera nije doduše dosele bilo, ali nije bilo ni takovih vremena. Dan danas, mišljahu oni, može se sve dogoditi i ne treba se nitko čuditi.

Još isti dan poslije podne krenuše gospoda arhidjakoni u svoje arhidjakonate, da naprave red po banovoj želji.

Ban Balaša ne bijaše tim zadovoljan, što je odredio kapitularni vikar, on je i svojim sudcima naložio, da paze, hoće li se i kako njegovi nalozi izvršiti. Osobito mu je bio zlo opisan župnik na Zelini,

Nikola Kovačić, koji da je javno puk bunio proti mjeračem i cjeniteljem i sve do sele od sàmoga prkosa nije htio proglasiti u crkvi banov nalog.

Kada ga je veliki sudac sveto-ivanski Jurica Belošević, njegov inače dobri prijatelj, s kojim se je zajedno često gostio i pio, sjetio njegove dužnosti, odgovorio mu je (tako je glasila bar prijava) jogunasti župnik:

— Ne ću ništa da proglasim, jer to su svjetske stvari, koje ne spadaju u crkvu . . .

I kad mu je prijatelj veliki sudac spomenuo, da bi mogao imati neprilika s banom, kažu, da mu je župnik odgovorio:

— Što mi može Tvoj lutoranski ban? . . . Ja sam pop i njegova ruka nema nada mnom vlasti...

Čuvši sve to ban, silno se je bio razljutio na toga nepokornoga župnika. — Ja ću mu već pokazati! — viknu prietećim glasom, — imam li nad njim vlasti, ili ne.

U kotaru sveto-ivanskom bijaše jurasorom i njegov pouzdanik Zerec, aliter Culifaj. Njega pozva ban specialiter k sebi i dade mu potanke naputke glede ovoga župnika. Jurasor Zerec dobro si je upamtio, što mu je ban rekao i oprezno se spremio na posao.

Odmah prve nedjelje podje i on, preodjeven u seljačko odielo, u crkvu župe sv. zelinske. Crkva bijaše dubkom puna svieta, a bijaše prisutan i gospodin arhidjakon Josip Mikinović, koji je imao naputak, da svakako bude u crkvi, dok će župnik proglasiti banov nalog.

Kako je bila u crkvi velika gnjeta, nije se nitko obazirao na preodjevenoga jurasora, koji se je na dnu crkve stisnuo u jedan kut i što je više mogao

pokrivao si lice oširokim seljačkim šeširom. Prije, nego će početi sveta misa, držao je župnik propovied, a poslie ove pročitao s papira bansku naredbu onako, kako ju je primio od svoje duhovne oblasti. Čim je počeo čitati, nastala je najveća tišina u crkvi. Mužkarci prestaše kašljati i stare babe nisu po običaju zievale. Sve je pozorno slušalo rieč banovu, o kojoj im se je činilo, da se sada bliže tiče njihove kože, nego rieč božja.

Jedva su čekali, da bude misa gotova. Prečastni gospodin kanonik arhidjakon otišao je iz crkve, čim je čuo, da je župnik svoju dužnost izvršio. On je već prije velike pjevane mise odčitao ranu tihu misu i sada je poslie propoviedi odvezao se na objed zelinskomu vlastelinu Domjaniću, dobromu prijatelju i znancu, kamo je kasnije imao stignuti i sám župnik.

Poslije mise sjatio se puk u velike hrpe i stao razpravljati ob onom, što im je njihov župnik čitao s propovjedaonice. Čuli su već oni, da se iz toga mjerenja i procjene gruntova neće ništa dobra izleći. To im je rekao i njihov vlastelin i župnik i svi pametni ljudi, koje su poznavali. Jedva su dočekali, da je župnik izašao iz crkve i stupio med njih. Okupiše ga sa svih strana. I preodjeveni jurasor proturao se u blizinu župnikovu.

— Što je to, Vaše gospodstvo, — pitaše sjedoglav kmet župnika, jaka, gorostasna čovjeka, oštrih crta u licu, — što nam poručuje njihova banska milost? . . .

— Mjerit će sve grunte i cieniti radi nove štibre... Ta valjda ste već čuli?... — reče župnik.

— Čuli smo, čuli, — odgovoriše mu iz hrpe, — al svi misle, da to ne će biti dobro . . .

— Vele, da ćemo plaćati još veću štibru... — viknuše neki.

— Može i to biti ... — reče kratko župnik.

— A je li to pravo, Vaše dobro gospodstvo? — upita opet onaj sjedoglavi kmet. — Mi dajemo već toliko, da više davati ne možemo.

— Naći će ta njemška gospoda oficiri i inžiniri, da možete još više dati, — odvrati župnik.

— Vjere ne ćemo! ... — viknuše seljaci kao iz jednog grla. — Mi ćemo tu gospodu odpraviti, odkuda su došla.

— Neka se samo pokažu na naših gruntovih! — uzeše prietiti goropadniji. — Upamtit će, što je kmetska toljaga.

— Sve ćemo ih pomlatiti! — stadoše vikati i žene.

— Budite pametni ljudi, — uze ih miriti župnik, otvarajući si put medju pukom. — Vi ćete se na zlo namjeriti.

— Ne može biti većega zla, nego ovo, u kom živimo! — vikali su za odlazećim župnikom njegovi župljani.

— Odlazi, — počeše se derati žene, — i ne će da se s nami razgovara o našoj nevolji ... Sva su gospoda jednaka ...

Župnik, protiskujući se kroz svjetinu, u jedanput se zaustavi. Palo mu u oči jedno lice, koje nije seljački izgledalo. On poznaje sve svoje župljane u glavu, ali ovoga jednoga ne pozna, a ipak mu se poznat čini. Uze oštro gledati u nj i dosiećati se.

— Tko si Ti? — upita strogo nepoznatoga; nu ovaj ne odgovori ništa, već odkrenu glavu na drugu stranu, kao da se ga i ne tiče to pitanje.

Župnik pristupi korak bliže nepoznatomu i skide mu šešir s glave.

— Ta ja se ne varam! — kliknu vas iznenadjen, — ne može biti drugi. Zar ne ljudi božji, — okrenu se sada k okolo stojećim župljanom, — ovo je mladi gospodin sudac Zerec iz sv. Ivana? . . .

Seljaci natisnuše se oko preodjevenoga jurasora.

— Vjere nam, jest; on glavom!

— A što radi Vaše gospodstvo ovdje? — zapita ga oštro župnik. — Došli ste medju nas, preodjeven u seljačko ruho, kao da su poklade . . . Ili ste me došli uhoditi, da me opet lažno tužite banu, kao što ste već jedanput učinili. Sram Vas bilo!

— Pazite na svoje rieči! — odvrati mu Zerec razdraženim glasom, — ja sam tu po višem nalogu...

— Svejedno... uhoda ste! — odsieče mu župnik.

— Šta uhoda? — viknuše seljaci. — Došao je preodjeven medju nas, da čuje, je li se bunimo i što govorimo . . .

Zerec uvidje, da bi tu moglo još svašta biti i izmaknu iz kruga seljaka, koji je sve to uži postajao.

— Mirno se vladajte, jer će Vas biti pune tavnice! — prietijaše sve dalje odmičući Zerec, za kojim su seljaci takodjer krenuli.

— Ta hulja nam prieti... potjerajmo ga! — zaurlaše seljaci i Zerec, opaziv kako razdraženi seljaci grabe kamenje sa zemlje, okrenu pleći i stade bježati, što je mogao.

Seljaci potrče za njim i obore na nj čitavu tuču kamenja. Jedan omašniji kamen pogodi ga u glavu i mladi sudac, kako je bio slaba tjelesna sustava, onesviešćen pade na zemlju. Kamen mu je smrvio kost, a iz rane je potekla obilna krv. Ogorčeni se-

ljaci priskoče k onesviešćenomu jurasoru i da ne bi župnika, tko zna, ne bi li ga ondje toljagami zatukli. Stare žene najviše su bjesnile i huckale svoje muževe, da nesretnika ubiju.

Župnik je raztjerao žene kućama, a svojima snažnima mišicama odtisnuo od Zerca najgoropadnije napadače.

— Natrag, budale! — zagrmi im župnik, — što bi Vam hasnilo, da ubijete čovjeka i dušu ogriešite... Imat ćete i ovako težkih neprilika, a ja najviše... Meni za ljubav primirite se i razidjite.

Težkom mukom umiri župnik seljake u toliko, da su ostavili u miru ranjenoga jurasora, koji im bijaše mrzak kao nitko drugi od njihove gospode. On je nemilosrdno gulio uboge kmetove, iznudjivao mita, a uz to bio nesmiljen i okrutan sa seljacima, da ih je čestoput morao sam veliki sudac uzimati u zaštitu.

Užasno kunući i psujući gospodu i nove pravice, razilazili se seljaci svojim kućama i još sa daleke ceste i sa okolišnih brda čula se je neprestana njihova vika i razpravljanje o današnjem dogadjaju.

Mladi sudac, kada se je osviestio, vidje, da župnik i njegov zvonar nastoje oko njega. Zaustavili su mu krv, oprali ranu i dobro ju zavezali.

— Kako Vam je? — upita župnik jurasora, koji se je pridigao bio sa zemlje i sjeo, nasloniv na ruku zavezanu glavu.

— Vi ste svemu tomu krivi! — progovori Zerec slabim, ali silno uzbudjenim glasom. — Vi ste seljake na me nahustili.

— Hvalite Bogu, — odvrati mu župnik, — da

sam bio ovdje, jer bi Vas inače seljaci toljagami zatukli kao psa.

— A tko me je odao seljakom, tko me je opsovao, da sam uhoda! . . . Latro, latro, non sacerdos (razbojnik, a ne svećenik!) — bjesnijaše Zerec.

Gorostas župnik zažari se u licu, a oči mu se zaiskriše od jarosti, koje nije mogao zatomiti u sebi, čuvši takovu pogrdu svoje osobe. Najvolio bi bio nogom depnuti toga bezobraznoga čovjeka, da bi frcio u jarak kraj ceste, ali toga mu nije dopuštao njegov stalež. Bila bi sramota pred svietom, da takova šta učini. Sabrao je svu svoju duševnu snagu i svladao se u osudan čas.

— Baci toga bezobraznika u moja kola, — zapovjedi župnik zvonaru, — i odvezi ga njegovoj kući.

Rekavši to župnik okrenu se i podje pješice na Zelinu.

— Skupo ćeš mi platiti iztočenu krv! — zagrozi se Zerec odlazećemu župniku, koji se je učinio nevještim, kao da i ne čuje te grožnje.

Ogorčeni jurasor nije izprva htio, da sjedne u kola omraženoga župnika, pa je rekao zvonaru, da se voli pješice vratiti u sv. Ivan, ali čim je učinio nekoliko koračaja, stalo mu se magliti pred očima, da se je jedva održao na noguh.

— Pomozi mi u kola! — priviknu zvonaru, koji na to preko volje podupre omraženoga činovnika, dok se je u kola penjao.

Vrativši se kući, morao je Zerec odmah u postelju leći i poslao po velikoga sudca. Ovoga je umolio, da napiše u njegovo ime dva lista, jednoga banu, gdje mu javlja, kako su ga seljaci zlostavili i kako ih je župnik proti njemu nahustio. Drugi list

bio je za njegovu ženu, koju je pozvao, da ga dodje u bolesti dvoriti.

Znajući u kakovom odnosu stoji Zerec prama banu, veliki je sudac dao oba lista odmah odpremiti u Zagreb. Uzbojao se je silno za svoga prijatelja župnika i odlučio, da se po što po to mora danas s njime sastati.

Odvezao se s toga krišem pod večer u Zelinu, poslavši napried prazna kola seljačka, u koja je sjeo izvan mjesta, samo da nitko ne sazna ništa o njegovu posjetu kod župnika. Stigavši u župni dvor, čuje tamo, da je gospodin župnik na objedu kod zelinskoga vlastelina Domjanića skupa s gospodinom zagrebačkim kanonikom, koji je prije nekoliko dana na Zelinu stigao. Veliki sudac dade okrenuti kola i požuri se k Domjaniću, gdje ga je domaćina raztširenih ruku dočekao.

Bijaše to isti onaj Domjanić, o kom je tradicija sačuvala sijaset smješica iz njegova vesela života. I sada još čuje se pripoviedati, kako je znao gostiti i vinom podvoriti prosjačeće fratre, kad bi u njegov dvor došli, — kako se je radi žene tobože usmrtio nožem, turivši ga u mjehur krvlju napunjen, samo da čuje, što će govoriti o njem, misleći, da je mrtav, — kako se je kartao s biskupom Vrhovcem itd. Najveći glas stekao je time, da je pred svoju kočiju dao zapreći sto volova, objesio na njih velike klepke i tako se vozio uz veliku zveku klepaka i pucketanje gončinskih bičeva u pohode svojoj sestri, udanoj grofici Drašković u Bisag, kojoj je obećao, da će joj doći u posjete „cum vectura longa (s dugim podvozom).“ Pripovieda se, da je njegova sestra, čujući veliku galamu u blizini grada, skočila

k prozoru i pogledav čudo od podvoza uzkliknula: „tà to je moj ludi brat!“

Njegov dvor izgledao je poput kaštela. Bijaše obtočen sipom i šancevima, u koje se je mogla napustiti voda. Imao je i diživi most, koji je bio rabljen samo u vrieme kalničke bune pod Kušićem, prigodom konskripcije, a i sada ga je dao pregledati i popraviti, za slučaj, ako bi se gospodi carskim mjeračem i cjeniteljem prohtjelo pohoditi ga u njegovu dvoru. Za takove goste nisu bila otvorena vrata njegova dvora, a drugačije mogao je svatko u svako doba na njih pokucati.

Gospodin veliki sudac, premda je bilo večernje doba, našao je gospodu na okupu. Kartali su se. Domaćina bijaše strastven kartaš, premda je navadno gubio, radi čega je imao neprestane svadje sa svojom ženom.

— Nije dosta, da gospodski podvoriš svoje goste, ti im još i poputbinu plaćaš, — spočitavala mu ogorčena supruga, koja je sbog tih nesretnih karata morala mnogi nakit i mnogu svilenu opravu pregorjeti.

Nu sve njezine molbe, opomene i korbe nisu ništa hasnile. Plemeniti gospodin nije mogao da živi bez kartanja i on će se kartati, ma zaigrao i čitavo imanje.

I danas, uprkos molbam i zaklinjanju žene, on je sjeo kartati se sa svojima gostima, koji su se njegovu pozivu tim radje odazvali, jer su i sami bili strastveni kartaši. Igrali su u četvero: domaćina, gospodin arhidjakon, domaći župnik Kovačić i susjedni župnik iz Kašine Stjepko Šoštarec.

Kada je veliki sudac stupio u sobu, bijaše kartašem skoro nemilo, da moraju igru prekinuti. Veliki

sudac bijaše proti svomu običaju vanredno osbiljan tako, da je odmah palo svima u oči.

— Dobro došao, dobro došao! — pozdravi ga domaćina, ne dižući se sa svoga mjesta, dok nije igra bila svršena. Onda se diže i izrukova se s prihodnikom.

— Tako kasno?... Ni si li mogao na objed doći...

— Došao sam rad vrlo važne stvari...

— Što, što? — skoči gospodin arhidjakon sa svoga stolca, zlo sluteći.

— Ne će biti dobra, gospodo!... Zerec je pisao banu u Zagreb...

— Ni sam li Vam rekao, — okrenu se sada arhidjakon prama zelinskomu župniku, — da ćemo ja i Vi imati neprilika sbog današnjega izgreda...

— Tužio Te, da si nahustio seljake na njega! — reče veliki sudac prama župniku. — Moglo bi biti svašta s Tobom...

— Laže, bezobrazno laže! — planu župnik.

— Niste se korektno vladali, ne, ne, dragi moj Nikola, — govoraše u velikoj uzbudjenosti arhidjakon. — Iz samih Vaših rieči odmah sam razabrao, da se niste razborito ponieli...

— Veliš, da laže, — prihvati opet rieč veliki sudac. — Što hasni, ako Ti to tvrdiš, njemu će se ipak vjerovati...

— Pa što mi se može dogoditi? — okosnu se na velikog sudca župnik.

— Per amorem Dei, Vi kao da ne znate, u kakovih vremenih živimo! — reče mu sav izvan sebe arhidjakon, hvatajući se za glavu.

— Što Ti se može dogoditi? — uze opet govo-

riti veliki sudac. — Evo ja ću Ti kazati ... Poslat će po Te husare i odpremiti u Zagreb ...

— To će biti liepa parada! — primieti šaljivo domaćina, koji se je svemu tomu smijao.

— Eto, kamo Vas je dovela Vaša žestoka ćud! — spočitavaše mu arhidjakon. — Siromah kapitularni vikar imat će veliko veselje, kada čuje tu novu nepriliku. Još je moguće, da će i mene kriviti, da nisam dosta pazio na Vas ...

— Što, dakle, da učinim? — upita srdito župnik, komu su dodijale jadikovke kanonikove.

— Fugiat (bježite)! — javi se sada u jedanput kašinski župnik Šoštarec, koji je uživao velik ugled medju svojom braćom. Bio je doktor teologije, čovjek vrlo učen i svjetski obrazovan. — Hoćete li, da Vas surovi vojnici u toj svećeničkoj haljini prate u Zagreb? ...

— To se ne će ban podufati... — reče župnik Kovačić.

— Ne će? — uleti mu u rieč veliki sudac. — Ne govori za Boga tako lahkoumno; mi to bolje znamo, koji imamo crno na bielom banove naputke. Ne će Ti pomoći ni biskup, ni čitavi kaptol, kada Te carski komisar dobije u svoje ruke.

— Onda ću pobjeći! — rieši se Kovačić. — Volim ostaviti i župu i kuću, nego da po meni bude osramoćen svećenički stalež ...

— Bježite, bježite! — svjetovao mu arhidjakon. — Samo za dobe, da Vas ne preteku ...

— Ne će mu biti zlo na putu ... Nosi sobom mojih dvjesta forinti ... — naruga mu se Domjanić.

— Još noćas ću odputovati ... Mjesečina je liepa ... a putevi sigurni ... — govoraše župnik.

— Javite nam se, gdje ste se sklonili, da znamo! — šapnu arhidjakon župniku u uho, na što ovaj kimnu glavom.

Riešivši se, da će pobjeći, morao se je župnik Kovačić odmah spremati na put. Oprosti se zato s prijateljima i znancima u Domjanićevu dvoru i vrati se kući, da se pripravi na bieg. U oveću škrinju strpao je sve za svoju osobu potrebite stvari: odielo, obuću, ruho, a za tim dragocienosti i novce. Nije baš mnogo toga bilo, al bolje je sobom i to ponieti, nego da sve razgrabe nepozvane ruke.

Točno u dvanaest sati noći odvezao se je župnik iz svoga dvora. Sjedeći na kolih prekrstio se do tri puta i obazreo na svoje dosadanje milo boravište. Bio je duboko ganut i činilo mu se, da osjeća tople suze u očima. U dvoru ostala mu starica majka, kojoj je preporučio svoju sirotinju. I prijatelj Domjanić obećao mu sveto, da će paziti kao na svoje na njegovo dobro i brinuti se za staru majku.

Tako se oprosti župnik Kovačić sa Zelinom, tajno i u noćno doba, da nije nitko opazio njegova biega. Krenuo je put Virovitice, gdje je imao saučenika gvardijana u samostanu franjevačkom. Tamo će potražiti utočište i valjda naći.

Gospodin arhidjakon prenoćio je kod Domjanića u dvoru, samo da ne bi na nj sumnja pala, da je znao za bieg župnika zelinskoga. Sutra dan odveze se prečastni gospodin put Zagreba, da ondje izviesti kapitularnomu vikaru, kako je izvršio njegov nalog i da ga obaviesti o novoj neprilici sa zelinskim župnikom.

Oko podneva stigao je do Maksimira i tu na cesti opazi, na svoj užas, gdje mu u susret jaše cieli

eskadron husara. Nije ni časka dvojio, da su to husari, koji po banovu nalogu idu po zelinskoga župnika. Častnik, koji je vodio husare, opazivši u karucah svećenika, okrenu konja i priskaka do kočije, zapovjedivši kočijašu da stane.

— Odkuda dolazi Vaše gospodstvo? — upita uljudno, ali strogo častnik prestravljenoga kanonika.

— Ja sam zagrebački kanonik Mikinović! — odgovori lukavo arhidjakon. U zadnji čas sievnulo mu je u glavi, da bi mogao imati neprilika, kada bi rekao, da dolazi iz Zeline.

— A tako! ... Onda izvinite! Mislio sam, da je netko drugi, — izpriča se častnik i pozdravivši kanonika na vojničku, odjuri dalje na konju.

— Hvala Ti, Bože, da je tako prošlo! — govoraše poluglasno preda se kanonik. — Prava sreća, da je utekao!

Kanonik zapovjedi kočijašu, da brže potjera. Bojao se je, da ne bi onomu častniku palo na pamet, da za njim pojuri i opet ga sustavi, a možda čak i na Zelinu sobom povede.

Nu častnik nije već ni mislio na kanonika, nego je oštrim kasom dalje jurio, oštro pazeći na sve prolaznike, koji su cestom išli, jahali, ili se vozili.

Počinuvši u Sesvetah, krenu dalje i još za visoka sunca stiže pred zelinski župni dvor. Husari, kako su bili napućeni, obkoliše dvor sa svih strana, da ne bijaše nikomu moguće iz dvora kroz njihov obruč umaknuti.

Pred kućnim pragom dočekala častnika župnikova majka, sva blieda i drhćući kao šiba na vodi.

— Tko ste Vi? — upita osorno častnik staricu, sjedeći na konju, koji bijaše vas znojan i prašan.

— Ja sam, milostivi gospodine, majka župnikova, — odgovori drhćućim glasom starica.

— Što drhćete? — prodera se na nju častnik. — Nemam posla s Vami, već s Vašim dobrijanom sinom.

— Njega traži Vaša milost? — upita starica plaho i tjeskobno.

— Njega da ... župnika zelinskoga ...

— On je noćas odputovao ... — izmuca starica.

— Odputovao? ... — ponovi zlovoljno častnik. — Kamo je odputovao ... na kako dugo vrieme ... Razvežite jezik i govorite!

— Ah Vaša milosti! — odgovaraše starica slabim, prekidanim glasom, — odputovao je, nu ja ne znam ni kamo, ni na kako dugo vrieme ...

— Utekao je pop! — reče porugljivim glasom častnik, okrenuvši se iza njega na konju sjedećemu brkatomu stražmeštru.

— Konji su umorni i momčad je umorna! — primieti brkajlija.

— Znam! — odgovori častnik, pa okrenuvši se k starici reče strogim, zapoviedajućim glasom: — Mi ćemo tu ostati i večerati i noćiti, a trošak neka plati krivac. Za mene da bude gore spremna soba i dobar krevet ...

Starica zadrhta. Slutila je, da će joj ti nemili gosti sav dvor oplieniti. I nije se prevarila. Otvorili su pivnicu i nosili iz nje na škafove najbolje vino; zašli u staju i izabrali u njoj najbolju telad i janjad za ražanj.

U čas planule su vatre u dvorištu župnikova dvora, uz koje su vojnici spremali sebi večeru, birane pečenke. Vino se je nosilo i pilo bez računa i raz-

uzdalo vojnike do mahnitanja. Starica ne mogavši gledati tu žalost i taj zulum, utekla nekamo u selo i nije se vratila kući. Ostavila je kuću na slugama, koji su se brzo sprijateljili s husari i pomogli im tamaniti dobro svoga gospodara.

Kasno u noć trajala je gostba i pijanka razkalašenih vojnika, dok nije častnik, koji je kao paša sjedio u gornjih odajah, zapovjedio, da bude mir. Išao je spavat.

Susjed župnikov, vlastelin Domjanić, bijaše za dobe obaviešten o svem, što se je dogodilo i dade odmah privući most k sipu oko svoga dvora. Poslije duga vremena opet jedan put! Ti otimači neće lje u njegov dvor uljezti, pa ako uztreba, on će i vodu napustiti u obkop, a na sipove dovući i stare topove, koje je u pripremi imao.

Nu do toga nije došlo. Sutra dan oko podne, kad su svoj mamurluk prospavali, pošteno se pogostili i ponapili, i za sretan put razgrabili u župnikovu dvoru jestiva, što su samo sobom mogli ponieti, krenuše vojnici sa svojim častnikom na čelu put sv. Ivana.

Tu je častnik husarski potražio velikoga sudca i predao mu vlastoručno pismo od samoga bana.

— Bene, — reče pokorni veliki sudac smatajući list, — mi ćemo po nalogu Njegove ekscelencije pohvatati dat seljake, koji su napadali mladoga sudca i ranili, i kazniti ih po zasluzi. Vicejudlium (vicejudex nobilium, podsudac) Poldrugač poći će s Vami, da te bundžije pohvata i u zatvor dopremi. Bude li pobune, Vaše gospodstvo zna, što ima činiti.

— Povezat ću ih za konjske repove, — reče

bahato častnik, u kom je još kipjelo jučerašnje i današnje vino, — i ravno u Zagreb odvesti.

Mladi sudac Poldrugač, već po svojoj šljivarskoj naravi, bijaše velik neprijatelj kmeta seljaka... Bila mu je prava nasladà, kad je mogao seljaka tlačiti i globiti. Zato mu je i ovaj nalog, da uz pomoć krajiških husara pohvata seljake, koji su zlostavili Zerca, dobro došao. Nekoje krivce i glavne vikače imenovao mu je sam Zerec, a ostale morali su mu kazati sami uhvaćenici, koje je na derešu tako dugo batinjati dao, dok nisu odali svoje drugove.

Za tjedan dana pratili su husari iz sveto-ivanskih uza do stotinu seljaka, mužkaraca i žena u Zagreb, gdje su predani judicijarnoj tabli, da im sudi.

XV.

Sredinom mjeseca lipnja, kada su se carski mjerači i cjenitelji najviše mučili svojim poslom, natežući se kojekako s vlastelom, kmetovima, župnicima, dapače i samim činovnicima, proleti poput munje glas po svoj Hrvatskoj, da car dolazi u staroslavnu ovu kraljevinu.

„Car dolazi!“ Te dvie rieči letjele su od usta do usta i čarobnom silom razigravale duhove. Ako se je i znalo, da su od dvora potekle sve te protuustavne reforme, koje su stvorile u zemlji nepodnosljivo stanje i onaj zagušljivi uzduh, u kom je izdisao stari hrvatski život, ipak je neka utješljiva slutnja obuzela svačije srce, da će carev dolazak popraviti te nemile odnošaje u zemlji i ostaviti za sobom tračak nade u bolje vrieme.

Mislilo se: sabrat će se oko njega prvaci i boljari naroda, pa mu izjadati sve jade, koji nas muče; on će sam svojim pronicavim pogledom vidjeti nezadovoljstvò, koje vlada, obaviestit će se po svojoj navadi o cielom stanju kraljevine i nije moguće, da ne će dati stvari drugi pravac, koji odgovara duhu naroda i ustavu zemlje.

Uvjerit će se, da ban Balaša nije čovjek, koji dostojno vlada banskim žezlom u njegovo ime, već da je omražen svuda kao protivnik vladajuće vjere u zemlji i kao čovjek nasilan, a k tomu razuzdan, koji je bez zazora vodio život nemoralan i time mnogim porodicam okaljao pošten glas i razorio svu domaću sreću.

Kazat će se caru, da stališi uzdišu za svojimi starimi uredbami, da nije bila sretna misao, zabranjivati skupštine županija i uvadjati tako zamašne reforme bez privole sabora, koji je zvan, da o njih vieća i zaključke stvara.

I to će mu valjda reći, da je novimi komisarijati povriedjena cjelokupnost kraljevine Ugarske i kraljevine Hrvatske, da su pobrkane uzakonjene granice jedne i druge zemlje i da se to nezakonito stanje što prije dokinuti mora.

Ove i mnoge druge nade spajali su očajani hrvatski stališi s dolazkom carevim u Zagreb, premda je bilo i takovih, koji se od toga dolazka nisu ničemu nadali, jer je poznato, da je car dobro promislio sve svoje reforme i kad ih je jedanput uveo u život, da ih tako lahko opozvati ne će.

Oko polovice mjeseca lipnja krenuo je car iz Beča najprije u Hrvatsku. Udario je preko njemačkoga Gradca, odkuda je imao stići u Zagreb. Ban

Balaša dobio je potanke obaviesti o carevu putu i sve se je čudilo, da se on ni ne miče radi svečana dočeka vladareva u glavnom gradu kraljevine.

Službeni ljudi uzvrpoljili se, ne znajući, kada će car stići i kako ima da bude dočekan. Preko noći ne dadu se upriličiti sjajne priprave. Tomu treba vremena, a s vremenom ne mogu računati, jer im ništa nije poznato o carevu dolazku. Podjoše, dakle, k banu i umoliše ga, da im za dobe dade potrebite naputke.

— Njegovo Veličanstvo, — odgovori im suho ban, — zabranjuje si svaki svečani doček. Njegovo Veličanstvo ne želi vidjeti nikakovih parada, ni svečanosti, nego hoće, da vidi lice zemlje onako, kao kad njega nema u našoj sredini. Bude li koga trebao od Vas, ili od ostale gospode, toga ću ja već pozvati.

— Mudar, plemenit vladar! — govorahu medju sobom dostojanstvenici kraljevine, premda im nije išlo u glavu, da car, vladar tako prostrane i moguće države putuje i dolazi u gradove kao svaki obični čovjek.

Bilo ih mnogo živućih, koji su se sjećali sjajna i oduševljena dočeka, kad je Josip II. godine 1775., kao car rimski, prvi put posietio grad Zagreb i odavle krenuo u vojnu krajinu, ter ju svu proputovao. Onda je bilo slave nevidjene, svečanosti i obćega oduševljenja, a sada ima proći sve tiho i mirno i to po samoj želji carevoj.

Kako je ban Balaša rekao, tako se je točno sve i izpunilo. Bilo ih je samo nekoliko, koji su znali za dan, kada će car prispjeti u Zagreb, i ti su po nalogu Balašinu imali čuvati tajnu. U biskupovu gradu, koji je poslije smrti biskupa Galjufa stajao

prazan, bijahu jednostavno priredjene sobe za cara i njegovu pratnju.

Jedne večeri, kad se je već sumrak počeo hvatati, uvezlo se do šest kočija u dvorište biskupova grada. Nitko nije mogao slutiti, da je to car. U susret do sv. Ivana (jer je car došao bio preko Optuja i Varaždina) išao mu je samo ban Balaša i veliki župan, ujedno podpredsjednik kraljevske table Nikola Škrlec, a u Zagrebu pred pragom biskupova dvora dočekao ga jedini kapitularni vikar Popović sa dvorskim županom.

Istom sutra u jutro pročulo se u Zagrebu, da je car došao, pa se je ljubopitna svjetina stala sakupljati oko biskupova dvora i po kaptolu, ne bi li ga ugledala, ako bi se kamo izvezao. Ali car nije cio dan nikamo izilazio, pa mu je i sveta misa čitana u kapelici biskupova dvora.

Već za rana bijaše u njega general de Vins, koji je caru izviestio o stanju četa, stojećih pod njegovim zapovjedničtvom, onda o stanju pučanstva u vojnoj krajini, kamo je putovati kanio. Osobito se je car brinuo da sazna, kakovo je imovinsko stanje krajišnika, da li imadu dosta hrane i kakova će biti ljetina, da li će moći stoku prehraniti itd. General de Vins, znajući, da car ima doći, proputovao je na brzu ruku sve te krajeve, pa je mogao potanko odgovoriti na careva pitanja, koja je unapried očekivao. General je opisao dosta povoljno stanje krajine, što je cara veoma razveselilo. Bilo je, dakako, stvari, koje je mudro zamučao, kao na pr. da pučanstvo diljem suhe medje mnogo strada od provala i razbojničtva Turaka, koji su im kuće palili, ljetinu s polja odnosili, stada grabili, pače i mirne ljude ubijali i

opljačkali. Ali to su bile iznimke, a u te krajeve nije cara ni put njegov vodio; zašto da ga uznemiruje?

— Drago mi je čuti, — govoraše car generalu, — da nije zlo tomu narodu, koji doprinosi najveće žrtve za moje priestolje. Ja Vam preporučam, da se za nj i nadalje otčinski brinete i nastojite, da uzdržite u njem neokaljanu vjernost i privrženost prama carskoj Našoj kući.

Za generalom došao je na red ban Balaša, koji je imao da izviesti caru o tečaju javne uprave i sudstva u zemlji. Car ne bijaše nimalo zadovoljan s onim, što mu je ban izviestio. Doznao je iz komisarovih usta, da od namještenih činovnika u upravi i sudstvu ima tek neznatan broj, koji su dorasli svojoj službi; najveći dio da su sami okorjeli Verböczyanci, koji ni ne shvaćaju viših zadataka javnoga svoga zvanja. Njemački jezik kao službeni zadaje silnih potežkoća. Ni sudbeni činovnici, koji su morali od prvoga početka službovati tim jezikom, nisu kadri da to čine. Oni, koji umiju njemački, moraju pomagati svojim drugovom, koji doduše prilično govore njemački, ali se u službenom slogu nikada pokušali nisu. Radi toga da zapinje brzo uredovanje. O izmjerbi i procjeni zemljišta, koja se je upravo izvodila, morao je ban priznati, da vrlo sporo napreduje i da nema ni govora o tom, da bi taj posao, kako je vladar odredio, bio gotov do konca listopada. Ban se je tužio caru, da velikaši, vlastela i svećenici prave najveće neprilike mjeračem i cjeniteljem, ali tako lukavo, da ne može proti njima uviek postupati. Spomenuo je caru i slučaj na Zelini sa župnikom Kovačićem, što si je car posebno pribilježio.

— A Vaši činovnici, što rade oni? — pitaše

car. — Niesam li odredio, da oni imadu svojski ići na ruku izaslanim oficirom i inžinirom, koji gruntove mjere i ciene?

— Dobili su oni najstrožije naloge od mene... — odgovori Balaša, — ali su suviše glupi, a da bi vršili te naloge po previšnjoj intenciji Vašega Veličanstva. Kada bi htio biti strog i bezobziran, morao bih je sve s reda odpustiti iz službe.

— Ah, baš sam loše sreće! — uzdahnu žalostno car. — Sve moje i najplemenitije osnove, koje sam zasnovao za sreću mojih naroda, ne mogu da uhvate koren. A tko je najviše tomu kriv? . . . Moji službenici . . . koji tako nehajno postupaju u stvarih, koje svu moju dušu izpunjuju . . .

— Vaše Veličanstvo neka najmilostivije uvažiti blagoizvoli, — primieti ban, koji se osjeti pogodjenim tom izjavom carevom, — da sam ja ovdje tek nekoliko mjeseci, a da su jedva dva mjeseca minula, što je novo činovničtvo imenovano . . .

— Nisam baš Vas mislio, dragi Balaša, — odvrati mu car, — ja poznajem Vašu odanost i vjernost prama uzvišenom mojem priestolju, — poznajem i Vašu energiju . . . pa se nadam, da ćete Vi unaprieditі, što je krivnjom okolnosti pozaostalo u Vašem komisarijatu . . . Ja samo velim, da ovako ne smije dalje ići i da se izmjerba i procjena posjedâ ima najvećom brzinom obavljati . . . Moja je nestrpljivost velika . . . to neka Vam služi na ravnanje . . .

Ban Balaša razabirao je ipak iz svih tih rieči, da je car nezadovoljan i zakleo se u sebi, da će odsele nesmiljeno postupati.

— Ja se usudjujem nadati se, — reče ban ponizno

se klanjajući, — da će moj rad steći previšnje zadovoljstvo Vašega Veličanstva.

— Sada me odvedite u akademiju, — reče car, dohvativši svoj trouglasti klobuk sa stola, kojim si odmah pokri glavu. — Hoću da čujem predavanje iz kurijalnoga sloga ... To je za sada najvažniji za me predmet, koji treba da mladi pravnici uče ...

Car i ban sjedoše u karuce i odvezoše se u kraljevsku akademiju. Premda se nije znalo, hoće li car posjetiti taj zavod, činilo se ipak, da su bili spremni na to. Kao da je iz oblaka pao, stvorio se u jedanput na ulazu u zgradu kraljevski vrhovni ravnatelj školstva Nikola Škrlec, podpredsjednik kraljevske table i veliki župan zagrebački.

— A i Vi ste tu! — pozdravi ga kao dobra znanca car.

— Uviek na službu spreman Vašemu Veličanstvu! — odgovori Škrlec duboko se klanjajući.

— Drago mi je, da Vas tu vidim! — reče milostivo vladar. — Odvedite nas u tečaj, gdje profesor Lehnau predaje „stilum curialem in idiomate germanico"!

Škrlec povede na to cara i bana u prvi sprat, gdje je Lehnau mladoj gospodi pravnikom predavao novi za njih predmet. Čim je car stupio na vrata sobe, skočiše mladi pravnici na noge, sluteći, da je to car, dočim se je Niemac profesor tako duboko klanjao, koliko se je samo nizko prignuti mogao.

— Nastavite samo! — zapovjedi car profesoru, a djakom dade rukom znak, da sjednu.

Kod table stojao je u taj čas, kad je car unišao, s kredom u ruci mator već pravnik iz hrvatskoga Primorja, s kojim se je prije profesor Lehnau mučio, davši mu dosta lahku zadaću iz sloga kurijalnoga.

Imao je baš prevesti na njemački jezik početak, kojim su izdavane bile osude distriktualne tabule kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Na tabli bijaše napisano: Per tabulam regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae districtualem regiam in causa Ignatii N., adversus Stephanum N., in puncto revindicationis boni Lukavec super inrotulatis die .... actis judicatum est (Kraljevska distriktualna tabula kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije sudila je u sporu Ignjata N. proti Stjepanu N. radi povratka dobra Lukavca, nakon uskladjenih spisa dne ....).

Jadni Primorac nije nikako pogoditi mogao, kako bi taj stavak preveo u njemački, premda ga je profesor već prije preveo i djakom izdiktovao. Razumio je podpuno svaku rieč, ali da to prevede u njemački jezik, nije nikako išlo. Ubogi profesor bijaše u sto neprilika. Taj Primorac bijaše inače jedan od najboljih djaka, ali iz službenoga sloga njemačkoga nije bio dosele pitan. I tako je nespretni profesor, koji je mislio s tim djakom blistati pred Njegovim Veličanstvom, užasno nagrajsao. Pa kako je samo izpitanik izgovarao njemačke rieči! Tko nije znao, o čem se radi, ne bi ni pogodio, što izgovara. Bijaše to tako tvrd, smršen izgovor, da bi se čovjek mogao unapried zakleti, da taj mladić ne će nikada, dok bude živ, naučiti njemački jezik.

Caru je već dodijalo gledati te muke.

— Ad locum (na mjesto)!... — zapovjedi djaku.
— Alius (drugi)!...

I profesor pozva tiho drugoga, svakako jednoga od najboljih, ako ne najboljega. Ali i taj ne bijaše puno sretniji. Išlo je mučno kao preko trnja i ko-

rova, da je profesora sve znoj na čelu probijao.

Carevo lice potavni . . .

— Satis est! — reče zlovoljno, a onda, okrenuvši se banu, progovori poluglasno njemački, da je puno više očekivao i da ga ovakav slabi uspjeh zadovoljiti ne može. — Treba više ura opredieliti za taj predmet, inače moja naredba o službenom njemačkom jeziku ili će ostati na papiru, ili ću biti prisiljen za prvi početak poslati strane ljude u zemlju.

Djaci su slabo razumjeli, što je car banu govorio, ali jadni profesor razumio je svaku rieč. Bilo mu je, kao da mora poluditi. Kad je car otišao iz sobe za predavanje, sasuo je čitavu tuču ukora i pogrda na svoje djake, koji mu izprva odvratiše zlovoljnim mrmljanjem, a kasnije glasno očitovaše, da oni nisu krivi, što je taj jezik tako tvrd i težak, pa im ne ide u glavu. Da nisu glupi, dokazali su tim, da su brzo i lahko naučili mrtvi jezik latinski, ali medju tim jezikom i njemačkim golema je razlika.

Na svom povratku u biskupov grad bijaše car neprestano zlovoljan i mučaljiv. Činilo se, da o nečem razmišlja.

— Istina je, — progovori u jedanput car, koga se Balaša nije usudio smetati u njegovim mislima, — ovi južni narodi težko nauče njemački . . . Ja to uvidjam i prem nerado, popustit ću u ovoj stvari... Vi ćete mi još večeras donieti na podpis naredbu, da se uvedenje njemačkog jezika u Vašem komisarijatu odgadja na dalnje dvie godine dana . . . Ta će se naredba imati odmah dostaviti Mojoj ugarskoj kancelariji radi proglašenja.

Moglo je biti oko podne, kada se je car vratio u biskupov dvor. Po njegovoj naročitoj odredbi nije

ga nitko ondje dočekao i tako podje on sam s banom uz stube u svoje odaje.

Uzpevši se na vrh prvih stepenica, opazi car sučelice sebi veliku ploču od papira, izpisanu velikima slovima. Pristupi tamo i stade na glas čitati:

„Ave caesar!
Fatalia quator C(e)é
Corona, Conscriptio,
Commissariatus, Contributio,
Salutant Te!"

(Zdravo care!
Zlokobna četir C(e)é
Kruna, konskripcija,
Komisarijat, kontribucija
Pozdravljaju Te!)

— Hm! — smiešio se car. — Nije loše... Čitajte, dragi Balaša!

Ban pristupi i za čas preleti okom, što bijaše velikimi pismeni na ploči.

— To je nečuvena drzovitost!... — reče ban razdraženim glasom, da li iskreno, ili ne, — to Bog znade.

— Zašto?... — prihvati car brzo rieč. — Meni se dapače taj paskvilić veoma svidja. Vrlo je objektivno pisan, — nastavi car šaljivo. — Moji bečki paskvilanti nisu tako obzirni s mojom osobom. Sjećate li se onoga paskvila, što je prije više godina nadjen u Augartenu:

„Joseph premier aimable et charmant,
Joseph second scorpion et tyran."

(Josip prvi mio i ljubezan,
Josip drugi skorpijon i tiran.)

— To je uvredljivo i osobno, ali u ovom paskvilu nema nikakove osobne uvrede.

— Ali je svakako nedostojan postupak napram previšnjoj osobi Vašega Veličanstva. — reče ban. — Ja ću dati tu stvar strogo iztražiti . . .

— Ne ćete, dragi moj komisaru! — prekinu mu rieč car. — Čitav sviet znade, a jamačno je i Vam poznato, da sam napram paskvilantom vrlo liberalan. Car je, rekavši to, sigurno mislio na onaj slučaj, kad je proti njemu izašao ogorčeno pisani pamflet radi toga, što je jedan židovski bogataš kupio na dražbi po carevoj odredbi izpražnjen samostan. Kad su se njegovi dvorani snebivali i nagovarali cara, da dade potražiti krivce, on ne samo da ih nije poslušao, nego je dao taj pamflet tiskati i naredio, da se u svih knjižarah prodaje za šest novčića, koji se je novac imao siromakom razdieliti. Time je car postigao dvoje: dobio je nekoliko tisuća za uboge, a osim toga razoružao je svoje protivnike, koji nisu više paskvilima na nj napadali.

— Ovaj papir neka ostane na mjestu, gdje je sada prikovan, — zapovjedi car, — da ga mogu čitati sva gospoda velikaši i zastupnici klera, koje sam pod večer k sebi naredio.

Careva zapovied morala se je točno izpuniti. Biskupski slobodnjak stajao je sve do večeri kraj one ploče i čuvao ju, da je ne bi nitko odonud skinuo.

Na večer istoga dana, oko sedam sati, došli su in corpore u biskupski dvor svi pozvani k caru velikaši i to grofovi: Ivan Erdődy, kasnije ban hrvatski, Petar Sermage, Franjo Drašković, Adam i Ivan Oršić, Žiga Vojkffy, Karlo Pejačević, Franjo Patačić, Adelmo Petazzi i Josip Keglević, zatim baruni: Pavao Rauch,

Ferdinand Kulmer i Nacio Magdalenić. Od kaptola bijahu prizvani: kapitularni vikar i prior vranski Franjo Popović, pa kanonici Ivan Josipović, Mirko Raffay, Franjo Sebastianović, pastir Arkadije, i Makso Vrhovac, rektor zagrebačkoga sjemeništa.

Točno u sedam sati došao je car iz svoje pisarne u dvoranu, gdje su na nj čekali sakupljeni velikaši i crkveni uglednici. Za njim unidjoše ban Balaša, veliki župan Škrlec i general de Vins.

— Drago mi je, što su se gospoda potrudila ovamo! — poče govoriti car prostodušnim, ljubeznim načinom, promatrajuć velikim svojim očima sabrane velikaše i svećenike, koji su svi došli u sjajnom, svečanom odielu. — Riedko vidim gospodu iz Hrvatske u Beču, a i meni silni poslovi ne dopuštaju, da češće k Vama zalazim. Dà, minulo je više od deset godina, kako sam prvi i zadnji put u Zagrebu bio. Predstavite mi gospodu! — zapovjedi na to car, okrenuv se k banu.

Ban Balaša predstavi redom velikaše i zastupnike kaptola, od kojih mu bijahu nekoji već odprije poznati, kao Sermage, Erdödy, Petazzi, Rauch i vikar Popović. I ime Magdalenić činilo mu se je poznato, jer je, čuvši ga, pogledao preda se, kao da se nečemu dosjeća, pa se je jamačno i dosjetio, da je velikaš, koji to ime nosi, bio jedini od Hrvata u onoj ugarskoj deputaciji, koja je došla pred Njegovo lice prosvjedovati radi prenosa Stjepanove krune u Beč. Moglo se je to opaziti na dosta neprijaznu pogledu, kojim je car omjerio baruna.

Kad je bila svršena predstava, stupi car u sredinu dvorane, pa okrenuv se prama Balaši i drugoj dvojici, koja su ga dopratila u dvoranu, reče:

— Gospoda neka počekaju na me u mojoj pisarni!

Time je rekao vladar, da želi s pozvanicima na samu govoriti. Na to se ban, Škrlec i general duboko naklone caru i izadju iz dvorane istim pravcem, kojim su bili došli, a vrata se za njima zatvoriše.

Car sjede u fotelj i udobno se u njem nasloni.

— Gospoda će se možebit dosjetiti, — poče car odmah za tim govoriti, — zašto sam ju pozvao k sebi. Putujući kroz Zagreb, htio sam svakako osobno čuti, što misle velikaši i uglednici ove kraljevine o sadanjem stanju. Nije mi, doduše, to nikakova tajna, jer sam iz službenih izvještaja dovoljno razabrati mogao, da gospoda nisu nimalo zadovoljna s mojimi reformami, a najviše da su ozlovoljeni mojim reskriptom, koji se tiče izmjerbe i procjene posjeda. Priznati moram, da se i nisam nadao drugomu raspoloženju s Vaše strane. Već prije, nego je izdan reskript, bijaše poznato, za čim ide ta nova reforma. Moja je želja, da svi staleži jednako u pravednom razmjeru doprinose za potrebe državne. Po Vaših dosadanjih zakonih bijaše plemstvo prosto od plaćanja poreza, a porez plaćao je neplemić i kmet. Pitam sada, na kojoj je strani pravednost?... Dok su plemići bili jedina obranbena snaga države i što je glavno, dok su oni sposobni bili braniti državu svojom insurekcijom i ovu uzdržavati, dotle su Vaši zakoni mogli biti dobri i ne bi se u njih diralo. Ali pomislite si, gospodo, sadanje odnošaje. Sve države oko nas nastoje, da imadu dobro uredjenu, stalnu vojsku. Si vis pacem, para bellum. Što je starodavna insurekcija naprama sadanjoj vojsci? Nije dosta dan danas imati srca i snage, nego i bojne vještine. Što bi mogla, recite sami, opraviti insurekcija proti dis-

cipliniranoj vojsci Francezke, Pruske, pače i same Turske? Naša dobro ustrojena i vrstno vodjena vojska, koju je nezaboravna moja majka utemeljila, jedva se je mogla održati proti neprijateljem moga priestola. To morate i sami uvidjeti. Vremena su i sada burna i svaki čas mogli bi imati rata s portom. Trebat će, da dignemo silnu vojsku na noge, a za to treba i mnogo novaca. Ako plemstvo nije kadro sastaviti valjanu i brojem jaku vojsku, onda se moram ja, koji sam odgovoran za dobro moje države, pobrinuti za to, ali plemstvo mora plaćati za uzdržavanje vojske... Ili zar tražite, gospodo, da bude sav teret svaljen na ledja uboga seljaka, koji i onako već dosta nosi? Možete li takova šta zahtievati kao ljudi i kao patriote?... Ja hoću, dakle, da se vrši pravednost i da sustav porezni u mojoj monarkiji bude pravedan... Svaki treba da plati za državne potrebe prema tomu, koliko ima. Zato sam odredio, da se posjedi mjere i ciene, pa to Vi zovete povredom svoga ustava . . .

— Vaše Veličanstvo ipak će milostivo dopustiti, — primieti grof Sermage, — da o porezu ima odlučivati sabor, sporazumno s krunom, a toga nije bilo.

— Ali će biti, dragi grofe! — upade mu u rieč car. — Nisam li dao objaviti, da ću radi ove stvari sazvati sabor i priobćiti mu moje predloge? Ali ti predlozi moraju imati dobro proučenu podlogu, a ta je podloga, da se zna, koliko tko ima posjeda i koliko treba da od njega plaća . . . Onda neka sabor stvori zaključak . . . Vidjet ću, hoće li moći prigovarati mojim osnovam . . . Koliko su u Ugarskoj i kod Vas rogoborili proti konskripciji pučanstva, pa je li ta reforma ma u čem povriedila Vaš ustav?...

— Neka najmilostivije izvine Vaše Veličanstvo... — uze rieč sada grof Adam Oršić, — ako ću posve iskreno govoriti...

— To i tražim, — primieti mu brzo car, — govorite što iskrenije, da bar mogu istinu saznati... takav mi se govor najviše svidja...

— Kada dopušta Vaše Veličanstvo, — prihvati opet rieč grof, — onda moram kazati, da najveću zlovolju medju stališi radja to, da se uvode velike novote i reforme mimo sabora. To radja sumnju i bojazan u naših srcih. Naše je staro pravilo: nihil de nobis, sine nobis... Ima medju timi novotami, koje duboko vriedjaju naš ustav... Evo prenos krune sv. Stjepana u carsku riznicu, pa u novije doba ti komisarijati, kojih naš ustav nije nikada poznavao, niti ih sada poznaje... Timi komisarijati poremećene su teritorijalne granice kraljevine Ugarske i naše kraljevine Hrvatske. Veće povrede jedva može biti, a to nas sve napunjuje bojazni, da bi se i to pitanje o kontribuciji moglo riešiti neustavnim načinom...

Grof Oršić govorio je muževno i iskreno, te se je moglo opaziti, da su njegove rieči učinile priličan utisak na cara.

— Rekao sam i ponavljam i sada, da će Moji predlozi o porezu svakako doći pred sabor, — odvrati car. — A što se tiče komisarijata, tu imate formalno pravo, nu zaboravljate, da ja o zemljah, koje su pod mojim žezlom, ne sudim onako, kao što je pisano u starih Vaših pravicah. Ja ne poznajem historičkih granica kod mojih zemalja i mogu te granice po volji mienjati i premetati. Pa onda ti komisarijati nisu stvoreni za vjekove. Može mjesto njih

doći druga, bolja uredba, uz koju ne će trebati poremetiti granice susjednih kraljevina . . . U ostalom se gospoda varaju, ako misle, da je mojimi komisarijati okrnjen teritorij Ugarske i Hrvatske. Taj ostaje i ima ostati, kakav je bio, niti mogu komisarijati na tom išta promieniti.

— Ali je ipak veći dio Slavonije time uzet izpod banske vlasti, — reče grof Ivan Erdödy, — ciela virovitička i sriemska županija pala je pod pečuhski komisarijat . . .

— Zato je dospjela zaladska zupanija pod zagrebački . . . — primieti car, — ali zato ostaje teritorij Ugarske i ove kraljevine netaknut. Moguće, da bi bolje bilo, da je područje komisarijata ustanovljeno s obzirom na granice jedne i druge kraljevine, moguće, da ću ja tu stvar s vremenom i izpraviti, — ali in regnis sociis (sdruženih kraljevinah), kao što je Ugarska i Hrvatska, ne bi se smjela toliko izticati nepovredivost teritorija . . .

— Ne da se ipak tajiti, — odvrati na to grof Erdödy, — da je to zaokruženje komisarijata izazvalo veliku zlovolju u obje kraljevine. Svaka zemlja valja da pazi na granice svoje kao na oko u glavi i mi zato najsmjernije molimo Vaše Veličanstvo, da županije virovitičku i sriemsku pripoji zagrebačkomu komisarijatu, a zaladsku da iz njega izluči . . .

— Ja ću Vašu molbu temeljito izpitati i uvjerim li se, da takovo zaokruženje komisarijata neće biti na uštrb uprave, ja ću Vašu želju uvažiti, — odgovori car. — Veseli me, da s pouzdanjem govorite sa mnom. Vi ćete se uvjeriti, da niste uviek pravo radili. Gdje je moguće, gdje je nuždno ili probitačno, ja ću popustiti i inače odrediti. Tako sam eto i glede uve-

denja njemačkoga jezika i bez Vašega posredovanja odredio, da se počeka s tim uvedenjem još podruga godina. Doduše „lingua germanica“ nije napisana na onoj ploči, kojom sam ovdje počašćen i koju ste k meni idući mogli vidjeti, ali ja sam se sam uvjerio, da je to produljenje roka nuždno, pa sam popustio. Ja ne želim ništa tako vruće, kao to, da se uvjerite o najboljih mojih namjerah, kad izdajem reforme. Vjerujte mi, da mi je uviek i jedino pred očima dobro mojih naroda. Zato me i boli, kada iskrene moje namjere susretate s nepovjerenjem. Želio sam, da se ne opirete izmjerbi i procjeni posjeda, ali ta želja nije se izpunila. Razumio sam, da se mojim mjeračem i cjeniteljem prave kojekake zapreke, da ih svuda nemilo susretaju i primaju, što više da nisu ni od insulta sigurni... S velikim sam negodovanjem čuo, da se i Vaši župnici, — i tu pokaza car rukom kapitularnoga vikara, — ne vladaju korektno. Jedan Vaš župnik kriv je, da je puk zlostavio komisarova pouzdanika i županijskoga činovnika. To su vrlo žalostne stvari, gospodo!... Župnici su za to, da propoviedaju puku posluh i štovanje prama oblasti, a ne da bune narod!...

Siedi vikar stupi jedan korak napried i pokloniv se smjerno, poče govoriti staračkim, drhćućim glasom:

— Neka mi je dozvoljeno opaziti, da Vaše Veličanstvo nije o stvari vjerno obaviešteno. Onaj zlostavljeni činovnik jeste najomraženiji javni službenik u cieloj županiji. Bila je vrlo nesretna misao, da je, preodjeven u seljačko odielo, došao uhoditi župnika i puk, koji ga iz dna duše mrzi, pa je jedva dočekao zgodu, da može izkaliti svoj gnjev na tom mrzkom čovjeku. Dopuštam, da je i župnik pogriešio, kad je

prepoznavši uhodu upozorio na nj puk. Ali ta uhoda je zakleti neprijatelj župnikov, i ja mislim, da bi i mnogi drugi u takovih prilikah isto uradio, što i župnik zelinski.

— Prečastni kapitularni vikar, — oglasi se sada grof Žiga Vojkffy, koji je jedva uvrebao zgodu, da do rieči dodje, — govorio je podpunu istinu. Onaj župnik je čovjek valjan i obće štovan; jedina mu je mana, da je žestoke ćudi; usuprot onaj zlostavljeni činovnik poznat je malovriednik, koji svoje namještenje u službi ima da zahvali ne možda svojim sposobnostim i čestitosti, već svojoj mladoj ženi...

Čuvši te rieči, car se nehotice lecnu i uzdiže glavu. Ubezeknutim velikašem učinilo se, kao da je tračak smieška preletio preko careva lica.

— Neka mi milostivo oprosti Vaše Veličanstvo, — nastavi grof, koji se nimalo nije smeo radi svoga preslobodna, možda i nedolikujućega govora, — ako govorim onako, kako mi je na srcu. Vaše Veličanstvo dozvolilo je preblagostivo, da govorimo što iskrenije i ja se tom premilostivom dozvolom služim, pa se uslobodjujem najpokornije uvjeriti Vaše Veličanstvo, da naš gospodin carski komisar nije bio najsretnije ruke, kada je imenovao činovnike u svom komisarijatu. Ponamjestio je svoje uhode i prilizice bez obzira na sposobnost i poštenje. Od takovih činovnika ne može nitko imati nikakove koristi. Veli se: vršit će se nadzor!... Što hasni nadzor, kada temelj ne valja? Pa istom ti inžiniri i procjenitelji, koji su poslani u našu zemlju. Ti su pravi bič božji i već gotova kontribucija, da ne trebamo druge... Kamo dodju, dolaze na teret pučanstvu. Ne plaćaju nigdje ništa. Oni noće, jedu, piju, voze se badava. Sve za-

zire od njih, kao od kakove zaraze. I pop, i plemić i kmet zatvara vrata pred tima nametnicima.

— Nemoguće! — uzviknu car, ustavši naglo sa fotelja.

— Istina je, Vaše Veličanstvo! — potvrdiše jednoglasno velikaši.

— A što veli moj carski komisar na to? — upita car, pošetav velikimi koraci izpred reda velikaša. — Je li se tko tužio njemu? . . .

— Mi to ne znamo! — odgovori grof Vojkffy. — Gospodin komisar, čim je došao u ovu zemlju, držao se uviek daleko od nas velikaša. I mi se njemu ne približujemo . . . Ali i bez nas on je, mislimo, dužan paziti, da oni, koji izvode mjerenje i procjenu posjeda, onako ne postupaju... U obće može se kazati, da taj gospodin komisar nije na svom mjestu... Ne poznaje velikaša, plemiće strahuje i izrabljuje nedostojnim načinom, svećenstvo prezire i grdi, a puku ne pomaže... Neka nam izvoli vjerovati Vaše Veličanstvo, da je sadanji komisar Vašega Veličanstva stvorio u zemlji obće nezadovoljstvo...

— Tako je, upravo tako! — potvrdiše iznova velikaši i svećenici, medju kojimi se je potonjimi osobito izticao siedi kapitularni vikar.

Car se zaustavi u hodu i podboči se lievom rukom.

— Čudim se . . . i ne mogu se dosta načuditi, gospodo, tomu, što čujem sada iz Vaših usta, — uze govoriti car očito uzbudjenim glasom. — Poslao sam Vam za bana i komisara muža, koga podugo već poznajem i koji se odlikuje sjajnim duhom i velikim srcem, kao malo koji od mojih komisara u Ugarskoj; možda ni jedan. Znao sam, da je važno

ovo mjesto i zato sam Vam poslao čovjeka, koji uživa najveće moje povjerenje. Vi me presenećujete Vašimi tegobami i meni je potežko svemu tomu vjerovati. Da li možda nije kriva politička opreka, da Vam se moj komisar i ban čini takovim, kakovim ga sada meni prikazujete? . . .

— Ne, ne, Vaše Veličanstvo! — prosvjedovaše jednodušno svi prisutni.

— Onda moram stvar pravedno izpitati! — reče car iza kratkoga razmišljanja. — Moje je načelo; audiatur et altera pars!... Vi me razumijete?...

— Podpuno, Vaše Veličanstvo! — odgovori grof Adam Oršić. — To, što je malo prije rečeno proti gospodinu komisaru, spremni smo svaki čas u njegovoj prisutnosti ponovno kazati . . .

Car je vrlo mnogo držao do svoga ljubimca grofa Balaše, koji je od svih ugarskih velikaša najodlučnije pristajao uz careve reforme, krčio mu put medju stališi i redovi Ugarske, ne hajući, za to, da ga njegovi zemljaci proglašuju izdajicom domovine i robskim slugom dvora. Njegov pokrovitelj nije mogao vjerovati, da on ne vrši zvanje komisara po plemenitih njegovih namjerah. To što proti njemu govore, biti će sigurno ogorčenost političkih protivnika, koji svaku stvar motre sa svoga stanovišta i izopačuju. — Nije moguće, — pomisli car u sebi, — da ti ljudi u svem pravo imadu. Britka je oštrica, koju su uperili u moga najboljega komisara i ja ju moram suzbiti.

— Malo prije razumio sam, — poče car govoriti, ne obzirući se na rieči grofa Oršića, — da se gospoda velikaši tudje od Moga carskoga komisara. To ne valja. Da gospoda s njime obće i da poznaju njegove nazore i njegove čine, možda bi inače su-

dila o njem. Ne može me obradovati ta Vaša abstinencija (nehajnost), jer držim, da biste bili dužni u slozi s komisarom raditi složno, da se što prije izvedu liepe osnove, koje sam zasnovao za procvat i boljak ove Meni mile kraljevine. Po naputku, što ga od Mene ima ban i komisar, dužan se je on brinuti, da širi naobrazbu, moral (na licih nekojih velikaša vidio se ironičan smieh), da unapriedi gospodarstvo, obrt i trgovinu, a time i obće blagostanje. I ovo moje putovanje ne će ostati bez koristi po ovu zemlju. Moja je čvrsta volja, da k moru navratim trgovinu sa žitom, duhanom i inimi proizvodi. Zato sam odlučio, da se ima graditi dobra cesta od Karlovca do Senja, a luka na Rieci da se čim valjanije izgradi i uredi. U svem tom imadu Me podupirati carski Moji komisari, a Vama opet nalaže patriotska dužnost, da njih poduprete. Samo u slozi svih duhova i u zajedničkom radu vidim procvat velike Moje monarkije i sreću Mojih naroda.

Car je na to milostivo odpustio sve pozvanike, pridržav samo kapitularnoga vikara i kanonika Vrhovca, s kojimi je još neko vrieme razgovarao se o zelinskoj zgodi i o razpustu zagrebačkoga sjemeništa, koje je odlučio premjestiti u budimski centralni seminar. Kad su velikaši i zastupnici kaptola silazili niz stube u dvorište biskupova grada, još je visjela ona ploča u hodniku. Time, što je car odredio, da ostane na mjestu, gdje je bila pribita, bijaše uništen sav utisak, što bi ga inače taj paskvil imati mogao.

Već se je počeo hvatati sumrak, kada su pozvanici u gustoj hrpi sakupljeni stajali u dvorištu biskupova grada. Nisu mogli zatajiti, da je car svojim prostodušnim načinom obćenja, iskrenim razla-

ganjem i plemenitošću svojih vladalačkih nakana učinio na njih vanredan utisak.

— Kako sudiš sada o Njegovu Veličanstvu? — upita šutećega grofa Adama Oršića kanonik Sebastijanović, koji se je radovao u svojoj duši, opazivši, da je umni vladar već ovim prvim susretajem veoma umekšao političke svoje protivnike.

— Priznajem, — odgovori grof na pol u šali, na pol u istinu, — da je opasno puštati se u dulje razgovore s Njegovim Veličanstvom. Moglo bi se dogoditi, da nas predobije za svoje osnove.

— Siguran sam, da mene ne će! — reče grof Žiga Vojkffy. — Imam izvrstan unguentum (mast) proti svakoj političkoj padavici — i udalji se prvi.

Uz glasan smieh razidjoše se i ostala ugledna gospoda, svaki sebi.

* * *

Moglo je biti blizu ponoći, kada se je ban Balaša odvezao od cara iz biskupova grada. Što mu je car govorio, što li mu je sve preporučio, to je ostala tajna. Ban nije o tom nikada nikomu ni rječce spomenuo. On je u ostalom vladao u Hrvatskoj i ponašao se kao i dosele, što je bilo najboljim dokazom, da se ne boji svojih protivnika.

Jedno je ipak budilo obću pozornost. Župnik Kovačić mogao se je mirno vratiti na svoju župu, a njegovi župljani, koji su čamili u tavnicah, svojim kućama. To bijaše zadovoljština svećeničkomu staležu, koga je bahati komisar poniziti nastojao.

Sutra dan odputova car iz Zagreba s istom pratnjom, s kojom je i u Zagreb stigao, put Karlovca.

Vozeći se po liepu, toplu danu u otvorenih ka-

rucah, pade mu u oči riedak prizor, iza kako se je prevezao preko savskog mosta. Na tratini, kraj savskoga rukava, razapeli cigani kakovih dvadeset šatora. Sva je tratina vrvila od članova ciganskih porodica, koje su se tu na okupu našle. Iz dvie petakinje točilo se neprestance vino, koje su iz velikih vrčeva pili starci, snažni momci, žene, djevojke i mala ciganćad na obred. Gusle su cvilile kao pomamne, a uz njih su cigani izvodili biesne svoje plesne igre. Juškalo se i pjevalo, da je sve orilo. Ali prolazećemu najviše je padao u oči oveći vol, koga su vrtjeli na ražnju i pekli. Bio je tako velik i tovan, da je mogao nasititi svu tu cigansku družinu.

Car dade zaustaviti svoje karuce, kojim su odmah priskočili ban Balaša i veliki župan Škrlec.

— Što je to, gospodo? — zapita car.

— Ne bih ni sam znao reći, Vaše Veličanstvo! — odgovori Škrlec. — Biti će, da je to ciganska svatba.

— Molim Vas, — zapovjedi car Škrlcu, — pitajte te ljude, kakova je to slava.

Veliki župan stavši na rub ceste mahnu rukom staromu ciganinu, koji je držeć lievom rukom vrč vina, a desnom šešir, neprestano se klanjao gospodi u karucah. Cigani nisu ni slutili, da se medju tom gospodom i sam car nalazi.

Duboko se klanjajući pristupi ciganin velikomu županu i skoro puzeći poče se mašati za njegovom rukom, koju mu župan s nekim gnjušanjem sustegnu.

— Što Vi tu radite, cigani? — zapita Škrlec oštro.

— Ha, Vaša milosti, — odgovori blaženo se smijuckajući ciganin, na kom se je vidjelo, da je već napit, — veselimo se, dok još šta imamo.

— Je li to svatba?

— Nije, Vaša milosti!... Pečemo zadnjega vola, koga nam je poklonio premilostivi cesar...

Veliki župan osupnu se.

— Kako?... — viknu glasnije na cigana, — zar je to ona stoka, koju Vam je car poklonio, da se naselite...

— Tako je, Vaša milosti!... To je posljednji komad. Više nemamo ni blažčeta, sve smo ovako, ko danas, veselo potrošili...

— Ubio Vas Bog! pa Vi se usudiste to učiniti!... — reče veliki župan tako ljutito, da je odmah nestalo smieška s ciganova lica. — Tu ste stoku dobili, da se naselite, a ne da se njom gostite... Ha, čekajte, Vi bitange!...

— Nismo mi za plug, Vaša milosti!!.. Ciganin, ostane ciganin!...

— Sve ću Vas dati pozatvarati.... — zagrozi se župan.

U to se pričeli i drugi cigani približavati k onomu starcu, koji se činjaše, kao da je njihov vojvoda i starešina, a i dječurlija ciganska dosjetila se u jedanput i počela trčati karucam, kriešteći: krajcar, krajcar!

— Natrag, natrag! — zagrmi župan, dignuvši prieteći desnicu u vis. I sbilja odrasliji odstupiše a djeca popadaše na koljena, uzeše ljubiti zemlju i ne mičući se s mjesta vikahu neprestano, kao žabe u sboru: krajcar, krajcar!

— Što je, dakle? — upita car Škrlca, kad je ovaj svršio svoj razgovor s ciganom.

Veliki župan izpripovjedi caru, kakova je to slava. Lice vladarovo poosbiljilo se, postalo gotovo mrko. U najboljoj namjeri izdao je naredbu o naseljivanju cigana, hotjevši ih priljubiti ratarstvu i namaknuti tako državi velik broj zdravih radnika. Da se ta plemenita osnova što lakše provede, dao je car novca, da se ovim skitnicam sagrade kuće za stanovanje i namakne stoka za težatbu zemlje. Nu kako se nisu oblasti dalje brinule za ovu stvar, cigani su dobivenu stoku ili razprodali, ili ju veselo potrošili, kao što su ju danas potrošiti nakanili. Kad su bili gotovi s carskim darom, ostavili su i kuće i zemlje, koje su dobili, pa se bez traga drugamo odskitali.

Razumjevši car sve ovo, okrenu se prama banu Balaši i reče mu rezkim tonom:

— Uzmite ad notam ovaj slučaj! . . . Kada ga budem čitao u Vašem izvješću o uspjehu kolonizacije cigana, vrlo ću se obveseliti.

Ban Balaša osta pokunjen i ne reče ni rieči za svoju izpriku. On je držao, da su drugi, niži od njega krivi, a ne on. Tako obično osjećaju oni, koji imadu najveću odgovornost.

Careve karuce krenuše dalje, a za njimi ostala povorka kočija. Još dugo čula se je za njima vika cigančadi: krajcar, krajcar!

XVII.

Nastala je ljetna, srpanjska večer. Poslije nesnosne vrućine, što je danju vladala, stalo je ugodno, hladno povjetarce piriti iz prodolica zagrebačke gore i razhladjivati zrak. Ban Balaša sjedio je u lahku bielu odielu od piqueta kod otvorena prozora, na-

sloniv glavu na desnu ruku. Zagledao se u bujnu ljepotu planine i njezinih ogranaka, nad kojimi je lebdio pun mjesec. Danas su ga zaokupile sanjarske misli kao mladića od dvadeset godina. Doznao je, da je danas grofica Eleonora stigla u Zagreb i ta ga je viest uzbudila do skrajnosti. Minulo je više od čitave godine dana, a on je nije ni vidio, ni govorio s njom. Njezin muž i sva joj rodbina tako su brižno pazili na nju, da ne bijaše moguće, da joj se tko približi. A kako je želio ban, da ju vidi! Čuo je s više strana, da je ona, postavši mladom majkom, još ljepša i dražestnija. Postala je jedrija i punija, što je dobro pristajalo njenoj stasitoj osobi. Odsjela je sada sa svojom svašću Leonardom u kući grofa Adama, dakle gotovo u njegovu susjedstvu, jer dvor grofa Adama bijaše treća kuća poviš banova stana.

Preko dana svaki bi čas silazio u baštu svoga stana, ne bi li gdje ugledao Eleonoru. Ali kapci bijahu svuda zatvoreni, da čuvaju sobe od nesnosne vanjske topline. Pod večer, kada se je sunce već nagnulo k zapadu, učinilo mu se, da vidi svietlu žensku opravu, kako se miče izmedju stabalja i bilina u bašti grofa Adama. Ban je bio tako ljubopitan, da je zapjevao neku francezku chansonu, ne bi li povukao na se pozornost ženske, koja se je dolje u bašti nalazila. Pomislio je: zašto se ne bi pokazala ona kod staketa svoga vrta, kada čuje moj glas? Ali se je prevario. Opazio je doduše, da se je svietla oprava prestala micati, ali to je trajalo samo čas, dva. Onda je vidio, kako je zamakla na mala vrata u dvor.

Bilo mu je, da poludi od ljubopitnosti i vruće želje, da vidi Eleonoru. Tko zna, da li je to ona bila

u bašti? ... Sigurno nije, jer ona bi mu se valjda pokazala i on bi ju pozdravio. Da se samo vrati Dora, njegova ključarica ... Ona je već prije jedan sat otišla k grofici, da joj ponudi na prodaju gotovih svilenih opravica, zlatom i srebrom tkanih, baršunastih kabanica za zimu, čarapica i kapica i drugih sitnica za djecu, koje je Dora imala uviek u pripremi za odlične porodice, imajući svoje mušterije od Zagreba do Varaždina i po cielom Zagorju.

Dora je obećala banu, da će svakako gledati doći do grofice i pod izlikom pazara govoriti s njom pouzdano i kazati joj, kako on želi, da se ma gdje sastane s njom.

Čim je dulje trajala odsutnost Dorina, bivaše i sve to veća nestrpljivost banova. Višeput je ustao od prozora i uzbudjen pošetao sobom. Ovda, onda stao bi i prisluškivao, da li čuje Dorine korake, al nitko ne dodje. Sjeo je iz nova k prozoru, uzdisao i opet skočio sa stolca, pa pošao do vrata i otvorio ih, ne bi li čuo koga dolaziti. Ne čuvši opet ništa, zalupi ljutito vratima i srdito se izvali na široki naslanjač, presvučen crnom kožom. Težko dišući, kao što običaje izmučen čovjek, zatvori oči i sklopi ruke na grudima ... Za nekoliko časaka čuje iz pobočne sobe lahke, hitre korake. Bijaše Dora, koja se pokaza na vratih prije, nego li je ban ustati mogao.

— Zar ste na umoru? — upita Dora posve familijarnim tonom bana, — da tako ležite.

— Ne bi čudo bilo, da čovjek pogine kraj Tvoje brzine! — reče ban, ustavši sa naslanjača.

— Nisam dugo mogla biti na samu s njom! — odgovori Dora, skinuvši svileni rubac s vrata, da si

otare znoj oko vrata i oblih, bielih ramena. — Prodala sam dobro nekoliko svojih stvari . . .

— Nosiš li povoljne glase za me? — prekide joj rieč ban. — Marim ja za Tvoje pazare . . .

— Ni sama ne znam, šta bih rekla, — odgovori Dora. — To je vrlo čudnovata, gizdava gospodja.

— Govori, govori brže! . . . čemu okolišaš?

— Ah, ala ste nestrpljiv, kao mladić, koji se je prvi put zaljubio... rugala mu se Dora. — Sve ću Vam kazati, kako je bilo i što sam opravila... Čekala sam dugo, dok su me preda se pustili . . . U sobi, kada sam unišla, našla sam obje grofice Leonardu i Eleonoru . . . Moram reći, da je mlada grofica postala ljepšom, nego li bijaše kao neudata... Držala je na ruci svoga prvorodjenca i igrala se s njime . . . Pravi angjelak mali . . .

— Hm! — promumlja ban.

— Najprije pregledaše grofice moju robu, — nastavi Dora, — pa izabraše nekoliko komada, koje mi dobro platiše . . . Bijahu vrlo liepe, najukusnije izatkane dječije stvari . . . Grofice ostale su i poslije toga zajedno . . . a meni se nije dalo otići . . . Htjela sam svakako da govorim na samu s mladom groficom, jer sam znala, da bi Vi pobjesnili, da se bez toga vratim . . .

— K vragu bih Te otjerao! . . .

— Nije već još nešta... Tà poznamo se! — odvrati mu bezobzirno prevejana grešnica. — Dakle, kako rekoh, htjela sam da budem s njom na samu... Ja sam groficam na dugo i široko pripoviedala o mojoj umjeći, pričala im, kako su se u to fino tkanje zlatom, srebrom, biserom i svilom nekada najotmenije gospodje izvrstno razumjele, praveći crkvena odiela na

dar crkvam, a sebi prsluke, zimske i ljetne rubce, vjenčane oprave, papuče i druge stvari, — a kako dan danas nikoja otmenija gospodja ne razumije toga posla. Kazivala sam, koliko imam mušterija, koliku štetu trpim od francezke mode i tako sam dugo čevrljala, da napokon već ni sama nisam znala, o čem bih još govorila. Već sam mislila, da ću se vratiti, kako sam i došla, kad li iznenada unidje sluga i javi grofici Leonardi, da je došao provizor iz Stubice, koji želi s njom govoriti. Grofica izadje i ja ostah sama s Eleonorom . . .

— Jedva jedanput! — reče ban sav uzbudjen.

— Vaša grofovska milosti, — stadoh joj sada brzo govoriti, — ako bi možda još trebali ovakovih stvari, ili štogod za se, izvolite samo poslati po me, ja stanujem tu u susjedstvu . . .

— Gdje stanujete? — zapita me grofica.

— Odmah u drugoj kući polag... — odgovorim joj. — Ja sam Dora udova Weigel, ključarica kod njegove ekscelencije bana... Čim to rekoh, opazih, da je grofica malko porumenila u licu, a onda me pogledala oštrim pogledom. Što je pri tom mislila, to ne znam, ali taj njezin pogled nije me smeo . . . Vidjevši, da grofica ništa ne govori, stadoh ja iznova njoj govoriti: Njegova ekscelencija sama me je uputila, da Vašoj grofovskoj milosti ponudim na prodaju mojih ukusnih stvari . . .

— Ala si glupa! — reče srdito ban, lupiv se rukom po koljenu. — Tâ će liepo misliti o meni...

— Kako sam znala, tako sam radila, — odvrati mu Dora. — U nuždi je i laž dobra. Kad je to grofica čula, pogleda me opet istim onim pogledom, kao

malo prije i reče mirno i ponosito: — Ban Vas je k meni poslao? ... Odkuda znade ban, da sam ja ovdje?

— Ne znam, Vaša milosti, ali sigurno zna, da ste ovdje... — kažem joj ja. — I odkad je to saznao, sav je uznemiren i van sebe...

— No, to si još kako tako sumila... — smijao se ban, — što dalje?

— Zašto bi bio uznemiren, ... ja toga ne razumijem ... — reče mi na to grofica.

— Ni ja, Vaša milosti, ali je sveta istina, da je vanredno uzbudjen, kao što ga već odavna nisam vidjela, — odgovorim ja. — On je dapače dao po meni pitati, da li može sutra učiniti svoju službu Vašoj milosti?

— Pa što je rekla? — uleti joj ban nervozno u riječ.

— Ne... nije moguće... — odgovorila ona u velikoj zabuni. — Sutra rano odputovat ću na naše dobro Slavetić.

— U Slavetić? — ponovi ban i podiže glavu u vis, kao da se je u nešto zamislio.

Dora ga pogleda pitajućim pogledom.

— Hoće li biti tamo sama? — upita na to ban.

— Ne znam... ali je vjerojatno... Njezin muž je u Zagorju ... — odgovori Dora.

— Krasne li prilike! — reče ban, kao da govori sam sobom.

— Valjda ne mislite poći za groficom? — primieti Dora.

— A da podjem, što za to? — odgovori ban. — Dat ću prirediti lov oko Slavetića i pohodit ju iznenada ... Ne će se ljutiti, ne boj se! ...

— A njezin muž?

— Lahko za nj ... to je vrlo dobar čovjek ... Reci dolje mojim slugama, da sutra rano imadu biti spremne moje karuce... Odputovat ću u Karlovac na nekoliko dana, al to se ne smije znati... Razumiješ li?

— Vi ćete još nastradati radi te pomame za ljubovanjem ... — reče mu zlovoljno Dora.

Ban se nasmija.

— Ne brini se za me, Doro, — odvrati joj ban, potreptavši ju po oblih ramenih, — mi smo neženje vični na svakake vratolomne pustolovine.

— Bit će velika sramota, ako Vam se što neugodna dogodi... — opominjala ga ključarica, kojoj bijaše vrlo nemilo gledati, da se ban za druge liepe ženske zanima. To bijaše poznato banu i zato joj dosta osorno odvrati:

— Ne zanovietaj mi više, već izvrši, što sam Ti naložio!

Dora ustade naglo sa stolca i žurnim korakom izadje srdita iz sobe, ne rekavši banu ni s Bogom.

— Ja ju moram vidjeti i moram govoriti s njom! — kliknu ban sam sobom govoreći, — pa makar mi se Bog zna što dogodilo ... A šta mi se napokon može dogoditi? ...

Ban je još neko vrieme zamišljen sjedio kod prozora, a onda se brzo svukao i legao u krevet. Bijaše već kasno u noći, kada je usnuo.

Sutradan, tek što je svitati počelo, odvezao se ban put Karlovca. Nitko ga nije pratio osim njegovih dvaju husara, koji su iza karuca jahali njegova dva jašca.

* * *

Već su minula dva dana, što je grofica Eleonora boravila u slavetićkom gradu. Izprva bijaše ondje sama sa svojim prvorodjenim sinčićem, s njegovom dadiljom i svojom sobaricom. Mali grof Jurica, sin grofa Adama, htio je takodjer, da podje s tetkom i svojim informatorom u goroviti Slavetić, ali toga mu roditelji ne dopustiše, obećavši mu, da će onamo kasnije doći s majkom, groficom Leonardom, koja je imala ostati, dok se posve ne svrši žetva na dobrih Oršićkih u Zagorju.

Eleonori vrlo se svidjao boravak u ovom poludivljem, ali romantičnom kraju. Premda je ljubila družtvo i zabave, ona je rado boravila u toj samoći, uživajući krasotu prirode, koja ju je još od malena zanosila. Taj zdravi, mirisni planinski zrak, te velebne planine, divlje gorske vode, ubavi travnici, otajstvene uvale i prodoli, sve je to opajalo njezinu dušu neobičnim nekim miljem. — Ah, kako je ovdje liepo!... — govoraše ona sama sobom, — i kako bi mi još ljepše bilo, da sam posve sretna!

Ona je mislila na svoj brak. Nije imala doduše povoda, da se tuži na svoju sudbinu, ali prave sreće nije uživala u braku. Njezin muž Ivan ju je obožavao, na rukû nosio i gledao, da izpuni i najmanju željicu njezina srca; ali baš ta prevelika njegova dobrota i blagost spram njoj ne mogaše joj omiliti plemenita muža... Njoj bi, — ona je bar tako mislila, — pristajao muž jake volje, koji bi kadar bio s njom gospodovati i komu bi se ona s poštovanjem podlagala... Takav muž, mislila je mlada žena, bio bi jedini onaj, koji joj se je u prvi mah vanredno svidio,... grof Balaša, drugima toli mrzak, a njoj za čudo simpatičan i nada sve zanimiv. Koliko put

si je poželjela, da se s njim sastane, pa makar i najkraći čas sprovede s njime u razgovoru. Nije ona pomišljala na to, kako je opasno tražiti ovakove prilike, ali je mislila njezina najbliža okolina i svojad. Jamačno po naputku grofa Adama, koji je dobro poznavao slabost svoga brata Ivana, bdila je grofica Leonarda pozornim okom nad životom svoje svasti. Kratko vrieme poslije vjenčanja prohtjelo se Eleonori, da sprovede neko vrieme u Zagrebu. Tu želju izbi joj mudra Leonarda iz glave, uputivši ju, da se gospodje viših staleža ne običavaju tako brzo vraćati u javnost iz sretne samoće netom sklopljenoga braka... To da rade seljakinje i gradjanke, koje nemaju svojih dvorova i ladanja, a ne velikašice, koje mogu same za se i medju svojim družtvom živjeti.

— Pa dobro! — prihvati napokon Eleonora razuman savjet svoje svasti. — Uvidjam, da imaš donekle pravo,... ali ćeš dopustiti, da su ti naši dvorovi i ta naša ladanja pustinje pune mrtvila i dosade, gdje nam mora neprestani boravak dodijati. Ja sam mlada, živa, željna sam zabave, a gdje ćeš naći zabave u ovom kraju?...

— Varaš se, draga moja! — stade ju pobijati Leonarda. — Upravo u našem kraju ima sada najviše porodica, gdje bi mogla zabave naći... Svi velikaši, svi plemići, nalaze se sada na svojih imanjih, a Zagreb je pust i dosadan. Ono malo vojske ne može dati života gradu. I sama znaš, da svaki čas dolaze u Zagorje, da se pozabave... Ako si željna zabave, i tih ćemo lahko ovdje naći...

— Ah, molim Te, draga Leonardo, kakove su te zagorske zabave: gostiti se, piti preko mjere i kartati se, — reče zlovoljno Eleonora.

— Ne budi nepravedna! — ukori ju Leonarda. — Zar su to jedine naše zabave? Ja poznajem sve Tvoje pasije i znam, da ih se možeš i ovdje nasititi. Želiš li plesa, možemo ga svaki čas prirediti u nas i u naših susjeda; hoće l' Ti se lova, Tvoj muž je strastven lovac, koji poznaje sve vrsti lova, a Tebi za volju on će udesiti love, kao što ih francezki boljari upriličuju; dodje li Ti volja, da se liepo i elegantno voziš, Tvoj muž ima najljepše konje i karuce u svem Zagorju, možeš se voziti i jahati i uviek ćeš naći za to družtva. Imamo i ljubitelja glazbe i pjevanja, koji su te vještine naučili u Beču, Veneciji i Gradcu, a ima ih i više i boljih, nego li u Zagrebu. Ja za pravo ne znam, što Te tako vuče u Zagreb, gdje sada nemamo svoga družtva . . .

Ovimi posljednjimi riečmi osjetila se je doduše Eleonora pogodjenom u živac, ali se je svladala, ter je samo ironički primietila:

— Ljubopitna sam, doista, da vidim te krasne zagorske zabave!

— I vidjet ćeš ih, — odgovori joj sigurno Leonarda, — i morat ćeš priznati, da su doista krasne, izim ako već unapried osudjuješ sve domaće zabave.

Grofica Leonarda htjela je po što po to održati svoju rieč. Sve bez znanja mlade grofice ona je tu stvar doniela u porodično vieće, koje je odobrilo osnovu njezinu. Da se ne osramoti pred svojom svasti, grofica je Leonarda izvodila svoju osnovu s velikom ustrajnošću i vještinom. Velikaške porodice Keglevića, Oršića, Vojkffya, Raucha, koje bijahu u srodstvu ili šurjačtvu, natjecale su se davanjem zabava, u kojih se je uviek gledalo, da se najviše ugodi Eleonori i da ona bude središte svake zabave. Sve

je nastojalo, da što više polaska njezinoj taštini. Grof Ivan priredio je lov na konjih na lisice, koji je vrlo zanimao sve učestnike, od kojih su mnogi tu stvar samo po čuvenju poznavali; grof Žiga Vojkffy upriličio je komični lov na šljuke s navalom razbojnika, koji su zarobili sve lovkinje, svezali im ruke i oči i odvezli ih u zatvorenih kočijah u grofov grad, gdje je onda bila sjajna gostba i ples. I sâm Franjo grof Oršić, župnik krapinski, najmladji brat grofova Adama i Ivana, koji bijaše glasovit pticolovac, morao je prirediti velik ptičji lov na ljepak, prugla i mreže. Miroljubivi grof-župnik izveo je svoju stvar tako liepo i dražestno, da su osobito gospodje bile uzhićene tom zabavom. Bijaše zabava na pretek; zagorski boljari i plemići letjeli su kao nesvjesni iz jednog veselja u drugo, pa su osobito veličali živahnu i duhovitu groficu Leonardu, koja je sve to rukovodila i svojim veselim duhom zadahnjivala. Eleonora morala je, hoćeš ne ćeš, priznati, da se može čovjek i u Zagorju dobro zabavljati, pa se je ona u istinu i zabavljala tako liepo, da je sve to manje mislila na Zagreb.

Taj život potraja puna dva mjeseca. Grofica Leonarda i njezini saveznici vršili su svoju osnovu uztrajno i bez ikakove zlovolje. Gledali su, da zabave budu što jeftinije, ali što veselije. Za učestnike nije ih boljela glava... Našli su ih u svakom zagorskom dvoru. Ali u jedanput bijaše kraj svemu tomu. Jednoga dana dodje grof Ivan s veselim licem k svojoj svasti. Taj dan imalo se je izvesti više kočija u Kuplenovo k staromu Bornemisi, koji je slavio svoj sedamdeseti rodjendan.

— Eleonora ne može ići, — reče grof svojoj

svasti, — ona te u obće moli, da nje radi nepriredjuješ nikakovih više zabava... jer ona ne može u njih učestvovati... Svaki čas joj pozlieva... izmučena je i zlovoljna...

Grof Ivan govoraše to radostnim licem, da ga je svast odmah razumjela...

— Čekat ćemo, dakle, dok ozdravi! — reče šaljivo grofica Leonarda. — Bože daj samo, da ta njezina bolest sretno prodje...

I doista, kao da je tko presjekao, prestadoše u jedanput te zabave, što ih je velika i ugledna rodbina davala u slavu i na razveseljenje mlade nevjestice. U Zagorju su se još dugo sjećali toga veseloga života, koji je imao da mladu, ćudljivu ženicu priveže uz kuću i uz muža svoga.

Eleonora nastani se u gradu Bistri, odkuda nije nikamo kretala, nego je samotno sprovela u njem čitavo ljeto i zimu. Njezine prijateljice, koje su ju u toj osami posjećivale, bijahu sva njezina zabava, ali i prama njima ne bijaše uviek jednako ljubezna. Bila je sve vrieme zlovoljna i apatična, najviše prama vlastitomu mužu, koji je to strpljivo podnosio. Njezino liepo i plemenito lice čudno se izobličilo, dobivši mukotrpan, iedljiv izraz. To ju je osobito ljutilo i žalostilo. Radi toga izbjegavala je svako mužko družtvo, pa ako bi nepozvani gosti došli, ona bi se sklonila u svoje sobe i ondje sama ostala. Najvoljela je družtvo svoje vršnjakinje Side Jelačićeve, koja joj po ćudi i osjećajima bijaše od svih najbliža i za to najmilija.

S njom bi znala, kao svojom pouzdanicom, povjerljivo razgovarati se, njoj bi odavala najskrovitije tajne svoga srca, sanjarije i zabludice bolestne svoje

duše. Jedva je čekala, da se rieši nesnosna joj stanja i da bude kraj njezinu robovanju, koje si je sama nametnula vanrednom svojom taštinom i svojeglavošću.

I došao je taj čas! Koncem zime rodi sina. Bijaše velika radost s toga u svoj grofovskoj porodici, a i Eleonori odlanu. Veselila se čedu, osobito kad joj rekoše svi, pa i sam sretni otac, da je živa njezina slika i prilika. Svim žarom strastvene svoje duše zamilovala je ona to čedo, i Bog zna, da li bi ga tako silno ljubila, da nije njoj naličilo. Svakim danom pokazivalo se je, da mali sinčić za čudo naliči svojoj majci, dapače, na veliko udivljenje svih, imao je na ramenu mali madež upravo kao i mati njegova. To čedo bijaše sada najveća njezina radost i zabava. Bila je ljuta i ljubomorna, ako je ono bilo zadovoljno u tudjem, a ne njezinom naručaju, ili ako se je čak komu nasmiešilo, pa makar i samomu otcu. Eleonora bi ga tada otela iz tudjih ruku i pritiskujući ga k sebi govorila, da je to samo njezino jedino, milo diete. Grof Ivan se je zadovoljno tomu smiešio, sretan, da je i tako razpoložena.

Poslije toga sretnoga dogadjaja minulo šest mjeseci. Eleonora je to vrieme počela posjećivati stare svoje znance i obnovila sve prekinute sveze. Brzo se je oporavljala od svega, što je pretrpjela. Njezino lice dobilo je prijašnju finoću i svježost, a povisoki stas se dražestno izpunio i zaoblio. Svi su priznavali, da je sada puno ljepša i zamamljivija nego li kao djevojka. Čini se kao da je to i sama ona opažala, jer je osobitom brigom pazila na svoje zdravlje, na svoje lice i put. Ali pri tom bijaše uviek jedna misao, koja ju je poput dosadne muhe neprestano napastovala, dapače i mučila: — Svi govore, da sam

tako liepa i ljepša pače, nego li sam prije bila, a tko vidi, tko li se divi toj mojoj ljepoti? Da me bar on vidi, ... ali on je u Zagrebu ... a moji me ne puste onamo ...

Ženska domišljatost navede ju na lukavu osnovu. Čula je često, da je tako krasan boravak u ljetu u Slavetiću, tom imanju grofova Oršića, po kom su imali i svoj predikat „Slavetićki“. Ona izjavi želju svasti Leonardi, da bi tako rado do jeseni sprovela vrieme na tom dobru. Onamo išlo se je samo preko Zagreba, pa je za to dobro računala Eleonora, da će na putu u Slavetić doći i u Zagreb i ondje ostati dan, dva. Za to vrieme moguće je, da će se vidjeti, a možda jedno s drugim i govoriti.

Grofici Leonardi nije bila ni na kraj pameti ta tajna osnova njezine svasti i za to je ona rado pristala na to, da zajedno odputuju u Slavetić i ondje jesen dočekaju.

— Bit će nam ondje liepo, — govoraše Leonarda svojoj svasti. — Čim se žetva svrši, doći ću onamo i ja, a nešto kasnije i naši muževi, pa će se držati veliki lovi na medjede u žumberačkih planinah, pohodit će nas plemići iz pokupskih strana i mi njih... Vidjet ćeš nove krajeve i ljude, ... ne će Ti biti dugočasno.

Ona dva dana, što su grofice bile u Zagrebu, sprovele su najviše kod kuće. Služinčad je nabavljala raznih stvari, koje je trebalo ponieti u Slavetić, i tako nije bilo potrebe, da grofice same bud kamo izilaze. Sve je to mudro udesila grofica Leonarda. Dakako da je to vanredno ljutilo Eleonoru, ali kako da prigovara postupku svoje svasti?

Doznala je Eleonora, da je grof Balaša u Za-

grebu i da često običaje saći u vrt svoga stana, da se užije hladovine. Iz Oršićeve palače moglo se je posve dobro vidjeti u taj vrt. Eleonora je više puta sišla dolje u svoju baštu, nu nikada nije odabrala zgodno vrieme. Onda baš nije bilo u vrtu bana Balaše. Jedanput samo, kada je ono u svojoj ekstazi zapjevao u vrtu umiljatu francezku chansonu, bila je i Eleonora u svom vrtu, ali se je tako krila za stabla i biline, da ju nije mogao dobro razabrati.

Slučajno je opazila taj manevar s jedne i druge strane Leonarda, pa je blagim načinom, ali odlučno upozorila svoju svast na ne dolikujući joj postupak.

Radi toga došlo je do oštra rječkanja i do suza. Eleonora predbacivaše svojoj svasti, kako ju uhodi i kontrolira načinom, koga ni svomu mužu dopustila ne bi; a Leonarda joj spočitnu sa svoje strane, kako grieši proti dobroti svoga muža i kako se nepromišljeno igra svojom bračnom časti. Uslied toga nastala velika napetost medju objema gospodjama.

Ali Leonardina lekcija nije ostala bez traga u njezine svasti. Kada je Dora bila u njihovu dvoru, uvjerila se je ona, da je došla k njoj sa znanjem grofa Balaše. O tom nije moglo biti dvojbe. To je banova ključarica i sama priznala. Ali to je baš pomoglo, da se je u ćudljivoj, mladoj ženi pobudio ponos, te je ona odbila tu zamamnu priliku, da se upusti s grofom u tajne dogovore. Svladala se i bila je sama sobom zadovoljna.

Ova zgoda tako joj je ogorčila kratki boravak u Zagrebu, da je jedva čekala, da dodje u slavetićku samoću i da se ondje oporavi od pretrpljenih neugodnih utisaka.

Nešto joj je samo uznemirivalo dušu, da li nadom,

ili strahom, Bog bi znao, — ni ona sama nije pravo znala. Izlanulo joj se pred Dorom, da će odputovati u Slavetić. Nema sumnje, da će to banu kazati njegova pouzdanica. Moglo bi se dogoditi — — ah, sama nije mogla vjerovati u toliku smionost — da bi ju on potražio i u samom zabitnom slavetićkom gradu . . . Bila bi to najveća nepromišljenost, ali ljubav je kadra sve da učini . . . Ljubav! . . . a da li on nju i sbilja ljubi tolikom snagom, da bi radi nje i ovu vratolomiju kadar bio izvesti? . . . Ove su misli neprestano saletavale mladu ženu, odkako je stigla u Slavetić... Bilo je burno, divlje u njezinoj duši, a ona sama samcata s timi osjećaji u toj osami.

Treći dan svoga boravka u Slavetiću, čim je ustala i obukla se, stupi pred nju stari dvorski, te joj javi, da je u Dvorjance, susjedno dobarce Ivana Mikšića, ogulinskoga podpukovnika, stigao uzmožni ban grof Balaša sa više ugledne gospode, da u okolici lov lovi na srne.

Ta viest potrese mladom groficom i svu ju smete.

— Zašto mi to javljaš? — upita ona dvorskoga sva uzbudjena.

— Zato, Vaša milosti, — odgovori smjerno dvorski, — jer gospodin podpukovnik, naš dobri susjed, moli, da mu pošaljemo za taj dan naše lugare, koji dobro poznadu sve pute u ovih planinah, a uza to su dobri lovci.

— Radi, što Te volja, — reče mu grofica. — Ja se ne pačam u takove stvari.

Dvorski se nakloni i ode.

— Došao je u moju blizinu! — reče Eleonora, pristupivši k otvorenu prozoru, na koji je strujao čisti, svježi zrak iz žumberačkih planina. — Moja me,

dakle, slutnja nije prevarila... O, on će sigurno i ovamo doći... osobito kad znade, da sam sama...

Al ne bijaše ona sama... Sada osjeti, da je i njezina savjest s njome i da se dosta glasno javlja. Taj sudija ljudskih djela govorio joj: „Ako držiš za stalno, da će on do Tebe doći, ne bi li bilo bolje, da odeš ma kuda od kuće, dok i njega odtuda nestade... Što će kazati Tvoj muž, kad dozna, da je u njegovu odsutstvu bio čovjek, od koga on zazire i koji mu je radi Tebe mrzak?... Što će kazati na to sva rodbina i ostali sviet?..."

Eleonora, čuvši te nutarnje glase, koji se ne dadu tako lahko zašutkati, stala je sbilja razmišljati o tom, kako da se izvuče iz toga škripca. Da odem drugamo?... To nije lahka stvar doći drugomu na teret s djetetom u povojih i sa služinčadi... Da mu poručim, da sam bolestna, ako dodje?... To bi bila prosta laž; mogao bi joj ući u trag, a to bi me ponizilo... Još bi najbolje bilo, da mu poručim, da ga ovako sama ne mogu primiti... Dà, to bi najbolje bilo... al hoću li to i učiniti moći?... U zadnjem času mogla bih se predomisliti... Osjećam dobro, da nisam sama za se sigurna

„Pa što! — javi se sada u njoj drugi nutarnji glas. — Zar ima grehote u tom, ako tu, makar si i sama, primiš njegov posjet?... Zar Ti se to ne može dogoditi i u dvoru, gdje stalno prebivaš i gdje je muž uza te?... Ne primaju li i druge dame posjete u takovih prilikah?... Ne radi li tako i sama Leonarda, koja bdije nad Tobom Argovima očima?... Ili je možda ban Balaša lošiji od drugih?... Ogovaraju ga, jer je od drugih viši i moćniji... Ako ga primiš, možeš se vladati prama njemu pristojno

i valjano, i tko Ti može šta prigovoriti... Šta ćeš imati od svieta, ako ćeš imati na umu i tako glupe obzire...“

Ovaj glas je mnogo više prijao Eleonori od onog strogog, prvog. Ona se je na pol sada već riešila, da će grofa Balašu, ako ju dodje posjetiti, pristojno dočekati... Ali samo pristojno... On ne smije tom prilikom ni s najdaljega opaziti, da bi išta za nj osjećala. Na tom ostaje, i to će biti najbolje...

Ali u jedanput sunu u glavu Eleonori nemila misao: Što onda, ako Te on ni ne potraži, a zna, da si ovdje?... I to bi se moglo dogoditi... Veoma je moguće, da Ti se ovom prilikom osveti, jer si mu se preko podrug godine uklanjala... Ne, toga on ne će učiniti... Strastven je i sa svih strana čujem, da čezne za mnom... Al ako se ipak to dogodi, oh, onda ću mu se osvetiti, kao što i ne misli, — reče poluglasno, ali strašnim tonom Eleonora. — Ja ću mu namjestiti stupicu, u koju će se uhvatiti i iz koje se ne će već pred svietom pokazati smjeti...

U ovakovih čuvstvih, u toj duševnoj borbi prolazio je Eleonori onaj dan. Bijaše tako uzbudjena, da je vrlo riedko prigledala i k samomu svomu ljubimčetu, koje joj inače bijaše najveća radost u ovoj pustinji.

Sutradan je grofica nešto kasnije nego li obično ustala. Nije imala mirna sna i često se je budila, pa je istom u zoru zaspala tvrdim snom, od koga se je probudila, kada je sunce već visoko na nebu sjalo. Sjede u postelji i uzvrnuvši s čela bujnu kosu, pogleda na nezastrti prozor. Bijaše prekrasan ljetni dan.

Grofica pozvoni i brzo na to doleti u sobu njezina sobarica.

— Koliko je sati? — zapita ju Eleonora, podbočivši glavu na ruku u poluležećem položaju.

— Bit će devet, Vaša milosti!

— Moraš me brzo, brzo obući!

— Sve je spremno, Vaša milosti!

Vješta i okretna sobarica bijaše brzo gotova s odievanjem svoje gospodje. Ljetna biela oprava od barega divno je pristajala njezinu strojnu tielu, da je grofica bila sama sobom zadovoljna, stavši pred zrcalo.

— Što radi mali?... Je li budan?... — upita sada grofica.

— Ovaj čas smo ga okupale i sada spava... Rano se je probudio...

— Ah, kako mi je žao... Sada će opet bar dvie ure spavati...

— To je njegova mjera... — primieti sobarica.

— Donesi mi doručak u vrt pod onaj stari briest... Ali brzo, jer želim odmah u šetnju... dok mali spava...

Dok je Eleonora doručkovala pod briestom, čula je iz daleka u planini jedan hitac... Kao da joj je srcem proletio... Za malo čuje i drugi... pa treći... sve u jednakoj daljini.

— To su lovci! — reče grofica i metnuvši brzo veliki, slamni šešir, izadje iz vrta i skrenu u šumu, koja se je u blizini grada sa svih strana hvatala. Spustila se onda prodolinom, u kojoj bijaše još dosta sjene. Tu pod gorostasnom jednom bukvom, gdje bijaše namještena kamena klupčica, sjela Eleonora i podala se svojim mislim.

Bijaše poniela sa sobom stari jedan francezki roman i pokušala da iz knjige čita, ali nije išlo...

Čitala je, ali nije ništa pamtila, što čita... Bijaše posve raztresena... Zatvori s toga knjigu i položi ju na krilo...

Opeta se zamislila i stala sanjariti o zgodi, o kojoj je slutila, da je danas neizbježiva, o sastanku svom sa grofom Balašom... Hoće li doći, kako li će doći. . sam, ili u družtvu s drugima?... To je, o čem je ona sada razmišljala... Ako želi sa mnom govoriti, kako ga srce nuka, onda jamačno ne će trpjeti uza se svjedoka... — umovaše Eleonora, pa ju je gotovo ozlovoljavala misao, da bi ju kadar bio posietiti u družtvu s drugima.

Sada u jedanput učini joj se, da čuje daleko u planini zvuk roga... Uze slušati i sbilja razabra posve jasno zvuk rogova... Ovo ju još više uzbudi... Jamačno se je lov primicao slavetićkomu dvoru... i puške, koje su izpaljene bile, činile joj se da već bliže pucaju.

Nije joj se već dalo sjediti na mjestu. Ustade i podje nešto dalje u šumu, ali u toj osami uhvati ju strah i ona se vrati opet na staro mjesto. Jedva se je vratila, ali u neposrednoj svojoj blizini čuje, kako se nešto ruši kroz guštaru... Za čas ugleda staroga jelena s parogovi, koji je kao sliep sievao kroz grmlje i šumu, jureći tamo u dolinu, gdje su se zelenili travnici i žutila žita vlastelinska... Daleko za njim čulo se biesno štektanje pasa, koji su jelena pognali i Bog zna preko koliko kosa neutrudivo gonili, dok ga nisu dognali pred slavetićki dvor. Tu će mu sigurno trag izgubiti, pa će se izmučeni, gladni i zlovoljni vraćati kućam svojih gospodara.

— Tu već nije sigurno boraviti! — reče Eleonora sama sebi. Bojala se, da se ne bi na nju na-

mjerila uplašena divlja zvier, medjed, ili vuk, — ili da hitac iz puške ne padne gdje blizu nje. Kada divljač oko nje bježi i kada može razabrati štektanje lovskih pasa, onda ne mogu ni lovci da budu daleko. Tako govoreći sama sobom, vrati se Eleonora iz šume u vrt na obljubljeno sjenato mjesto pod briestom.

Kratko vrieme za njom dodje onamo i dadilja s malim sinčićem. Diete bijaše jako i za svoju dobu za čudo razvito. Premda je mali jedva navršio pol godine, nije trpio, da ga dadilja nosi u naručaju položena, kao kakovo povojče, nego je neprestano dizao glavu i gornje tielo, da ga na ruci drži.

Eleonora veselo kriknu, ugledavši svoje čedo i poskoči mu u susret. Čim je mali opazio, da mu ona pruža ruke, nagnu se cielim tielom k majci i uze lopatati nožicama. Mati ga uze i podiže ga objema rukama iznad sebe, držeći ga u zraku, što se je malomu grofiću vanredno svidjalo, da mu se je sve lišce od zadovoljstva smiešilo.

Onda ga posadi mati na klupu preda se i stade se s njim igrati, kako to već rade mlade, blažene majke s prvorodjenom djecom. Dadilja motrila je dosta ravnodušno taj prizor, koji za nju nije bio ništa nova.

— Ne bi li ga meni dala Vaša grofovska milost? — reče ona Eleonori, pošto se je dosta nagledala te materinje igre s čedom.

— A zašto?

— Mislila sam, da bi Vaša grofovska milost htjela malo počinuti... Tako je vruće danas...

— Ne, meni je ovdje puno ljepše... — reče Eleonora i nastavi opet svoju igru sa sinčićem.

Nije dugo potrajalo i više trčeći, nego hodeći dobrza u vrt gospoštijski lugar, jedan od onih, koje je dvorski poslao u gospodski lov.

— Vaša grofovska milosti!... — javi se lugar.

— Što je? — upita Eleonora, niti ga ne pogledavši.

— Njihova ekcelencija ban došao je k nam, i želi govoriti s Vašom grofovskom milošću...

Eleonora porumeni u licu kao krv. Brzo predade sinčića dadilji i ustade s klupe.

— Gdje je gospodin?

— Čeka gore u palači... — reče lugar.

Eleonora pohita u dvor. Dadilja htjede joj u zadnji čas nešto kazati, ali bijaše već prekasno.

U palači našla je grofica sjedećega bana, koji je promatrao bio veliku sliku uzkrisitelja Oršićkoga plemena, grofa Krstu Oršića, koji je tu prikazan bio u odori pukovnika carskih kirasira, jer se je kao takav proslavio kod obsade Schweidnitza u sedmogodišnjem ratu.

Čim je unišla grofica, skoči grof na noge i poleti joj u susret.

— Ah, jedva sam dočekao taj čas! — govoraše s najvećim žarom ban, cjelivajući neprestano ruke Eleonori.

— Vi sami dodjoste, grofe? — upita ga Eleonora, ne znajući ni sama, što govori.

— Ukrao sam se od ostaloga družtva, a Vaš me jedan lugar dovede amo u dvor, — govoraše grof, idući s Eleonorom u salon. Tu mu ona ponudi mjesto naprama sebi, ali grof sjede tik nje, primaknuv što je mogao bliže stolicu k njoj.

— Ne tjerajte me daleko od sebe!... tà već

Vas tako dugo vidio nisam ... Ah, Vi ne znate, Eleonoro, koliko sam radi Vas pretrpio ... Bilo mi je često, kao da moram poluditi ili pobjesniti ...

— Ipak ste se, kao što čujem, vrlo dobro zabavljali i bez mene ... — primieti Eleonora, kojoj su laskale strastvene izjave grofove.

— Pokušao sam sve, samo da ubijem u sebi neobuzdanu ljubav, koju za Vas gojim. Al sve bijaše uzalud ... Vi ste se uviek, te uviek izticala u mojoj duši kao vladarica svih mojih osjećaja ... Moje bansko žezlo rado bih dao za jedan čas, gdje bih mogao vidjeti Vas i govoriti s Vami ... Ti, okrutnice, uklanjala si se meni i mučila srce moje više od podrug godine dana ... Sam Bog zna, koliko sam Tebe radi pretrpio ... Ali, ah, — nastavi grof sladkom uzbudjenošću, — sada je sve zaboravljeno ... Sada Te gledam licem u lice i uživam u neodoljivoj Tvojoj ljepoti ... Ah, Eleonoro, kako si liepa, kako si neodoljivo dražestna ... više, nego kad sam Te zadnji put vidio ... kad si još djevojka bila ... — I govoreći tako, grof je pritezao Eleonorinu ruku k svojim ustnam i neprestano ju cjelivao ...

— Al, dragi grofe ... to je vrlo intiman način, kojim se Vi napram meni vladate ... — reče mu usiljeno grofica, iztežući polahko svoju ruku iz njegove. — Što Vas ovlašćuje na to? ...

— Što me ovlašćuje? ... I Vi još pitate! ... Zar me ne ovlašćuje na to sva duša moja, sve osjećanje moje ... Čujte, Eleonoro! Mi se moramo za uviek sjediniti ... bez Tebe ne mogu, ne ću da živim ...

— Vi zaboravljate, grofe, da sam udata ... Ja imam muža i diete ...

— Prava ljubav ne poznaje nikakih zapreka ...

Mislio sam i na te zapreke, al to su sve same malenkosti... Primite moju vjeru i sve je svladano... Ja ću se oženiti s Vami i Vi ćete se riešiti muža, koga ne ljubite...

— Ja da ne ljubim svoga muža?... — upade mu nesigurno u rieč Eleonora.

— Ah, ne protuslovite onomu, šta sav sviet vjeruje i zna... — prekide joj brzo rieč Balaša. — Vi niti ste ga ljubili, niti ga ljubite, a ne ćete ga nikada ni ljubiti... Kakav će to biti život Vam, kakav li meni, koji ginem za Vašom ljubavi... Eleonoro, ja sam sve dobro razmislio, moja odluka je neuzkolebiva; Ti moraš biti mojom!...

U taj čas otvore se silovito vrata pobočne sobe i u salon koraknu muževno i odlučno grof Ivan. Lice mu bijaše mrko i divlje, a iz očiju mu sievahu munje jarosti. Eleonoru zazebe na dnu srca, kada ga je ugledala... Takova ga nikada još nije vidjela... a pao je kao iz neba u onakovu času.

Strašnim pogledom omjeri grof Ivan bana i riknu poput ranjene zvieri:

— Nikada!... Nikad Ti ova ne će biti ženom... dok je meni na ramenu glava...

Eleonora bijaše sva uprepašćena, a i ban Balaša bijaše sav izvan sebe od nemila iznenadjenja... Nije se nadao, da će mu se takova šta dogoditi.

— To je bila bezsramna špionaža! — izmuca ban težkom mukom prama grofu, koji je hripeći ustremljivao svoje grozne poglede čas u bana, čas u Eleonoru.

— Zlotvore! — zahripi sada grof Ivan iz stisnuta grla, a u tom glasu bijaše nešto strašno, grozovito. — U mojoj odsutnosti... poput razbojnika...

došuljao si se amo, da mi ugrabiš, što mi bijaše najmilije na svietu... Htio si da premamiš k sebi moju zakonitu ženu, koju sam obožavao, da ju otmeš meni i našemu čedu... Zlotvor si i kukavica,... komu nema mjesta pod ovim krovom... Napolje, huljo!... ili ću dati pse nahuckati na Te!...

Posljednje rieči tako su grmile u ustih grofa Ivana, da se nije moglo dvojiti o njegovoj nakani.

— Za ime Isusovo! — kliknu Eleonora, zalomivši rukama.

— Gospodine! — progovori silno uzbudjenim glasom ban, koji je taj čas probliedio u licu kao krpa. — Vi zaboravljate, da sam kavalir i ban!...

— Nitkov si i hulja! — riknu grof Ivan i sgrčenimi piesnicami postupi proti Balaši, koji vidjevši to, uzmaknu za korak natrag i trže iz korica široki lovački nož...

— Čuvajte glavu!... — zaprieti sada jarostno Balaša.

— Ha,... oružja se laćate!... dobro, nikad bolje!... — reče zlorado grof Ivan i okrenuv se, skoči u pobočnu sobu i donese odanle dvie sablje mejdanlije, koje je jamačno u pripremi imao. — Evo oružja! — reče grof Ivan, bacivši obje sablje na stol, da je grozno zazvečalo u sobi, — izvolite, gospodine kavaliru... birajte, koju hoćete... Sadjite sa mnom dolje na tratinu, ili ako Vam je prevruće, evo palače... Ako ste kavalir, Vi se morate pobiti sa mnom, ovaj čas valja da se bijete...

— I hoću, imena mi! — reče odlučno grof Balaša. Ili ja ili Vi, jedan od nas dvojice suvišan je na tom svietu. — Govoreći pograbi grof jednu od sabalja na stolu i zapita bahato: — Gdje hoćete?

— Odmah ovdje polag ... Za onoga, koji srca ima, dosta je prostrana i ova palača, — odvrati grof Ivan, prihvativ grčevito sa stola preostavšu sablju.

Već su obojica pošla bila u palaču, ali sada poleti za njima Eleonora i stavši pred njih, zakrči im put.

— Ne, ne ćete se pobiti!... — prikriknu obojici Eleonora, izdignuvši iznad glave desnicu ruku. — Ja sam svemu tomu kriva i ja Vas zaklinjem obojicu, da me sada poslušate ... — Na to se okrenu pram Balaši i reče mu strogo i odlučno: — Molim Vas, grofe, da odmah ostavite ovaj dvor!... Dalje Vas molim, da posve zaboravite na me i sve, što je bilo ... i da Vam nikada ne pane um meni se približiti ... Obećajte mi to!...

Grof Balaša sav se je tresao od uzbudjenosti... Nije li to previše, što ona od njega traži?... Ne će li ga poniziti, ako obeća, što od njega traži?... Ali položaj, u kom se je nalazio, ne bijaše za dugo razmišljanje... Pogledavši Eleonoru priekornim, malo ne prezirnim pogledom, odgovori mrzaljno i ledeno: — Obećajem ... to jest, ako je i onaj gospodin s tim zadovoljan.

— Idite, idite ... samo da Vas ne vide moje oči! — reče mu još uviek razdražen grof Ivan, bacivši sablju na stol i odkrenuvši se od Balaše.

— S Bogom, Eleonoro! — reče na to ban, motreći pronicavim pogledom groficu, koja je duševno satrvena oborenih očiju stajala na svom mjestu, dok nije Balaša izašao iz palače.

Tada istom podiže svoje oči i plaho potraži njima svoga muža. Stajao je nasred sobe, skrštenih ruku

na prsih i klonule glave. Nesigurnim korakom podje Eleonora prama njemu.

Grof Ivan poput očajanika uzmaknu korak natrag i uhvativši se objema rukama za glavu, uzdahnu srce dirajućim glasom, koji je odavao svu njegovu bol, jarost i očajanje:

— Nesretnice!... to li sam morao dočekati?...

Eleonora pristupi k njemu i pognute glave položi svoju ruku na njegovu.

— Ništa mi ne govori, ništa, zaklinjem Te! — stade mu govoriti ona toplo i skrušeno. — Ti mi ne možeš onoliko kazati, koliko si ja u ovaj čas predbacujem... Bijah lahkoumna i htjedoh se podati sanjarijam svoga srca... Došao si u pravi čas... Vidjela sam Tvoju jarost, Tvoju bol, Tvoje muževno i odlučno srce... Dok živim, ne ću toga zaboraviti... Ja sam ponižena, ali moj grieh nije tako velik, da mi ga ne bi prostiti mogao... Bijaše sujeta i ništa nego sujeta... Ali sada je sve prestalo... Sada si mi samo Ti pred očima... i samo Tebe ću štovati i... ljubiti...

— Eleonoro! — uzkliknu grof razdragan, slušajući te rieči iz grofičinih usta, rieči, kakovih nikada prije nije čuo. — Smijem li Te zagrliti?

— Samo ću Tebe štovati i ljubiti... — ponovi Eleonora i gledajući čvrsto u oči svomu mužu, položi ruke na njegova ramena u njegovu naručaju.

* * *

Ban Balaša nije ni slutio, kako ga je grof Ivan na ovoj pustolovini zatekao. Lukava Dora znala je doglasiti grofici Leonardi odlazak banov u Karlovac.

Domišljatoj ženi nije više trebalo. Ona je poručila po grofa Ivana, a ovaj je pohitao u Slavetić.

Nekoliko dana za ovim dogadjajem odputovao je ban Balaša u Beč, a odtuda u Ugarsku. Svojim prijateljem povjerio je kao tajnu, da ga zove car u vieće pouzdanikâ, koji su imali viećati o spojitbi erdeljsko-ugarske dvorske kancelarije sa česko-njemačkom, a tako i o spojitbi ugarskoga septemvirata s najvišim sudištem u Beču.

Na dvoru se je doduše spremao novi taj udarac ugarsko-hrvatskomu ustavu i nedvojbeno je, da je u to vrieme car radio na toj osnovi, nu zato ih je ipak bilo, koji su dvojili, da su te reforme uzrok banovu odlazku.

U velikaških krugovih pročulo se dosta rano o sukobu izmedju grofa Ivana i bana u Slavetićkom dvoru, a odtud se je pronosila tajna sve dalje, dok nije postala obćenitom. Zato su ljudi radje povjerovali nagadjanju, da je ban radi toga nemiloga dogadjaja otišao iz Zagreba, kamo se ne će vratiti, dok se stvar prilično ne zaboravi.

Bilo, kako mu drago, bana Balaše ne bijaše puna tri mjeseca u Hrvatskoj; istom pod konac listopada godine 1786. vratio se natrag u Zagreb.

XVIII.

Ciele zime govorilo se je o putovanju carevu u Krim. Nitko nije pravo znao, kakovu svrhu taj put imade, ali nezadovoljnici u Ugarskoj i Hrvatskoj spajali su s tim putom velike nade. Sigurno će doći do rata, — tako se je obćenito nagadjalo, — medju tri carstva, a u ratno doba bit će prilike cara umekšati

i skloniti ga, da opozove dosadanje protu-ustavne reforme, i da odustane od novih, koje je snovao.

U istinu je carica Katarina još početkom kolovoza god. 1786. pisala caru, da kani u proljeće god. 1787. godine putovati u novo posvojene južne krajeve svoga carstva, pa da se nada, da će ju onamo i car pratiti, kako joj je prije više godina u Smolensku obećao. Caru Josipu nije preostalo ino, nego odgovoriti carici, da će izpuniti svoje obećanje i pod imenom grofa Falkensteina, kao i prvi put ono u Rusiju, doći u Krim. Carica mu pisa na to: „da njezina duša drhće od radosti, da će moći opet vidjeti grofa Falkensteina.“ Taštoj carici laskalo je, da će moći pokazati svietu, kako je veliki vladar krenuo na dugi put, samo da njoj ugodi.

Početkom svibnja godine 1787. krenuo je car na put u Krim, dosta nerado, jer su mu uviek na umu bile velike reforme, koje je kod kuće izvesti imao. Sve je to tako sporo išlo, da ga je zlovolja hvatala, kako se težko vrši, što je osnovao. Njemački jezik nije ni s daleka došao do vlasti u Ugarskoj i Hrvatskoj, kao što se je nadao bio, — konskripcija izpala je manjkava, — a procjena posjeda nije ni sada još posve svršena bila. Komisari njegovi, u koje se je toliko pouzdavao, nisu ni s daleka opravdali njegova povjerenja. Ili su preko potrebe pretjeravali i ozlovoljili duhove, ili nisu ništa radili ondje, gdje je on to najviše želio. Medju ove spadao je i komisar Balaša.

Sve je to išlo tako hrdjavo, dok je on kod kuće bio i glavom rukovodio važne ove poslove svoje države. Šta će biti tek onda, kada njega ne bude u carstvu? Tada će sigurno ti ustavni nezadovoljnici

dići glave i praviti stotinu neprilika komisarom. Nastat će stanka u izvadjanju njegovih najmilijih osnova, a to je gubitak u vremenu, koji se jedva naknaditi dade.

Ovakove su misli pratile neumorna i za svoje ideje oduševljena vladara na njegovu putu. Ali s druge strane vuklo ga je srce u Krim, jer je znao, da će ondje sa starom svojom saveznicom uglaviti sve što treba, da mu Stambul vrati natrag sve zemlje, koje su njegovi uzvišeni predci nekada posjedovali, a koje su se sada nalazile u vlasti otomanskoj. Ta vruća njegova želja mogla se je izpuniti samo u savezu s mogućom i velikom caricom Katarinom. Kao što je ona očekivala, da će uz pomoć cara Josipa poraziti Tursku, uzkrisiti grčko carstvo i nove zemlje pripojiti ogromnoj svojoj državi, tako je i car Josip siguran bio, da će mu samo u savezu s caricom Katarinom poći za rukom, da predobije izgubljene zemlje od Vlaške do Jadranskoga mora. Srbiju i Bosnu imala je odstupiti Turska, a Istru i Dalmaciju Venecija, koju su mislili za taj gubitak odštetiti time, da joj predadu u vlast neke otoke u arhipelagu.

Car se je promišljeno spremao na vojnu s Turskom. Godine mira, koje su uživali njegovi narodi poslije dugotrajne vojne s Prusima, oporavile su snagu države. Broj stajaće vojske bivao je svake godine veći i nove pukovnije uvećavale su svaki čas vojnu snagu carstva. Nijedna država u Evropi nije se mogla podičiti takovom spremnošću za rat kao Austrija. Vladar je za to svoje miljenče, vojsku, gotov bio sve žrtvovati. Vojska bijaše redovito plaćana, dobro odjevena, a magazini puni municije i hrane. Dobro je za sve to znala mudra carica Katarina, pa si je za to pod svaku cienu htjela osigurati savezničtvo tako silna vladara.

Stvorivši tako uglednu vojnu silu, car Josip jedva je čekao zgodu, da može stati na čelo velike svoje vojske, da s njom svrši velika djela na jugu svoje monarkije, koju je naumio proširiti čak do srca evropejske Turske. U vojsci nastalo je neko veselo gibanje, čim se je čulo, da car putuje u Krim. Stari vojnici počeše već njušiti puščani prah, dočim su mladji sve nestrpljiviji postajali i bahato proklinjali to trulo mirno doba, gdje im moraju vitežke sablje hrdjati u koricah.

Ostali sviet nije se nimalo radovao ratu. Znali su iz prijašnjih vremena, što je ratovanje i vojna. Osobito su ubogi kmetovi, kad su čuli, da bi moglo do rata doći, zabrinuto kimali glavom i govorili, da ne će biti dobro! U Hrvatskoj bijaše zabrinutost obća. Izkusni ljudi znali su, da će se krvava igra odigrati na granici duž Save i Dunava; kroz Hrvatsku prolazit će sve čete, tu će počivati, taboriti i bojeve zamitati. Tko se ne bi toga bojao! Trebat će sve što imaš davati vojsci: sieno, zob, hranu za ljude, stoku, podvoze, riečju sve. Ne će se tu pitati, jesi li plemić, pop ili kmet. Uzimat će se od svakoga, u koga se šta nadje. Bit će svima jednako zlo. Ta ne kaže se uzalud: težko zemlji, kuda vojska prodje.

Bijaše oko konca mjeseca svibnja 1787. Car je već dulje vrieme boravio u Krimu, ali o njegovu boravku malo se je što znalo. Jedino ministar grof Kaunic, koji je još uviek rukovodio državne, imenito vanjske poslove, dobivao je viesti od cara. Nitko nije znao, kako će dugo car ostati u posjetu i kada će se kući vratiti. Carski komisari u Ugarskoj i Hrvatskoj vladali su mirno i izbjegavali svaki sukob s

protivnicima državnih reforma. Imali su takav naputak. Velikaši iz Ugarske i Hrvatske upotriebili su to vrieme i stali se medju sobom pohadjati, da se dogovore, kako će se unapredak vladati proti novo zasnovanim reformam. Komisari znali su za te posjete i dogovore, ali nisu za njih mnogo marili. Oni su držali, da je sav odpor uzaludan i nemoćan i da kraj tolike vojne sile mogu mirno spavati.

U to vrieme stiže u Zagreb Makso Vrhovac, rektor centralnoga sjemeništa u Pešti. U krugovih velikaških pročulo se, da dolazi ravno iz Beča i da pripovieda vrlo važnih novosti . . . Gospodin rektor i zagrebački kanonik, o kom se je u posljednje vrieme, od kako ga je, naime, car imenovao rektorom centralnoga sjemeništa, obćenito sudilo, da će nasliediti pokojnoga biskupa Galjufa na zagrebačkoj biskupskoj stolici, pohodio je odmah prve dane svu gospodu velikaše, koje je u Zagrebu našao, a ovi su se požurili, da budućemu biskupu, prvomu dostojanstveniku kraljevstva poslije bana, taj posjet uzvrate.

Barun Nacio Magdalenić ne bijaše to vrieme u Zagrebu, nego je boravio na svom posjedu u Stenjevcu. Prečastni gospodin, koji je bio vrlo intiman prijatelj s barunom, rieši se, da će ga posietiti na tom njegovom dobru, gdje je s cielom porodicom uživao krasote i slasti prvoga proljeća.

Jednoga dana oko podne odveze se, dakle, kanonik-rektor s kolegom svojim Sebastianovićem u Stenjevac. Barun i grofica Lucija bijahu vrlo obradovani, kada su ugledali dobroga znanca i prijatelja svoje kuće pod svojim krovom.

— Ah, mili moj, prečastni prijatelju ! — govoraše barun rektoru, vodeći ga izpod ruke u salon.

— Ti si me neizmjerno obradovao tim svojim posjetom. Jamačno je ovo posljednji put, što Te vidim kao kanonika u svojoj kući . . .

— Ljudi mnogo toga govore, a sve je u Božjoj ruci . . . — odvrati rektor izbjegavajućim načinom.

Rektorov kolega, pastir arkadijski, smiešio se dosta kiselo, slušajući Vrhovčeve rieči. Na licu mu se je mogao čitati stari hrvatski jal. Al ne bijaše on jedini, koji je zavidio budućemu biskupu.

— Rekoše mi, da dolaziš ravno iz Beča, — upita barun kanonika rektora.

— Imao sam posla kod dvorske kancelarije radi prinosa zagrebačke biskupije za klerike u peštanskom centralu. Radi toga sam i ovamo došao, da se posavjetujem s kaptolom.

— Kakovih ima viesti iz Krima o caru? — pitaše dalje barun. — Ne zamjeri, da mi, koji smo na granici carstva, odmah pitamo za novosti... nije ni čudo, predaleko smo od izvora.

— O caru slabo dolaze viesti... ali tim su važnije viesti, koje dolaze sa sjevera monarkije . . . — odgovori rektor.

— Duva oštri, sjeverni vjetar: bit će bure i oluje... — primieti Sebastianović.

— Ti, carissime poeta, govoriš uviek u frazah... — okosnu se šaljivo barun na kanonika poetu. — Kakav vjetar, kakova oluja?

— Ne, ne! Gospodin kolega ne govori u frazah, već živu istinu. Sva je Belgija u plamenu . . . — reče rektor.

— Ustanak? — upita barun.

— Najopasnije vrsti . . . — potvrdi rektor.

— Mi ovdje ništa ne znamo o svem! — reče barun, a tim je htio reći kanoniku: pričaj nam Ti!

Kanonik-rektor razumio je rieči barunove i stao odmah pripoviedati:

— Car se je i u Belgiji zaratio s klerom. Preustrojio je zemaljsko sveučilište u Löwenu i oteo ga vlasti nadbiskupa i papinskoga nuncija. Uz to je, kao i kod nas, podigao glavno sjemenište za svećenički podmladak, a učiteljima imenovao njemačke popove, jer u domaće nije imao vjere. Kad je to opazilo domaće svećenstvo, poboja se za svoju vlast nad duhovi u zemlji, i uze buniti mladež sveučilišta i seminara, dok nije nastao pravi ustanak. Vlada je proti zavedenim mladićem, medju kojimi bijaše sinova iz najuglednijih porodica, postupala bezobzirnom strogošću, poslala je proti njim vojsku i dala na njih pucati. Kada je na to sva Belgija osudila taj postupak, pade vlada u protivnu pogrešku. Obustavila je sve stroge naredbe, primila je predstavku, gdje djaci traže ukinuće sjemeništa, odpust inostranih učitelja i uzpostavu sveučilišta u prijašnje njegovo stanje, pa je dopustila, da seminariste ostavljaju seminar kao da je proklet.

— Car je još prije odlazka svoga, — produlji kanonik-rektor, — osudio taj postupak vlade time, da je iz Belgije odazvao ministra Starhemberga i na njegovo mjesto poslao grofa Belgiojosa, o kom je mislio, da ima volje i snage, da izvrši njegove naredbe. Dao je na to, — kao i u nas — jednostavnimi naredbami razdieliti Belgiju u okružja, bez obzira na postojeće okolnosti u svakom okružju i podjedno promienio upravu i sudstvo ... Time ne samo da su ukinute pojedine pokrajine, od kojih je svaka imala

svoje posebne privilegije i tradicije, nego bijaše samovoljna promjena cieloga ustava, čega nijedan Belgijanac nije mirne duše prihvatiti mogao. Ustanak, koji je sada buknuo, razširio se brzo po svoj Belgiji. Vlada, koja i onako nije odobravala carevih naredaba, oglasi, da se izvršba tih naredaba odgadja do dalnje careve odluke; ali Belgijanci tražili su, da se bezuvjetno opozovu, a jedno od triju najviših sudišta, brabantsko vieće, proglasi ništetnimi sve osude, koje novi sudovi izrekli budu. Sada nije znala vlada drugo da uradi, nego je dozvolila sve, što se je od nje tražilo, pa je dala silno umoliti cara u Krimu, da odobri njezin postupak, jer inače da je Belgija za Austriju za uviek izgubljena . . .

— I car će se vratiti? — zapita barun.

— O tom ne ima dvojbe, — reče rektor. — Ministar Kaunic pisao je caru, da je stanje ne samo radi Belgije, nego i s obzirom na Ugarsku tako kritično, da je najbrži povratak carev iz Krima prieka nužda . . .

— I poradi Ugarske? . . .

— Jeste! — potvrdi rektor. — Čim su onamo stigli glasi o pobunah u Belgiji, počelo je nezadovoljstvo u zemlji rasti . . . Traže sa svih strana, da se drže županijske skupštine, ištu sazov sabora, priete bez zazora komisarom, — riečju u Ugarskoj je u najnovije vrieme jako zakuhalo . . .

— Opet će se primiriti duhovi, — umieša se u rieč kanonik Sebastianović, — čim se car vrati u Beč. Ugri i mi nismo Belgijanci... to su druga vrst ljudi . . .

— Ti, dakle, carissime poeta, — reče barun, — držiš, da Belgijanci ne će popustiti? . . .

— Pred silom će možda uzmaknuti, al popustiti ne će, — odgovori poeta-kanonik. — Daleko su oni pred nami i glede narodnje sviesti i glede slobodoumlja . . . Žilava je ta flamanska rasa, i ne će biti s njom posao tako lahak, kao što možda misle u Beču.

— U Beču ne sude povoljno o stvari, — primieti rektor, — ondje se dapače vrlo boje, da bi mogla stvar vrlo štetno izpasti po monarkiju.

Barunu se i nehotice razvedri lice, dapače počeo se zadovoljno smiešiti, čuvši toli ugodne viesti. Rektor kanonik opazi to i odmah nadoveza na svoje prijašnje rieči:

— Pita se sada, što je bolje za nas i Ugre, ako se Belgijanci otmu izpod careve vlasti, ili, ako ih on još jače skuči pod svoje vladalačko žezlo . . .

— Tako je! — povladi kanonik poeta svomu drugu. — Hic Rhodus, hic salta . . .

— Ja mislim, — izjavi se sada barun, — da će nama biti svakako u prilog, ako Belgijanci uspiju . . .

— A ja mislim baš protivno tomu . . . — reče rektor. — Izgubi li car Belgiju, oborit će se svom snagom na Ugre i Hrvate, koji su ostali osamljeni, i brzo će svršiti s njima račun . .

— Toga se i ja bojim! — primieti Sebastianović.

— Ali će se i na dvoru bojati, da pokušaju s nami igru, koja bi mogla zlo proći, kao ona u Belgiji . . . — reče barun, koji se je mnogomu nadao od nezadovoljnika u Ugarskoj.

— To ćemo vidjeti . . . — odvrati rektor mirno. — Čim se car vrati iz Krima, razvit će se stvari neobičnom brzinom i u Belgiji i kod nas . . . Jedini rat s Turskom mogao bi usporiti tečaj stvari . . .

— Dakle rat!... — prihvati barun tu zlokobnu riječ kao sladku méku. — Drži se, dakle, da će biti rata?...

— To je sigurnije, — odgovori rektor, komu nisu osobito prijali politički razgovori, — nego li moja biskupija.

Prijatelji se nasmijaše toj bezazlenoj doskočici i već nisu imali vremena, da nastave svoj razgovor, jer je u taj čas stupila u sobu grofica Lucija s Rosinom, da pozove goste k objedu.

Rosina pristupi najprije Sebastianoviću, kao starijemu, a onda rektoru Vrhovcu, ter objema poljubi ruke. Tada je bio običaj, da su i odrasle djevojke, ma bile i velikašice, ljubile ruke uglednim starijim svećenikom.

Rektor potrepta prstima po licu baronesu i okrenuv se k Luciji zapita ju:

— Je li još uviek jednako živa i vesela?

— Uviek ista, naš mili vražićak, ili angjeo, kako hoćete, — odgovori grofica, privinuvši Rosinu k sebi.

— Danas ću se sasvim po strogoj etiketi ponašati, — reče Rosina rektoru, — kazala mi je mama, da ćete postati biskupom... a s biskupom nisam još objedovala...

— Drago diete, — prihvati riečrektor, — to su sve sama nagadjanja. Zagrebačkim biskupom bit će onaj, komu Bog tu milost namieni...

— Ali, ako postanete biskupom, Vi me morate vjenčati!... — reče Rosina.

— Rosino! — ukori ju tobože grofica, kojoj bijaše više do smieha, nego li do osbiljne opomene.

— S drage volje!... Ako postanem biskupom, ja ću Vas vjenčati... — obeća rektor.

Čim je te rieči izustio, zazveknu nekako čudnovato u sobi. Na mozaikovanom stoliću pod velikim zrcalom stajala je starinska ura, pokojne Lucijine majke, nadkrita staklenim pokrovom. Pod tim pokrovom sjedila je uz ormarić ure preduća Parka od alabastra. Sada u jedanput puče stakleni taj pokrov, baš kad je bio govor o Rosininu vjenčanju.

Grofica Lucija probliedi sva u licu.

— To ne sluti dobru! — reče na to s izrazom strave na licu, ter pristupi k uri.

— Prirodna stvar!... — reče rektor. — Staklo je puklo!

— To je starinska ura moje majke... — uze pričati grofica. — Taj stakleni pokrov tako je star kao i sama ura pod njim.... a sad je u jedanput pukao... Ja se bojim, gospodo, da se ne dogodi veliko zlo... — Htjela je još reći „mojemu djetetu“, ali je za se pridržala te rieči.

— To su svakdanji pojavi, Vaša milosti! — stade ju upućivati kanonik-poeta. — Kruta materija, pa i staklo, breči i popušta, kakova je već temperatura, a pri tom se često dogodi, da pojedini predmeti pucaju. Pucaju stolovi, ormari, zrcala, boce itd., a ljudi se, kad čuju takav nenadani prasak ili zveku, odmah uplaše... a bez razloga... Sve to biva po zakonu prirode...

— Ova ura već mi je jedanput naviestila zlu kob, — pričaše dalje sva uzrujana grofica, koja je tek površno slušala razlaganje kanonika-poete. — Bila je baš ponoć. Ura je odbila svojih dvanaest udaraca i u taj čas puklo pero u uri i odmotala se žica s velikim štropotom... Dva dana za tim razbolio se moj jedini brat Jurica i za nekoliko dana umro...

— Ta velika nesreća bila bi se i bez toga dogodila... — reče kanonik Vrhovac. — Slučaj, puki slučaj...

— I ja velim! — umieša se sada u rieč barun, na kom se je ipak vidjeti moglo, da nije prost od zle sluti. — To su predsude, koje ostavljaju doduše u nas svoj crni trag, ali zato ipak nisu, niti mogu biti istinite... Izvolite, gospodo, k stolu!

Krenuše svi u palaču, gdje bijaše prostrt stol za objed. Idući tamo, uhvatila se Rosina majci o rame i govorila joj svojim nestašnim načinom:

— Ne boj se, mamice!... meni se ne će ništa dogoditi... Znaš, kako si mi često kazala: ne će grom u koprivu.

Te rieči bi groficu inače razvedrile, ali sada ne postignuše cilja. Grofica bijaše svega objeda nekako sjetna i uzbudjena. Takova je već moć svake predsude.

* * *

Poslije podne oko četiri sata stigoše pred dvor u Stenjevcu dvoje karuce s posjetnici. U jednih karucah dovezao se je grof Adam sa svojom svasti Eleonorom, a u drugih grof Ivan s Leonardom. Dva mlada kavalira dopratila su ih na konjih. Jedan od njih bijaše grof Hinko Sermage, a drugi nepoznat. Sudeći po vrlo otmenoj njegovoj vanjštini, morao je da bude visoka roda.

U dvoru nisu jamačno opazili, da je tko stigao, jer nitko nije izašao pred pridošlice. Ovi žurno podju u prvi sprat dvora, gdje im slučajno nadošavši sluga priobći, da su Njihove milosti s gostima još u palači pri stolu.

Tamo su baš pili crnu kavu, jer su prečastna gospoda izjavila želju, da bi se vratila kući. Bijaše velika radost domaćinam, kada su se otvorila vrata palače i na njih s velikom grajom hrupile obje grofice sa svojim muževima, za kojima su unišla i dva mlada kavalira.

Uzeše se medjusobno srdačno pozdravljati, grliti i cjelivati i to bi pozdravljanje Bog zna kako dugo potrajalo, da domaćin i Rosina nisu opazili grofa Hinka i još više onog nepoznatog mladog kavalira.

— Gle, mamice, Hinko se je vratio! — viknu veselo Rosina, ugledavši svoga prijatelja i poletjevši k njemu, pruži mu ruku i toplo se s njime izrukova. Grof htjede da joj poljubi ruku, nu Rosina ju brzo sustegnu i reče:

— To je za moju mamu, ne za me!

Hinko ju pogleda na to pitajućim pogledom i sjetno se nasmieši.

— Baš je onakova, kao što sam ju ostavio... Uzalud bijaše i to dugotrajno izbivanje!

— Dobro došli, grofe Hinko! — pozdravi ga sada grofica. — Kada ste se vratili?

— Prije dva dana, Vaša milosti!... Moj gospodin otac obolio je opet nešto jače od svoje astme... inače bi i on došao sa mnom...

— Vrlo žalim... — reče grofica. — Kako Vam je bilo na putu?... Ako se ne varam, ima više nego godina dana, što bijaste odsutan...

— Dva mjeseca preko godinu dana... — i tiho uzdahnu.

Medjutim je grof Adam uzeo izpod ruke nepo-

znatog mladog kavalira, da ga predstavi domaćinam i družtvu. Stavši pred Nacija i Luciju reče grof Adam:

— Čast mi je predstaviti Janka grofa Rhédey-a (Nacio probliedi kao krpa u licu) iz Ugarske. Moj pokojni otac vojevao je zajedno s njegovim otcem, junakom od Švidnice, gdje su obojica lovorom ovjenčala svoje bojne sablje. Došao je, da vidi potomke prijatelja i druga svoga pokojnoga otca generala. Grof Janko je sada gost naše porodice, a mi ga preporučamo i Vašim milostima.

Barun Nacio svlada nekako prvu svoju uzbudjenost.

— Mi smo stari znanci, — reče grofu Janku ljubezno se smiešeći, premda mu je glas podrhtavao od unutarnje uzbudjenosti. — Vidio sam Vas zadnji put u Beču, kad su Vam bile četiri godine... Onda ste već htjeli poći sa mnom u Hrvatsku...

— Dà, dà, moja dobra pratetka Judita pričala mi je o tom. Naložila mi je, da Vas liepo pozdravim u njezino ime.

— Grofica Judita još živi?... — upita Nacio.

— Živi i hvalim Bogu, da ju imam... Ona je jedina, koju imam, ona me je i odgojila...

Govoreći tako, pristupi grof Luciji i smjerno joj poljubi ruku.

— Vi dakle, grofe, nemate ni otca, ni majke? — upita ga Lucija.

— Ne, Vaša milosti! — odgovori grof. — Moj otac umro je prije dvanaest godina, a majke se ni ne sjećam... Ali možda se Vaša milost nje sjeća... Ona je bila nekoliko mjeseci u pohodih kod grofice Tereze Baćanke...

— Sjećam se, sjećam... — odgovaraše polahko grofica, kao da sliedi svoje misli u prošlost... Zar ne grofica Aranka?...

— Jest, jest.... to bijaše ime moje majke...

Grofica se zagleda u mladića. Činilo joj se, kao da se je pred njom stvorio njezin Nacio, kada ju je prije dvadeset i pet godina izprosio. Ista osoba, isti glas, isto lice, oči i smiešak... pa i taj madež iznad crnog, liepog brka... Čudno, čudno bijaše joj taj čas na duši, koju je osvojilo neko zagonetno čuvstvo.

Grofica je tako nekoliko časaka stajala niema, zanieta u svoje misli i osjećaje, dok je nisu iz toga stanja trgle Rosinine rieči: — Dobro nam došli, grofe! — kojimi je djevojka pozdravila grofa, motreći ga ljubopitno i srdačno velikim svojim očima. Grof Janko stisnu toplo Rosininu ruku i reče joj: — Već sam mnogo liepa čuo pripoviedati o Vas...

— Od grofa Hinka, nije li?...

— Jeste, baroneso!... Upoznao sam se s njim u Beču, kada se je vraćao kući... On me je i najviše ponukao, da dodjem u ove krajeve... pa duše mi, nije mi žao... Vrlo mi se svidja ovdje... Moji ugostitelji tako su ljubezni, da se osjećam kao kod kuće...

— Morat ćete i nas češće posietiti... — reče mu Rosina. — Zar ne, mamice?

— Što, diete moje? — upita grofica, koja zaokupljena svojima mislima, nije ni slušala toga razgovora.

— Zar ne, da nas grof Janko mora češće posietiti? — ponovi Rosina.

— Grof nam je uviek dobro došao... — odgovori Lucija ljubezno.

Grof Adam poveo je bio sa sobom svoje dvie kćerkice Reginu i Josipu, koje su odmah tražile, da

smiju saći u mali perivoj, što ga je barun Nacio dao zasaditi oko dvora. Roditelji im to dopustiše, ali uz uvjet, ako će ići i Rosina, pa mladi grofovi Janko i Hinko. Mladež jedva dočeka tu zgodu, da se može po volji zabaviti.

Kada su sašli dolje, predloži Rosina, da pošetaju gore prama zagrebačkoj planini uz gorski potok, na kom je bio sazdan vlastelinski mlin. Male grofice Regina i Josipa veselo su skakutale napried i veselile se svemu, što su uzput vidjele: i mlinskim kolesima, na koje je šumom padala voda iz splavnice, i mlinarovim bielim guskama i patkama, koje su iznad brane plivale, pa mladim jaganjcima i jarićima, što su na obali potoka pasli, ili brstili, i poljskomu majskomu cvieću, koga su pune pregačice nabrale, pa onda kasnije uz pomoć starijih pravile vience i kitice za se i ostalo družtvo.

Rosina išla je s grofom Hinkom i Jankom . . . Ovaj potonji bijaše vrlo živa temperamenta, pun humora i vješt u obćenju s onako mladimi, bezazlenimi djevojkami, kao što bijaše Rosina. Odmah u početku vidjelo se, da se ona mnogo radje s njim razgovara nego li s grofom Hinkom. Grof Janko odmah je dobio neku vlast nad njom... i premda je Rosina htjela, da razgovori i grofa Hinka, svoga miloga druga i znanca, ipak ju je sve nešto vuklo k grofu Janku.

Kada je grof Hinko pripoviedao o ljepotah prirode i znamenitostih, što ih je vidio na svom zadnjem putu po Italiji, Švicarskoj, Francezkoj i Njemačkoj, nije to Rosina tako željno slušala, kao šaljive pričice Jankove iz lovskih doživljaja, iz bujnoga družtvenoga života u Ugarskoj, ili iz njegovih djačkih vremena. Putovao nije daleko, pa zato, kako je sam

priznavao, nije mogao ništa ni pričati o stranih krajevih. Njegova pratetka nije mu dopustila, da se dade na duga i daleka putovanja, bojeći se za njegov život, za koji se je smatrala ona odgovornom.

Mlado ovo družtvo tako se je izvrstno zabavljalo na šetnji u gorskom priedjelu, da nije ni osjetilo, kako je vrieme brzo prošlo. Grof Hinko primieti prvi, da će sunce doskora zapasti, a tada će zastrujati od planine oštri, večernji zrak, koji bi osobito mladim groficam nahuditi mogao. Krenuše natrag, gdje su našli na okupu sve družtvo. I sama prečastna gospoda ostadoše za volju novim pridošlicam, prihvativši predlog domaćina, da svi ostanu skupa na večeri.

Vrlo živo bijaše u družtvu, kada su se svi našli na okupu oko stola. Grofice Leonarda i Eleonora izvrstno su se zabavljale s prečastnom gospodom, koja su obojica na glasu bila sa svoje udvornosti napram liepom spolu. Kanoniku-rektoru ostalo je to još od vremena, kada je bio zastavnikom u vojsci. On se je, naime, izprva htio da posveti vojničkomu staležu, nu kasnije domisli se i posveti se svećeničkomu, gdje se u kratko vrieme odmah visoko uzpeo. Njegov drug kanonik-poeta bijaše već po svojoj pjesničkoj naravi obožavatelj ljepote, a kao takav bio je pun galanterija pram gospodjam, pa se u saobraćaju s njima služio najkićenijim govorom, najljepšimi pjesničkimi figurami, što je vanredno laskalo taštim gospodjam.

Grof Janko, grof Hinko i Rosina činjahu posebnu grupu kod stola, za kojim su na okupu sjedili. Neprestano su se razgovarali i smijali, i zabavljali se tako živo, nestašno i obiestno, kao da osim njih nikoga nema za stolom.

Malim groficam Regini i Josipi bijaše prilično dugočasno u tom družtvu. Kada su se do sita navečerale, išle su sad k ovomu, sad k onomu u družtvu, dosadjujući kojekakimi pitanji. Napokon se dogovore, pristupe k materi i jave joj, kako su uglavile s Rosinom, da će kod nje ostati dva, tri dana, i onda se skupa s njom i njezinom mamom vratiti kući.

Leonarda je, razgovarajući se s rektorom Vrhovcem, samo na pol slušala rieči svoje djece i rekla, samo da ih se rieši: „dobro, dobro!“ Malim groficam bijaše to dosta. Vesele odu javiti Rosini, da su dobile dozvolu, da mogu kod nje ostati, a za tim se skloniše u drugu sobu, gdje je bio prostran starinski kanape. Tu male grofice polegnu jedna pored druge i zagrljene doskora čvrsto zaspu.

Domaćin barun bijaše u svem družtvu danas najosbiljniji i najmučaljiviji. Sjedio je izmedju grofa Ivana i mladoga grofa Janka. Vidjelo se, da se sili na razgovor i da bi rado razvedriti poosbiljeno svoje lice, ali nije išlo. I domaćica grofica Lucija ne bijaše vedra i ljubezna kao obično. Da ju je tko pozorno motrio, bio bi mogao opaziti neku sjetu na njezinu licu i zatomljenu uzbudjenost. Čestoput je za večere pogledala svoga muža i tiho uzdahnula. Sva sreća, da su barunovi gosti bili danas tako dobre volje, jer bi to duševno razpoloženje domaćina kadro bilo uznemiriti čitavo družtvo.

Grofu Adamu je ipak palo u oči to neobično osbiljno držanje barunovo. Ne mogavši si raztumačiti, odkuda to, priže se k uhu svoga susjeda kanonika-poete i reče mu tiho:

— Što je to našemu Naciju, da je danas tako osbiljan i mučaljiv?

— I ja već dugo razmišljam o toj stvari i mislim, da sam došao u trag uzroku, . . . — odgovori tiho kanonik.

— Revera (sbilja)? — upita ljubopitno grof.

— Pogledaj dobro grofa Janka?... Ne opažaš li ništa?

Grof Adam zanieka glavom.

— Poznavao si Nacija, dok je bio mladji? . . . — upita kanonik grofa.

— Kako ne, dobro ga se sjećam . . .

— Pa Ti još nije jasno? . . . Ne vidiš li, da je grof Janko izrezani Nacio iz mladjih dana . . .

— Imaš pravo . . . — reče grof Adam, promatrajući grofa Janka. — Vanredna sličnost! . . .

— Prije kakovih dvadeset sedam godina bila je ovdje u posjetah kod grofice Tereze Baćanke generalica Rhedey, mati Jankova . . . — I kanonik poče sada još tiše govoriti grofu Adamu . . .

— Ah, . . . sada mi je sve jasno, sve! — reče grof Adam.

— Posve je prirodno, da ga je dolazak grofa Janka morao neobično uzbuditi . . . — primieti kanonik.

Bilo je već pokasno, kada se gosti spremiše na polazak. Potražiše male grofice i nadjoše ih, kako zagrljene spavaju najtvrdjim snom.

— Nemojmo ih buditi, — reče grofica Lucija. — Tako liepo spavaju . . . a noći su hladne . . .

— Regina i Josipa ostat će kod nas, — umieša se u rieč Rosina. — One su me molile, da ostanu dan, dva kod nas . . . Mi ćemo ih natrag kući dovesti, zar ne, mamice? . . .

Grofica Leonarda, znajući, da će na njezinu djecu

ovdje paziti, kao da su pod njezinim nadzorom, pristade, da djeca ostanu u Stenjevcu, ali samo ne predugo! . . .

Prečastna gospoda krenuše svojim putem pram Zagrebu, dočim su se grofovi Oršići imali protivnim putem odvesti do Bistre. Domaćini i Rosina odpratiše ih u dvorište, gdje su imali sjesti u pripravne kočije.

Grof Janko uhvati zgodu u sumraku i oprosti se još jedanput s Rosinom. Stisnuše si toplo i srdačno ruke, a grof Janko prinese k ustima Rosininu ruku i poljubi ju. Za čudo! Sada se taj rukoljub nije djevojci činio smiešnim, što više ona je osjetila, da je neobična, dosele nekušana slast prostrujala joj čitavim tielom u čas, kada su se grofova usta taknula njezine ruke.

— Do vidjenja, do vidjenja! — doviknuše jedni drugima u ime oproštajnoga pozdrava i dvoje karuce pojure iz dvora. Mladi grofovi Hinko i Janko jahali su iza njih, . . . a sjajna mjesečina učinila je družtvu ugodan povratak do Bistre, kamo su oko ponoći stigli.

* * *

U stenjevačkom dvoru spremiše se odmah za tim na počinak. I barun i grofica Lucija jedva su čekali, da se sve u dvoru smiri i da im san zaklopi oči. Oboje bijaše nekako zlovoljno i nervozno, jedno i drugo imalo je svoje misli, s kojima su pošli na počinak, misli, koje su jedno pred drugim krili kao tajnu, u koju je bolje ne dirati.

Rosina spavala je u istoj sobi s malimi groficami . . . Nikako nije mogla da usne . . . Namieštala

se u krevetu sad na ovu, sad na onu stranu, popravljala uzglavlje... pridizala se u postelji i zagledavala sva uzbudjena u puni mjesec, koji je u sobu sjao i čarobno ju razsvjetljivao.

Zatvorila je oči i stala tiho, polagano disati, ne bi li tako san namamila, ali sve uzalud!... Jedna joj je slika neprestano lebdila pred dušom i njoj se činilo, kao da čuje njezin šapat, da osjeća žar oči odnekud iz blizine i da ta dražestna napastnica leprši oko njezine postelje. Postalo joj tjeskobno... Na staroj uri udari dvanaesti sat... Rosina se prekrsti... i pokuša opet da usne. I ne za dugo svlada ju polusan... U jedanput izusti posve jasno rieč „Janko“, na što se iz nova probudi... Istom u prozorje svlada ju tvrd san, od koga ju je glasni razgovor njezinih malih drugarica probudio.

XIX.

Puna tri dana ostale su Regina i Josipa u dvoru stenjevačkom. Svaki dan bio je izpunjen najmilijimi dječjimi zabavami, koje je Rosina smišljala i s malima drugaricama izvodila. Prije su i njoj samoj te zabave godile, pa i pristajale, ali sada u jedanput, preko noći, nije više za njih marila i morala se je svojim gostinjicama za volju siliti, da se s njimi igra... Rosina se doista preko noći poosbiljila i iz njezina bića nestalo za uviek ono nedužno, djetinjsko, koje ju je dosele mnogima toli dražestnom činilo.

Malim groficam bijaše uz Rosinu tako liepo, da bi Bog zna kako dugo ovdje ostale. Na svoju kuću nisu ni mislile. Treći dan u večer sjeti Rosina majku, da bi valjalo djecu kući odpremiti.

— Zašto,... kada to ne traže, a liepo se zabavljaju... — reče grofica Lucija, pogledavši znamenovno kćerku.

— Sjećaš se, mamice, — primieti Rosina, spremna na odgovor, — da je Leonarda molila, da djeca predugo ne ostanu kod nas...

— Istom su tri dana u nas, — reče grofica, — u ostalom, ako misliš, možemo sutra u Bistru...

Regina i Josipa ne bijahu baš obradovane, kada su čule, da će sutra natrag u Bistru. One bi voljele bile tu još koji dan ostati, nu Rosina izbi im iz glave te željice, predočivši im, kako bi se njihova mama toga radi strašno razljutila na njih, pa ih nikada više ne bi k njim pustila.

Usuprot Rosina bijaše presretna, kada je grofica Lucija pristala na to, da sutra odvezu djecu u Bistru. Sladka neka uzbudjenost osvoji joj dušu i bijaše sve večeri vanredno razigrana, da je to i majci njezinoj palo u oči.

Za večerom pitaše grofica baruna, hoće li i on s njima u Bistru.

— Ne znam ni sam, bi li išao... — odgovori barun. — Nemam prave volje vozikati se...

— Ali, dragi Nacio, — zaokupi ga Lucija, — grofice su pohodile nas sa svojimi muževi... Bio bi red, da i Ti to isto učiniš... Bilo bi mi svakako ljepše s Tobom.

— Imaš pravo, ići ću dakle s Vami.

Sutradan ustala Rosina prva i probudila male komtese.

— Spremajmo se, da budemo što prije gotove! — opomenu ih Rosina, a djeca poslušaše, ter se počeše žurno oblačiti. Rosina pomogla im odjeti se i

počešljala ih. Znajući, da će se čak do Bistre voziti, bijahu djeca sretna i vesela. Već su se unapried radovala, kako će roditeljem pripoviedati, kako im je liepo bilo kod Rosine i kako su se divno zabavljale.

Oko devete ure odvezoše se Magdalenićevi s djecom put Bistre, kamo su na vilenih barunovih konjih brzo stigli.

U bistranskom dvoru mora da su ih iz daleka već opazili, jer su ih svi dočekali pred dvorom. Dočekao ih je grof Ivan s groficami Leonardom i Eleonorom, dočim je grof Adam dan prije otišao bio u Stubicu, da prigleda gospodarstvu. Grof Janko bijaše takodjer prisutan, vrativši se malo prije iz lova iz bistranske gore.

Pozdrav bijaše tako srdačan i bučan, da je jedva jedan drugoga razumio. Grof Ivan i Eleonora zaokupiše Nacija i Luciju, Janko se odmah prihvati Rosine, a Leonarda je priskočila svojim kćercama, koje su joj na dušak stale pripoviedati o krasnom svom boravku u Stenjevcu.

S velikom grajom podje veselo družtvo u dvor. Putem, idući uz Janka, upita Rosina za grofa Hinka.

— On je kod kuće u Poznanovcu ... ali me je umolio, da mu odmah poručim, kada Vi ovamo stignete ... — reče grof Janko

— Dà, dà poručite po nj, — umoli Rosina, — njega bi vrlo boljelo, da to ne učinimo.

— Čim smo opazili, da dolazite, — reče grof Janko, — umolio sam, da se odmah pošalju karuce po Hinka... Vam bi sigurno žao bilo, da ga danas ne vidite ... — dodade izvjedljivo grof.

Rosina učini, kao da nije čula tih rieči... Prijašnja bezazlenost kao da se je počela praštati s nje-

zinim bićem... Prije nekoliko dana, ona bi na primjetbu grofovu Bog zna šta odgovorila, a danas je promišljeno mučala . . .

U gornjih odajah, gdje je bilo sve družtvo sabrano, nije se svidjalo Janku i Rosini. Jedva su čekali zgodu, da mogu saći dolje i razgovarati se bez svjedoka. Male grofice učiniše im najveću uslugu, kada ih umoliše, da sadju s njimi u park, gdje mogu u hladovini liepo sjediti.

Rosina i Janko izpuniše dakako odmah tu dječiju želju i oprostiše se s ostalim družtvom. Regina i Josipa počele se svojim načinom zabavljati pod sjenovitim drvećem, gdje bijahu namještene klupe i stolci, na koje su Rosina i Janko, jedno uz drugo, posjedali.

— Bilo mi je već nesnosno, draga baroneso, — započe Janko razgovor, — da tako dugo izostaste...

— Male grofice vrlo su rado u nas boravile... — odgovori Rosina. — I Vi se jamačno niste dugočasili... Vaši domaćini tako su ljubezni . . .

— Sve je liepo ovdje, vrlo mi se svidja boravak ovdje, — reče grof, — ali je ipak najljepše, kada ste Vi u našem družtvu . . .

— Ah, što govorite grofe, — odvrati Rosina u smetnji, — ta Vi me još tako malo poznajete...

— Varate se, baroneso!... Meni se čini, kao da Vas dugi niz godina poznajem . . .

— Kako to? — zapita u čudu Rosina.

— Ima bića, koja ostanu čovjeku tudja i nepoznata za uviek, a ima opet drugih, koja nam se od prvoga susretaja čine kao stari, dobri znanci... Medju ova potonja spadate i Vi, draga Rosino!

— Vi možda pretjeravate?...

— Ne, ne, ja sam i puno manje kazao, nego jest,... puno manje, jer ne smijem više da kažem...

Rosina porumeni s tih rieči u licu i nije znala, što da odgovori. Na sreću dotrča k njima Regina i stade ih nagovarati, da malko pošeću travnikom, koji se je sav šarenio od proljetnoga poljskoga cvieća.

— Ali je vruće, dječice! — primieti grof Janko, komu nije bilo po volji, da su ga djeca smela u tako ugodnu razgovoru.

— Nije ništa vruće... — uze protusloviti mala, — zar ne osjećate, kako ugodni vjetrić duva iz planine?

I mala je imala pravo. Iz uvala i prodolica bistranske gore pirio je hladan vjetar, potresajući tanahnimi grančicami mlada drveća i zelenom travom u travniku.

— Ajdemo, ajdemo! — siljahu obje komtese.

Rosina i Janko, vidjevši, da imadu posla s tvrdima glavicama, ustadoše i podjoše za djecom, koja su se uhvatila za ruke i odmah potrčala uzahnom stazom, što su ju pješaci utapšali sredinom travnika.

Kada su već podaleko odmakla, stadoše u jedanput i pričekaše Rosinu i Janka.

— Mi ćemo bježati, — oglasi se sada manja grofica Josipa, — i Vi nas ne ćete dostići.

Djeca, ni ne čekajući odgovora, poletješe, što su mogla travnikom.

Janko i Rosina sgledaše se.

— Da im učinimo veselje? — reče Janko.

— Slobodno! — pristade Rosina.

I njih se dvoje, dakako poput djece, uhvati za ruke, ter uzmu lagano trčati za malima groficama.

— Pazite, sad ćemo Vas uhvatiti! — prikriči

im grof Janko, a djeca čuvši to, zavrisnu veselo kao od straha, da ne budu ulovljena, i stanu bezobzirce trčati.

Janko i Rosina pustiše im veselje, da ostanu pobjeditelji do prve mete, koju su si mlade grofice same odabrale i na kojoj su stale.

— Vidite, da nas niste ulovili? — pohvali se Josipa.

— Dobro, — reče Janko, — vidjet ćemo drugi put . . . Čim malko počinemo, trčat ćemo do one divlje kruške . . .

Rosina, pošto su svi stajali odmora radi, htjede da iztegne svoju ruku iz Jankove, ali ovaj ju stisnu jače i ne dade. Ostadoše, dakle, stojeći jedno uz drugo, držeći se za ruke, a bilo im je pri tom tako liepo i sladjahno, da ne bi žalili, ako bi do vieka tako ostalo.

— Počnimo! — ponuka trkače živahna Regina.

— Samo ne smijete prebrzo trčati, — opomenu Janko djecu, — mogle biste se nahladiti i umrieti...

— O, mi ne ćemo umrieti... — odpovrnu Josipa, povukavši sestru za sobom.

Potrčaše do druge mete, koja nije bila daleko. Na žalost nisu daleko trčale. Mala Josipa spotače se o krtinjak i bubnu o travu tako žestoko, da se diete nije moglo uzdržati od plača.

Janko i Rosina priskoče k maloj i vidjevši, da joj se nije ništa osobita dogodilo, uzeše ju tješiti i brzo ju utješe. Sada više nije moglo biti govora o kakovu trčanju. Janko i Rosina rekoše djeci, da imadu liepo, polagano šetati.

Tako dodjoše do onoga zlokobnoga jarka, gdje se Rosina prije tri godine umalo nije utopila.

— Vidite, Janko, — reče Rosina, — u tom jarku u malo da nisam zaglavila prije tri godine.

Janko ju začudjeno pogleda.

— Vi o tom ništa ne znate... ništa Vam nije grof Hinko pripoviedao?

— Ništa . . .

— Čudim se... on me je spasio... Da nije bilo njega, sigurno bih se bila zadavila u toj bari. — I Rosina se nehotice strese od groze.

— I Hinko Vas je spasio?... — zapita Janko.

— On, on! — potvrdi Rosina i pripovjedi Janku sav slučaj, kako se je dogodio.

— Grof Hinko je vitežki mladić, — reče Janko, — al, duše mi, ja bih isto učinio bio, da sam bio na njegovu mjestu... Život bih svoj kadar bio žrtvovati za Vas... Vjerujete li, Rosino?...

— Vjerujem, dakako da vjerujem . . . — odgovori Rosina u velikoj smetnji i dodade brzo: — Moji roditelji od toga časa obožavaju grofa Hinka . . . Valjan čovjek . . .

— Izvrstan, pravi kavalir od glave do pete...

— Ali je siromah nesretan . . .

— Kako to? . . .

— On Vam je nesretno zaljubljen . . .

— Je li moguće, meni nije o tom ništa govorio...

— Ali meni je priznao . . .

— Što Vam je priznao?... — upita naglo grof Janko, koji nije odmah shvatio tih rieči.

— Meni je priznao, — razjasni Rosina, — da ljubi jednu, koja mu ljubavi ne uzvraća.

— Siromah Hinko!

— Sam si je kriv, — izjavi Rosina, — on je

tako čedan, da o toj svojoj ljubavi nije onoj djevojci nikad ništa spomenuo . . .

— To sbilja nije pametno! . . . A poznajete li Vi, Rosinice, taj njegov uzor?

— Ne . . .

— Da nije to baš ona sama . . . — pomisli Janko, a onda dodade glasno: — Ja ću govoriti s njim o tom, možda će meni povjeriti tajnu srca . . .

Kada se je taj mladji sviet vratio u dvor, bilo je već i pol dana prošlo. Domaćica, grofica Eleonora, bila je u neprilici sbog grofa Hinka, ne znajući, bi li čekala na nj s objedom, ili bi bez njega objedovali.

— Hinko ne može tako brzo doći, — primieti grof Ivan, — naše karuce, koje smo po nj poslali, težko da su već stigle u Poznanovec. Trebali bi čekati koja dva sata, dok ovamo dodje . . .

— Onda ćemo bez njega objedovati . . . a grof Hinko, kad došao, dobro nam došao . . . — rekla Eleonora. I pravo je imala. Karuce iz Bistre stigoše u Poznanovec upravo u čas, kada je grofovska porodica sjela za objed. Trebalo je čekati, dok poobjeduju i premda se je grof Hinko žurio, otišao je iz Poznanovca dosta kasno, tako, da je tek oko četvrte ure poslije podne stigao u Bistru. On je po običaju dojahao, a karuce je poslao napried, nu kočijaš je tako polahko vozio, da je grof prije stigao u dvor.

Tamo je našao družtvo, sjedeće još za stolom. Dočekaše ga i pozdraviše se s njim najsrdačnije, a grofica Eleonora posadi ga kraj sebe.

— Tu će Vam biti najljepše, — reče mu potiho, — sjedite baš spram Rosine . . .

Grof Hinko se nekako gorko nasmieši... Volio bi on da sjedi na mjestu, gdje je bio Janko, naime uz Rosinu, nu ovaj ga je pretekao. Ovako je mogao gledati, kako se njih dvoje izvrstno zabavlja, pa kako je Janko Rosinu tako presvojio, da je djevojka samo njega slušala, samo njega gledala. I kako gledala... to bi čovjek morao da vidi njegovima očima... U Hinku se poče javljati osjećaj ljubomora... Vidio je, da je zapostavljen, i da je djevojci ušao u volju onaj drugi, koga je najviše on doveo u kuću njezinih roditelja... Ovda, onda dobaciše mu Janko i Rosina od uljudnosti po koju rieč, i odmah nastaviše razgovor onako, kako je njima najbolje prijalo.

— Što ste tako zamišljen i mučaljiv danas?... — pitaše Eleonora Hinka, opazivši njegovo osbiljno lice. — Vidite, kako se Janko zabavlja s Rosinom... — Zatim dodade tiho u šali: — Pazite, da Vam ju ne preotme.

Eleonora rekla je to doduše u šali, jer nije znala, kao i nitko drugi, da grof Hinko ljubi Rosinu, ali te rieči samo još više učvrstiše Hinka u sumnji, da Rosina svojim srcem naginje Janku... To je počeo opažati prigodom zadnjega boravka u Stenjevcu, a sada mu je to još jasnije postajalo.

Čuvši grofičinu primjetbu, grof se gorko nasmieši i reče Eleonori:

— Čovjek ne može izgubiti nešto, što nije nikada posjedovao...

— Naša Rosinica još ne zna, što je ljubav... — primieti grofica.

— Dosele za cielo ne... — potvrdi grof Hinko.

— Al bi ju mogao grof Janko naučiti... Čini se, da je izvrstan maitre d'amour (učitelj ljubavi)...

*

Ta primjetba ubode poput žalca Hinka u srce... Dakle to ne vidi on sam, ništa mu se lažna ne prividja, nego u istinu prijatelj njegov osvaja srce njegove obožavane djevojke . . .

— Je li došlo koje pismo za me? — upita u jedanput kao iz nebuha grof Janko Hinka. — Ja sam pisao mojoj tetki, da sve listove šalje na Vašu adresu . . .

— Gle, u malo da nisam zaboravio! — reče grof Hinko i izvadiv iz prsnoga džepa list, predade ga Janku.

— Od moje tetke... — reče Janko, razkidajući pečat na listu. — Sa dozvolom, gospodo!

Trebalo je nešto dulje vremena, dok je grof Janko pročitao do zla boga ne čitljivo pismo stare svoje tetke.

Kada je Janko pročitao list, opazilo se, da se je u jedanput poosbiljio, dočim se je prije nestašno, skoro do obiesti zabavljao s Rosinom. U taj čas svi su uprli oči u nj, kao da čekaju, da im kaže, je li mu šta nova i važna pisala tetka.

Janko je razumio te poglede i reče:

— Kod nas u Ugarskoj pušu u ratne trublje... Piše mi tetka, da će carske čete krenuti za koji dan u Belgiju, da svladaju tamošnju pobunu, a kad bude to gotovo, onda će se odmah otvoriti vojna na Turke . . .

— To je vrlo vjerojatno... položaj je vrlo kritičan . . . — reče grof Ivan.

— A meni vrlo neugodan . . . — primieti grof Janko, nasmijav se preko srca.

— Zašto da bude Vam neugodan? . . . — upita ga Leonarda.

— Jer sam častnik kod Erdödy-eve husarske pukovnije, — odgovori grof Janko. — Mogu me svaki čas pozvati.

— Vi služite u vojsci?... — upita ga žalostnim licem Rosina.

— Već tri godine, baroneso!...

— Inače mladi ljudi jedva čekaju, da do rata dodje... — primieti Eleonora.

— Vaša milost misli možda, da zazirem od rata... — javi se grof Janko na te rieči. — Sačuvaj Bože!... Rat je vrhunac našeg zvanja i naših osnova budućnosti... Vaša milost će mi vjerovati, da i ja jedva čekam, da pokušam svoju sreću na bojnom polju, na kom se je moj pokojni otac toliko puta proslavio...

— Ni časa ne dvojim o tom, — reče posve iskreno Eleonora, — al zato sam se upravo začudila, kad ono rekoste, da Vam je današnji kritični položaj vrlo neugodan...

— U tom ne može biti nikakova protuslovja... Bude li vojna, moram priznati, da je došla u nevrieme, u koliko se tiče moje osobe... Više mi nije moguće kazati...

— To su jamačno res privatissimae! — reče grof Ivan.

— Možda tajne srca... — dodade Leonarda.

— Trebat će odgoditi ženitbu... — reče mnogo jasnije Eleonora, dražkajućim tonom.

— Šta, Vi ste zaručeni, grofe? — upita, kao da se je od nečesa preplašila, Rosina.

— Nisam... — odgovori grof Janko i nehotice pogleda grofa Hinka, koji je zamišljeno, gotovo snuždeno slušao sav taj razgovor...

— Bog nas občuvaj rata! — uzdahnu grofica Lucija. — Mi smo najbliži susjedi s Turskom, nama će najgore ići . . .

Leonarda pomisli u taj čas na svoju malu dječicu i uzdahnu:

— I ja velim: Bog nas občuvaj rata! . . . Nebrojene čete poplavit će našu zemlju i razgrabiti našu sirotinju... A što istom, ako Turci nadvladaju i provale u ove krajeve...

— Manimo se toga razgovora! — umieša se sada u rieč grof Ivan. — Istina, vremena su kritična, a znamo, da su i naš car i njegova saveznica Katarina vrlo ratoborni . . . Ali zato može još sve sretno proći bez rata i oluje... Dodje li ipak do toga, bit će još dosta vremena, da razmišljamo o težkom našem stanju . . .

Gospoda navrnuše govor na druge stvari . . . i činilo se, da je čitavo družtvo brzo zaboravilo na razgovor o ratu... Prijašnji veseli ton vrati se opet medju goste... Jedina Rosina ostala snuždena... To je tim više padalo u oči, jer je ona prije medju svima najveselija bila.

— Što Vam je Rosinice, — upita ju grof Janko, — da ste se u jedanput tako snuždili? . . .

— Ne ide mi nikako iz glave taj nesretni rat...

— No, pa ako bude rata, ne treba najgore očekivati . . . Čega se Vi imate bojati? . . .

— Ah, ja sama ne znam... — stade više mucati nego govoriti Rosina. — Meni je tako u jedan put došlo na um... da se ne bi Vam što zla dogodilo...

Janko bijaše sav blažen, čuvši te rieči mlade, prostodušne djevojke. Kada tako govori, onda mora

da za nj nešto i osjeća... Ako je to istina, onda je on najsretniji čovjek na svietu...

— Božja volja svima nam sudi! — reče grof Janko. — Ako poginem, nema nitko za mnom žaliti, osim stare tetke...

— Ah, ne govorite tako, — reče uzbudjeno Rosina, okrenuvši se od njega, — ili ću se razsrditi na Vas...

— Vi bi, dakle, žalili za mnom?... — upita ju potiho grof Janko.

Ovo pitanje opeta sbuni Rosinu.

— Mi bi svi žalili za Vama... mi Vas svi volimo! — odgovori Rosina najpametnije, što je u taj čas odgovoriti mogla.

Grof Janko bijaše zadovoljan i sretan s tih izjava Rosininih. Uvidjao je, da ne bi bilo razborito i dalje poći... Dosta mu je za sada i to, što je dosele čuo iz njezinih usta. Dok se je njemu tako sreća smiešila i njegovo se srce zanosilo sladkima nadama, bijaše čista duša grofa Hinka pogružena u žalosti... Gledajući njih dvoje: Janka i Rosinu, činilo mu se, kao da se za uviek prašta s njim mila njegova nada, da bi Rosina mogla ikada postati njegovom ženom.

Premda se je silio, koliko je samo mogao, on te svoje težke žalosti nije mogao svladati i prilagoditi se veselomu tonu, koji je u družtvu vladao.

Grofica Lucija višeput ga je uzela na oko i motrila, dok su još za stolom sjedili, a kad je družtvo imalo poći u susjednu sobu, gdje se je pila crna kava i pušilo, uhvati Lucija zgodu i približi se Hinku.

— Vi ste danas vanredno turobni, grofe? — reče mu Lucija s iskrenim saučešćem, položivši svoju ruku na njegovo rame.

— Ah, Vaša milosti, ja sam nesretan, za sav život nesretan . . .

— Radi Rosine? — upita odmah grofica.

— Tako je, Vaša milosti... Našao sam ju onakovu, kakova bijaše i prije moga puta... Ona ništa ne osjeća za me...

— Jeste li govorili s njom? . . .

— Govorio sam, ali ne o tom predmetu... Držao sam, da nije nuždno . . . Ja sam vidio, da njezino srce ne poznaje ljubavi prama meni, zašto da mi to i kaže . . .

— Ona još ne poznaje ljubavi prama nikomu... — primieti grofica.

Grof Hinko obori oči i ne reče ništa.

— Što ste, dakle, nakani učiniti? . . . — upita grofica iza kratka obostrana mučanja.

— Odreći ću se je i pregorjeti, — reče tužno grof.

— Vjerujte mi, da Vas od srca žalim... Neka Vas Bog utješi! . . . Vi bi mi bili najmiliji zet . . .

Hinko poljubi ruku grofici i tako se svrši medju njima kobni razgovor, kojim se je svršio i jedan odsudni odsjek grofova života.

Kada su barun Nacio, grofica Lucija i Rosina imali da sjednu u karuce, da se odvezu natrag u Stenjevec, grof Hinko uhvati zgodu i pristupi k Luciji.

— Molim Vašu milost, da se Rosini ne kaže ništa o svem, što je bilo . . . Ja želim, da ona ne sazna, da sam ju ikada ljubio i da mi je bila najvruća želja oženiti se s njom . . .

— Zašto to želite, grofe?... Ne bi li bilo bolje, da joj se to kaže? . . .

— Ne, ne! ... Ona mi je ipak voljela kao znancu i prijatelju ... Moglo bi joj neugodno biti, a čemu to? ...

— Izpunit ću Vam i tu želju, ubogi moj Hinko!

Na razstanku oprosti se Rosina s Hinkom kao obično svojim iskrenim, prostodušnim načinom, ne sluteći, kako je u taj čas njegovo srce zamiralo od boli za izgubljenom srećom ...

Kraj njega stajao je grof Janko, koji je pogledom, punim blaženstva i ljubavi promatrao liepo djevojče, o kojem je danas uvjeren bio, da ga ljubi i da se odaziva njegovoj ljubavi, kojom je razdragano klicalo njegovo mladjahno srce.

Takova je sudbina ljudi na ovom svietu.

* * *

Poslije toga dana grof se je Hinko redje sastajao s Jankom. Nije na nj zamrzio, niti žalio na nj, jer je znao, da grofu Janku ne može biti ništa poznato o njegovoj ljubavi prama Rosini i ženitbenoj osnovi, koju je napustiti morao. Ali ipak nije mu moglo prijati drugovanje s čovjekom, koji je za nekoliko dana postigao ono, za čim je on godine težio. Njegova blizina postade mu zazorna i nesnosna. Ali plemeniti mladić gledao je, da sama sebe svlada, pa je, premda preko mrtva srca, ipak po koji put došao u posjete grofu Janku, koji je čas u Bistri, čas u Stubici boravio. Dao se je dapače skloniti, da s njime posjeti i Magdalenićeve u Stenjevcu, samo da ne bi ikomu palo u oči, da se on odbija i tudji od te porodice, gdje je bio kao rodjeni sin smatran.

I Bog zna, kako mu je bilo težko u tih prilikah, gdje je morao gledati, kako se je na jedanput ljubav

probudila u srcu Rosininu, pa ju svu preobrazila. Nu ta ljubav pripadala je drugomu, a njemu ostala tuga i očajanje. Da mu nije bilo za bolestna otca, koji je već mjesec dana od neduhe ležao, on bi odmah iz nova odputovao; ovaj bo život, gdje je morao hiniti, tajiti i trpjeti, već mu je dodijao.

— Što je s Tobom, Hinko? — upita ga Janko jednom prilikom, kada ga je bol i tuga tako obhrvala, da joj se nije oteti mogao. — Ti si sada posve drugčiji, nego li si bio, kad smo došli ovamo.

— Što ćeš, ... bolest otčeva zadaje mi velikih briga ...

— Da nije šta drugo?... Rosina mi je već prije dulje vremena kazala, da ljubiš jednu djevojku, koja da o toj ljubavi ništa ne zna ... Je li to istina? ...

— Dà, istina je ...

— A zašto joj se ne očituješ... čega se bojiš?... Audaces fortuna juvat (smione sreća prati), — bodrio je Hinka grof Janko, ni ne sluteći, u što ga puti... — Mlad si, pristao, bogat, pametan... moraš uspjeti!

— Prekasno je!... — reče mirno Hinko. — Ona već drugoga ljubi ...

— Dao si se preteći ...

— Ljubav se ne radja silom ... — odvrati Hinko. — Al ne govorimo o tom, ja sam izigran ... Ona, koju sam ljubio, namienila je svoje srce drugomu...

— Žalim Te, dragi prijatelju,... ali zato nemoj očajavati... Na grobu prve sahranjene ljubavi obično procvate druga ljubav, sladja i žešća od one prve... Tako vele izkusni ljudi... Osokoli se... vrieme će i Tvojoj boli donieti lieka ...

I Rosina je opazila, da grof Hinko ne zalazi

k njima onako često, kao što je prije običavao, a kada dodje, onda je snužden i mučaljiv, da je bilo već dosadno s njime drugovati. Nisu ga nikako razgovoriti, ni razveseliti mogli.

— Je li, mamice, — počela Rosina jedanput o tom govoriti s svojom majkom, — grof Hinko, odkad se je vratio s puta, postao je posve drugi čovjek. Uviek šuti i misli o nečem ... Mi ga valjda nismo ničim uvriedili? ...

— Sigurno ne, diete moje ...

— Pa ipak dolazi k nam vrlo riedko, puno redje nego li je prije dolazio ... — primieti Rosina.

— Grof Hinko je nesretan ...

— A zašto, mamice? ...

— To je njegova tajna, u koju ne valja dirati...

— Ali ja ju ipak znam! ... — upade Rosina majci u rieč. — Ima više od godinu dana, što mi je on povjerio tu svoju tajnu ...

— Koja je to tajna? ... — upita grofica, postavši sada ljubopitnom.

— Priznao mi je, da ljubi djevojku, ali da joj ne smije to kazati ... Nije li to smiešno, mamice?

— O tom može najbolje on sam suditi ... Biti će sigurno važan razlog, zašto joj ne smije to kazati.

Grofu Janku prolazili su brzo dani njegova boravka u Zagorju. Njegovi domaćini brinuli su se za to, da mladomu grofu ne bude dosadno, pa su ga vodili u najodličnije velikaške i plemićke porodice, a ove su velikom ljubežljivošću primale simpatičnog mladog kavalira.

Najviše zalazio je ipak k Madgalenićevim i već se je počelo u Zagorju govoriti o tom, da to mladi grof čini samo Rosini za volju. Grofica Eleonora bi-

jaše pouzdanica njegovih najintimnijih osjećaja, pred kojom nije imao nikakove tajne. Posve iskreno priznao je grofici, da strastveno ljubi Rosinu i da mu je najvruća želja oženiti se s njom.

Eleonora i njezin muž morali su njemu za volju, kad god bi on izjavio takvu želju, poći s njime u Stenjevec, gdje ga je Rosina jedva dočekala. Odnošaj medju ovo dvoje mladi postajaše sve topliji i sve srdačniji; njihova medjusobna ljubav bijaše njihov život, zora najljepše dobe, koja je imala doći. O toj dobi je Janko Rosini svakom zgodom, kada bijahu na samu, s uzhitom pričao, a ona je sva sretna i blažena slušala svaku njegovu rieč, a ljubavlju opojena njezina mlada duša stvarala je pred njezinima očima dražestnu onu sliku, kako njih dvoje kleči pred oltarom i vječnu si vjernost prisiže...

Roditelji Rosinini već su od prvoga maha opažali, da je grof Janko osvojio njezino srdce i da ga djevojka ljubi žestinom prve, djevičanske ljubavi. Nu oni se činjahu nevješti. Nikada nisu Rosinu o tom ništa pitali, što više ni sami medju sobom nisu zamitali o tom razgovora. Jedno i drugo imalo je povoda, da o tom ne govori, jedno i drugo mislilo je, da će biti dosta vremena o toj stvari razmišljati i govoriti, kada do odluke dodje.

Taj čas nadošao je prije, nego su možda očekivali. Sredinom mjeseca srpnja imao se je grof Janko vratiti svojoj pukovniji, ali od tetke iz Požuna stiže pismo, komu bijaše priložena vojna zapovied, da se ima nepočaseno vratiti svojoj pukovniji. Tetka mu razjasni u listu, da je rat s Turskom neizbježiv i da za koji tjedan ima krenuti carska vojska na južnu granicu.

Pročitavši list, bijaše grof Janko vanredno uzbudjen. Znao je, da mora sutra, ili prekosutra odmah krenuti na put i žuriti se najvećom brzinom, da što prije stigne k pukovniji. List od tetke primio je oko podne i grof odmah poslije objeda odjaše u Stenjevec k Magdalenićevim.

Rosina opazila ga s prozora, kada je, skrenuvši s glavne ceste, jezdio prama dvoru. Iztrčala mu odmah u susret, da ga prva pozdravi. Na prvi pogled razabra, da se je moralo nešto dogoditi, jer njegovo lice bijaše sjetno, a smiešak, kojim ju je pozdravio, više gorak, nego li sladak . . .

— Što Vam je Janko?... Ja vidim, da Vam se je nešto dogodilo . . . — reče mu u ime pozdrava Rosina.

— Dobro pogadjate, Rosinice!... — Zovu me k vojsci, jer je rat pred vratima... Došao sam, da se oprostim s Vama... Sutra, ili najkasnije prekosutra krećem iz Hrvatske . . .

— Ah, milostivi Bože! — uzdahnu Rosina i sva probliedi u licu... Janko ju pogleda i opazi, kako su joj se velike, liepe oči napunile suzami. Velika bol pritisnu mu srce. On uhvati nježno Rosinu za ruku.

— Ne žalosti se, mila moja!... — govoraše joj svesrdno i punim žarom. — Dodjoh da se oprostim s Vama, ali ne samo to,... došao sam, da prije odlazka moga izprosim Tebe, dušo, za drugaricu moga života... Bez toga ne da mi se na vojnu... Sve će biti liepo i dobro, budem li znao, da si Ti moja vjerenica, koju mi nitko osim Boga preoteti ne može... Je li tako, ljubezna?

— Ti mi iz duše govoriš! — odvrati Rosina, utješena njegovim riečima.

— Gdje su roditelji?

— Svako je u svojoj sobi... — odgovori Rosina.

— Idem najprije k otcu!... — reče Janko, iza kako je dva, tri časka razmišljao i žurno podje sa Rosinom u gornje odaje.

Barun Nacio bijaše malko iznenadjen, kada je Janko stupio k njemu u sobu. Inače se je on uviek prvoj grofici najavio.

— Dobro došli, grofe! — pozdravi ga barun, pružajuć mu ruku iz naslanjača, gdje je pušeći tako ugodno sjedio, da mu se nije dalo razstati s udobnim položajem. — Sjedite, carissime, evo do mene... Tako!... a gdje je Rosina?... — upita barun, znajući, da ga je djevojka, došao sâm, ili u družtvu, redovito opazila i u dvorištu dočekala.

— Otišla je grofici, a ja sam došao k Vašemu gospodstvu u jednoj važnoj stvari...

— Govorite samo, grofe! — reče barun i u taj čas učini mu se, da ne će biti ništa ugodna, što će mu Janko kazati.

— Ja se moram vratiti kući, — započe Janko. — Za dan, dva valja mi krenuti iz Hrvatske. Moja tetka poslala mi vojnu zapovied, da moram što prije stići k svojoj pukovniji... Sprema se rat s Turskom i carske čete kretati će za kratko vrieme na granice otomanskoga carstva...

— Dakle rat?... — reče mehanično barun, misleći neprestano na onu važnu stvar, radi koje je Janko k njemu došao.

— Rat, dà!... — potvrdi Janko. — Prije, medjutim, nego li odavle krenem, želim, da jednu stvar uredim... Stoji to najviše do Vas, gospodine barune... Ja ljubim Vašu jedinicu... i ona ljubi mene...

Naše su se duše našle i naša je ljubav tako iskrena, vjerna i bezkrajna, da jedno bez drugoga živjeti ne možemo... Ja dolazim s toga pred Vaše gospodstvo, da nam dade svoju privolu i blagoslov...

Slušajući taj govor, barun je sve to više bliedio u licu i vidjelo se, kako se silno uzbudjuje. Drhćućom rukom odloži lulu, onda ustade sa naslanjača i dva do tri puta priedje rukom preko čela, pritiskujući ga čvrsto podlanicom, kao da želi smrviti one crne misli, koje su mu se rojile u glavi.

Janko ga začudjeno gledaše, jer valjani je mladić mislio, da će ovaj njegov upros biti primljen s najvećim veseljem... Tà ona im je jedinica, a on valjan momak, visoka roda i bogat... pa da tu bude još zaprieka...

— Rekoste, da Vas Rosina ljubi?... — upita barun, ne znajući u prvoj zabuni, što bi pametnijega kazao.

— Ljubi me, kao što i ja nju od sve duše ljubim... To smo jedno drugomu već nebrojeno puta očitovali...

— Vjerujem, vjerujem!... Ja sam već primietio, da medju Vama dvoma mora da postoji sveza srdaca...

— Nerazrješiva sveza, — dodade vatreno Janko, — samo joj manjka Vaš blagoslov...

— Žalim, da to u ovaj čas učiniti ne mogu... — odvrati u neprestanoj uzbudjenosti barun. — Vi grofe, nemate ni otca, ni majke, da bi tražili od njih privolu za taj najvažniji korak u ljudskom životu, ali imate staru tetku, koja Vas je uzgojila i koju bi silno raztužilo, da ju niste o svojoj odluci prije oba-

viestili... Ja dobro poznajem tetku Juditu, ona Vam toga nikada oprostila ne bi...

— Što imam, dakle, da učinim? — upita Janko tonom, u kom je bilo izraza zlovolje. — Trebam li prije izhoditi privolu tetke Judite?...

— To ja svakako zahtievam... — reče odlučno barun. — Hoću, da čujem, što tetka Judita misli o toj ženitbi... Vjerujte mi, da to ne činim bez važnoga razloga...

Nu Janko nije mogao tomu vjerovati, jer kakav bi mogao barun imati razlog, da čuje, što starica tetka sudi o njegovu uprosu!

Nezadovoljan i snužden oprosti se Janko s barunom, koji ne bijaše kadar kazati mu ma ijednu riečcu utjehe. Kada je grof izašao iz sobe, klonu Nacio u naslanjač i dva, tri puta duboko uzdahnu. Onda spusti glavu na grudi i poluglasno izusti rieč: „Prst božji!“

Nije minulo ni pol ure i grof Janko odjaše put Bistre. U isto vrieme klečala je Rosina pred svojom majkom tiho jecajući, položivši glavu na njezino krilo. A tužna majka, motreći bol svoje jedinice, uzdigla oči k nebu i šaptala molitvu svetoj Bogorodici: — O sanctissima, o piissima (o najsvetija, najpobožnija)!...

XX.

Pun zlovolje vrati se car Josip iz Krima kući... Ono, što su bez njegove ovlasti dozvolili njegovi namjestnici u Belgiji, on je nakanio opozvati i odmah poslati jaku vojsku u tu zemlju, koja bi njegovoj volji pribavila štovanje.

Nu, slušajući savjete svojih doglavnika, osobito ministra Kaunica, koji je cara upozorio na neprijateljsko držanje Englezke i Pruske, razmisli car zrelije stvar i rieši se, da će upotriebiti blaža sredstva. Proglasi toga radi amnestiju i dozvoli, da se odgodi izvršba njegovih odredaba o upravi i razdjeljenju zemlje. U Beč je pozvao namjestničtvo i odaslanike stališa i ovima uglavio, da staro razdjeljenje zemlje u pokrajine ostaje, a tako isto stara uredba uprave i sudstva. Ali s druge strane imale su ostati u krieposti njegove naredbe o ukinuću samostana, o reformi obuke i o glavnom seminaru. Činilo se, da je mir obostranim popuštanjem postignut. Mjesto Belgiojosa postade namjestnikom grof Trautmannsdorf, a general d'Alton zapovjednikom carskih četa.

Ali taj mir bijaše samo prividan. Nijedna stranka ne bijaše zadovoljna s onim, što je bilo uglavljeno, ni car, ni Belgijanci. Najnezadovoljnije bijaše svećenstvo, komu nisu učinjene nikakove koncesije. Kako je bilo prije dogovora, tako je imalo i nadalje ostati. Ogorčeni svećenici počeše buniti djake proti stranim učiteljem. Oni najmiše u svoju službu i popularnoga odvjetnika Van-der-Nota, koji je stao puk buniti u prilog svećenstvu. Nemiri i pobune nastadoše doskora u Bruselju i Löwenu i drugih gradovih. Stanje u Belgiji postade opasno. Namjestnik grof Trautmannsdorf mislio je, da je bolje, ako se što blaže postupa, dočim je general d'Alton tražio, da se proti pobunjenim bezobzirno sila upotriebi.

Izprva upotriebiše ipak blaža sredstva, ali kad se je pokazalo, da ništa ne koriste, digoše vojsku na ustanike. Za kratko vrieme budu nezadovoljnici svla-

dani i na sve strane razpršeni i u zemlji bude uzpostavljen mir.

Nu tomu miru nije se moglo vjerovati. Vodje pobune prebjegoše u Holandiju, gdje su snovali dalnji ustanak. Oni su bili u savezu sa svećenstvom, koje ih je podupiralo i u potaji pripravljalo puk za prevratne osnove. I Pruska se je potajice miešala u ovu stvar. Ona je vodje nezadovoljnika bodrila, da uztraju u odporu i obećavala im svoju pomoć, ako budu išli za tim, da se od Austrije odciepe i za sebe stvore samostalnu državu. Na bečkom dvoru znali su dobro za ove pruske spletke, ali ih nisu mogli zapriečiti. Čekalo se je, kako će se razviti ova kovarstva, a bukne li ustanak iz nova, učinit će vojska svoju dužnost.

Ali ne bijaše to jedina briga careva. Saveznica Katarina sililа je neprestano na rat s Turskom. Ona nije prestala tražiti od porte sve to veće koncesije u prilog svojoj vlasti, nije prestala dapače ni prietiti se, ako se ne izpune njezini zahtjevi. Porti nije preostalo ino, nego da bira medju poniženjem i ratom. Ona se rieši za potonje. Razjaren pretjeranimi zahtjevi Rusije, dade veliki vezir, na sultanovu zapovied, zatvoriti caričinoga poklisara Bulgakova u kulu sa sedam tornjeva. Uzalud je portu od toga odvraćao austrijski poslanik, ruski poslanik morao je čamiti u zatvoru. Sada je nadošao čas, što ga je carica toli željno izčekivala: navještenje rata. Odmah je pisala i savezniku svomu u Beču, da su barbari odbili njezino posredovanje i da sada računa na njegovu pomoć, ujamčenu sklopljenim savezom.

Car izdade zapovied vojsci, da bude spremna svaki čas krenuti. Bivši uvjeren, da će ta vojna dulje

vrieme potrajati, kao što je u tadanje vrieme gotovo uviek bivalo, pobrinuo se car i za to, da bude na vrieme nadoknadjen svaki manjak u njegovoj velikoj vojsci.

Prije nego će krenuti na granicu, izdade naredbu na županije ugarske i hrvatske, gdje ih poziva, da sazovu nakon dviju godina prvi put skupštine stališa i redova, koje su imale dozvoliti novake, što ih je car tražio. Stališi i redovi pohrliše jatomice u županijske dvorane, čija su im vrata tako dugo zatvorena bila, jedva čekajući, da mogu dati oduška svojim osjećajem, koje su tako dugo morali zatomiti u svojih grudih. Upotriebili su tu zgodu, da svečano prosvjeduju proti svim povredam stare ustavnosti, koje su se u novije vrieme dogodile i da otvoreno kažu dvoru, da te protuustavne, nezakonite reforme moraju zlim plodom uroditi. Napose, što se tiče davanja novaka, izjaviše jednodušno sve županije, da je jedini sabor zvan novake dozvoljavati ili uzkratiti, a županijam da to pravo nije nikada pristajalo, i zato se one u taj posao ni pačati ne će. Ako car treba novaka, neka si ih pribavi po svojih komisarih, ali stališi i redovi peru si ruke. Na koncu svojih remonstracija zahtievale su skupštine odlučno i energično, da se što prije sazove sabor, koji će imati da stvori zaključke o nakanjenih, ili već u život uvedenih carevih reformah.

Te predstavke nisu ni najmanje uzdrmale cara u njegovih odlukah. On odredi, da njegovi komisari uz pomoć vojske stave potrebiti broj novaka, a oni su tu zapovied brzo i točno izvršili. Plemstvo se nije opiralo, a puk, iz koga su vadili novake, bijaše već tako apatičan, da nije ni mislio na nikakav odpor.

*

Mislio je, da tako mora da bude; da caru pripada pravo uzimati novaka, koliko treba za rat. Kada je i taj posao sretno svršen, izdade car zapovied, da ima vojska kretati na jug.

Sredinom kolovoza godine 1787. micala se silna careva vojska u južne strane carevine. Imala je po osnovi glavnoga zapovjednika generala Lascy-a, koji bijaše i carev učitelj u vojnoj umjeći, da posjedne dugi kordon od erdeljske skrajnje granice, pa do Jadranskoga mora. Mjesto Futok na Dunavu bude odabrano za glavni stan carev. Vojska je imala da prezimi u zimskih stanovih, a odmah u prvo proljeće trebalo je da započne vojevanje. Tek 9. veljače godine 1788. naviesti car porti rat poglavito s toga, jer da je ona odbila njegovo posredovanje za mir. Porta je odgovorila bečkomu dvoru, da se Osmani, kada je Austrija, stisnuta sa svih strana, bila u najvećoj pogibelji, nisu okoristili njezinom slabosti, nego su mir pošteno držali. Nadalje je izjavila porta, da je spremna izpuniti svaki opravdani zahtjev carev. Ali savez s Rusijom, a povrh toga sigurne tobože prilike, da će mu rat donieti mnogo većih koristi, nisu dale caru Josipu, da se izmiri s portom. On je htio pod svu silu rat.

Desno krilo careve vojske stajalo je u Hrvatskoj pod zapovjedničtvom kneza Liechtensteina, a lievo na erdeljskoj granici pod princom Sasko-Koburžkim. Car je odmah, iza kako je rat naviestio porti, pregledao sav taj neizmjerni kordun, pa je 14. ožujka godine 1788. stigao u svoj glavni stan u Futoku. Austrija nije do sada još nikada imala tolike i tako dobro opremljene vojske. Bijaše pod oružjem dvjesta hiljada pješaka, trideset i šest hiljada konjice i osam stotina topova.

Vojni magazini bijahu puni hrane i municije, a car je skrbio i za to, da ne ponestane hrane za momčad i krme za konje. Hrana i krma imala se je neprestano privažati iz vojnih magazina, a podvoze moralo je davati pučanstvo, koje je ponajviše bezplatno ovaj težki teret nosilo. Mnogi su pri tom izgubili konje ili tegleća goveda, koja su na tom putu poskapala što od napora, što od gladi. O odšteti nije bilo već govora.

Težkim srcem podnosio je puk te ratne nevolje, koje su mu odmah u prvom početku dodijale. To davanje podvoza tako je ozlojedilo sviet, da su mnogi prodali svu za teg sposobnu stoku, samo da ne moraju vršiti dužnost, od koje su stradali ljudi, goveda i ostala imovina jadnih kmetova.

Kraj sve brige careve, da ima vojska sve, što treba, morala je i ona da strada u težkih prilikah, u kojih se je nalazila. Na dugom kordunu, kako bijaše razporedana po nesretnoj osnovi svoga glavnoga zapovjednika, trebalo je dan i noć stražiti, da ih lukavi Turci iznenada ne zaskoče. Osobito je valjalo biti na oprezu na suhoj medji hrvatsko-bosanskoj, gdje su neprestano na naše vrebali ljuti turski krajišnici, na glasu sa svoje srčanosti i bojne vještine. Ovo neprestano stražarenje, pa trajni boravak u neprikladnih zimskih stanovih, gdje vojska ne bijaše dovoljno zaštićena proti studeni i vlazi, slomilo je snagu vojnika. Premda čili i zdravi, nisu mogli ipak da odole toliku stradanju. Na tisuće ih je oboljelo, mnogi i poginuše. U vojsci počelo se javljati nezadovoljstvo. Već su i prosti vojnici počeli mrmljati, čemu tako dugo bezposleno stoje i da bi bolje bilo potražiti dušmana na njegovu leglu, pa se s njime

ogledati i makar poginuti, što je svakako slavnije i častnije po vojnika, nego da gine od vlage i studeni.

Ali carske vojskovodje i sam car nisu se mogli odvažiti na navalu. Oni su čekali, dok se sva ruska vojna sila na jugu sabere, pa da onda složno udare na Osmanlije. Ali ta vojna sila bijaše jako razciepana. Velik dio ruske vojske nalazio se na daleku sjeveru, gdje je švedski kralj Gustav III. vodio rat s Rusijom. U tom čekanju stradala je sve to više carska vojska, koja je toga radi propustila, da u horu razprši turske čete prije, nego li su se sastavile u veliku vojsku, kojoj je bio na čelu sam veliki vezir. Sada je bilo prekasno. Carska vojska dospjela je u nemio položaj, da mora suzbijati jaku tursku silu, o kojoj se nije znalo, gdje će se sudariti s kordunom naše vojske. A taj kordun bijaše na svakoj točki tako slab, da ga je mogla i slabija navala dušmanska raztrgati i najveću smetnju uzrokovati u carskoj vojsci, koja na nikojoj točki toga prerazvučenoga korduna ne bijaše koncentrovana. To bijaše ona slaba, pogubna strana razporedne osnove starog generala Lascy a.

Dugotrajna neradinost tolike ogromne vojske kao da je napokon dodijala i samomu caru i glavnomu zapovjedniku ciele vojske generalu Lascy-u. Polovinom travnja godine 1788. rieši se car, da će nešto poduzeti. Po njegovoj odredbi sastavio se čitav jedan vojeni sbor, koji je imao prieći u Tursku. Sve je mislilo, da car ide osvajati tvrdi Biograd, ali mjesto toga, prešav Savu, krenu s tom vojskom prama Šabcu, gdje bijaše slaba turska posada. Sedam dana obsiedala je careva vojska taj grad, dok ga nije osvojila. Poslije toga neznatnoga čina, koji je

ostao bez ikakih posljedica, vrati se opet cio vojeni sbor u prijašnje svoje stanove. Malo za tim stiže u glavni stan viest, da su Turci odbili navalu na Dubicu, koju je vodio carski zapovjednik desnoga krila vojske knez Liechtenstein.

Nu došle su još i gore stvari. Dok je carska vojska u svojih stanovih mirno počivala, sabrala se mnogobrojna turska sila pod velikim vezirom. Znajući za manjkav razpored vojske, priedje on niže Oršove Dunav i zadje u Banat, gdje se namjeri na generala Papillu, koga hametom potuče, a zatim opustoši svu krajinu od Karanšebeša do Temišvara, iza kako je prije već osvojio i opljačkao Bielu crkvu, Pančevo i druge gradove. Car pohita sa četrdeset hiljada momaka u pomoć potučenoj vojci. Dne 14. rujna pobiju se obje vojske, careva i vezirova, ali bitka ostade neodlučna. Šesti dan poslije toga snadje veliko zlo carevu vojsku. U burnoj noći od 20 na 21. rujna sudare se, nitko ne zna kako, dva odjela careve vojske izmedju Lugoša i Karanšebeša. Svaki je odjel mislio, da je nabasao na neprijatelja i počeše jedni na druge pucati, dok se jedan od tih odjela ne dade u bieg. Car, koji je htio, da bježeće čete sustavi, umalo da nije zaglavio. Istom kad je svanuo dan, uvidjela se bludnja, ali prekasno. Preko 30 topova i silna prtljaga pade Turkom u ruke. Sada se obje vojske utabore kod Karanšebeša, gdje ostaše tako dugo, dok nije vezir digao svoje čete i odveo ih opet preko Dunava.

U Hrvatskoj posluži carevcem bolja sreća, odkad je slavni vojskovodja Laudon, mjesto odstupivšega bolestnoga kneza Liechtensteina, preuzeo zapovjedničtvo nad hrvatskom vojskom. On je potukao Turke

kod Dubice i Novoga i osvojio obje ove tvrdje. Timi pobjedami vratilo se pouzdanje i srčanost njegovim hrvatskim četam, koje su u njem slavile nepredobitnoga vodju i junaka, svoga staroga znanca.

U isto vrieme provalio je princ Sasko-Koburžki iz Erdelja preko Moldavije u Besarabiju, gdje je u družtvu s ruskim generalom Suvarovom osvojio Choczim.

Ali ti neznatni uspjesi ne bijahu kadri prikazati stvar u ljepšem vidu, nego li je u istinu bila. Neuspjeh ovog prvog diela vojne s Turcima bijaše tako podpun, da o tom nitko dvojio nije. Užasne stvari pronosile se o toj nedaći careve vojske u novinah i od usta do usta. Kada su se carske čete koncem listopada opet smjestile u zimske stanove, pokazalo se, da je rat dotle stajao sedamdeset milijuna forinti, a u vojsci manjkalo je 45.000 momaka, koje je ubilo stradanje kordunsko i zarazne bolesti, koje su u vojsci buknule. Sam car, po prirodi već slaba i nježna tielesna sustava, oboli od nezdrava podneblja i težkih ratnih briga i napora. Do dna srca ozlovoljen nedaćom dojakošnje vojne, vrati se car prije zime u Beč, noseći u svojih grudih klicu smrti.

* * *

Godinu dana prije ovih dogadjaja prolazile su mjeseca rujna svaki dan pješačke i konjaničke čete preko Varaždina, Zagreba i Karlovca na hrvatsko-bosansku suhu medju. Ondje su već od prije bile razmještene krajiške čete pukovnijâ ličke, otočke, slunjske i ogulinske, i osim toga krajiški husari, nu premda su te čete skupa s onima u dviju banskih regimentah brojile preko trideset hiljada momaka,

ne bijaše ipak ni ta sila dovoljna, da valjano zatvori suhu granicu proti bosanskim krajišnikom, koji su se odmah, kako su čuli. da bečki cesar kreće s velikom vojskom na granicu osmanskoga carstva, počeli javljati oko Kulen-Vakufa, Bišća, Kladuše, Novoga i Dubice.

Trebalo je biti dan i noć na oprezu, da turski krajišnici ne priedju medju i po običaju ne opustoše čitave krajeve. Ugarska i njemačka pješadija imala je ojačati taj kordun na suhoj granici, a lahki magjarski husari imali su se složiti s krajiškimi husari, kojih je na tom dugačkom potezu vrlo malo bilo.

Jednoga dana imali su stići u Zagreb i Erdödy-evi husari, kod kojih je služio i grof Janko Rhédey. On je već na putu, prije nego će stići u Zagreb, javio Magdalenićevim svoj dolazak u Zagreb. Njegova nakana je bila, da kratko vrieme poslije svoga odlazka iz Zagorja makar na jedan, dva dana dodje u Zagreb, da donese poruku tetke Judite barunu i s njim uredi stvar glede ženitbe s Rosinom. Ali od svoje vojne oblasti ne dobi dopusta tim više, jer su znali, da je njegova pukovnija odredjena u pomoć hrvatskim četam i da će doskora i onako kroz Zagreb proći. Od tetke Judite imao je nalog, da njezino pismo osobno preda barunu i samo u njegove ruke.

Neopisiva radost obuze Rosinu, kada joj je mati priobćila, da je stiglo pismo od Janka, gdje javlja, da će za koji dan doći u Zagreb. Uboga djevojka, koja je više od dva mjeseca tugovala za dragim svojim, jedva je dočekala najavljeni dan dolazka. Cio taj dan prolažaše joj u neprestanoj uzbudjenosti. Svaki čas očekivala je, da će Janko banuti u sobu i razširiti joj u susret ruke. Sve uzalud. Već je i

sunce zapalo, a njega nema. Istom, kad se je sumrak počeo hvatati, doznade Rosina od služinčadi, da su stigli u varoš magjarski husari i da ih već razmieštaju po kućah.

— Ha, sada mora i on skoro doći! — poveseli se Rosina i pristupi k prozoru, da gleda u dvorište.

Nije ju nada prevarila. Ni četvrt ure nije minulo i Janko unidje hitrim korakom u Magdalenićev dvor, ali ne bijaše sam. Barun Nacio, koji se je upravo vraćao kući sa kaptola, idjaše s Jankom. Sastali se slučajno na Markovu trgu, odkuda su zajedno pošli u dvor.

Barun, čuvši uz put, da Janko ima uza se pismenu poruku od tetke Judite, odvede ga odmah u svoju sobu. Po inošu pako poruči ženi i kćeri, da ima s grofom razgovora u četir oka.

— Evo pisma od tetke, — poče Janko prvi govoriti, predavajući barunu omaleno pisamce. — Što tetka piše, nije mi poznato; ona mi je samo naložila, da osobno predam taj list u ruke Vašega gospodstva . . .

— Pristaje li tetka na Vašu ženitbu?... — pitaše barun uzrujano, razpečativši pismo.

— Rekla mi je, da ću sve od Vas čuti . . .

— Od mene?... — ponovi barun i sa zebnjom na srcu preleti sadržaj grofičina pisma. Nije trebao dugo čitati... Bijahu napisana samo dva redka, ali ta bijahu osudna i porazna za nj: „Želiste čuti, što ja mislim o ženitbi Jankovoj s Vašom kćerju? Pitajte Vašu savjest, ona neka Vam odgovori.“

To bijaše sva poruka Juditina!... Barun se sav preobrazi u licu. Došao je za nj osudan čas.

— Ah, pravedni Bože! — uzdahnu duboko. —

Ti hoćeš, da do dna izpijem gorki kalež, koji si mi namienio!... Budi volja Tvoja!...

— Za Boga, što Vam je, gospodine barune? — upita grof Janko vas uzbudjen.

— Ništa, ništa! — govoraše barun kao izgubljen. — Moram razderati zastor, koji je krio groznu tajnu Vašim očima...

— Govorite, za ime božje!... — moljaše već uplašen Janko. — Ne mučite me tim tajanstvenim govorom...

— Janko!... — stade sada barun prekidice izušćivati svaku rieč. — Vi ne možete... biti... mojim zetom!...

— Ne?... — viknu očajano mladić. — Zašto ne mogu da budem?... Oh, govorite!... Vi me ubijate!...

— Jer... jer Ti si moj... sin! — zadnju kobnu rieč izusti barun tako tiho, da ga je jedva razumio Janko, koga je barun u taj čas zagrlio i suze roneć stao pritiskati na svoje grudi...

— Ja Vaš... — progovori Janko sav snebiven, izvijajući se zagrljaju barunovu. — Gospodine barune, ja tražim račun o Vaših riečih!... — govoraše dalje grof očajanim i skoro prietećim glasom.

— Dati ću ga, dati... Bog je tako udesio, da Vam moram izpovjediti težki moj grieh... — Barun pristupi svómu secretairu, otvori ga i izvadi iz njega sličicu, obuhvaćenu slonovom kosti.

— Poznajete li ovu gospodju?... — upita barun Janka, predočivši mu sliku.

— To je moja mila majka... — odgovori ovaj tronuto.

— Tu sliku dala mi na uspomenu tetka Judita, kada sam se iz Beča kući vraćao . . . Tetka Judita sluti ono, što Vam malo prije priznadoh... Evo, čitajte, što mi piše . . . . — i pruži Janku list, koji u tren pročita ono nekoliko rieči, a onda duboko uzdahnu.

— A sada slušajte... Vaša pokojna majka bijaše prije kakovih trideset godina u posjetih kod grofice Baćanke u Zagrebu... Mi se upoznasmo... — i barun sve tišim i tišim glasom izpriča Janku svoje doživljaje s Arankom, materom njegovom.

— Sada ste čuli sve, jadni moj sinko, — završi barun, koga je Janko kao okamenjen ukočeno motrio i slušao. — To isto izpovjedit ću i Bogu višnjemu, kada me k sebi pozove... Sada znate, zašto dopustiti ne mogu, da budete mužem moje kćeri... Moja sviest, sva moja duševnost protivi se tomu svom snagom... Sgriešio sam i težko si ogriešio dušu... Bog me kazni... i pravo je... ali kraj toga trpite i Vi i uboga moja kćerka . . . Neka mi bude Bog milostiv! · . .

— Sve je propalo!... — reče muklim, očajanim glasom Janko. — Moje nade, moja sreća, moj mladi život... Oh, Bože... Bože!...

— Sinko, oprosti... oprosti, tako Ti groba materina!... — moljaše barun drhćućim glasom, hvatajući za ruku Janka.

— Pustite me!... ah, pustite!... — reče Janko, kao da nije ni čuo molbe barunove. — Idem k njoj... k njoj!... još jedanput samo da ju vidim!...

Sav izvan sebe pohita grof u bližnju sobu i ne našav tamo nikoga, pobrza u drugu neprestano zovući: „Rosino, Rosino!“... Na to se od treće sobe

otvore vrata, na koja uleti Rosina, koja je jedva čekala, da ga ugleda. Vidjevši ga onako očajana, s divljim izrazom u licu, djevojka se prestravi i plaho ga upita:

— Janko, što je Tebi?

— Ništa, dušo... Došao sam, da se zaručimo... — govoraše kao u bunilu mladić. — Evo dva vjerenička prstena... Jedan nosi Ti, a drugi ću ja... Ako Ti umreš prije, nego se vidimo, ili ako ja poginem... u grob ga ponesi...

— Za Boga, Janko... ne govori tako!...

— Dà, u grob ga ponesi i ja ću svoj ponieti... Naći ćemo se na drugom svietu.... Tamo je naš viek!... S Bogom, Rosino... ljubo... vjerenice!... Bog Te čuvao... Bog Te tješio!... — govoreći tako, grlio ju i cjelivao joj ruke, a na jedanput se trgao i vičući: s Bogom! s Bogom!... kao mahnit srnuo iz sobe.

Bivši na hodniku učinilo mu se, da je čuo iz sobe bolni, očajani krik... Stane tren — al sve bijaše tiho... i on, kao gonjen zlodusima, izpade iz barunova dvora.

XXI.

Premda bolestan i obnemogao, car je ipak velikom žurbom radio na svojih reformah. Možda se je baš zato i žurio, jer je slutio, da mu nema duga života. U škole dao je uvadjati njemački jezik, odredio je veliku školarinu, koju siromašniji djaci, često najbolji talenti, nisu mogli plaćati, pa su toga radi morali napustiti polazak nauka. Ali za timi sliedile su još puno veće povrede staroga reda. Dekretom od 28. veljače godine 1789. ukinuo je car sva vjerodostojna mjesta u Ugarskoj i Hrvatskoj, kojih bi-

jaše šestnaest na broju, uredjenih uz ugledne kapitule i samostane. Svi važni spisi i izprave, koje su se ticale posjeda tolikih porodica i s kojimi bijaše spojena sudbina i obstanak njihov, imale su se sve pohraniti u jednom mjestu, u ogromnom budimskom samostanu franjevaca. Taj dekret silno uzbuni stališe i redove u svih županijah, dapače i samo najviše sudište u Budimu prepade se s te careve naredbe. U svojoj spomenici na cara predoči ono vladaru, da je sabor podigao ta vjerodostojna mjesta i da samo sabor može glede njih valjano odrediti. Osim toga upozori najviše sudište cara na pogibelj, da bi ti dragocjeni spisi i izprave, na kojih se temelje prava tisuća i tisuća posjednika, mogle sve bez traga propasti, ako su na jednom mjestu pohranjene. Odpor proti toj naredbi bijaše tako žilav, da je najvećim dielom ostala neprovedena do daljnje odluke vladareve, koja medjutim nije nikada izdana.

Najveći udarac, što je imao iz Beča pasti, osjetili su stališi i redovi, a i sav ostali narod pod konac godine 1789. Bijaše očevidno, da je cara neočekivani uspjeh njegove vojske u toj godini bodrio na sve to veće protustavne čine. I doista je u ratu, koji je nastavljen godine 1789., iza kako je već car otišao od vojske, vanredna sreća poslužila carevcem. Dosadanji glavni zapovjednik carske vojske general Lascy, uvidjajuć valjda svoju nesposobnost za to važno mjesto, zahvalio se na časti glavnoga zapovjednika, a mjesto njega, na njegovu preporuku, imenova car grofa Hadika, starca od 78 godina. Sva vojska mislila je i nadala se, da će postati glavnim zapovjednikom proslavljeni vojskovodja Laudon, ali zavidni Lascy, koji nije mogao svomu takmacu u

sedmogodišnjem ratu oprostiti ondje ubrane lovore, preporuči drugoga. Laudon ostade zapovjednikom vojske u Hrvatskoj, Hohenlohe u Erdelju, a princ Koburg u Moldaviji. Svi ovi zapovjednici vojnih odjela dobiše s proljeća godine 1789. zapovied, da napadački otvore vojnu. Mjeseca srpnja potuče princ Koburg, u družtvu s ruskim generalom Suvarovom, turskovlašku vojsku kod Fokšana, a kod Martinestia na rieci Rimni razbiše njih dvojica velikoga vezira, koji je onamo dobrzao sa 90.000 po izbor vojske. Glavni zapovjednik Hadik protjerao je Turke iz Banata, kamo su provalili bili i spremao se, da osvoji tvrdi Biograd. Ali bilo za to, jer se je osjećao tomu ne odraslim, bilo da mu je visoka starost dodijala, zahvali se siedi vojskovodja na svojoj časti i istom sada imenova car Laudona glavnim zapovjednikom svekolike vojske.

Neopisivim veseljem pozdravi to imenovanje sva velika carska vojska, u kojoj je od toga časa zavladao novi duh, pun junačke samosviesti i pouzdanja u bojnu sreću. Poslije nekoliko manjih bitaka, započe Laudon obsiedati Biograd, pri čem je upotriebio iste one šanceve, iz kojih je prije njega princip Eugen provalio i hametom Turke potukao. Obsada vodjena je tako vješto i uporno, da su Turci doskora uvidjeli, da se održati ne mogu. Sve njihove bedeme i nasipe već su porušili bili carski topovi. Dne 30. rujna moradoše ostaviti grad, a devet dana za tim predadoše i samu tvrdjavu. Do tisuću pet stotina topova pade carevcem u ruke, a osim toga šestdeset djemija, ter ogromna zaliha municije i drugog ratnog materijala. Kratko vrieme za tim osvoji Laudon Smederevo i posjednu svu Srbiju do Timoka.

Na iztoku pratila je slična sreća carevce. General Hohenlohe upade iz Erdelja u Vlašku i potuče do nogu Kara-Mustafu pašu, na što bijaše princu Koburgu moguće, da priedje preko Alta i Bukarešt posjedne.

Neočekivani taj uspjeh carske vojske bijaše zazoran i Englezkoj i Prusiji. Pruski kralj Vilim uzeo je sakupljati na granicah Austrije veliku vojsku i zahtievao od bečkoga dvora, da što prije sklopi s portom mir i tako osami Rusiju. Nu car, držeći se svoga saveza s caricom Katarinom, odbio je odlučno te zahtjeve tim više, jer ni porta ne pokazivaše nimalo volje, da dogovara o miru. Kralj Vilim računao je, da će car, uplivom velevlastî, osobito Englezke, izgubiti sve, što je u ovom ratu zemlje osvojio. Vidjevši, da bečki dvor odbija njegove zahtjeve, stade još više rovariti u Belgiji i u Ugarskoj. Ovdje ne bijahu takodjer nimalo zadovoljni zaposjednućem Srbije. Narod, što je u prijašnjih vremenih prebjegao iz te zemlje i napučio doljnje krajeve Ugarske, ne pokazivaše nikake privrženosti novoj svojoj domovini. U ustavnih sukobih, što ih je imao ugarski narod s bečkim dvorom, ovi su novi državljani stajali uviek na strani dvora i slabili moć i odpor ugarskih stališa i redova. Što će istom onda biti, ako Austrija zadrži u svojoj vlasti svu Srbiju, gdje živi narod, koji ne osjeća privrženosti pram Ugarskoj?

Nu u Beču slabo su marili za tu zlovolju ugarskih stališa i redova. Car je po što, po to htio, da zadrži u vlasti osvojenu zemlju, ali tomu je trebalo novca i vojske. Kratko vrieme poslije zaposjednuća Srbije izadje carski dekret, datovan od 24. rujna

godine 1789., kojim se odredjuje, da ima Ugarska davati dvie trećine svekolikog žitka, potrebitoga za vojsku, a njemačke pokrajine samo jednu trećinu i to tako, da polovicu plate u gotovu novcu, a polovicu uz sniženu cienu predadu u vojne magazine. Sve to imala je država platiti, kad se rat svrši. Osim toga imala je Ugarska i Hrvatska svaki mjesec, dok rat traje, davati 1350 momaka. Da se ne kaže, da se radi bez privole naroda, bijahu u mjesecu listopadu sazvane županijske skupštine, koje su imale odobriti sve ove odredbe. Ali tu su se u Beču varali. Strašna bura spremala se u Ugarskoj i Hrvatskoj u povodu toga dekreta.

*
* *

Puna godina dana minula je iza toga, što se je Janko razstao s Rosinom i otišao sa svojom pukovnijom na granicu. Od toga vremena poslije krvavih bojeva kod Dubice, Berbira i Novoga, dobili su Magdalenićevi viesti o njem Pisao im je i molio, da tješe ubogu Rosinu. Ali prije i poslije obsade Biograda ne dobiše više o Janku od nikud ni glasa. Ni pisao nije, a mogao je bar to učiniti, ako nije možda poginuo u prvom okršaju.

Težka žalost i briga za život njegov podjedala je svaki dan klice zdravlja i mlada života Rosinina. Da ne otruju njezinu čistu, angjeosku dušu, roditelji su krili pred njom užasnu tajnu, radi koje ne mogaše postati vjerenicom Jankovom. Barun Nacio, koji je skrušeno i očajavajući povjerio zabludu svoje mladosti grofici, zaklinjao ju je, da njegovo diete o tom nikad ništa ne dozna. Ali ne bijaše ni potrebno takova šta preporučiti Luciji, koja bi, onako bogo-

bojna kako je bila, voljela u zemlju propasti, nego o tom govoriti s jedinicom svojom, koja te strahote ne bi ni razumjela. Rekli su joj odmah poslije Jankova odlazka, da se njih dvoje ne može uzeti, da je to stvar tajna, u koju se ne smije dirati i volja božja. A jadno djevojče moralo je tomu vjerovati, pokoriti se i ginuti u cvietu mladosti.

Dosta je, da je mati saznala groznu tajnu, koju je slutila od prvoga časa, kada je grof Janko stupio u njihovu kuću. Izpovied njezina muža nije ju s toga iznenadila, tim manje, jer je i ona još iz svojih mladjih dana znala za ljubav Nacijevu prama Aranci. Plemenita žena nije poćutila s toga nikake mržnje prama svomu mužu, tà on joj bijaše tako dobar i vjeran sve vrieme njihova braka. Što više, ona ga je tješila i blagom riečju mirila, kada je god opazila, da ga muči savjest, ili da su mu težke boli pritisnule srce.

Boljelo ga, oh i kako ga je boljelo, kad je mislio na crni udes svoje djece. On je otišao na bojište, sigurno, da nadje ondje smrt, koja će ga lišiti života i očajanja; a ona, Rosina, sva njegova sreća i radost, ginula je na žive mu oči od dana do dana, a on joj ne bijaše kadar pomoći, premda je on, samo on kriv njezinoj nesreći.

Neprestana pečal i bol silno ga je preobrazila u kratko vrieme. Omršavio je i pogurio se. Prije vremena posta podpunim starcem. Ali i Lucija se jako promienila. Njezina bujna kosa sva se pogrušala sjedinama, lice joj pomračilo od vječite tuge i brige za djetetom, a oči joj upale i posivile od neprestanih suza, koje je dan i noć ronila.

A kako da ih ne roni?... Trebala je samo pogledati jadnu svoju jedinicu. Nekada jedra i puna

kao jabuka, sada se osušila do kosti i kože, vesele i žive nekada oči bijahu sada bolju zalivene, a rumeno kao ružica lice povenulo i požutilo. Ima već godinu dana, što ne bijaše vidjeti ni najmanjega smieška na njezinu licu, niti je ikada više vesela riečca prešla preko njezinih usana. I sve to morala je da gleda biedna majka, pa da joj ne bi pucalo srce od žalosti!

Bijaše dva tjedna poslije predaje Biograda u ruke carevaca. Lucija sjedila je u svojoj sobi u zagrebačkom dvorcu na naslanjaču, stisnuvši se u jedan kut, dočim je Rosina ležala na ostalom dielu naslanjača, položivši izmučenu glavu na materino krilo, gdje joj bijaše najljepše i najugodnije.

— Što se čuje, majčice draga? — pitaše slabim glasom Rosina. — Je li se već svršio rat?

— Tko bi to znao, dušice, — govoraše joj mati. — Čuje se, da je sada primirje, odkad je Biograd pao . . .

— Ah, a o njem ni glasa, od . . . nikud! — reče poluglasno i težko dišući Rosina.

Lucija ne reče ništa, već samo uzdahnu.

— Sigurno je poginuo!... — uze govoriti dalje bolestnica tiho i prekidice. — Moji me sni ne varaju . . . Već nekoliko noći sanjam, kako se u jedanput blied i krvav stvori preda mnom, pa mi nudi svoj prsten . . . — I sinoć mi se tako snilo . . . a ja, kad mi pokaza prsten, rekoh mu: U grob ga ponesi! . . . Tako je on odredio na našem razstanku... — Govoreći tako, prinese rubac k očima, hvatajući njime suze, koje su joj navrle na oči.

— Ne misli na to, angjele moj! — opomenu ju Lucija. — Tko bi još vjerovao u sne . . .

*

— Ako je živ, zašto mi ne piše? ... — poče opet gorko jadikovati djevojče. — O, moj Janko!.. da Ti znaš, kako je meni, Ti bi mi odmah pisao ...

— Umiri se, dušice, — tješila ju majka, — ja se nadam, da ćemo skoro dobiti od njega viesti...

— Ah, a zašto me on ne smije uzeti? — upita sada s težkim uzdahom, možda već stoti put bolestnica, pridigavši se s majčina krila, a malo za tim dodade slabim glasom: — Al sad je već kasno!...

Luciji bijaše, kao da joj tko nožem srce para... Suze joj orosiše oči, ali ne reče ni rieči... I što da joj kaže na to?... Nesretno djevojče reklo je istinu... Bijaše sada već kasno ... Ona je stajala na rubu groba ... Prva zima pokosit će njezin mladi život i nestat će nje i njezinih boli ...

U to čuli se vani koraci i za čas unidju u sobu barun i grof Hinko, koji je baruna podupirao... Barun bijaše sav blied i porušen.

Opazivši ih Lucija, posluti na zlo.

— Što Ti je za Boga, dragi Nacio?... — reče Lucija i podje u susret svomu mužu...

— Gospodin barun se je preko mjere uzrujao... — razjasni Hinko, koji bijaše takodjer silno uzbudjen.

Taj dan stigao je naime u Zagreb s ranjenom rukom kapetan grof Bolto Patačić, koji je zajedno s Jankom služio u konjaničkoj pukovniji grofa Erdödy-a. Od njega čuše, da je Janko prvi dan, kako su obsjeli Biograd, junački poginuo u okršaju s turskimi spahijami, koji su noću navalili na Laudonov tabor i utvrde. Borio se kao mahnit, kao da traži smrt. Njegova hrabrost zavela ga predaleko... Spahije ga obkoliše sa svih strana i sasjekoše... Kada

su carevci suzbili spahije, nadjoše i Janka medju mrtvima . . .

— Što ga je tako uzrujalo?... — zapita naglo Lucija grofa Hinka.

— Jedna viest . . . — odvrati Hinko i znamenovno pokaza pogledom na Rosinu. Lucija ga odmah shvati . . . Pogodila je odmah, da se viest tiče Rosine i da se radi o Janku.

— Diete drago, ne bi li otišla u drugu sobu... Imat ćeš tamo više mira... — uze Lucija nagovarati kćerku u namjeri, da ju odstrani iz ove sobe.

— Ne, ne, ne šalji me nikud majčice! . . . — — protivila se Rosina. — Ja Vam smetam?... Čula sam, što je Hinko rekao . . . I ja želim čuti viest, koja je tatu tako uzrujala . . .

Barun Nacio, Hinko i Lucija mučahu na te rieči, ne znajući, što bi počeli. Rosina opazi njihovu zabunu i produži:

— Ne bojte se za me! . . . Ja sam spremna, da čujem i najstrašnije... Što mi se može dogoditi?... Moj kraj nije daleko... Grofe Hinko... govorite!... Što krijete preda mnom?... Gle... tatica jeca i guši se plačem . . . Oh, otče, mili moj otče . . . zar ne, da plačeš za mojim Jankom?... Reci... je li poginuo?... Ne mučite me! . . .

— Poginuo je!... — izusti muklo barun i glasno zarida, pustivši maha velikoj svojoj boli.

U isti čas čuo se očajni, ali nemoćni uzklik Rosinin... Svi priskoče k njoj do naslanjača, gdje je djevojka naslonjena nauznačice mirno sjedila... Niz krilo pale joj nemoćne ruke, pogled se ukočio, a iz poluotvorenih usta čulo se naglo, kratko trajuće stenjanje.

U dvoru se sve uztrčalo i izgubilo glavu. Sluge odnesoše baronesu u njezinu sobu, gdje su ju vodom škropili i octom trli... ali to ne pomože... Niema, ukočena ležaše Rosina u postelji bez sviesti i rieči... Poslaše po kraljevinskoga medika Verbegu, koji je i do sada liečio bolestnicu, poručivši mu, da se požuri što igda može. Stari izkusni medik pogleda djevojku i njegovo lice smrknu se.

— To je posljedica velike uzbudjenosti... baronesa se je ukočila od grča... Ako to stanje ne popusti, moglo bi se zlo svršiti...

Očajani roditelji učiniše sve, kako je medik naredio. Cielu noć ostaše oni i grof Hinko kraj bolestnice i sva služinčad bijaše na nogû. Poslije ponoći poslaše opet po medika, koji je ondje ostao do pozdravljenja jutarnjega.

Dalje ga nisu trebali. Rosina se ni za čas ne osviesti, a kad je zvonio pozdrav Gospi, izdahnu u majčinu naručaju čistu svoju dušu, koju su bogorodičini angjeli prihvatili i sobom poveli u božji raj.

Sutradan su tužno brujala zvona u svih zagrebačkih crkvah, a silan sviet grnuo je u Magdalenićev dvor, gdje je u palači, zastrtoj modrim suknom, na visoku odru ležala pokojnica.

Sviet je, šapćući molitve, škropio odar svetom vodicom i govorio odlazeći: — Bog je pozvao svoga angjela k sebi!

* * *

U sacellu sv. Fabijana i Sebastijana crkve svetoga Marka bijaše porodična grobnica Magdalenića, koju je s oltarom zajedno dala sagraditi barunica Rosina, mati Lucijina. U tu raku, gdje počivahu već

djedovi i brat njezin Jurica, sahraniše i Rosinu. Dan na dan dolaze amo roditelji Rosinini, zapale sviećice na nadgrobnu kamenu i šapću tihe molitve ... Porušeno je oboje, u obojima je srce tugom otrovano i samo jedno žele još na tom svietu, da i oni što prije sadju u tu raku, k svojoj jedinici, svomu angjelu.

U rano jutro, ili u večernje doba, kada je znao, da nema nikoga u crkvi, dolazio je k raci pokojničinoj i grof Hinko. U niemoj žalosti, ne vidjen od nikoga, klečao je na grobu svoje nesudjene, molio se Bogu i ronio gorke suze... To mu bijaše utjeha u boli, za koju ne nadje nikad lieka na ovom svietu.

XXII.

Carski dekret o novih subsidijah za vojsku ogorčao je sve županije. Samo neke i to vrlo riedke podvrgoše se zapoviedi, jedno s toga, jer su iz izkustva znale, da car ne odustaje od izdanih odredaba, a drugo, jer su ih carski komisari zastrašili i na popuštanje sklonili. Ali najveća većina županija odbila je taj dekret najodlučnije. Sve rekoše jednodušno kao u jedan glas, da takova subsidija u novcu i krvi može samo sabor dozvoliti, a županije nikada. Tom prilikom tražile su županije, da vladar opozove sve svoje neustavne odredbe, a neke dapače izjaviše, da su te novote same, bez daljnjega pitanja, dokinule i uvele opet starinsku upravu. Sve pak bez razlike županije zahtievale su, da se sabor bezodvlačno sazove. Nekoje čak, koje su dvojile, da bi car izpunio tu želju naroda, pozvale su najvišega sudca kraljevstva, da na temelju zakonskoga članka VIII. od godine 1608.

sazove na svoju ruku sabor, ako ga ne bi car do konca svibnja buduće godine (1790.) sazvao.

Car je proti svomu običaju odgovorio na ove žestoke predstavke, pisane neobičnim dosele načinom, koji je prelazio granice dužnoga štovanja naprama vladaru. U svom odgovoru izjavio je car svoje negodovanje radi toga nepatriotičnoga odpora županija i ujedno zaprietio, da će, akoprem nerado, silom si ono pribaviti, što mu oni s dobra dati krate. A na zahtjeve županija, da se sabor što prije sazove, odgovori im car, da će odmah, kako se mir učini s Turskom, sazvati sabor, koji će imati da odluči o svih tegobah nezadovoljnih starlaša i redova. Na koncu pozva car županije, da bez protivljenja, dok potraje vojna, daju potrebitu ratnu pomoć u obranu priestolja i domovine.

Ali taj carski reskript nije polučio nikakav uspjeh. Iz njega su razabrali stališi i redovi, da car ostaje kod svojih odredaba, a sabor da ne kani tako skoro sazvati. „I prije su se vodili ratovi“, govorahu branitelji ustava i slobode, „ali to nije smetalo, da se sabori drže . . . Čemu da čekamo, dok se učini mir s Turskom?“ Županije odgovoriše još oštrije na taj reskript i odlučiše, da će tjerati borbu do skrajnosti, dok god im se ne povrati neokrnjeni starodavni ustav zemlje.

Nezadovoljno i ogorčeno plemstvo u Ugarskoj i Hrvatskoj imalo je dosta pobude, da bez zazora traži opozov svih neustavnih novota i sazov sabora. Dok je trajala njihova ustavna borba s bečkim dvorom, u Belgiji su medjutim slomili austrijsku vlast. Carska vojska bude razbita, a vojnici, većinom rodjeni Belgijanci, priedjoše k ustanikom. Uzalud je car u zadnji

čas opozvao sve svoje protuustavne reforme, Belgijanci ne htjedoše već ništa čuti o kakovu izmirenju. Dne 13. prosinca godine 1789. zaključiše stališi, sabrani u Bruselju, da Belgija odpada od Austrije, ter se proglasuje republikom, a već 17. prosinca uljeze odvažni Van-der Noot sa slavljem u glavni grad slobodne svoje domovine.

Ovaj uspjeh Belgije silno je djelovao na duhove u Ugarskoj i Hrvatskoj. Lukavi i Austriji zavidni Prusi umjeli su to razpoloženje samo još nietiti u neprijateljskom smjeru proti Austriji. Njihovi su poruci dolazili potajno u Ugarsku i u ime kralja Fridrika Vilima obećavali Ugrom, baš kao Belgijancem, da će ih oružanom rukom pomoći, ako ustanu, da se odciepe od Austrije i stvore samostalnu državu. Osim toga hrabrilo je nezadovoljnike, da je sva zemlja bila prosta od carskih četa. Jezgra vojske stajala je na turskoj medji, a ono nešto, što je preostalo, bijaše odredjeno, da čuva granice Šlezke i Moravske, jer je kralj Fridrik Vilim II., stojeći u savezu s Englezkom, osbiljno prietio caru ratom, ako što prije ne učini mir s portom. Uz to su znali Ugri i Hrvati, da je i u Češkoj silno ogorčeno plemstvo i svećenstvo sbog povrede njihovih povlastica; što više znali su, da su i sami Tirolci spremni ustati u obranu vjerozakona, čiste vjere i prava zemlje. Povrh svega toga najnoviji pokret u Francezkoj, gdje je narod slomio moć kraljevstva, razpirio je slobodne osjećaje u Ugarskoj i Hrvatskoj i prvakom narodnjega pokreta dao još više nade u uspjeh, jer sada već nije mogao bečki dvor, kao do malo prije, oslanjati se na pomoć Francezke. U takovih okolnostih morao je odpor proti carevim reformam porasti do najskrajnje gra-

nice. Jedna županija bodrila je i hrabrila drugu na odpor i odvažnu borbu, a u mnogih županijah ne samo da je faktično uzpostavljena stara zakonita uprava, nego su nekoje u potaji pokušale da dignu oružani ustanak.

Borba izmedju dvora i naroda zaoštrila se do skrajnosti, ali ni u tom opasnom času nije dvor popustio od svojih zahtjeva glede subsidija za vojsku. Vojni zapovjednici vojske, koja je ležala na granici u svojih zimskih stanovih, javili su ratnomu vieću, da ponestaje hrane za momčad i krme za konje. Na to dobiše odozgo poruku, neka se samo obrate na carske komisare, koji da su već dobili od dvora naputke. Tako su oni komisari, koji bijahu bliže turskoj medji, a po tom i bliže zimskim stanovima vojske, bili najviše napastovani, a pučanstvo u njihovih područjih imalo je da najviše trpi u toj nevolji. Pučanstvo Hrvatske i Slavonije dalo je već sve, što je imalo. Ni velikaš, ni plemić, ni pop, ni kmet nije već imao ništa, što bi mogao dati za vojsku. Vojnički odjeli išli su od sela do sela i odnosili sobom sve, što bi našli, tko nije dao s dobra, tomu su silom odnieli. Narod je klonuo i počeo očajavati... Bijaše i onako loša godina, pa im grabe i ono malo priroda, što su ga dobili ... Stališi i redovi bijahu ogorčeni do skrajnosti i jedva su čekali, da izjadaju svoje jade u županijskih skupštinah, kojim se je imao priobćiti spomenuti gore carski reskript.

U županiji varaždinskoj, koja bijaše u najbližem dodiru sa susjednimi ugarskimi županijami, vladaše najveća uzbudjenost. U skupštinu, koja se je imala držati sredinom siečnja godine 1790., dodje svekoliko plemstvo i boljarstvo. Nitko, osim koji je bolestan

bio, ne izostade. Burna bijaše ta županijska skupština. Stališi i redovi očitovaše jednodušno, da oni ne primaju na se teret subsidija, koji im se hoće nezakonitim putem nametnuti... Sabor neka o tom odluči!... Sabor neka se sazove!... A kada je skupština zaključila, da se odpravi u Beč energičan prosvjed proti tomu neustavnomu postupku dvora, dogodi se nešto, čemu ne bijaše primjera u ustavnoj povjesti kraljevine. U dvoranu hrupiše vojnici s nataknutim bajunetima, a njihov zapovjednik pozva u ime Njegove ekscelencije bana i carskog komisara stališe i redove, da se odmah razidu, jer će ih inače bajunetima raztjerati. Neopisiva jarost obuze stališe i redove. Ogorčeni kako su bili, trgoše plemići sablje iz korica, spremni da potisnu vojnike iz dvorane. Jedva ih neki razboritiji umiriše. Ivan grof Erdödy, kasnije ban hrvatski, koji je uživao najveći ugled medju stališi i redovi županije, svjetovaše razjarenim skupštinarom, da popuste sili i da se mirno razidju. — Razidjimo se, — rekao je grof, — i nikad više, dok traje ovo neustavno doba, ne prekoračimo praga ove dvorane, naše svetinje, koju je oružana sila ovako obezčastila. — Stališi i redovi poslušaše grofa i kličući: „vivat constitutio (živjela ustavnost)!“ odoše iz dvorane, u kojoj ostaše vojnici carskoga komisara.

Ovo nasilje bana Balaše doznalo se odmah i preko granica županije varaždinske... Sve je uzkipjelo od ogorčenosti nad tim nečuvenim postupkom... Bijaše obćenit sud, da je grof Balaša to nasilje na svoju ruku izveo, i da od dvora nije mogao dobiti takova naputka. Ova obća uzbudjenost duhova bijaše tim opasnija, jer se je pet dana za tim imala

držati skupština županije zagrebačke, koja je imala takodjer da vieća o carskom reskriptu.

Ali ban Balaša nije se toga plašio... On je bezobzirce i bez prestanka utjerivao subsidija za vojsku i slao vojne odjele u sela ili još radje u plemićke dvore, gdje se je još šta naći moglo. Tim načinom brzo je izpraznio hambare, staje i sjenike svoga komisarijata... Već nije nitko ništa imao... Velikaši dali su već dosta, a što je ostalo, staviše pod ključ za svoje potrebe.

Dva dana prije skupštine zagrebačke županije došao je javiti častnik ogulinske pukovnije, koji je po Zagorju ubirao subsidija, da već nigdje ništa ne nalazi, a da još mnogo toga manjka do onoga, što se ima odpremiti desnomu krilu vojske. Ban i carski komisar, čuvši izvještaj častnikov, upita:

— Velite, da već nema nigdje ništa?...

— Nigdje, Vaša preuzvišenosti!... Po gdjekoji velikaš ima još, ali ne da... Znam, da grof Ivan Oršić u Bistri ima jos dosta žitka u žitnici, pa zobi i siena, a i stoke ima u stajama...

— Pa što ne uzmete?...

— Grof prieti, da će silom braniti svoje... — odgovori častnik.

— A čemu imate vojnike?... Pucajte!... Siecite!... ako se uzprotivi... Na moju odgovornost!... Ha, ti oholi velikaši, neka i oni poćute moju desnicu!... Požurite se... i radite bez obzira... ja odgovaram!...

Častnik ode, a ban Balaša udari u pakostan, sotonski smieh:

— Došao mi je pod udarac, taj plemeniti grof,

da ne može bolje... — govoraše velikom zloradošću ban. — To će biti moja odmazda za slavetičku zgodu.

Sutradan vrvio je Zagreb od skupštinara, od kojih su mnogi dan prije već stigli u grad, da budu u konferenciji, što su ju imali striliši i redovi kod biskupa Vrhovca, koji je već treću godinu sjedio na biskupskoj stolici i s velikim nezadovoljstvom motrio rad bana i carskog komisara u hrvatskoj kraljevini.

Poslije duga vremena dodjoše u skupštinu i turopoljska plemenita braća, medju kojom bijaše vidjeti i kolovodje Čačkovića i Trumbetaša, pa i mladog Arbanasa, nekadanjeg njihovog kapitana u doba konskripcije. Dodjoše i ostali seoski plemići, i dodjoše u tako velikom broju, da ne bijaše za njih mjesta u županijskoj dvorani. Jedva su „gospoda“ našla mjesta unutri, a oni su stajali nagnjeteni u hodnicih, u triemu županijske kuće i na trgu pred njom.

U skupštini je brujalo kao u osinjaku. U dvorani stajaše hrpa do hrpe, u kojih su kolovodje žestoko mašući rukama, prosipali striele i gromove na nezakonito sadanje stanje. Kada je unišao biskup Vrhovac u skupštinu, razmakoše se hrpe, što su samo mogle i gromoviti „vivat!“ pozdravi najuglednijega velikaša zemlje. Podžupan Bedeković (veliki župan Škrlec sjedio je medjutim mirno u Budimu) čekao je samo na dolazak biskupov i odmah se požurio u dvoranu, da otvori skupštinu, kojoj je mirno u oči gledao. I njegov, ne baš pronicavi um uvidio je, da je sav dosadanji sustav u razsulu i da se takovo stanje ne može dugo održati. Napokon će ipak pobiediti zakon i pravo. Tako je mislio gospodin podžupan, komu je već dodijala komisarijatska uprava, a tako su mu govorili i njegovi intimniji prijatelji.

On je zato odlučio sam sobom, da će biti u ovoj skupštini vrlo liberalan i dopustiti svakomu da govori po volji...

Kada je redoviti bilježnik županije pročitao carski reskript, nastade glasan žamor, iz koga se izticahu glasni povici: „Ništa ne damo!... To je nezakonito!... Prosvjedujemo svečano!... Sabor... sabor neka se sazove!...“ Uz te povike pristade i sva ostala skupština i tako nastade u dvorani zaglušna, gromorna vika i buka... Plemenita turopoljska braća i ostali seoski plemići, ne znajući o čem se radi, ali čuvši tu obću halabuku, udare vikati svoj starinski „vivat!“, što je još više uzveličalo neopisivu graju u dvorani.

Težkom mukom dodje do rieči grof Adam Oršić.

— Što se od nas traži, — poče grof mirno, ali odlučno govoriti, — držim, da nije pravedno... Kako dolazimo mi Hrvati i Ugri do toga, da u ime subsidija za vojsku dajemo dvie trećine, a češke i njemačke zemlje, koje su bogatije od nas, samo jednu trećinu?... Nitko nam ne kaže, kako je stvoreno to razmjerje? Pa onda, slavni stališi i redovi, mi smo ovdje na pragu neprijateljske države, s kojom se rat vodi, mi najviše stradamo i od nas se najviše traži. Već nam je uzeto sve, što smo imali... Ni velikaši ni plemići nemaju dosta, da namire vlastite svoje potrebe, a kamo li, da pomognu svojim kmetovom, kô što bi morali. Svaki dan gledamo grozne stvari i ne možemo si pomoći. Ta subsidija nisu ni sada još ustanovljena — tà istom viećamo o tom — a ipak naš carski komisar šalje vojnike u sve krajeve svoga komisarijata, da poberu, gdje šta nadju. Je li to zakonito, je li to pravedno?... Na cestah vidimo

svaki čas crknuta goveda i konje, koji su skapali od glada i napora, vozeći hranu i krmu u vojne hambare. Seljak nema ni kore kruha, nego si peče kruh od kore drveća i kukuruznih batljika... Koliki su već našasti mrtvi na cesti i u šumi, uginuvši od glada...

— Na svoje oči vidio sam na pašnjacih mrtvu seljačku djecu, koja su od glada poginula!... — uleti glasno u rieč grofu stari izsluženi podžupan Bornemisa Stolniković.

— Užasno! — viknuše stotine grla u dvorani.

— Doživjet ćemo još i užasnijih stvari... — nastavi grof Adam. — Ova godina bijaše loša, a sliedeća bit će još lošija... Nema puk ni stoke, ni ljudi, da obradi svoja polja i da si osigura kruh svakdanji, rad kojega se dnevice Bogu molimo... Tko nam može zamjeriti, slavni stališi i redovi, ako ne primamo težki, nezakoniti teret? Ja želim, da se proti tomu svečano ogradimo, da prosvjedujemo i da tražimo sabor, koji neka o tom odluči...

— Tako je!... Sabor, sabor hoćemo! — vikaše skupština.

— Moramo energično prosvjedovati! — bučali su povrh toga istomišljenici Nikole Jelačića.

Dok je trajala ta vika i buka, kojom je skupština očitovala, da pristaje uz grofa Adama, unidje u dvoranu iz podžupanove sobe ban Balaša. Unišao je u dvoranu s ponositim, prezirnim smieškom na licu. Žamor obćeg negodovanja pozdravio je omraženoga carskog komisara, koji je tek onda prestao, kada je ban i komisar pokazao rukom, da želi govoriti.

— Gospoda vrlo bučno razpravljaju!... — reče

porugljivo komisar. — Što su izvoljeli zaključiti slavni striliši i redovi?...

— Mi ne damo subsidija!... Sve ste nam već ugrabili!... Mi prosvjedujemo!... Javite u Beč, da tražimo sazov sabora!... — vikalo se i bučilo, da jedan drugoga nije čuo. Ban Balaša ipak je razabrao iz pojedinih rieči, o čem se radi.

— Vi ćete ipak dati subsidija!... — reče ban s onim istim smieškom na licu. — Dat ćete toliko, koliko se bude od Vas tražilo... ili ja ću silu upotriebiti!...

— Ha to je nasilje... to je nečuveno... mi ćemo se oprieti!... — grmili su striliši i redovi u lice komisaru.

U toj graji protura se čak do magistratualnoga stola grof Ivan Oršić... Bijaše blied u licu i uzbudjen tako silno, da ga još takova nisu vidjeli...

— U kakovoj zemlji živimo? — poče grof govoriti drhćućim, ali jakim glasom, da ga je svatko razumjeti mogao. — Pomislite, gospodo! Jučer poslije podne dodjoše vojnici u moj bistranski dvor, razbiše mi silom vrata od žitnice i staje... uzeše žitka, zobi i siena, koliko su samo mogli, uzeše mi dvie trećine stoke i sve to dadoše otjerati u Zagreb po mojoj vlastitoj družini pod vojničkom pratnjom... Još i sada su vojnici tamo!... Razbili su vrata pivnice i pili svu noć skupa sa svojimi častnici... Vladaju se tako razkalašeno i goropadno, da sam u svu zoru morao uteći sa ženom i djetetom, da se spasim od njihove surovosti... Gospodo, to je nečuven postupak, a naš komisar mi još dade poručiti, da on za sve to odgovara... — Slušajući tu zgodu, striliši i redovi snebivali se i sgražali.

— Za izgrede neka svaki sam odgovara... ali za odnesenu hranu i krmu odgovaram svim i svakomu... — reče ban odlučno.

— To je otimanje, grabež!... — vikalo se na sve strane.

Sada ustade biskup Vrhovac i u jedanput nastala obća tišina u dvorani.

— Ovakovo stanje ne da se podnositi... — poče biskup govoriti odrešitim tonom, neprestano motreći bana. — Što nam hasni, da Vaša preuzvišenost uzima na se odgovornost... ako nam je sve uzeto... Ni sam dvor ne traži, da u ime subsidija dajemo sve, što se u koga nadje, već samo dvie trećine... Tomu se mora kraj učiniti, ili ćemo inače imati same prosjake u kraljevini...

— Vivat, vivat praesul (živio, živio biskup)! — klicahu biskupu striliši i redovi.

— Vašu ekscelenciju ne će ta sudbina snaći, — reče porugljivo ban, bez ikakova obzira na biskupovo dostojanstvo, do kojega se u ono doba mnogo držalo. — Vaši biskupski dohodci su ogromni, ali o Vašem subsidiju (pomoći) za vojsku nisam još ništa čuo!...

Biskup skoči sav uzbudjen na noge.

— Vaše gospodstvo moguće da ništa ne zna o mom subsidiju, — uze govoriti biskup, visoko uzdignute glave, — ali na dvoru znadu, da sam pune tri ladje živeža i krme sa biskupskih dobara u Banatu dao odpremiti u glavni stan vojske u Futoku... Na dvoru znadu i to, da svaki čas šaljem gore oveću svotu novaca u ime ratnoga subsidija... ali ja to ne trubim u sviet, jer se držim one biblijske: neka ne zna ljevica, što učini desnica...

— Kako se onda slaže s timi Vašimi djeli, da ste došli u ovu skupštinu, da se tu u družtvu sa seoskimi plemići protivite najvišim intencijam... Premilostivi vladar darovao Vam je toli unosnu biskupiju, a Vi mu tako hvalite?... — govoraše ban razdraženim tonom biskupu, koji je kao okamenjen slušao te u svojoj vrsti nečuvene do sada rieči.

— To je previše!... To je bezobrazluk!... Kojim pravom vriedjate visokog crkvenog dostojanstvenika?... Opozovite!... — vikahu kao biesni stališi i redovi, protiskujući se do mjesta, gdje je ban stajao, prezirno motreći razjarenost plemstva.

— Razpustite te buntovnike... Nek idu kući! — reče ban, okrenuvši se prama podžupanu Bedekoviću, tako glasno, da ga je svatko čuti mogao. Sada je razdraženost medju stališi i redovi prevršila svaku mjeru. Mladji plemići prihvatiše balčake svojih sabalja i drzovito stavši pred bana, uzeše ga bezobzirno na nišan.

— Mi da idemo kući?... Ne... toga ne ćete dočekati!... Pošaljite slobodno Vaše vojnike na nas... Mi ih se ne bojimo... ni njih, ni Vas... Vi nas tjerate kući... a mi Vam kažemo... tamo su vrata dvorane!...

U to iz sredine dvorane zaori glas: „Pellatur (nek se otjera)!"

— Pellatur! — ponovi hiljadu grla u skupštini.

— Pellatur! — viknu i sam biskup, u kom je jarost sada tako provalila, da je nije obuzdati mogao — Pellatur!... — ponovi i drugi put, lupiv desnicom tako silovito o stol, da mu je iz biskupskoga prstena veliki briljantni kamen sav smrvljen izskočio.

Uz gromovitu viku „pellatur" zablistaše i gole

sablje u zraku. Mladi plemići bijahu tako razjareni, da su htjeli sabljami povijati komisara iz dvorane, nu stariji, razumniji ljudi spriečiše ih u tom.

Ali komisar je dobro opazio te sablje.

— Oružjem prietite, dobro! . . . pa ćemo se s oružjem razgovarati! — dobaci bližnjima oko sebe i bahato izadje iz dvorane istim putem, kojim bješe i došao. Dok god je čuti mogao, pratila ga je urnebesna vika drališa i redova: „pellatur! pellatur!"

Striliši i redovi ostaše i nadalje na okupu u dvorani... Svršili su dosta brzo razpravu o carskom reskriptu, pa zaključili, da se ima prosvjedovati proti novom, neustavnom teretu i vladar umoliti, da što prije sazove sabor, da o novih reformah stvori zaključke.

Sve je mislilo, da će ban i komisar poslati vojsku, da raztjera skupštinu, ali toga nije učinio. U Zagrebu bijaše vrlo malo vojske, a seoskoga plemstva, koje bijaše sve oboružano, došlo je na skupštinu preko tisuću. Moglo bi sbilja doći do krvi, moglo bi se i samomu njemu kakovo zlo dogoditi.

Cio taj dan ostalo je plemstvo na okupu i govorilo se u Zagrebu, da se o nečem vieća... Pouzdanici banovi dojaviše mu, da se je bojati gungule, jer da se nešto snuje medju plemstvom. Svjetovali mu, da ode iz Zagreba... Položaj bijaše doista tako opasan, da se je i odvažni inače grof Balaša uzbojao za svoju osobu . . . Sutradan prcčulo se, da je ban otišao iz Zagreba . . . da li na kratko vrieme, ili za uviek, to se još sada nije znati moglo... ali su ipak stališi i redovi posvuda širili glas, da je ban i carski komisar Balaša za uviek otišao iz Hrvatske... I pogodili su! . . . Nije se nikada više vratio u svoj komisarijat.

*

Kada su strani povjerenici za procjenu zemljišta čuli glase, koje su širili plemići poslije skupštine, da je naime carskog komisara nestalo iz Zagreba, pobjegoše i oni preko noći u Kranjsku i Štajersku, ne plativši ni velike dugove, koje su za svoga boravka u Hrvatskoj napravili.

*
* *

Dok se je ovo dogadjalo, stajaše car Josip već na rubu groba. Njegova bolest, koja je u njem uhvatila klicu već u ratu god. 1788., kršila je sve to više njegovo zdravlje i život. Početkom godine 1790. malaksale mu sile velikom brzinom. S neizrecivom tugom na srcu čuo je za kovarstva u Ugarskoj i obće nezadovoljstvo u Češkoj i Tirolu; znao je i za čim Pruska ide. U težkih ovih okolnostih uvjeri se veliki vladar, da ne može u isto vrieme voditi rata s portom i Pruskom i ujedno pridušiti ustanak u Ugarskoj. Rieši se s toga, da će se prije svega izmiriti s narodi krune Stjepanove. Bijaše mu težko, da sâm mora porušiti sve velike i plemenite svoje osnove, ali sila okolnosti, u koje je pao, prinudi ga na to.

Dne 28. siečnja godine 1790. izdade putem ugarske dvorske kancelarije proglas na latinskom jeziku, kojim opozivlje sve dosadanje svoje protuustavne novote, uzpostavlja stare županije s njihovim skupštinama i s nova uvadja stari red u upravi i sudstvu, — zalaže osim toga kraljevsku svoju rieč, da će sabor neopozovno sazvati sliedeće godine 1791. A da budu podpuno izpunjene želje naroda, odredi kralj, da se kruna svetoga Stjepana prenese iz carske riznice u kraljevski dvor budimski i ondje po zakonu čuva.

Velika radost nastade sada u svôj Ugarskoj i

Hrvatskoj. Stališi i redovi, izmučeni dugotrajnom, očajnom borbom za ustavna prava svojih kraljevina, nadali se, da će se povratkom krune vratiti u zemlju mir i spasonosna sloga izmedju naroda i vladara, koja bijaše tako duboko potresena zadnjih deset godina vlade cara Josipa. Dne 17. veljače preuzeše krunski čuvari: grofovi Josip Keglević i Mihalj Nádasdy svetu krunu s ostalim dragocjenostima, a sutradan krenuše s njom put Ugarske. S neopisivim slavljem i veseljem dočekivao je i pozdravljao narod cielim putem ovu svoju svetinju. Na granici svake županije i varoši dočekivale su ju svečane deputacije, a sjajni banderiji i počastne straže pratile ju do granice bližnjega municipija. U skoro neprekinutih redovih stajao je nebrojeni puk diljem cieloga dugoga puta; djevojke u bielo odjevene sipale su cvieće na cestu, zublje i vatre radostnice razsvjetljivahu kruni noćne pute, zvona u crkvah bez prestanka su zvonila, a s tom zvonjavom miešalo se uzhićeno klicanje naroda: „živjela sloboda, živjela domovina!“

Dvadeset i prvoga veljače, dakle jedan dan poslije smrti cara Josipa, stiže kruna Stjepanova u staroslavni Budim grad, gdje ju pozdraviše sa pet stotina topovskih metaka i pohraniše u posebnu dvoranu kraljevskoga dvora. Tu su ju do budućega sabora čuvali plemićki banderiji pojedinih županija. I Hrvati poslaše pod vodstvom Adama grofa Oršića sjajan banderij, sastavljen od velmoža i najuglednijih plemića, u Budim, da čuva sveti simbol vlasti ugarskih i hrvatskih kraljeva.

Car Josip izdahnu veliku svoju dušu na ruševinah svojih zamašnih i plemenitih osnova. Njegov neumorni rad, posvećen samo veličini države i sreći

svojih naroda, nije mogao imati uspjeha, jer nije bio u harmoniji s duhom, pravima i tradicijama naroda, koje bijahu duboka, stoljetna korena. On je tu svoju pogrešku jamačno i sam uvidjao, kada je pred smrt odredio, da mu se na grob stavi napis: „Tu počiva vladar, koji je uz svoje čiste namjere bio toli nesretan, da su redom propale sve osnove njegove.“

PRIPOMENAK.

Ustavna borba medju dvorom s jedne, ter Ugrima i Hrvatima s druge strane, prikazana je u ovoj pripoviesti historički posve vjerno. Pojedini izvadci iz dekretâ cara Josipa II. i reprezentacija ugarskih i hrvatskih županija, priobćeni su skoro doslovce po izvornicih, sadržanih u ugarskih historicih Fessleru (Geschichte von Ungarn, von Ign. Aur. Fessler. Leipzig, 1883.) i Katoni (Historia critica regum Hungariae, stirpis Austriacae a Stephano Katona. Budae, 1810.).

Odpor, dotično pobune pučanstva proti konskripciji (turopoljska pobuna), pa mjeračem i cjeniteljem zemljišta, prikazana je takodjer po spomenutih piscih.

Podatci o banu i carskom komisaru Franji grofu Balaši, napose o dispoziciji duhovâ napram njegovoj osobi, crpljeni su stranom iz spomenice hrvatskihststališa i redova, podnesene kralju god. 1790. proti banu Balaši, i nalazeće se u biskupskom arhivu u Zagrebu (fasc. X.); stranom opet iz memoira suvremenoga grofa Adama Oršića Slavetićkoga (»Memoiren des Grafen Adam Orssich de Slavetić vom Jahre 1724—1814«), tiskanih u knjizi X. »Arkiva za povjestnicu jugoslavensku. U Zagrebu, 1869.«

Napokon su neke stvari priobćene iz historičko-beletrističkih crtica, što ih je objelodanila Lujza Mühlbachova u svom djelu »Kaiser Joseph u. sein Hof. Berlin, 1860.«

Ima sitnica, koje su opisane opet po ustmenoj tradiciji, sačuvanoj iz dobe ove pripoviesti do najnovijega vremena.

